

**T.C.
ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
TAR YL 2008-0008**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**“MİLLİ ŞEF DÖNEMİNDE
AYDIN’DA BASIN-YAYIN HAYATI (1939–1950)”**

MERTCAN ÇELİK

**TEZ DANIŞMANI
YARD. DOÇ. DR. GÜNVER GÜNEŞ**

AYDIN 2008

Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'ne sunduğum **Milli Şef Döneminde Aydın'da Basın Yayın Hayatı (1939–1950)** adlı yüksek lisans tezinin tarafımdan bilimsel, ahlak ve normlara uygun bir şekilde yazıldığını, tezimde yararlandığım kaynakları kaynakça ve dipnotlarda gösterdiğimi onurumla doğrularım.

Mertcan ÇELİK

2008

ÖZET

ÇELİK, Mertcan. *Milli Şef Döneminde Aydın'da Basın-Yayın Hayatı (1939–1950)*, Yüksek Lisans Tezi, Aydın, 2008.

Ülkemizde ve günümüzde önemi gittikçe artan yerel tarih çalışmaları, kent kimliğinin ve kentli olma bilincinin oluşmasında, kentlerin bulunduğu coğrafi konumun, sosyo ekonomik yapının ve kültürel yaşantının algılanması ve sahiplenilmesinde oldukça önemli bir yere sahiptir. Dünümüzü ve yaşadığımız yeri ne kadar iyi tanırsak bugünle ilişkilendirip algılamamız ve yarını tasarlayabilmemiz o kadar kolay olacaktır. Türk ve Osmanlı tarih araştırmalarında birçok kaynaktan yararlanabiliriz. Bunlar tarihe ışık tutacak yazılı ve yazısız kaynaklardır. Bu yazılı kaynakların en önemlilerinden birisi de bize yerel tarih araştırmalarında ışık tutacak olan gazetelerdir.

Bu çalışmada 1939 – 1950 arasında Aydın'da basın yayın hayatına girmiş basılı yayınları inceleyerek bu dönemde gerçekleşerek, günlük hayata ve toplumun geneline yansıyan etkilerini izleyeceğiz. Bu Dönemde Aydın'da önemli sayılabilecek gelişmeler yaşanmıştır. 1931 yılında Şevket Levent ve Ali Kemal Beslen tarafından kurulan Aydın Basımevi, ardından 1937 yılında Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) Aydın İl İdare Kurulu tarafından kurulan CHP Basımevi ve incelediğimiz dönem içinde en son kurulan 1938 kuruluş tarihli Hilmi Tükel Matbaası'nın Aydın basınına etkileri yine bu tezin inceleme alanında değerlendirilecek önemli ayrıntılardır.

Aydın'da 1908 yılında yayınlanan ilk gazetenin ardından cumhuriyet dönemine hatta daha da ileriye götürerek 1931 yılına kadar gazetecilik yada basından 1939-1950 dönemindeki kadar yoğun bahsedemeyiz. Ancak bu dönemde Aydın'da 3 matbaanın da çalışıyor olması ve özverili münevverler aracılığıyla Aydın basını oluşmuş ve bugün bize miras kalan önemli deneyimlere imza atmışlardır. 1939 yılı ile 1950 yılları arasında yayınlanan ve tam nüshalarına ulaştığımız Ses, Balova, Yeni Madran ve Madran ile Halkın Dili gazetelerinde dönemin yansımalarını görmeye çalışacağız. Yine ayrıca 2287. sayısına kadar ulaşabildiğimiz Aydın Gazetesi'nin dönemin Aydın'ına katkılarını izleyerek tezimize aktaracağız. Bu dönemde çıkmış ve tam nüshalarına ulaştığımız DOĞUŞ, AKIŞ ve KÜLTÜR dergilerinde döneme ait izleri takip ederek kültür ve sanat yaşamına ilişkin bilgileri tezimize taşıyacağız. Son bölümde ise Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'nde ulaşabildiğimiz belgeler ışığında değerlendirmeler yaparak 1950'ye kadar Aydın ve Nazilli'de çıkmış ancak kısa soluklu olmuş yayınlar hakkında

bilgileri değerlendireceğiz. Tez, daha önce çalışılmamış bu bakir alanda ortaya konan ilk çalışma olması dolayısıyla umarız ki Aydın basın ve yayın hayatında önemli bir başvuru kaynağı olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Milli Şef, 1938–1950, Aydın, Basın,İnönü.

ABSTRACT

ÇELİK, Mertcan. *Pres Fabrications Life in Aydın in the “National Chief” Periot (1939-1950), Master’s Thesis, Aydın, 2008.*

Local historical experiments whose importance is increasing day by day in our country have a great importance in formation of city identity and concious of being a citizen, comprehending and possessing geographic location of citizens, socio economic features of it and cultural life.. The more we know our past and the place we live, the easier linking it with today,comprehending and planning the future will be. We can benefit from many kind of sources in Turkish and Ottoman historical researches. These are written and unwritten sources which will illuminate the history. One of the most important written sources is journal which will enlighten us about local historical researches.

In this study, we will examine pressed publications that took place between 1939-1950 in Aydın and we will see the effects of them on daily life and society. In this period, some improvements that can be assumed important were experienced. Aydın Printing House which was founded by Şevket Levent and Ali Kemal Beslen in 1931, CHP(*Republic Folk Party*) Printing House which was founded by CHP Aydın Administration Committee in 1937, and the effects of Hilmi Tükel Printing House which was founded in 1938 are important details that will be evaluated in this thesis’ research area.

Following the first journal that was published in 1908 in Aydın, we can not mention about journalism or press until Republic Period or 1931 as much as between the years of 1939-1950. But in this period there were 3 printing house. Aydın press was occured thanks to the intellectuals. Important experiences were given us as inheritance. We will try to see the reflection of this period in ‘Ses, Balova, Yeni Madran,and Madran and Halkın Dili newspapers’ that were published between 1939-1950 and we could not reach the exact copies of them. We will give place Aydın Newspaper’ contributions to Aydın in this thesis. We will also give information related to culture and art life using ‘Doğuş, Akış and Kültür Magazines’ that were published in this period and we could get the exact copies of them.

In the last part, we will evaluate the informations about publications that were occurred in Aydın and Nazilli until 1950 but they did not last long. To make the evaluation, we will use the documents that are in Prime Minister Republic Archives. This thesis is the first study that was put forward in untouched area that was not studied before. So we hope that it will be an important source for Aydın Press and Publication Area.

Key Words: National Chief, 1939–1950, Press, Aydın, İnönü.

KISALTMALAR

a.g.e. : Adı geçen eser

a.g.m. : Adı geçen makale

a.g.t. : Adı geçen tez

Ayr. : Ayrıca

Bkz. : Bakınız

CHP : Cumhuriyet Halk Partisi

İ.İ.K.B. : İl İdare Kurulu Başkanlığı

S : Sayı

s : Sayfa

ÖNSÖZ

Günümüz demokrasilerinde yasama, yürütme ve yargıdan sonra dördüncü kuvvet olarak kabul edilen basın, özellikle yerel basın; demokrasilerin sağlıklı işleyebilmesi için tarafsızlığını ve bağımsızlığını koruyarak güçlü olması büyük önem taşımaktadır. Kurtuluş Savaşı'ndan bugüne kadar önemli görevler üstlenen basın genç cumhuriyetin ilk yıllarında önemli görevler üstlenerek bu misyonu layıkıyla yapmaya çalışmıştır. Her dönemde olduğu gibi baskıcı tutumlar ve gerçekleştirilmeye çalışılan etki altına alma eğilimlerine rağmen bir kısım ayakta durarak asıl misyonunu yerine getirmiştir. Bu bakımdan yüksek lisans tezimin konusunu seçerken içinde de bulunduğum mesleğin öncesini bilerek şimdiki anlamaya çalışmayı öncelikli olarak hedef edindim.

Daha önce çalışılmamış bu konuda gerçekleştirdiğim araştırmada öncelikle önceden gerçekleşmiş başka bir çalışmanın olmayışı tezimde yönetimi belirleme açısından beni, özellikle bir yöntem oluşturma konusunda, oldukça yordu. Ayrıca bahse konu dönemde yayını gerçekleşmiş dergi ve gazetelerin tam koleksiyonunun Aydın'da olmayışı ve İzmir'de bulunan kısımlarının da eksik oluşu çalışmanın tamamlanmasında bu konuda oldukça sıkıntı yarattı. Bütünü içinde değerlendirmeye çalıştığım bu dönemde Ankara Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, İzmir Milli Kütüphane, İzmir Ahmet Pirıştina Kent Arşivleri Müzesi (APİKAM), Aydın TEMA Binasında bulunan Ses Gazetesi Arşivi ve birçok kaynaktan eşzamanlı yürüttüğüm çalışmanın sonunda daha önce yayınlanmamış bilgileri araştırmacı ve okuyucuyla buluşmanın önemli iç huzurunu yaşıyorum.

İlk gazete ve gazetecilik deneyimlerinde edinilen amaçla muhtelif dönemlerde ve şimdiki güdülen amaçlar arasındaki dengeyi görebilmek açısından önemine inandığım tezimde içinde yaşadığımız dönemin her iktidarda yenilenen yüzünü tekrar ve tekrar gördüm. Büyük kentlerin; özellikle İzmir, İstanbul, Ankara gibi metropollerin basın ve yayın hayatının pek çok araştırmaya konu olduğunu görürken; taşra basının çoğu kez araştırmacılar tarafından ihmal edildiğini gördüm. Tezimde çıkış noktası olarak bu bakir alanı seçmekteki en büyük etken de gelişmelerin özelden genele yayılmasını

izleyebilmenin en önemli yolunun çıkış noktasında hareketle tüme varımcı bir yaklaşım olduğunu düşünmemdir. Taşra, basın için başlangıç ve değerlendirilerek büyümesi ve bugünkü statüsüne de ulaşmasında araç olmuştur.

İçinde yaşadığımız çağda medyanın artık dördüncü kuvvet olarak tanımlanması, yani onun yasama, yürütme ve yargıdan sonra gelmesi sanırız ki onun önemini ortaya koymak açısından anlamlıdır. Bir gün önce ya da yakın geçmişte yaşananları aktaran, yorumlayan yâ da hikâyeleştiren gazeteler, tarih çalışmalarının doğal başvuru kaynağıdır. Özellikle yirminci yüzyıl tarihi hakkında çalışan her araştırmacı ister istemez aynı zamanda basın tarihi hakkında çalışmaktadır. Basının -gün be gün- tarih yazdığını söylemek, elbette yanlış ve abartılı olur ancak geçen zamana ilişkin göz ardı edilemeyecek zenginlikte belge ve veri içermektedir.

Bir dönemde yaşayan insanların neyi önemsedikleri, neleri tartıştıkları, hangi olguları göz ardı edip hangilerini sahiplendikleri basından gözlemlenebilir. Bir toplumun üzüntü, sevinç ve öfkeleri gazetelerden çıkartılabilir. Elbette ki yazılanların belirlenmesinde gazetelerin ilişkili olduğu toplumsal yapı ve kurumların, maddî uygulamaların payı olduğu hesap edilmelidir. Araştırmacılar çoğunlukla geçmişteki siyasetle ilgilendikleri için gazetelerden bu doğrultuda faydalanmışlardır.

Gazetelerin ilk sayfaları, başyazarları ve siyasi haberleri tarih çalışmalarına belge olarak katkı sağlamıştır. Gazetelerin ilke olarak "her şeyden bahseder" olmaları tarihçileri pek etkilememiştir. Gazetelerde yer alan birçok haber, yorum ya da düşünce siyaset dışı görüldüğü için göz ardı edilebilmiştir. Öyle ki, örneğin Türkiye'de, Matbuat Umum Müdürlüğü'nün sadece siyaset konulu gazete yazılarından seçmeler yaparak çıkardığı Ayın Tarihi yayını birçok siyasi tarih çalışmasına temel kaynak olmuştur.

Tezin temel amacı, Türkiye'nin siyasal ve sosyo-ekonomik anlamda özel bir dönemini (1939–1950) gündelik yaşam ve basında gündelik yaşama yansıyan tartışmaları inceleyerek ihmal edilmiş taşra basını üzerine elde ettiğim verileri paylaşmaktır. Tezin kapsamı, 'Tek Parti Dönemi' ve 'Çok Partili Hayata Geçişte Basın'

ve yayın hayatının Aydın'daki tezahürü şeklinde olacaktır. Bu dönemde yaşanan sıkıntılar tez kapsamında dönemin basınından incelenerek ortaya konmuştur. Bu tercihi izleyerek dönem içerisinde gazetelerde en çok konuşulan ve tekrarlanan konu ve eğilimler seçilmiş, tez kapsamında bu konu ve eğilimler incelenmiştir.

İzlenen temel mantık ise “Gündelik yaşamda tekrarlanan ve kalıcılık gösteren olgu ve eğilimlerin gazetelere, gazetelerde tekrarlanan ve kalıcılık gösteren olgu ve eğilimlerin gündelik yaşama yansıtacağı” fikrine dayandırılmıştır. Bu dönemde siyasal iktidar tarafından yayın organı olarak kullanılan dönemin Aydın'da yayınlanan dergi ve gazetelerine ilişkin incelemelerle Aydın özeline ilişkin elde ettiğimiz verileri yine dönemin şartlarıyla değerlendireceğiz.

İşaret ettiğimiz dönemde dünyada ve özellikle Türkiye’de radyo ve televizyonun kamuoyu yaratma, yönlendirme veya bilgi aktarmada yazılı basın kadar etkili olduğu söylenemez. Ayrıca ekonomik buhran ve savaş ortamının egemen olduğu yıllarında böyle bir girişimin yerel bazda karşımıza çıkmasının imkânsız oluşu yine incelememizi yazılı yerel basında sınırlayacaktır. Bahse konu dönemde yerel basının ekonomik anlamda güçsüz olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır; bu dönemde uzun soluklu yayınların karşımıza çıkabiliyor olmasındaki en büyük neden; aldığı maddi destektir.

Konunun bu yönünü dönemin iktidar partisinin arşivinden yazışmalarla ortaya koyacağımız çalışmada Atatürk ve İnönü döneminde basının içinde bulunduğu koşulları değerlendireceğiz. Yine başka bir bölümde 1939–1950 dönemlerinde Aydın’ın sosyo-ekonomik durumu inceleyerek dönemle ilişkilendirilecektir.

Ulusal olayların yerel yansımaları hakkında dönemin yerel yazılı basınında karşımıza çıkan haber ve değerlendirmeleri inceleyerek, hem ulusal, hem de yerelde getirilen sansür, kısıtlama ve baskı unsurları hakkında gözlemlere çalışmamızda yer vereceğiz. Son bölümde 1939–1950 yılları arasında Aydın'da karşımıza çıkan süreli yayınlardan ‘Aydın Basın ve Yayın Hayatı’ açısından önemi olan kaynaklar hakkında detaylı incelemelerde bulunacağız.

Bu yönüyle meslek hayatımda da önemli kilometre taşlarından olduğuna inandığım tezimde emeği geçen ve her görüşmemizde beni heyecanlandıran anekdotlarla yorgunluğumu alan Tez Danışmanım Yard. Doç. Dr. Günver Güneş'e, gece yarısına kadar benimle birlikte yorulan, benimle sıkılan, benimle heyecanlanan Annem Gülname Çelik, Babam Mesut Çelik'e, Gazete'de yokluğumu görmezden gelerek her fırsatta yüreklendiren, maddi manevi desteklerini esirgemeyen Semra Şener'e, Süleyman Kasım Şener'e, İzmir Ahmet Piriştina Kent Arşivleri Müzesi (APİKAM) çalışanlarına, Ankara'da Milli Kütüphane ve Başbakanlık Devlet Arşivi'nde çalışmalarında büyük yardımlarını gördüğüm arşiv ve kütüphane çalışanlarına desteklerinden dolayı teşekkürü borç bilirim.

Mertcan ÇELİK

Temmuz 2008

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	iii
KISALTMALAR.....	v
ÖNSÖZ.....	vi
İÇİNDEKİLER	x

I.BÖLÜM

I MATBAANIN DOĞUŞU VE İLK GAZETELER.....	1
II OSMANLI'DA BASIN.....	5
III MÜTAREKE VE MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİ BASINI.....	19
III. I. Milli Mücadele Taraftarı ve Karşıtı Basın.....	20
III. II. Milli Mücadeleye Öncülük Eden Gazeteler.....	21
III. III. Milli Mücadeleye Karşıt Gazeteler.....	22
III. IV. Taşra Basını.....	22
IV ATATÜRK DÖNEMİ TÜRK BASINI.....	25
IV. I. 1928 Harf Devrimi	30
IV. II. 1931 Matbuat Kanunu	31
IV. III. 1935 Birinci Basın Kongresi.....	32
IV. IV. 1936 Ceza Kanununda Değişiklik	33
IV. V. 1938 Matbuat Kanunu Değişikliği	34
IV. VI. 1938 Basın Birliği Kanunu	35
V İSMET İNÖNÜ DÖNEMİ BASIN	36
V.I. Güdümlü Basın.....	37

V. II. Basın Özgürlüğü Anlayışı.....	38
V. III. 1938'de Getirilen Kısıtlamalar	39
V. IV. 1939–1941 Yıllarında Yasaklar	40
V.V. 1939–1945 Yıllarında Gazeteler.....	41
V.VI. 1946 Değişikliği.....	45
V.VII. 1946–1950 Yıllarında Gazeteler.....	47

II. BÖLÜM

1938–1950 YILLARI ARASI SOSYO- EKONOMİK VE SİYASAL GELİŞMELER

I.SİYASİ DURUM	49
I.I. 1945'e Kadar	50
I.II. 1945 ve Sonrası	53
II. EKONOMİK DURUM.....	58
II. I. Milli Korunma Kanunu	59
II. I.I. İaşe Sorunu	59
II. II. Varlık Vergisi	61
II. III. Toprak Mahsulleri Vergisi.....	62
II. IV. Savaş Sonrası Düzenlemeler.....	63

III. BÖLÜM

1938–1950 ARASINDA AYDIN BASINI	65
Aydın Basın Hayatının Uzun Soluklu Yayınları	
Aydın Gazetesi	73
Ses'e Hazırlık (Balova Gazetesi/ Madran/ Yeni Madran Gazeteleri).....	96
Ses Gazetesi	100
Halkın Dili.....	115

1938–1950 Arası Yayınlanan Dergiler

Doğuş Mecmuası.....121

Akış Mecmuası.....132

Kültür Mecmuası.....141

Kısa Soluklu Diğer Basılı Yayınlar Hakkında

Nazilli Gazetesi149

Demokrat Nazilli Gazetesi151

Karacasu Gazetesi.....153

Hürmet Gazetesi154

Mihrak Gazetesi156

SONUÇ.....157

EKLER164

KAYNAKÇA 190

I MATBAANIN DOĞUŞU VE İLK GAZETELER

Bugünkü anlamıyla, oynar maden harflerle dizginin yapılması ve baskı makinesinin icadı onuru, 1400'de basım sanatının merkezi olarak kabul edilen Almanya'nın Mainz kentinde doğan ve 1440'ta modern basımın temelini atmış olan Alman Johann Gutenberg'e aittir. İlk kitap 1444'de basılmış, 1455'te ise "Gutenberg Kutsal Kitabı", "Kırk İki Satırlı Kutsal Kitap" ya da "Mazarin Kutsal Kitabı" diye üç değişik adla anılan, İncil'in ilk matbaa basımı gerçekleştirilmiştir. Matbaa 1500'lerde Avrupa'nın her yanına yayılmış, böylece bol kitap kavramı gelişmiş, 1600'den itibaren de süreli (haftalık-aylık) yayınlar belirmiştir.¹

Fransa'da, 30 Mayıs 1631'de, Theophraste Renaudot tarafından, ilk gazete sayılan "La Gazette" yayımlanmıştır. Düzenli olarak haftada bir yayımlanan La Gazette, önce-leri 4 sayfa, daha sonra 8 sayfa olarak çıkmıştır. Renaudot gazetesini yayımlarken, gerçeğin aranmasında kimseye baş eğmemeyi, temel ilke olarak benimsediğini duyurmuştur. Bilinen en eski dergi ise 1665 yılının başında, Paris'te çıkarılan "Journal des Savants"dır. Bu dergiyi, yine aynı yıl Londra'da yayımlanan "Philosophical Transactions" izlemiştir. Bu iki öncü dergiden sonra 1668 yılında, Roma'da "Giornale de Letterati" ve 1682 yılında "Acta Eruditorum" yayımlanmıştır. Amerika'da ise Avrupa'dan 100 yıllık bir gecikmeyle 1741'de, "American Magazine" ve "General Magazine" adlı iki dergi çıkmıştır.²

1700'lerde günlük gazete yayımlama deneyimi daha da gelişmiş ve 1800'lerde, kapitalizmin doruğuna erişilmek üzere olunduğu sıralarda, yeni teknik buluşlarla, özellikle gazetecilikte yüksek tirajlara ulaşılmıştır.³ Gazeteyi mümkün kılan matbaa olmuştur. 15. yüzyılda matbaa icat edilip Avrupa'da yayıldıktan sonra gazetelerin basımı için geniş imkânlar ortaya çıkmış bulunuyordu. İlk basit makinelerle basım yapılması, hem çok gücü, hem de basılan eserler hayli pahalıya mal oluyordu.

¹ *Temel Britannica*, C. 7, Ana Yayıncılık, s.242.

² Bülent Varlık, "Tanzimat ve Meşrutiyet Dergileri", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, C.1, s.112-125.

³ Atilla Girgin, *Türk Basın Tarihi'nde Yerel Gazetecilik*, İnkılâp Kitabevi, İst. 2001, s.2

Bu yüzden basma kitaplarda ve basma haber mektuplarından ancak zenginler faydalanabiliyordu. Bu durum karşısında matbaacılar haber mektuplarına birçok kimseleri ilgilendirecek meraklı ve çeşitli haberler koymaya başladılar.

Su baskınları, yanardağ patlamaları, deprem ve kuyruklu yıldız gibi doğal olaylar, yangınlar, büyük hırsızlıklar, esrarlı cinayetler gibi olaylar, askeri veya siyasi haberler ile hareketler bir arada topluca basılınca bu yayınlar halkın ilgisini çekmiştir. 15. yüzyılın sonlarında, dünyanın bilinmeyen topraklarının keşfe başlanması halkın merakını uyandırmış ve büyük kitleler bu keşiflerle ilgili haberleri aramaya koyulmuşlardır. Posta kolaylıkları sayesinde her türlü haberler, ülkeler arasında daha hızlı yayılma yoluna gitmiştir. Hıristiyan dininde girişilen esaslı reform hareketleri de bu dinin çeşitli mezhepleri arasında karşılıklı propagandalara yol açmış ve dini propaganda yapan çeşitli eserler yayınlanmaya başlamıştır.

Avrupa’da sistemli bilim, sanat, kültür çalışmalarının yapılması ve bunların yayınlanması sonucu Avrupa’nın sosyal, kültürel ve ekonomik bünyesinde belirli değişimler olmuştur. Rönesans hareketi sayesinde, skolâstik düşünce yerine akıl, nakilcilik yerine deney, teokrasi yerine laiklik hâkim olmuştur. Descartes, Kepler, Kopernic, Galile, Harvey, Bacon, Hobbes, Locke, Newton, Spinoza, Pascal birçok eserler vererek insanlığın fikir ve düşünce hayatında ileriye dönük büyük atılımlar yapılmasını sağlamışlardır.

Gazete, genel anlamda aslında 16. yüzyıldan beri bilinen bir basılı yayın organıdır. 1444’te matbaanın bulunmasıyla birlikte beş asırı aşan bir gelişme süreci başlamıştır. Bazı kayıtlara göre ilk gazetenin 16. yüzyıl sonlarında Almanya’nın Frankfurt kentinde yayınlanan "Panayır Haberleri" adlı bir yayın organı olduğu saptanmıştır.⁴ Bir başka kaynağa göre ise ilk gazete, 16. yüzyıldan çok önce, Roma’da Jul Sezar döneminde "Acta—Dierna" adı altında çıkan haber mektuplarıdır. Gazete adı itibarı ile ilk defa İtalya’da, yöresel olayları duyuran ve para birimi “Gazetta” karşılığı olarak satılan bir yayın organı için kullanılmıştır.⁵

⁴ Selda İçin, *Ege’de Yerel Basın ve Bölge Gazeteciliği*, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir 1992, s.3.

⁵ İçin, **a.g.e.**, s.5

Avrupa’da ilk çıkan gazete hakkında bilgi veren ise “Ganmer” adlı bir İngiliz tarihçisidir. Ganmer, 1588 tarihini taşıyan birkaç yapraktan ibaret bir gazete bulmuştur. Bu gazetenin adı “İngiliz Merkürü” (Haber Verici) idi. Ancak 16. yüzyılda belirli aralıklarla basılmış olan eserlere gazete demeye imkân yoktur; bunlar gazeteye çok benzeyen yayın araçlarıdır.⁶

Bugünkü anlamda ilk gazete 1609’da Strasbourg’da haftalık olarak Almanca yayınlanan “Avisa, Relation, eder, Zeitung”dır. Johann Carolus tarafından satışa sunulan bu gazete dış politika ve savaşlarla ilgili haberler vermekteydi. Bu haberler herhangi bir ayırım, açıklama veya analize tabi tutulmadan gelişigüzel veriliyordu. Aynı başlığı taşıyan diğer bir gazete yine 1609’da Augsburg, Cnedenck Wurdıye Zeitung adlı gazete ise 1610’da Köln’de yayınlanmıştır.⁷

Bundan sonra 1619’da Anvers’de “Nieu we Tijdirghe” adlı Hollanda gazetesi çıkmaya başlamıştır. 14 Mayıs 1622’de Londra’da ilk İngiliz gazetesi “The News Fran İtaly and Germany” ve 1631’de Paris’te ilk Fransız gazetesi “La Gazette” adıyla haftalık yayınlanmış, bunları 1640’da Roma’da yayınlanan ilk İtalyan gazetesi “Gazetta Pulica” izlemiştir.

Siyasi anlamda ilk gazetecilik örneği ise 18. yüzyılda kral-parlamento çekişmesinin yaşandığı İngiltere’de görülmüştür. Edebi gazetecilik de Almanya’da gelişmiştir. Siyasi bir içerik taşıyan gazeteler ilanla beslenmiş, edebi yazılarla süslenmiş, hükümetleri eleştirerek de halkın sevgi ve ilgisini toplamışlardır. Orta sınıfın doğuşu, kahvehanelerin çokluğu gazetelerin satışına yardım etmiştir. 18. yüzyılda özellikle 1789 Fransız İhtilali’nden sonra basın, Avrupa’da bugünkü şeklini almaya başlayacaktır.

19. yüzyıl Batı’da, yasama, yargı ve yürütme kuvvetlerinin birbirinden bağımsız hale getirilerek, insanlara daha adil ve özgürlükçü bir toplum düzeni sağlayacak ortamın hedef alındığı dönemdir. Artık devlet bunlara dayalı olmadıkça modern sayılmıyordu. Bunun gerçek amacı, devleti bireylerin üzerinde yer alan konumundan çıkarıp, bireylerin hizmetine sokmaktı. Bireyin ve bireylerin oluşturduğu kitlelerden istemlerini

⁶ Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için Bkz. www.bilgininadresi.net

⁷ *Rehber Ansiklopedisi*, Türkiye Gazetesi Yayınları, İst. 1992, C.7, s.471.

yansıtacak bir araca gereksinimleri vardı. İşte basın bu görevi üstlenmiş ve bu sebepten “Dördüncü Kuvvet” olarak nitelendirilmiştir.

19. ve 20. yüzyıllarda gerek teknik gelişmeler gerekse yukarıda bahsettiğimiz sosyal ve siyasi gelişmeler basının geniş kitlelere ulaşarak toplumsal bir kurum olarak kamuoyunu yaratmakta ve yönlendirmekte en önemli araç haline gelmesine sebep olmuştur. Başka bir deyişle gazete, yeni bir yazınsal, kültürel ve toplumsal biçimin doğuşu olarak insanlık tarihinde eskiden kopuşu ve yeniden başlangıcı simgelemektedir. Çünkü gazete, daha önceki haber mektuplarına göre süreli ve düzenli yayınlanması, açıkça satışa sunulması ticari bir amaç gütmesi, haber ve bilgi iletimi yanı sıra, reklâm ve eğlendirme gibi yeni konuları içermesi açısından da değişik bir özellik taşımaktadır.

II OSMANLI'DA BASIN

Museviler, 1491 yılında, İspanya'dan uzaklaştırıldıktan sonra Türkiye'ye gelirken getirdikleri basımevini, 1493 yılında İstanbul'da kurmuşlardır. Bazı kaynaklarda da, İstanbul'da ilk kitabın, 1488 yılında basılmış "Lecons des Enfants" adlı İbranice bir sözlük olduğu bildirilmektedir. Başka kaynaklara göre de, Basımcı David ve Samuel Nahmes adlı Musevi kardeşler, Hazreti Musa'nın "Beş Kitap" adlı kutsal kitabını, 1494 yılında İstanbul'da basmışlardır. Aynı kaynaklarda, 1496 yılında Museviler tarafından Selanik'te de bir matbaa kurulduğu ve İstanbul'daki Musevi basımevlerinin sayısının 3'e çıktığı kaydedilmektedir.⁸

1511 yılında Venedik'te başlayan Ermeni matbaacılığı, 1564–1567 yılları arasında, Osmanlı topraklarına göçenler tarafından İstanbul'a taşınmıştır. İlk Ermeni matbaası da, Tokatlı Abgar Tıbir tarafından, Surp Nigoğos Kilisesi'nde kurulmuştur.

Osmanlı topraklarında ilk Rum basımevi de; Rahip Nicodimus Metaxes tarafından 1627'de İstanbul'da kurulmuştur. Bu matbaada basılan ilk kitap, "Court Traite Contre Leş Juifs" dır. (Museviler Aleyhine Bir Risale) 1494–1729 yılları arasında, azınlıklar ve yabancı misyonluklarca Osmanlı topraklarında kurulan basımevleri sayısının 37'yi bulduğu sanılmaktadır. Ancak bu dönemde, hiçbir basımevinde Türkçe baskı yapılmamıştır.⁹

Basım hakkında ilk düşüncelere, Peçevî Tarihi'nde rastlanmaktadır. Tarihçi Peçevî İbrahim Efendi eserinde, basının yararlarına ve Osmanlı ülkesinde uygulanması konularına değinmiştir. (1574 -1649) Türkiye'de matbaa, daha sonraları 3. Ahmet'in padişahlığı sırasında (1703–1730), Lale Devri'nde (1718–1730) kurulmuştur.¹⁰ 3. Ahmet, yaklaşık yarım yüzyıl Edirne'de süregelen saray ve saltanat düzenini İstanbul'a taşıyan padişaktır. Basım sanatının Osmanlı'da uygulanması ise İbrahim Müteferrika'ya aittir. (1674–1747) Aslen Macar ve Kalvinist olan (bazı kaynaklara göre Unitarist) ve papaz yetiştirilmek üzere, anayurdu Macaristan'da,

⁸ Alpay Kabacalı, *Türk Yayın Tarihi*, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, İstanbul 1987, s. 16.

⁹ Girgin, **a.g.e.** s.2-3.

¹⁰ Alpay Kabacalı, *Başlangıcından Günümüze Türkiye'de Matbaa Basın ve Yayın*, Literatür Yay. İst. 2000, s.14.

Protestan papazlar tarafından eğitilen İbrahim, daha 18 yaşındayken Osmanlı akıncılarının eline esir düşmüş ve İstanbul'a getirilerek esir pazarında satılmıştır (1692). İbrahim, Müslüman olarak esirlikten kurtulmuş, çağının İslâm bilgilerini ve Türkçe'yi öğrenerek devlet hizmetine girmiştir.¹¹

İbrahim Ağa, Müslüman dinini övmek için 1711'de, "Risale-i İslamiye" adlı bir broşür (risale) yazmış ve bu sayede Sadrazam Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın ilgisini çekerek, yakını olmuştur. Hayatını kazanmak için klişeciliği kendisine sanat olarak seçen İbrahim Ağa, şimşir ağacından klişeler yapmaya başlamıştır.

İbrahim Ağa, ileride bir basımevi kurma düşüncesiyle, 1719'da şimşir üzerine oyma bir Marmara haritası klişesi hazırlamıştır. Sadrazam İbrahim Paşa'ya verilmek üzere hazırlandığı anlaşılan ve halen İstanbul'daki Millî Eğitim Bakanlığı Basımevi'nde saklanan bu klişenin üzerinde, "Benim devletlü efendim, eğer fermanınız olursa daha büyükleri yapılır. Sene 1132" (1719) ibaresi yazılıdır. Bu sanatından dolayı, o dönemlerde kendisine "Basmacı İbrahim Ağa" denilmiştir.¹²

Basımevi konusunda İbrahim Ağa'yı destekleyen aydın kişi, Yirmisekiz Çelebizade Sait Efendi'dir. Sait Efendi, Osmanlı tarihinde Paris elçiliği ile ün yapmış olan Yirmisekiz Çelebi Mehmet Efendi'nin oğludur. 1720'de babasının, Fransa Kralı 15. Louis nezdinde elçi atanması üzerine, Sait Efendi de babasıyla (divan efendisi sıfatıyla) Paris'e gitmiş, Batı medeniyetinin ilerleyişini ve bu arada basımın yararlarını, yerinde görmek ve incelemek olanağını bulmuştur. Sait Efendi Fransa'da kaldığı dört yıl içinde, ülkenin siyasal düzeni ve toplumsal yaşamını bilimsel, teknik ve kültürel kuruluşlarını yakından incelemiş, ayrıca kitap yayıncılığının tekniğiyle yakından ilgilenmiştir.

Sait Efendi, 1724'te İstanbul'a dönünce, basımevi kurmak için girişimde bulunmuş ve daha önceden tanıdığı, baskıcılık sanatındaki yeteneğini bildiği, Dergah-ı Ali Müteferrikalarından tercüman İbrahim Efendi'yi kendine ortak ve yardımcı seçmiştir.¹³ İbrahim Müteferrika, İstanbul'da Türkçe eserler basımı için bir matbaa kurulmasıyla ilgili düşüncelerini "Vesiletü't-tıbaa" adlı bir risalede toplamış ve bu

¹¹ Kabacalı, *Türk Yayın...* s.27.

¹² Nuri M. İnuğur, *Basın Yayın Tarihi*, Çağlayan Kitabevi, İst. 1982, s.153.

¹³ Ali Gevgili, "Türkiye Basını", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C.1, s.202-228.

risaleyi, 1726'da Sait Efendi aracılığıyla Sadrazam Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'ya sunmuştur. Risalede, basılmış eserin önemi, gereği, yararları ayrıntılı bir biçimde anlatılmakta, basım sanat ve tekniği 10 maddede özetlenerek, Tefsir, Hadis, Fıkıh ve Kelam gibi İslâm diniyle ilgili konular dışında kalan sözlük, tarih, tıp, astronomi ve öteki bilimlerle ilgili kitapların, Osmanlı ülkesinde basılması için sadrazamdan izin istenmektedir.

Risaleye ayrıca, basılması düşünülen Vankulu Sözlüğü'nün birkaç sayfasına ait dizgi provası örnek olarak eklenmiş ve bu kitabın çok aranan bir eser olduğu belirtilerek, öncelikle 500 nüsha basılması önerilmiştir, İbrahim Müteferrika, bu risalenin basılışından sonra 1726'da, ayrı bir dilekçeyle sadrazama başvurmuştur. Müteferrika, o dönemin uyanık ve ileri fikirli bilginlerine, "Vesiletü't-tıbaa" adlı risaleye, basımevi kurulması için önsözler de yazdırmıştır.¹⁴

Sadrazamın olumlu karşılaması ve Sait Efendi'nin çabaları sonucu, zamanın Şeyhülislam'ı Mevlana Abdullah Efendi, "Basımevi kurulmasında din açısından sakınca bulunmadığı" yolunda fetva vermiştir. Bu fetva üzerine, Padişah 3. Ahmet de, 1726 Temmuz ayında, din kitapları basmamak koşuluyla izin verdiğini belirten fermanını çıkartmıştır.¹⁵

Resmi adı "Dar'üt-Tıba'at-Ül-Amire" olan, fakat halk tarafından "Basmahane" diye adlandırılan ilk Türk Basımevi, İbrahim Müteferrika'nın Sultan Selim semtindeki evinin alt katında kurulmuştur. (14–16 Aralık 1727) İlk kitap dizgisine, 16 Aralık 1727 tarihinde başlanmış, iki yıllık bir çalışmadan sonra Sait Efendi ile İbrahim. Müteferrika, ilk kitaplarını basıp yayınlamayı başarmışlardır. Bu kitabın baş tarafına, Padişah'ın fermanı ile Şeyhülislam'ın fetvasının yanı sıra İstanbul'un ünlü bilginlerinin, basımı öven yazıları da eklenmiştir.¹⁶

İbrahim Müteferrika, basımevini kurarken nasıl sabırla ve dikkatle davranmışsa, basacağı eserleri seçerken de benzer titizliği göstermiştir. Ayrıca işi, bilim bakımından da ciddi tutmuş, basılacak eserlerin yanlışsız olması için, zamanın

¹⁴ İnuğur, **a.g.e.** s.154.

¹⁵ Girgin, **a.g.e.** s.5.

¹⁶ Nermin Abadan, "Gazeteciliğin Gelişim Safhaları", *A.Ü.S.B.F. Dergisi* C.16, Mart 1961. s.41.

bilginlerinin de basımevinde çalışmalarını sağlamıştır. O zamanlar İstanbul'un en usta baskıcısı sayılan İona Eskenazi Usta basımevinde görevlendirilmiş, ayrıca Hollanda'dan, Viyana'dan, Almanya'dan harf kalıpları getirilmiş ve harf dökümü İstanbul'da yapılmıştır. İlk Osmanlı harfleri, 16 puntodan biraz daha kalınca, 18 puntoya yakın bir ölçüde hazırlanmıştır.¹⁷

Osmanlı'da Türkçe gazete yayımlanması için ilk basımevinin kuruluşundan sonra yaklaşık bir asır beklenmiştir. Oysa İstanbul'da söz konusu basımevinin ürünlerini vermeye başladığı 1730'lu ve 1740'lı yıllara gelinceye kadar geçen 300 yıl içinde, Batı'da 1.5 milyon kitaptan 1.4 milyar nüsha baskı yapılmıştır.¹⁸

Londra'da 1711'de, günde ortalama 6.500 olan gazete tirajı ise 1753 yılında 20 bine ulaşmıştır. 1820 yılında ise bir katilin itiraflarını konu alan kitapçık, İngiltere'de 1.1 milyon adet basılarak rekor kırmıştır. Daha ciddi sayılan Cobbett'in "Politik" nitelikli kitabı da 200 bin satmıştır. O dönemde, iyi satacağı düşünülen bir kitabın ilk baskısı 10 bin adet yapılmaktadır.¹⁹

1836 yılında ise Paris'te çıkan 59 gazetenin yıllık toplam tirajı 42 milyon, Londra'daki 42 gazetenin 39 milyon, Prusya'dakilerin ise 15 milyondur. Günlük siyaset ve yüzeysel kültür haberlerini yansıtan bu yayınlar çoğalırken, kitap yayınlarının da artması, Batı'nın özelliğini oluşturmuştur. Avrupa'daki bu gelişmelere rağmen, Osmanlı'da egemen olan aşırı taassup nedeniyle, Türkçe gazetelerin ortaya çıkması gecikince, ilk gazeteler, kitaplarda olduğu gibi, yabancı dilde ve genellikle Fransızca olarak yayınlanmıştır.²⁰

Bizdeki gazetecilik tarihçesi azınlıkların çıkardığı yayınlarla başlar. İmparatorluk topraklarında çıkartılan ilk gazete Fransızlar tarafından İstanbul'da 1795 yılında çıkartılan Bulletin Des Nouvelles (Haberler Bülteni) idi. Bu gazeteyi Ekim 1796'da yine Fransız elçiliği'nin aylık olarak yayımladığı Gazette Française Des Constantinople (İstanbul'un Fransız Gazetesi) izledi. İzmir'de Alexandre Blacque (Blak

¹⁷ Şevket Evliyagil, *Anadolu Basın Semineri*, Basın Yayın Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara 1977, s.167.

¹⁸ Atilla Girgin, *Türk Basın Tarihi'nde Yerel Gazetecilik*, İnkılâp Kitapevi, İstanbul, 2001, s.9.

¹⁹ Girgin, **a.g.e.** s.10.

²⁰ Orhan Koloğlu, *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Basın*, İletişim Yay. İstanbul 1994, s.9

Bey) tarafından haftalık çıkartılan *La Spectateur Oriental* (24 Mart 1821) gazetesi, Fransa'nın şark siyasetini eleştirdiği için konsolosun hışmına uğramıştı.²¹

Türkiye'de ilk gazeteyi, Fransız Devrimi'ni izleyen yıllarda Fransızlar çıkarttığı vurgulanır. İstanbul'da Fransız elçiliği basım evinde basılan ve 1795 yılında Fransızca olarak yayınlanmakta olan bu gazetenin haberler bülteni şeklinde yayımlandığı söylenir. Fransız Devrimi'nin heyecanını yansıtan ve tüm dünyayı kazanmak amacıyla devrimin amaçlarını anlatan bir gazete olduğunu vurgulayan makalede 7 Mart 1796'da Fransa büyükelçisi Vesnirac'ın görevinden ayrılmasından sonra gazetenin basımına son verildiği ve kısa bir süre sonra Fransız yeni bir gazete olarak "Gazette Francaise de Constantraple" adıyla aylık bir gazetenin Ekim 1796'dan itibaren yayına başladığı ve yayın hayatı iki yıl kadar devam etmiş olduğu ayrıntısı üzerinde duruluyor.²²

İstanbul'un yanı sıra o tarihlerde canlı bir ticaret merkezi olan İzmir'de Fransızlar tarafından gazeteler yayımlandığı bilinmektedir. Charles Trican tarafından Ocak 1824'te 'Le Smyrnéen' adlı gazete çıkarılmıştır. Bu gazete ancak on sayı çıkabilmiş, 11 Eylül 1824'te kapatılmıştır.²³ Bir süre sonra Roux isimli bir Fransız tüccarına devredilen gazete Türkiye menfaatlerine aykırı yayın yapınca Reisülküttap tarafından Fransız konsolosluğuna şikâyet edilmiş ve ihtarda bulunulmuştur.

Ekim 1824'te, 'Le Spectateur Oriental' adını almış gazete matbaacı Vigoreux tarafından haftalık olarak cumartesi günleri yayına başlamıştır. Gazete haftalık ve 4 sayfadan ibarettir.²⁴ Batı ülkelerinin politikalarını eleştiren gazete daha sonra bir Türk dostu olan Alexadre Blacgue'nın yönetimine geçmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun çıkarlarını her şeyin üzerinde tutan, Yunan isyanı sırasında Osmanlı lehine yayınlar yapan bu gazetenin özellikle siyasal alanda yaptığı yayınlar basın tarihimizde önemli bir aşama olmuştur. Yabancı devletlerin baskısı üzerine hükümet gazeteyi bir ay süreyle kapatmak zorunda kalmıştır.

²¹ Hıfzı Topuz, *II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi*, Remzi Kitapevi, İstanbul, 2003, s.34-40.

²² Lale Ekin, "Basın Tarihi", www.blackgrup.com.

²³ Topuz, **a.g.e.** s.37.

²⁴ Topuz, **a.g.e.** s.36.

Basın tarihimizdeki ilk gazete kapatma olayı budur. Bununla da yetinilmemiş, Fransa'nın doğu siyasetini eleştiren yazılardan dolayı, Fransız konsolosu gazete idaresine giderek matbaa malzemelerine el koymuştur. Bu olay basın tarihimizde ilk gazete baskınıdır. 1827 tarihinde bu gazete kapatıldıktan sonra, Alexadre Blacgue İzmir'de Osmanlıların haklarını yabancılara karşı korumaya devam etmiştir.

II. Mahmut, Blacgue'nin fikirlerini çok beğenip, takdir ettiğinden İstanbul'da resmi nitelikli bir gazete çıkarmasını teklif etmiş, bu teklifi kabul eden A. Blacgue 1831'de gazetesini satmış ve İstanbul'a gelmiştir. Satın alan tarafından gazetenin adı değiştirilmiş ve Journal de Smyrne olmuştur. İzmir'de 1824'te çıkan La Smyrne ve 1828'de çıkan Le Courier De Smyrne imparatorluğun gazete siciline kaydedildiler.²⁵

Mısır Valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa da neşriyat kervanına Kahire'de çıkarttığı Türkçe/Arapça Vekay-ı Mısriyye (1829) ile katıldı. "Reformcu" padişah II. Mahmut'un emriyle 1831'de Fransızca olarak Le Moniteur Ottoman (Osmanlı'nın vizyonu) yarı resmi statüyle yayına başladı.²⁶ 'Türk Basını'nın doğuşu 19. yüzyılda gerçekleşmiştir. Toplumsal düzende, ekonomik yapıda ve dünya görüşlerindeki değişim süreci yepyeni bir iletişim ortamını zorunlu kılmış, 18. yüzyıl sonu ile 19. yüzyıl ortalarına kadar Osmanlı İmparatorluğunda yer alan ekonomik, sosyal ve kültürel gelişmeler ilk Türkçe gazetelerin doğmasına yol açmışlardır.²⁷

19. yüzyıldaki toplumsal gelişmelerin bir sonucu olarak II. Mahmud'un bazı projeleri topluma duyurmak amacıyla çıkmasını istediği gazete 11 Kasım 1831 tarihinde yayınlanan Takvim-i Vakayi'dir.²⁸ Gazetenin ismini bizzat II. Mahmud'un kendisi koymuştur.²⁹ Başka bir pencerede baktığımızda ise ilk gazetemiz matbaanın gelişinden tam 105 yıl sonra çıkarılabilmıştır³⁰ Osmanlı topraklarındaki ilk gazeteyi Fransız Elçiliği yayınlamıştır. Bulletin des Nouvelles adlı bu gazete, 1795'te Fransızca olarak ve Fransız devriminin üstüne çıkarılmıştır.³¹

²⁵ Koloğlu, **a.g.e.** s.11–12.

²⁶ İnuğur, **a.g.e.** s.169.

²⁷ Nilgün Gürkan, *Türkiye'de Demokrasiye Geçişte Basın (1945–1950)*, İletişim Yay. İstanbul, 1998, s.25.

²⁸ Atilla Girgin, *Türk Basın Tarihi'nde Yerel Gazetecilik*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 2001, s. 18.

²⁹ Girgin, **a.g.e.** s.19.

³⁰ Topuz, **a.g.e.** s.15.

³¹ Orhan Koloğlu, "Osmanlı Basını: İçeriği ve Rejimi", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, İstanbul, İletişim Yay. 1983, C.I, s.68–93.

Takvim-i Vakayi'yi 1840'da yayınlanan Ceride-i Havadis izlemiş, Tanzimat Fermanı'nın yayın aracılığıyla duyurulması amaçlanmıştır.³² Takvim-i Vakayi'yi önemli kılan bir başka özelliği de İslam dünyasında kamuoyu önünde açıktan özeleştiriyi yapıp başarısızlıkları tartışan ilk gazete niteliği taşımasıdır.³³

Bir başka pencereden bakacak olursak Takvim-i Vakayi'nin çıkarılmasından önce, II. Mahmut döneminde ülkede iç ve dış siyasette büyük karışıklıklar yaşanıyor olup, var olan düzenin yenilenmesi için çabalar sarf edilmekteydi. Osmanlı-Rus savaşları, Osmanlı-Fransız ilişkileri, Sırp ile Rum isyanları, Yeniçeri ocağının kaldırılması, askeri alanda yenilik girişimleri gibi. Olaylar ülkeyi yıpratmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun bu karışık devresinde II. Mahmut, devletin düzenlenmesinde kamuoyunun görüşlerinin önemini farkındaydı ve araç olarak basın öneminin farkındaydı. Bütün Osmanlı vatandaşlarının yurt içinde ve dünyada olanları öğrenmesi, yabancıların Osmanlı yönetiminin resmi görüşünü öğrenmesi, yanlış haberlerin engelleyerek iç huzurun bozulmasını önlemek, fen, sanat, sanayi ve ticarete dair bilgilerin yaygınlaştırılıp halkın yararına sunulması, devletin icraatının herkesçe bilinip buna uyulması sayesinde devlette birliğin sağlanması gibi amaçlarla 1 Kasım 1831 tarihinde Takvim-i Vakayi yayınlanmaya başlamıştır.³⁴

1860'a kadar Türkçe gazeteler, Takvim-i Vakayi ve Ceride-i Havadis'in tekelinde, reformcu ve yönetime karşı eleştirisiz bir çizgi izlemişler; ülke içindeki yabancı basının tersine Türkçe basının resmi bir nitelik taşıyor oluşu istenilenin ötesinde bir kamuoyunun oluşmasına imkân vermemiştir.³⁵

Daha sonraki dönemde Batıdan edinilmiş ideallerle Osmanlı toplumsal-siyasal yapısındaki bozukluklara bakan gazeteci-aydınların burada ideallerine uygun olmayan pek çok işleyiş görüp, değişmesini istemeleri, basını bir muhalefet odağı niteliği taşımaya başlamasına neden olmuştur.³⁶ Bununa birlikte örgütlü muhalefetin ilk temsilcileri sayılan 'Yeni Osmanlılar' da "Osmanlılık" fikrini temel alarak meşruti bir

³² Server R. İskit, *Türkiye'de Matbuat İdareleri ve Politikaları*, Ankara, 1943, s.8.

³³ Koloğlu, *Osmanlı Basını...* s.71-72.

³⁴ Koloğlu, *Osmanlı'dan...* s.71.

³⁵ Gürkan, **a.g.e.** s.27.

³⁶ Gürkan, **a.g.e.** s.29.

yönetim kurmayı, kişi hak ve özgürlüklerinin sağlanması noktasında hedef belirlerlerken iktidarın kaynağını değiştirmek gibi radikal bir muhalefette olmamışlardır.³⁷

19. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı yönetimi bir yandan yoğunlaşan bunalım, diğer yandan artan demokratik istemler karşısında yeni yasaklar getirecek, basın da bunlardan payını alacaktır. 1867 yılında Sadrazam Ali Paşa'nın kendi adıyla yayımladığı kararnamesi sonucunda gazeteler kapatılıp muhalifler sürgüne gönderilmiş; Namık Kemal ve Ziya Bey gibi memuriyetten uzaklaştırılan gazeteciler de Mustafa Fazıl Paşa'nın "Vatanın saadet ve selametine hizmet" çağrısına uyup yurt dışına giderek, Meşrutiyet özelemlerini oradan yayınladıkları gazetelerle dile getirmişlerdir.³⁸

Ülkemize gazete çok geç gelir ama ilk kapatma olayı çok hızlı gerçekleşir. Tercüman-ı Ahval'de, imparatorluğun durumunun kötülüğünü anlatan ve yöneticileri eleştiren yazılar yayımlanır. Ziya Bey'in, eğitim konusundaki bir yazısı, gazetenin kapatılmasına neden olacaktır. Tercüman-ı Ahval, 43. sayısından sonra Mayıs 1861'de iki hafta süreyle kapatılır. Kapatma, Tercüman-ı Ahval ile rekabet halinde olan Ceride-i Havadis'in geçici bir kazancıdır. Bu konudaki haber şöyle verilir: "...Tercüman-ı Ahval adlı gazetenin yazarı yetkisinin dışında hareket ettiğinden, kendisi Babiâli'ye çağırılarak matbaasının kapattırıldığıın resmen tebliğ olunduğu haber alınmıştır..."

İki hafta sonra tekrar yayımlanan Tercüman-ı Ahval'de konuyla ilgili olarak şöyle denir: "...Elimizde olmayan nedenlerle birkaç gün gecikmeden sonra Babiâli'nin izniyle Tercüman-ı Ahval yine çıkıyor. Vah vah Ceride-i Havadis'in umduğu özgürlüğün (meydanı boş bulmak anlamında olmalı) tadı pek uzun sürmedi..."³⁹

I. Meşrutiyet'in ilanı basına geçici bir özgürlük getirmiş; Kanun-ı Esasi haberlerine geniş yer veren gazetelerde bunun yanı sıra çeşitli yazılar, dizi ve makaleler yer almıştır.⁴⁰ Osmanlı siyasal ve düşünsel hayatının monoizmi yerini tereddütlü fakat hiçte korkak olmayan bir çoğulculuğa bırakmıştır.

³⁷ Stefanos Yerasimos, *Az gelişmişlik Sürecinde Türkiye*, Gözlem Yay. C.II, s.832–833.

³⁸ Topuz, **a.g.e** s.40–44.

³⁹ Server R. İskit, *Hususi İlk Türkçe Gazetemiz Tercüman-ı Ahval ve Agâh Efendi*, Ankara,1937, s.35.

⁴⁰ Gürkan, **a.g.e.** s.29.

Bu dönemde Kanun-i Esasi'yi hararetle bekleyenlerin karşısında birde muhalifler gurubu gözükmetedir. Bu muhaliflerin en amansız düşmanı ise Şura-yı Devlet Azası ve Meclis-i Mahsusa da Kanun-i Esasi tasarısını hazırlamakla görevlendirilmiş alt komisyon raportörü Namık Kemal'dir.

Namık Kemal'e göre Meclis-i Umumi aleyhinde olan her kim ise "Hain"dir. Bu arada I. Meşrutiyet'in ilanının ardından basın üzerinde durduğu sorunlardan birisi meclis üyelerinin nasıl seçileceği olmuştur. "Bürokratlar mı, Halk mı seçsin?" tartışması gazetelerde yer almış, bu konuda Meşrutiyeti savunan taraftarlar arasında ayrılıklar çıkmıştır.⁴¹ Kanun-i Esasi'nin ilanı ile başlayan süreçte "Basının yasalar çerçevesinde özgür olduğunu" belirten yeni bir basın yasası hazırlama çabaları başlamışsa da Mithat Paşa'nın görevden uzaklaştırılmasından sonra yasanın özgürlükçü niteliği de değiştirilmiştir.⁴²

Türk gazetelerinin 19. yüzyılın ikinci yarısında başlayan tarihi 1876 yılında yürürlüğe konan Kanun-i Esasi'nin 14 Şubat 1878'de kaldırılması ile başlayan İstibdat döneminde Meşrutiyetin tekrar yürürlüğe konması mücadeleleriyle geçmiştir.⁴³ Osmanlı tarihinde "İstibdat Dönemi" denen, Abdülhamit'in otuz buçuk yıllık diktatörlük dönemi, Türk basınının en karanlık çağıdır.⁴⁴

Abdülhamit tahta çıktıktan bir süre sonra çok güdümlü ve tekerci bir yönetime yönelmiştir. Yeni anayasanın yani Meşrutiyetin ilanı (23 Aralık 1876) ve bundan birkaç ay sonra da Mebusan Meclisi'nin toplanması padişahın eğilimlerinde hiçbir değişiklik yapmamıştır.⁴⁵ 1878'de Sansür Heyeti'nin kurulmasıyla gazeteler basım öncesinden itibaren denetime alınmış ve kısıtlamalar yeniden yurtdışı gazeteciliğini başlatmıştır. 1894'ten sonra yılda 5-6 sürgün gazete yayınlanmıştır.⁴⁶

⁴¹ Tarık Zafer Tunaya, "Osmanlı Basını ve Kanun-i Esasi", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, İstanbul, İletişim Yay. 1983, C.I, s.72-74.

⁴² Bu dönemde Mithat Paşa, Abdülhamit tarafından görevlendirilmiştir. Basın kanunu tasarısı için bir araya gelen komisyon kısa zamanda tasarıyı hazırlayarak Mebusan Meclisi'ne getirmiştir. 3 bölümden oluşan; basımevleri, (sürelî yayınlar ve basın yoluyla işlenebilecek suçlar) tasarısı 2 Mayıs 1877'de bazı bölümlerinin, Mizah gazetelerinin yasaklanması ve gazete çıkarmak için garanti para yatırılması hükümleri, çıkartılmasının ardından kabul edildi. Ancak Abdülhamit bu değişiklikleri hatta tasarıyı onaylamadı ve kanun tasarısı yürürlüğe girmeden "Hazret-i Padişah"ın kalem dairesinde unutuldu kaldı.

⁴³ Gürkan, **a.g.e.** s.30.

⁴⁴ Topuz, **a.g.e.** s.53.

⁴⁵ Alpay Kabacalı, *Türkiye'de Basın Sansürü*, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, İstanbul, 1993, s.34.

⁴⁶ Koloğlu, *Osmanlıdan...* s.89.

1888–1908 arasında ülke sınırları içinde ortalama yılda bir yeni gazete çıktığına göre Osmanlı basınının yurtiçinden çok yurt dışında oluştuğu söylemek pek abartı olmaz. Yurt dışında yayınladıkları gazetelerle fikirlerini yaymaya çalışan ve Yeni Osmanlıların devamı sayılan Jön Türkler, aralarında ayrılıklar da olsa temel bir düşüncede birleşebilmişler, devletin içinde bulunduğu kötü durumdan, tüm sorunlardan Abdülhamit’i ve saray bürokrasisini sorumlu tutmuşlardır. Devletin kurtulması için meşruti yönetimi şart görmüşler, amaçları yönetimi devirmek ve Anayasa’yı ilan etmek olmuştur.

Jön Türkler de Yeni Osmanlılar gibi iktidarın kaynağını tartışmadan padişahın kişiliğini esas almışlar; ancak saltanatın varlığını sorgulamamışlardır. Bu nedenle başlangıçta aktif eylemlere başvurmaktan çok, toplantılar yaparak, yurtdışında gazete ve dergiler çıkartarak yönetimin keyfiliğini, bozukluğunu eleştirerek kendi görüşlerini açıklama yoluna gitmişlerdir. Ancak bir süre sonra eylemler şekil değiştirecek; hatta muhalefetin baskılarına paralel olarak eylemler saray basma, suikast gibi daha aktif başkaldırılarına dönecektir.

Halkla olan ilişkileri ise yayın yolundan öteye geçemeyecektir. Gerek Yeni Osmanlılar, gerekse Jön Türkler’in yayınladıkları gazetelerinde Avrupa devletlerinin Türkiye’nin içişlerine karışmaları, yabancılara tanınan imtiyazlar ve kapitülasyon istemleri şiddetli biçimde protesto edilmiştir.⁴⁷ A.D. Jeltjakov hür Jön Türk basınında özellikle ulusal sorun konusunda “gerici” saydığı öğelerin ağır bastığını şu şekilde ifade etmektedir: “...*Bu basın Osmanlı devleti hâkimiyeti altında yaşayan halklara bağımsız siyasal gelişme hakkını tanımayan, Osmanizm doktrinini savunuyordu. Ayrıca Osmanizm fikirlerinin propagandası bizzat Türklerin ulusal bilincinin olgunlaşmasını yavaşlatıyordu...*”⁴⁸

Bu dönemde sayıları hızla artan gazeteler ile yeni fikir ve kavramların Türk toplumunun siyasal ve kültürel yaşamına girmesiyle birlikte basında çözüm arayışları da çeşitlenmiş; özgürlükçü düşünceler yaygınlaşmaya başlamıştır.⁴⁹

⁴⁷ Nükhet Turgut, “Siyasal Muhalefet”, *Birey ve Toplum* Yay. Ankara, 1984, s.241.

⁴⁸ A. D. Jeltjakov, *Türkiye’nin Sosyo-Politik ve Kültürel Hayatında Basın*, Basın Yayın Enformasyon Genel Müdürlüğü Yay. Ankara, 1979, s.153

⁴⁹ Enver Behnan Şapolyo, *Türk Gazetecilik Tarihi ve Her Yönüyle Basın*, Güven Mat. Ankara, 1976, s.170–176.

Bireysel ve siyasal özgürlüklerin tartışılmaya başlanması, halkın egemenlik hakkının tartışılmaya başlanması, halkın egemenlik hakkının gündeme gelişi, yasama ve yürütme yetkisinin ayrılması, parlamenterler rejimi, anayasa ve mebus seçimi gibi yepyeni kavramlar ilk olarak Jön Türk gazetelerinde kullanılmıştır.⁵⁰

Bu deyimlerin Jön Türk basınında sürekli biçimde kullanılması, liberal Türk aydınlarının ve saltçı rejime karşı çıkan Türk toplumunun tüm ilerici güçlerinin siyasal bilinç ve faaliyetinin şekillenmesinde büyük etkisi olmuştur. Ancak burada asıl önemli olan bunun şeklidir.

Bu basın halkın ayaklanma hakkını İslam ilkelerine göre değil, aksine burjuva Batı ülkelerinin siyasal mücadele deneylerine dayandırmak istemiştir. Bu da sürgün döneminde basının iyi gözlemlerle bizdeki sorunlara dışarıda yaşanmış sorunların çözümü noktasında katkıda bulunduğunu gösterebilecek bir deneyim sunmuştur.

1908 yılında II. Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte bir serbestlik ortamıyla karşılaşan gazeteciler meşrutiyetin ilan edildiği gün aralarında anlaşarak sansür uygulamasına son vermişlerdir. Abdülhamit istibdatının ardından ortaya çıkan serbest yayın ve tartışma ortamının yarattığı coşku, fikir yayınları furyasına neden olmuş; gazete ve dergilerin sayısı birden bire artmıştır. II. Meşrutiyet sonrasında oluşan canlı ortamın sonuçları ile ilgili olarak Sina Akşin, "Uzunca bir süredir en azından fikir hazırlığı yapılmış olan İslamcılık, Avrupacılık ve Türkçülük akımlarının" bu özgürlük ve tartışma ortamında belirginleştiğini ifade etmektedir.⁵¹

II. Meşrutiyetin ilanından kısa bir süre sonra İttihat ve Terakki iktidarının toplumu çeşitli baskılarla denetleme çabaları basında da etkisini göstermiş, düşünceleri nedeniyle öldürülen gazeteciler olmuştur. Hasan Fehmi, Ahmet Samim, Zeki Bey buna örnek gösterilebilir.⁵² 1908 yılının 24 Temmuz'unda İstanbul gazetelerinde çıkan 4 satırlık bir resmi bildiri adeta bir bayram havası yaratmıştır.⁵³ Bu bildiri de Meşrutiyetin yeniden ilan edildiği ve 1876 Anayasası'na göre seçimlerin yapılacağı ifade edilmekteydi.

⁵⁰ Gürkan, **a.g.e.** s.32.

⁵¹ Sina Akşin, *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, Gerçek Yay. İstanbul, 1980, s.247.

⁵² Gürkan, **a.g.e.** s.33.

⁵³ Topuz, **a.g.e.** s.82.

Abdülhamit'in istibdad yönetimine son veren II. Meşrutiyetin ilanı ile basın tekrar özgür bir ortamda faaliyet yapma imkânını elde etmiştir. Gazeteler 25 Temmuz 1908 tarihinden itibaren sansüre tabi olmadan yayınlanmaya başlamış ve II. Meşrutiyet'in ilanı ile basın ve yayın hayatına bir canlanma gelmiştir.⁵⁴

Ahmet Emin Yalman bu hadiseyi şu ifadelerle açıklar: “Bu haber İstanbul'da büyük bir bayram etkisi yarattı. Gazeteciler Sirkeci Gar'ı karşısındaki bir lokantada toplandık. 33 yıldan bu yana ilk defa böyle bir toplantı yapılıyordu. Derhal kendi aramızda bir dernek kurmaya karar verdik, Osmanlı Matbuat Cemiyeti'nin temelleri işte o toplantıda atıldı...”⁵⁵

Gazeteciler aralarında kesim bir karar alarak sansür memurlarını gazetelere sokmayacaklardı; zira artık İstanbul'da özgürlük vardı. 1908'in 25 Temmuz'unda gazeteler yıllardan bu yana ilk defa sansürsüz çıkmışlardı. Hatta önemli bir ayrıntı olarak 24 Temmuz tarihi Cumhuriyetten sonra “Basın Bayramı” olarak kutlanmaktadır. O günlerde bugün basının merkezi olarak addedilen İstanbul'da topu topu 4 gazete çıkmaktaydı; bunlar İkdam, Sabah, Tercüman ve Saadet'tir.

Gazeteler o gün meşrutiyeti ve özgürlüğü öven yazılarla okuyucuya seslenmiştir. Hatta yine önemli bir ayrıntıdır ki 10 paraya satılan ikdam'ın o gün karaborsada yarım liraya alıcı bulduğu ifade edilir. Başlayan bu yeni dönemle birlikte yıllardan beri düşündüklerini yazamamış gazeteciler yeni gazeteler çıkartmaya başladılar. İlk iki ayda 200'ün üzerinde gazetenin imtiyazının alındığı bugün bildiklerimiz arasındadır.⁵⁶

Matbuat Kanunu'nun Temmuz 1909'da yürürlüğe girmesiyle suça ve ayaklanmaya yöneltici yazılar, Padişah ve din anafikirli veya kışkırtıcı yazıları frenleyici maddeler hemen göze çarpmaktadır. Matbuat Kanunu 31 Mart olayından çok kısa bir süre sonra 28 Nisan 1909'da çıkartılmış; Mebusan Meclisince basının özgürlüğünün kısıtlanmasına yönelik bir kanundur.⁵⁷ Gazeteciler arasında çok geniş tepkilere ve saldırılara maruz kalan tasarı ancak 14 Temmuz 1909'da kabul edildi. Tasarı 18 Temmuz 1909'da kesinleşti.

⁵⁴ Nuri İnuğur, *Türk Basın Tarihi*, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, İstanbul, 1992, s.287-288.

⁵⁵ Ahmet Emin Yalman, *Gördüklerim, Geçirdiklerim 1888-1922*, Pera A.Ş. İstanbul 1992, c.I, s.62.

⁵⁶ Server R. İskit, *Türkiye'de Matbuat Rejimleri*, Umay Matbaası, İstanbul 1939, s.76.

⁵⁷ Topuz, **a.g.e.** s.84.

Aşağı yukarı 22 sene yürürlükte kalacak kanun o dönemde Fransız basın kanunundan aktarılmıştır. Aslında oldukça liberal görünüme sahip olan kanun çeşitli değişikliklere uğradıktan sonra basın özgürlüğü her yandan sınırlanarak basın rejimi sıkı bir baskı rejimine yönlendirildi.

Kanun, 1931'e kadar çeşitli değişikliklere uğrayacaktır. Yine belirtmek gerekir ki bu dönemde 31 Mart Vakası nedeniyle ilan edilen askeri sansür varlığını 1912'ye kadar sürdürmüş, 1914'te I. Dünya Savaşı'nın patlaması mütareke dönemine kadar süren suskunluğu başlatmıştır.⁵⁸

22 yıl yürürlükte kalan ve tam olarak 15 kez değişikliğe uğrayan kanunda yapılan değişiklikleri sıralayacak olursak bunlar; Yazı işleri müdürleri için yüksek öğretim veya 7 yıllık idadi (Lise) diploması zorunluluğu, Siyasi gazete imtiyazı almak için İstanbul'da 500, taşrada 200 lira depozite yatırılması, askerlerin yazı yazmalarını yasaklanması (3 Mart 1912 tarihli geçici kanun), Edep ve ahlak kurallarına aykırı yazı ve resimlerin yasaklanıp toplatılması (16 Şubat 1913 tarihli geçici kanun), Mebusların ve Ayan üyelerinin sorumlu gazete müdürü olmalarının yasaklanması; gazete satıcılarının polisten belge almaları zorunluluğu (9 Mart 1913 tarihli geçici kanun), Devletin iç ve dış güvenliğini bozabilecek biçimde yayın yapan gazetelerin bakanlar kurulu kararı ile kapatılabilmesi (9 Kasım 1913 tarihli geçici kanun), Askeri sansür memurlarının izni olmadan ordu hareketleriyle ilgili haberlerin yayınlanmaması (25 Ağustos 1914 tarihli geçici kanun), Sıkıyönetim bölgelerinde sansür kurulunun izni olmadan gazete yayınlanmaması (5 Şubat 1919 tarihli kararname), İç güvenlik ve dış ilişkilerle ilgili belge yayınlanmaması (5 Ağustos 1920 tarihli kararname) olarak karşımıza çıkar.⁵⁹

Namık Kemal ve Şinasi gibi aydınlarla Türk basınında başlayan "Demokratik bir toplum özlemi", günlük gazetelerin daha yaygın hale gelmesi ve bu meslekte çalışan kişilerin sayısındaki artışa paralel olarak güçlenmiştir. Basının önemli kalemleri sürekli olarak batıya yönelmenin gerekliliğini vurgularken; batı uygarlığının iyi ve kötü yanlarının birbirinden ayrılmasını istemişlerdir. Özellikle İslamiyet'in bunun önünde bir engel olmadığı dönemin aydınlarınca vurgulanmıştır.⁶⁰

⁵⁸ Gürkan, **a.g.e.** s.33.

⁵⁹ Topuz, **a.g.e.** s.86.

⁶⁰ Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Bilgi Yay. Ankara, 1973, s.328-329.

Dönemin Osmanlı basını, rejimin bozukluklarını vurgulayarak rejime karşı olanların hazırlıklarına önemli ölçüde destek olmuştur.⁶¹ II. Abdulhamid'in baskıcı yönetimi döneminde (1876–1908) basına uygulanan sıkı sansür yüzünden gazetelerin sayısında azalma oldu. II. Meşrutiyet'le (1908) birlikte gazetecilik büyük ölçüde canlandı.

1908–09 yıllarında ülkede yayımlanan günlük gazetelerin sayısı 200'u aştı.⁶² Ama İttihat ve Terakki'nin yönetime el koyduğu 1913'ten sonra uyguladığı baskılar yüzünden gazete sayısı yeniden hızla düştü. Kurtuluş Savaşı öncesi ve savaş döneminde İstanbul'da çıkan gazeteler ikiye ayrıldı. Peyam-i Sabah, Alemdar, İstanbul gazeteleri padişahı desteklerken, Akşam Vakit, Yeni gün, İleri ise Ankara hükümetinin yanında yer aldı.

⁶¹ Akşin, **a.g.e.** s.16

⁶² Ahmet Demirci, "Türkiye'de Gazete ve Gazetecilik Tarihi", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi iletişim Yay.* İst. 1983, C.1, s.225.

III MÜTAREKE VE MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİ BASINI

Dünya tarihinde olduğu kadar Türk tarihinde de I. Dünya Savaşı önemli bir yer tutar. İmparatorlukların yıkılarak yerlerine ulusal (millî) demokratik devletlerin kurulması, bu savaştan sonra hız kazanmıştır. Gerçekleşmesi güç amaçlarla Birinci Dünya Savaşı'na katılan Osmanlı Devleti, Mondros Mütarekesi ile bağımsızlığını yitirici yükümlülükler altına girmekle kalmamış, devletin varlığını tartışılır hale getirmiştir.

Zira Osmanlı Devleti'nin varlığına karşı olan Batılı güçler yıllardan beri tezgâhladıkları Osmanlı Devleti'ni ortadan kaldırıp topraklarına egemen olma planını yürürlüğe koymuş bulunuyorlardı. Ateşkes hükümlerine uymaya gerek görmeyen İtilaf Devletleri uydurma bahanelerle ordu ve donanmalarını yurda sokuyorlar ve birer birer daha önceden kendi aralarında yapmış oldukları gizli antlaşmalara göre ülke topraklarını işgal ediyorlardı.⁶³ Tüm bunların yanında iç politikada da, iktidarın devrilmesi, yeni bir hükümetin kurulması, Meclis-i Mebusan'ın feshedilmesi gibi değişikliklere neden olmuştur. İstanbul'un işgalinden sonra 15 Mayıs 1919'da Yunanlıların İzmir'e çıkmaları üzerine, Mustafa Kemal 19 Mayıs 1919'da Samsun'a gitmiştir. İzmir'in Yunanlılar tarafından işgalinden, kurtuluşuna kadar geçen üç yılı aşkın sürede Anadolu'nun çeşitli yerlerinde genç Türk aydınları tarafından gazeteler çıkartılmış, mevcut olanların da sürdürülebilme çabaları artmıştır. Bu arada Atatürk'ün bizzat emirleriyle önce Sivas, sonra da Ankara'da gazeteler yayımlanmıştır.⁶⁴

Türk gazeteleri ve gazetecileri bu dönemde yabancı işgallerine karşı seslerini iyice yükseltmişler ve bunu Mustafa Kemal Paşa, Anadolu'ya geçmeden önce başlatmışlardır. Bunların başında 15 Mayıs 1919'da İzmir'de yayınlanan Hukuk-u Beşer Gazetesi Başyazarı Osman Nevres (O dönemde kullandığı takma isim Hasan Tahsin'dir.) gelmektedir. Taşra Basını'nın düşmana ilk direnişi İzmir'de Nevres'in 1919 Mayıs'ında Kordonboyu'nda karaya çıkan Yunan Askerlerine attığı kurşunla başlar.⁶⁵

⁶³ İhsan Güneş, "Millî Mücadele Dönemi", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, S.12, C.IV, Temmuz 1988.s.21.

⁶⁴ Girgin, **a.g.e.** s.104.

⁶⁵ Zeynel Kozanoğlu, *Anıt Adam Nevres 'Hasan Tahsin'*, Gazeteciler Cemiyeti Yay., İzmir, 1947, s20.

Ancak bazı Anadolu gazeteleri direnmekten çok işgalcilerle uzlaşma eğilimi göstermektedir.⁶⁶

MİLLÎ MÜCADELEDE BASIN

Millî Mücadeleden Yana olan Anadolu Basını	Millî Mücadelede İstanbul Basını	Millî Mücadeleye Karşı Olanlar
☞ İrade-i Milliye	☞ Tasvir-i Efkâr	☞ Alemdar
☞ Hakimiyet-i Milliye	☞ Vakit	☞ Peyam-i Sabah
☞ Ulus Gazetesi	☞ İkdâm	☞ İstanbul
☞ Öğüt Gazetesi	☞ Zaman	☞ Aydede(dergi)
☞ Açıkgöz Gazetesi	☞ Akşam	☞ Ümit(dergi)
☞ Albayrak Gazetesi	☞ Tercüman	☞ Resmi Gazete
☞ İzmir'e Doğru	☞ İstiklâl	☞ Resmi Ceride
☞ Yeni Adana	☞ İleri	☞ Ferda
☞ İstikbal	☞ Yenigün	☞ İrşat
☞ Emel		☞ Zafer
☞ Küçük Mecmua		
☞ Sebilür-Reşat (Mehmet Akif Ersoy)		
☞ Ahali		
☞ Işık Gazetesi		

III. I. Millî Mücadele Taraftarı ve Karşıtı Basın

Savaş dönemi İstanbul için önemli bir dönemecin yaşandığı yıllardır; zira 13 Kasım 1918'de İngiliz ve Fransız gemilerinin İstanbul Boğazı'na girmelerinin ardından renkler belirecek ve basında kamplaşmalar derin çizgilerle kendisini belli edecektir.⁶⁷ Savaş döneminde şehirde çeşitli eğilimlerde birçok gazete çıkmıştır. Kamplaşmanın en belirgin halini aldığı bu dönemde bir taraf millî mücadeleyi desteklerken diğer taraf ise millî mücadeleye bütün güçleriyle karşı duruş sergiliyorlardı.

Millî Mücadele karşıtları Peyam-i Sabah, Alemdar ve Türkçe İstanbul; Millî Mücadeleyi destekleyenler ise İleri, Yenigün, Akşam ve Vakit gazeteleriydi.⁶⁸ Bunların

⁶⁶ Koloğlu, *Osmanlıdan...* s.61.

⁶⁷ Topuz, **a.g.e.** s.98.

⁶⁸ İlgar, **a.g.e.** s.31.

dışında kalan gazeteler ise çoğunlukla Anadolu'daki direniş eylemlerine sempatisi olanlardı. İstanbul'da birçok kimse Amerikan Başkanı Wilson'un bütün ülkelere egemenlik tanınmasını öngören bildirisinin Türkiye'ye de yeni ufuklar açacağını umut etmeye başlamıştı. Bu amaçla bütün ünlü gazeteciler ve düşünürler bir araya gelerek Wilson Prensipleri Cemiyeti'ni kurdular. Cemiyetin Yönetim Kurulu'nda dönemin tanık isimlerinden Halide Edip, Dr. Celal Muhtar, Ali Kemal, Refik Halit Karay,⁶⁹ yazarlardan ise Celal Nuri, Necmettin Sadak, Velid Ebüzziya, Ahmet Emin Yalman, Mahmut Sadık, Yunus Nadi vardı.⁷⁰ Dernek Amerikan Mandacılığının öncülüğünü yapan bir durumdaydı.

Yöneticiler Wilson'a bir mektup yazarak Türkiye'de yapılacak reforma tek başına Amerika'nın rehberliğini istedi, İngilizlere yazdıkları mektupta da buna İngilizlerin önyak olmaları gerektiğini vurguladılar. Milli Mücadele yanlıları ve mücadeleye karşıtların yanı sıra komünist, şeriatçı ve gerici yayınlarda o dönemde tarafsız, ancak kendi içlerinde taraf olarak Türk basın Tarihinde yerlerini aldılar. Bu dönemde başlangıçtaki gibi saflar kalmadı; saf değiştirenler ve yanlıstan dönenler de bu dönemde yine kendisini gösterdi. Tüm bu olumsuzluklara rağmen dönemin basın gerçek ve zorlu bir sınav verdi. Genel hatlarıyla bakıldığında İstanbul'da yayınlanan gazetelerin bir bölümü Atatürk'ün başlattığı kurtuluş hareketini desteklemişlerdir. Ancak Osmanlı hükümetinin 5 Şubat 1919 tarihli kararnamesiyle başlatılan ve işgal kuvvetlerinin de buna eklenen sansür uygulamaları yüzünden, sesleri yeterince yükselememiştir. Yine de İleri, Akşam ve Vakit gazeteleri, basın tarihimizde Atatürk'e verdikleri destekle yer almışlardır. Kurtuluş savaşı ve bu savaşı yürütenlere karşı amansızca saldıran gazeteler, İstanbul Hükümeti ve işgal kuvvetleri tarafından olabildiğince desteklenmişlerdir. Bu gazetelerin arasında İstanbul, Alemdar, Peyam-ı Sabah'ı saymak mümkündür.⁷¹

III. II. Milli Mücadeleye Öncülük Eden Gazeteler

Bütün bunlar olurken Anadolu'da Milli Mücadele'nin doğup gelişmesinin yanı sıra birde 'Milli Mücadele Basını' doğup gelişmiştir. Sivas'ta İrade-i Milliye, Ankara'da Hâkimiyet-i Milliye, İzmir'de Hukuk-u Beşer, önce İstanbul'da, sonra da

⁶⁹ Topuz, **a.g.e.** s.99.

⁷⁰ Yalman, **a.g.e.** c.II, s.23.

⁷¹ Topuz, *100 Soruda...* s.122-123.

Ankara’da Yeni Gün, Eskişehir’de Yeni Dünya (Sonra Ankara’da Seyyare-i Yeni Dünya), Öğüt bulunmaktadır.⁷² Milli mücadeleyi destekleyenler arasında ise Balıkesir’de Ses, Doğru Söz ve İzmir’e Doğru. Adana’da Adana ve Yeni Adana. Kastamonu’da Açıksöz, Konya’da Babalık ve Nasihat. Erzurum’da Albayrak ve Varlık. Amasya’da Emel, Hakikat ve Hadise. Edirne’de Ahali, Yeni Edirne ve Trakya. Trabzon’da İstikbal. Giresun’da Işık, Gedikkaya ve Yeni Giresun. Samsun’da Ahali. Antalya’da Anadolu. İzmir’de Sada-i Hak, Anadolu. Nazilli’de Aydın İli. Bursa’da Ertuğrul, Hüdavendigâr, Kardeş ve Arkadaş. Eskişehir’de Ahrar. Kayseri’de Adana’ya Doğru, Erciyes, Misak-ı Milli ve Kayseri. Ordu’da Güneş, Ses ve Ordu Bucak. Samsun’da Aksiseda ve Ahali. Artvin’de Yeşil Yuva. Elazığ’da Satvet-i Milliye. Maraş’ta Amal-i Milliye. Bolu’da Dertli ve Türkoğlu yer almaktadır.⁷³

III. III. Milli Mücadeleye Karşıt Gazeteler

Tabii mücadele düşüncesinden çok teslimiyet ya da mandayı düşünen hatta mücadeleden çok işgalcilerle uzlaşma taraftarı olan gazetelerde vardı. Bandırma’da Alamet, Adana’da Ferda, Kastamonu’da Zafer, Balıkesir’de İrşad, Trabzon’da Selamet, İzmir’de Köylü, Şark, Müsavat ve Islahat, Edirne’de Teemmin, Bursa’da Bursa ve Mücahhede’dir.⁷⁴

III. IV. Taşra Basını

Gazetelerde o zamanlar en basit baskı araçları kullanılmıştır; hatta bu dönemin içinde Anadolu’da hala daha taş baskı yapan (Mürekkep ve oyulmuş taşlardan oluşan baskı düzeneği) matbaalar ve basımhaneler bulunuyordu. Daha öteye gidenler olmuş ve bazı yerlerde gazeteler “Esericedit” denen yazı kâğıtlarına basılmışlardır. Yokluk o dönemde her yerde olduğu gibi burada da karşımıza çıkar. Baskı makineleri yolsuz, araçsız dönemin Türkiye’inde eşek ve öküz arabalarıyla ilden ile taşınmış ve bu yokluk içerisinde gazeteler çıkmaya çalışarak mücadeleye destek vermişlerdir.⁷⁵ Dönemde en ilkle koşullarda çalışılmış, yokluklar içinde imkânlar yaratılmaya çalışılmıştır.

⁷² Yeni Dünya, Yeşil Ordu’nun yayın organı olmuştur. Çerkes Ethem’in desteklediği bu yanını Arif Oruç çıkartmıştır. Kendisini “İslam Bolşevik Gazetesi” olarak tanıtan gazete 1920’de kapanmıştır.

⁷³ Girgin, **a.g.e.** s.110–111.

⁷⁴ Girgin, **a.g.e.** s.111

⁷⁵ Ömer Sami Coşar, *Milli Mücadele Basını*, Gazeteciler Cemiyeti Yay, İstanbul, 1984, s. 37.

Mürettip (Dizgici: Şanslıysa hurufat denilen ve tek tek dizilen harflerle paragraf, metin, eser oluşturanlara verilen ad.) yoktur -ki matbaa ile tanışıklığı olan kitle ya gayrimüslim tebaadır ya da bu işe yeni başlayabilmiş ve çıraklıktan henüz kurtulamamış kimselerdir- matbaacı yoktur, kâğıt yoktur, mürekkep yoktur, yedek parça yoktur hatta bazı yerlerde matbaa da yoktur.⁷⁶ Ancak bütün bunları ortadan kaldıran önemli bir şey vardır ki o da başarıma azmidir ve o dönemde bundan bolca vardır!

Mustafa Kemal Paşa, ulusal bağımsızlık savaşının yanında yer alan basın dikkate alacağı hususları açıklarken, ulusal hak ve hukukun korunması yanında Avrupa kamuoyunu da yanlarına çekecek yazıların yazılmasını, onların gücendirilmemesini, milletlerin hak ve hukukuna saygı gösterilmesini de istemekteydi. Nitekim Mustafa Kemal 4 Mart 1920'de Sivas Vilayeti'ne ve Heyet-i Merkeziye'ye yolladığı telgrafta basının dikkatini çekerken basın mensuplarına dünya milletlerinin uluslararası sorunlarının çözümlenmesinde onları gücendirecek hareketlerden kaçınılmasını istemiştir.⁷⁷

Mustafa Kemal Paşa dış dünyayı ulusal bağımsızlık savaşından haberdar etmek için yabancı gazetecilerle ilişki kurmak, onlara beyanat vermek yollarına her zaman başvurmuştur. Halide Edip Adıvar'ın tavsiyesi üzerine Sivas Kongresi'ne Louis E. Brown adlı Amerikan Chicago Daily New's Gazetesi muhabiri, aslında Mr. Crane'nin özel temsilcisi, gelmişti.

Mustafa Kemal Amerikalı muhabir ile sürekli temas kurarak onun tam haber almasını, olayları düzenli ve yerinde incelemesini sağladı.⁷⁸ Atatürk'e göre Türk Basınının Avrupa kamuoyunda Türk Ulusu'nun aleyhine sebep olacak cereyanlara kapılmaması; müdafaa-i hukuk konusunda sürekli hukukumuza ve fedakârlığımıza dayalı olarak itilaf devletlerinin kendi aralarındaki anlaşmazlıkları, Türk basınının kendi görüşleri çerçevesinde değil de dış basından naklen alarak konu etmesi gereklidir.⁷⁹

Kısa bir değerlendirmeye taşra basını Mustafa Kemal'in direktiflerinin yerine getirildiği, Avrupa olaylarının, Avrupa basınından ve Avrupa uluslarını darıltmayacak

⁷⁶ Şapolyo, **a.g.e.** s.112–229.

⁷⁷ Yücel Özkaya, *Milli Mücadelede Atatürk ve Basın (1919-1921)*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1989, s.23.

⁷⁸ Özkaya, **a.g.e.** s.24.

⁷⁹ Lord Kinross, *Atatürk (Bir Milletten Yeniden Doğuşu)*, İstanbul 1981, s.302.

şekilde naklen Türk basınında yer aldığı, Wilson Prensipleri'ne sık sık yer verildiği, milli birlik için hep birlikte hareket ettikleri, halka muhakkak surette vatanın kurtulacağı düşüncesini verdikleri ortaya çıkacaktır. Ayrıca Anadolu basını TBMM ile ilgili haberleri, Atatürk'ün beyanname, tamim ve bildirimlerini, resmi harp tebliğlerini meclisin kabul ettiği yasaları, ulusal bağımsızlık savaşı ile ilgili bilgileri günü gününe vermeye çalışmış ve bunda da başarılı olmuştur.⁸⁰ İstanbul'daki durumu uygun görmeyen ve ulusal bağımsızlık savaşını destekleyen İstanbul'daki basın mensupları da İstanbul'dan kaçmakta ve Ankara'ya gitmekteydiler.

Atatürk'ün Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılmasından önceki dönem ve sonrasında basına ve basın mensuplarına son derece önem vermesi olağandır. Çünkü bir taraftan zararlı yayınlar yapan yabancı gazetelerin, bir taraftan padişah ve halife taraftarı isyancıların, diğer yönden azınlıkların memleketi parçalamak için yaptıkları propagandalar kamuoyunu yanıltabilirdi. Üstelik İstanbul'dan seçim bölgelerine giden mebuslardan bazılarının Kuva-yı Milliye aleyhinde gizli kışkırtmaları yürütmek için Damat Ferit Paşa ile birlikte çalıştıkları ve halkı aldatmaya yöneldikleri de bilinmekteydi.⁸¹ Zararlı yayınların kamuoyunu yanıltması kaçınılmaz bir gerçektir. Atatürk bu yüzden ulusal bağımsızlık savaşı aleyhinde çıkan yazıların halka ulaşmaması için büyük çaba harcamıştır. Atatürk, gerek dış dünyada gerekse iç dünyada gazetelerin yanlış ve zararlı yayın yaparak kamuoyunu yanıltmamaları için büyük emek sarf etmektedir.⁸²

⁸⁰ Özkaya, **a.g.e.** s.26.

⁸¹ Coşar, **a.g.e.** s.39. Ayrıca Bkz. İzzet Öztoprak, Kurtuluş Savaşı'nda Türk Basını (Mayıs 1919- Temmuz 1921).

⁸² Özkaya, **a.g.e.** s.34.

IV ATATÜRK DÖNEMİ TÜRK BASINI

Basını bir güç, bir okul ve halka yol gösterici olarak gören Mustafa Kemal Cumhuriyet döneminin her safhasında basından yararlanmıştır. Milli mücadeleyi desteklemek üzere daha Sivas'ta⁸³ bizzat kendisi gazete çıkarmıştı.⁸⁴

Davasının askeri aşamasını bitirip vatanın bağımsızlığını sağlayan Atatürk başarılarında önemli payı olan kamuoyu oluşturma ve yönlendirmedeki büyük ustalığı ile şimdi yeni bir savaşa; ekonomik ve siyasal bir savaşa hazırlanıyordu.⁸⁵ Atatürk 3 hedefinden ikisini hayatında gerçekleştiriyordu; bunlar hilafeti ve saltanatı kaldırıp laikliği gerçekleştirmektir. Üçüncüsü ise ekonomik refaktır ki bu bugün bile gerçekleştirilememiştir.

İnkılâplarını halka benimsetmek, gönüllerine yerleştirmek için basından büyük ölçüde yararlanan Atatürk, hayatını her devrinde yanında belirli sayıda gazeteciye yer vermiş ve sık sık onlarla fikir alışverişinde bulunarak toplumun düşünce ve davranışlarını öğrenmeye çalışmıştır. Fikren farklı düşündüğü yazar ve gazetecilerle de zaman zaman görüşerek onlardan yararlanan Atatürk; başlamaya hazırlandığı yeni savaşı yürütebilmek için kuvvetli bir gazeteye ihtiyaç duyuyordu.

Bu amaçla Hakimiyet-i Milliye Gazetesi'nini iyileştirilmesi için Falih Rıfkı Atay, Hakkı Tarık Us ve Zekeriya Sertel'e ön proje hazırlama yetkisini vermişti. Daha sonra diğer yazar ve gazetecilerin de katıldığı toplantıda proje kendisine takdim edilir, ancak Atatürk hazırlanan projeyi beğenmez; zira o toplantı öncesinde zaten kararını vermişti. Projenin başına Recep Peker geçecektir. Sertel yıllar sonra yazdığı *Hatırladıklarım* adlı kitabında bu durum karşısında yaşadığı şaşkınlığı anlatmış, bu tutumu dikta yönetiminin tutumlarına benzetmiştir.

Ancak Atatürk çok iyi biliyordu ki basın hürriyetinden doğan mahsurların çaresi yine matbuat hürriyetidir. Basını inkılâpların ve yapmayı düşündüğü devrimlerin her

⁸³ Girgin, **a.g.e.** s.104.

⁸⁴ İlk adı İrade-i Milliye olan gazete, Ankara'da önce Hâkimiyet-i Milliye, sonra da Ulus olarak yayını sürdürdü. Başlangıçta yazıları ya Atatürk yazar, ya da kendi çizdiği çerçeve içerisinde başkalarına yazdırırdı.

⁸⁵ Zekeriya Sertel, *Hatırladıklarım*, Yaylacık Matbaası, İstanbul, 1968, s.108.

aşamasında büyük bir ustalıkla kullanan Atatürk, örneğin bu kamuoyu oluşturma düşünceleri kapsamında 'Kurun'⁸⁶ gazetesinde Asım Us imzasıyla Hatay konusunda yazılar yazarak kamuoyu oluşturmayı denemiştir.⁸⁷

Bir dönem böyle geçerken tabii ki kimse Cumhuriyetin ilanıyla birlikte sınırsız bir özgürlük beklemiyordu. Böyle bir Özgürlüğe kavuşulması da beklenemezdi zaten. Milli Mücadele döneminde basında yaşanan kamplaşmanın ardından bu kamplar cumhuriyetin ilanından sonra da devam ediyordu. Bir yanda halen daha saltanat ve hilafeti destekleyenler; diğer yanda da yeni rejimin her türlü özgürlük ortamını tanıyacağını bekleyenler vardı.

Oysa yeni rejim adı üstünde yeniydi ve sağlam temellere henüz kavuşmamıştı. İmparatorluğun küllerinden doğan ancak henüz adı bile istenildiği gibi konulamamış, Ulu Önder Atatürk ve arkadaşlarının rejimi tehlikeye sokacak davranışlara karşı büyük duyarlılık gösterdikleri bir ortamda her şey vuku buluyordu.

Halifelik henüz kaldırılmamıştı. Halifeliği savunanlar da az değildi. Bunların başında Hüseyin Cahit Yalçın (Tanin), Velid Ebüzziya (Tevhid-i Efkâr) ve Eşref Edip (Sebilürreşad) geliyordu.⁸⁸ Amaç Hilâfet'in kaldırılmasını engellemek ve bu kuruma eski gücünü kazandırmaktı. Hüseyin Cahit şeriat düzenini savunmaktan da hiç çekinmiyor ve "Şeriatın savunucusuyuz. Çünkü şeriata tecavüz edilmesini memlekete zararlı görürüz," diye tutucu düşüncelerini açıklıyordu.⁸⁹

Vatan Gazetesi de Mustafa Kemal Paşa'nın, bir kenara çekilip politikadan uzaklaşmasını öneriyordu. Vatan ve Tevhid-i Efkâr gazetelerinde yayınlanan bir demecinde, en doğru devlet biçiminin devlet başkanlığına Halife'nin getirilmesi olacağını ve Halife'ye verilecek sıfat ve yetkinin ilâhi kabul edilmesi gerektiğini öne sürüyordu. Hüseyin Rauf o sıralarda Halife Abdülmecit Efendi'yi de ziyaret etmiş ve bu olay büyük tepkilere yol açmıştı.

⁸⁶ 1917'de Ahmet Emin Yalman ve Asım Us'un kurduğu Vakit Gazetesi 1934'te isim değiştirmiş ve Kurun adıyla yayı hayatına devam etmiştir. Ancak 'Kurun' bir süre sonra yine Vakit ismine geri dönecektir.

⁸⁷ Topuz, *II. Mahmut'tan...* s.165.

⁸⁸ Ergün Aybars, *İstiklal Mahkemeleri*, Milliyet Yay. İstanbul, 1998, s.182.

⁸⁹ Aybars, *a.g.e.* s.3/4.

İsmet Paşa, halifelik makamının Ulusal Savaş içindeki ihanetini vurguladıktan sonra, "*Halife'yi ziyaret Hilâfet sorunudur. Tarihin herhangi bir döneminde bir halife, zihninde bu memleketin geleceğine karışmak arzusunu geçirirse, o kafayı mutlaka koparacağız,*" diyordu. İşte böyle bir havada İstanbul Barosu Başkanı, eski milletvekili Lütü Fikri 10 Kasım 1923'te, Halife'nin görevinden asla istifâ etmemesi yolunda bir mektup yazdı. Bu mektup Tanin gazetesinde yayınlandı.⁹⁰

Tartışmalar sürerken 5 Aralık 1923'te, Tanin ve İkdâm gazetelerinde Hintli Ağa Han'la Emir Ali'nin bir mektubu yayınlandı.⁹¹ Ankara'ya gönderilmiş ama birer kopyası de İstanbul'daki gazetelere iletilmişti. Mektupta Halifelik savunuluyor ve "Türkiye'nin gerçek dostları olarak biz, hilâfet makamının Türkiye'ye güç ve onur kazandırmasını rica ediyoruz," deniyordu.⁹²

Başbakan İsmet Paşa, 8 Aralık 1923'te bu konuyu Büyük Millet Meclisi'ne getirdi ve Ağa Han ve Emir Ali'nin maddi çıkarlar peşinde koşan ve İngiliz Hükümeti'nin etkisinde olan kişiler olduklarını belirtti, o mektubu yayınlayan gazetecilerin de İstiklâl Mahkemesi'ne verilmelerini istedi. Aynı gün İstanbul'da mektubu basan gazetelerin sahipleri ve sorumlu müdürleri olarak Hüseyin Cahit, Velid Ebüzziya, Ahmet Cevdet ve Ömer İzzettin Beyler tutuklandı ve Baro Başkanı Lütü Fikri Bey de gözaltına alındı.⁹³

11 Aralık'ta gazetecilerin ilk sorguları yapıldı. Ertesi gün Matbuat Cemiyeti yönetim kurulu, Halit Ziya Uşaklıgil'in başkanlığında toplanarak yargılanan gazetecilerin durumunu görüştü. Yönetim kurulu, Millî Mücadele'nin en çetin yıllarında İstanbul'da millî direnmeyi yapmış ve bu uğurda hiçbir fedakârlıktan çekinmemiş oldukları bilinen bu gazetecilerin hiçbir kötü davranışa araç olmalarına ihtimal vermediklerini ve suçsuzluklarına inandıklarını belirtti.⁹⁴

Mahkeme mektubu basmayan gazetecileri de dinledi. Vatan gazetesinin sorumlu müdürü, mektubun gazeteye ulaşmadığını söyledi. Vakit gazetesinin müdürü Asaf

⁹⁰ Sertel, **a.g.e.** s.241.

⁹¹ Orhan Koloğlu, *Osmanlı'dan...* s.64.

⁹² Topuz, **a.g.e.** s.144.

⁹³ Mete Tunçay, *Tek Parti Döneminde Basın (1925 Tahrir-i Sükûn'undan 1945 Tan Olayı'na)*, s.48-49.

⁹⁴ Topuz, **a.g.e.** s.144.

Bey'le Akşam gazetesinin sahibi Necmettin Sadak ve Ali Naci Karacan Beyler, gazetenin eğilimlerine ters düştüğü için mektubu yayınlamadıklarını anlattılar.

Sonunda mahkeme tüm sanıkların beraatına karar verdi. Ahmet Emin Yalman da şunları yazdı: *"Mahkemenin kararı Cumhuriyet rejimi için bir kuvvet kaynağı olacaktır. Rejimin asıl dayanağı halkın sevgi ve güvenidir..."* İstiklâl Mahkemesi başkanı İhsan Topçu, duruşmalardan sonra basınla ilgili olarak şöyle dedi: *"Basın, su ve ateş gibi bir unsurdur. Hem çok faydalı hem de çok zararlı olabilir. Yapılacak şey iyi ilişkiler kurarak faydalarını en yükseğe çıkarmak, zararlarını en aşağıya indirmektir."*⁹⁵

İstanbul Basını ve hükümet arasında bir toplantı gerçekleştirildi. Dönemin başyazarları ve Atatürk'ü İzmir'de İhsan Topçu bir araya getirdi. Şüphesiz ki bu durumdan umulan hükümetle basın arasındaki buzların erimesiydi. ⁹⁶ Toplantıya İkdam'ın sahibi Ahmet Cevdet; Tanin'in başyazarı Hüseyin Cahit Yalçın; İleri'nin başyazarı Celâl Nuri İleri; Akşam'ın başyazarı Necmettin Sadak; Vakıf'ın başyazarı Mehmet Asım Us; Tercüman-ı Hakikat'in başyazarı Hüseyin Şükrü ve Vatan'ın başyazarı Ahmet Emin Yalman çağırıldı. Tevhid-i Efkârın başyazarı Velid Ebüzziya da Topçu tarafından İzmir'e çağırılmışsa da Atatürk'ün telkinleri üzerine Ebüzziya'dan katılmaması istenmiştir.

Atatürk ertesi gün, İzmir'de gazetecilere verdiği yemekte basının rolü üzerinde durarak şunları söyleyecektir: *"...Arkadaşlar, Türk basını, milletin gerçek seda ve iradesinin kendini belirtmesi şekli olarak, Cumhuriyetin çevresinde çelikten bir kale vücuda getirmelidir, bir fikir kalesi, bir zihniyet kalesi... Basın mensuplarından bunu istemek, Cumhuriyet'in hakkıdır. Bütün milletin samimi bir birlik ve dayanışma içinde bulunması bir zarurettir. Umumun selâmet ve saadeti bundadır. Mücadele bitmemiştir. Gerçekleri milletin kulağına ve vicdanına gereği gibi ulaştırmakta basının görevi çok, çok önemlidir..."*⁹⁷

Dönemin gazeteleri incelendiğinde görülecektir ki basının şimdiki anlamda algılanan işlevi o dönemde tersine çarklarla ilerlemiş; hassas bir dönemden geçildiği

⁹⁵ Hıfzı Topuz, *100 Soruda...* s.152.

⁹⁶ Ahmet Emin Yalman, *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim 1922-1944*, Yenilik Basımevi, İstanbul, 1970, c.3, s.29-33.

⁹⁷ Topuz, *II. Mahmut'tan...* s.146.

anlarda bile basın milletin yanında olmaktan çok “GÜÇ” odağı olarak belirlediği emperyal taraflara meyletmiştir. Kısıtlı imkânlarla ve her türlü olumsuzluklara rağmen milletin yanında ve halk iradesini yansıtmaya çalışan özverili bir basının var olduğunun altını çizmemekte haksızlık olacaktır.

1925 yılında doğu illerinde Şeyh Sait İsyanı, Ankara ve İstanbul’da da hükümete karşı bir muhalefet eylemi vardı. Terakkiperver Fırka kurulmuş, eski ittihatçılar örgütlenmeye yönelmişlerdi.⁹⁸ Terakkiperver Fırka köklerini milli direniş hareketinin bütün tarihi boyunca devam eden iktidar mücadelesinin doruğa ulaştığı, Mustafa Kemal’in meclisi dağıtmak ve yeni seçimleri durdurmak, seçim yasasını değiştirmek, siyasal bir program oluşturmak (Dokuz Umde), Hıyanet-i Vatanîye Kanunu’nda değişiklik yapmak ve hepsinden de önemlisi, Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Cemiyetlerini, tüm milli direniş hareketinin tek mirasçısı olarak lanse ettiği Halk Fırkası’na dönüştürmeyi de içine alan bir dizi taktik hamle ile iktidarın tekelleştirdiği 1923 yılı gelişmelerinden aldığı da aşikârdır.⁹⁹

Kısa yaşamı boyunca TCF son derece sıkı bir parti disiplinine sahip CHF üyelerinin büyük çoğunluğu karşısında mecliste pek etkili olamadığı gibi iki dereceli seçim sisteminin muhalefet adaylarının seçilmesini önlediği ara seçimlerde de başarı sağlayamadı. Belki de en büyük başarısını partinin kitle örgütünü kurmada gerçekleştirdi.¹⁰⁰

İçinden geçilen hassas dönemde basında ileri geri her türlü eleştiri yazıları çıkmakta ve bunlar Ankara’da geniş tepkiler yaratmaktaydı. Hükümetin görüşüne göre Doğu’da bir ayaklanma vardı, basından bazıları bu ayaklanmaya hizmet etmekteydi.¹⁰¹ Muhalefetin, eleştirinin hiç sırası değildi. Bütün yanlış sesleri susturmak gerekiyordu. Bu amaçla "Tahrir-i Sükûn Kanunu" (Huzuru ve Barışı Sağlama Yasası) diye bir terör kanunu tasarısı Meclis’e getirildi.

Meclis, 4 Mart 1925’te Tahrir-i Sükûn Kanunu’nu kabul etti. Bu kanunda şöyle deniyordu:"İrticaya ve isyana ve memleketin sosyal düzenini, huzur ve barışını,

⁹⁸ Abbas Parmaksızoğlu, *Türk Basın Tarihi*, Cem Yayınevi, 1998, s. 29.

⁹⁹ Eric Jan. Zürcher, *Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası*, Bağlam Yayınları, İst. 1992, s.143.

¹⁰⁰ Zürcher, **a.g.e.** s.145.

¹⁰¹ COŞAR, **a.g.e.** s.41.

güvenlik ve asayişini bozmaya yönelik her türlü teşkilâtı, kışkırtmaları, teşvikleri, girişimleri ve yayınları, Hükümet, Cumhurbaşkanı'nın onayıyla yasaklamaya yetkilidir. Hükümet, sanıkları İstiklâl Mahkemelerine verebilir. Önce iki yıl için kabul edilen bu olağanüstü durum kanunu, sonra iki yıl daha uzatılacak ve ancak 1929'da kaldırılacaktır.¹⁰²

Takrir-i Sükûn Kanunu, hükümete olağanüstü yetkiler vermiştir. Hükümet basın özgürlüğünü dilediği gibi kısıtlayabilir, gazeteleri kapatabilirdi. İstiklâl Mahkemeleri hukuk kurallarına uymayan kararlar alabilirlerdi. Tüm gelişmeler ve alınan kararlar dikta rejimlerinin yetkileridir. İstanbul basını büyük bir kuşku içindedir. Ancak hükümet kararını vermiştir, Takrir-i Sükûn Kanunu'nu uygulayacaktır.

Kanun çıktıktan bir gün sonra, 6 Mart 1925 Cuma günü Bakanlar Kurulu Kararı ile İstanbul'da altı gazete kapatılır. Bunlar; Tevhid-i Efkâr, Son Telgraf, İstiklâl, Sebülürreşat, Aydınlık ve Orak Çekiç. Ertesi gün de Adana'da Toksöz gazetesinin yayınına son verilir. Bunlardan iki gün sonra, 9 Mart 1925'te de beş gazete daha, Sadayı Hak (İzmir), İstikbâl (Trabzon), Kahkaha (Trabzon), Presse du Soir (İstanbul), Savha (Adana), susturulur. Bunları, 15 Nisan 1925'te Tanin'in yine Bakanlar Kurulu Kararıyla süresiz olarak kapatılması izler. Bunun ardından Resimli Ay Dergisi kapatılır. 12 Ağustos 1925'te de Vatan'ın kapatıldığı bildirilir.¹⁰³ Bu kanun 4 Mart 1928 günü mecliste iptaliyle son bulmuştur. **(MİLLİ MÜCADELE KARŞITI YAYINLAR!!!)**

Bu arada dış ülkelerde radyo yayınlarının başlamasından yedi yıl sonra, Türk Telsiz Telefon şirketi tarafından 1927'de İstanbul, 1928'de de Ankara'da 1928'de Ankara Radyoları kurulmuştur. Bu dönemde kurulan radyolarla basının üstündeki yük alınmaya çalışılacaktır. Ancak bu düşünüldüğü şekliyle gerçekleşmemiştir. Gazete radyoya göre daha ulaşılabilir bir haber salma organıdır.

IV. I. 1928 Harf Devrimi

O dönemlerde Türkiye basınına etkileyen bir başka olay, 9 Ağustos 1928 tarihli Harf Devrimi'dir. Arap Alfabeti yerine Latin Alfabeti'nin kabulü basında sıkıntılar

¹⁰² Hasan Refik Ertuğ, *Basın ve Yayın Hareketleri Tarihi*, Sulhi Garan Matbaası, İstanbul, 1960, s.58.

¹⁰³ Topuz, **a.g.e.** s.149.

yaratmış, örneğin, Ahmet Cevdet'in "İkdam"ı, okursuzluktan 1928'de kapanmıştır.¹⁰⁴ Bu arada, Siirt Mebusu Mahmut Soydan ile Ali Naci Karacan "Milliyet" gazetesini yayımlamış, Yusuf Ziya Ortaç "Akbaba'yı çıkarmaya başlamış, Ali İhsan Tokgöz de "Servet-i Fünun"un adını "Uyanış" a çevirmiştir.

IV. II. 1931 Matbuat Kanunu

Hükümet, gerek Cumhuriyet'in ilanı ve hilafetin kaldırılışı aşamalarında, gerekse Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ve Serbest Cumhuriyet Fırkası (1930) deneylerinde, bazı İstanbul gazeteleri tarafından eleştirilere uğramış, buna karşılık bazı gazeteciler de İstiklal Mahkemeleri'nde yargılanmışlardır. Bu gelişmelerden sonra, Cumhuriyet Halk Fırkası içinde "tek partili otoriter rejim" arayışları ve muhalif gazetecileri suçlama eğilimleri yoğunluk kazanmıştır. Böyle bir ortamda hazırlanan 70 maddelik Matbuat Kanun Tasarısı, 25 Temmuz 1931'de görüşülerek kabul edilmiştir. Bu kanunun 9. Maddesi ile "Gazete ve dergi çıkarmak isteyenlerin, bunların çıkarılacağı yerin en yüksek mülki amirine, kanunun istemiş olduğu bilgileri kapsayan bir beyanname vermeleri" yeterli görülmüştür.¹⁰⁵

Hilafet, saltanat, anarşizm ve komünizm yanlısı yayınlara, ilk kez yasaklar getiren yasanın, yıllar boyu gazete ve dergilere uygulanacak ünlü 50. maddesi şöyledir: *"...Memleketin genel siyasetine dokunacak yayınlardan dolayı İcra Vekilleri Heyeti kararıyla gazete ve dergiler geçici olarak kapatılabilir... Bu şekilde kapatılan bir gazetenin sorumluları, kapatılma süresince başka bir adla gazete çıkaramaz."* Kanununun 51. maddesi ise, *"...Türkiye'de ya da yabancı bir memlekette çıkan ve bu kanunun 1. maddesinde yazılı olan matbuaların dağıtılması ve Türkiye'ye sokulması İcra Vekilleri Heyeti kararıyla men olunabilir. Dağıtılan matbualar, İcra Vekilleri Heyeti'nden müstacelen karar almak üzere, Dâhiliye Vekili'nin emriyle karardan evvel toplattırılabilir..."* hükmünü içermektedir.¹⁰⁶

Matbuat Kanunu'nun öteki önemli hükümleri: "...Gazete ve dergi çıkartmak için ruhsat almak gerekmez, yalnızca hükümete bildirimde bulunulur. (27 Haziran 1938'de

¹⁰⁴ Server R. İskit, *Türkiye 'de Neşriyat Hareketleri Tarihine Bir Bakış*, MEB Yay. Ank. 2000, s.179.

¹⁰⁵ Murat Özgen, *Türkiye 'de Basının Gelişimi ve Sorunları*, Doğan Ofset, İst. 2000, s.20.

¹⁰⁶ Girgin, **a.g.e.** s.123.

bir değişiklik kanunuyla yine ruhsat alma yöntemine dönmüştür.) Vatan, milli mücadele, cumhuriyet ve devrim düşmanlığı yüzünden hüküm giymiş olanlar ya da milli mücadelede işgal altında düşman emellerine hizmet edici yayın yapmış olan kişiler gazete çıkartamazlar. Gazete ya da dergilerin başyazarları, genel yayın müdürleri ve yazı işleri müdürlerinin yüksek okul bitirmiş olmaları gerekir. (Kanun yayımlandığı tarihte, anılan görevlerde bulunanlar bu hükmün dışında bırakılmışlardır.)

Gazete ve dergilerde çalışan bütün muhabir, yazar, fotoğrafçı, ressam ve idare memurlarının adlarının hükümete bildirilmesi zorunludur. Bir gazete ya da derginin özel olarak kendi araçlarıyla elde ederek yayımladığı bir haber, aradan 24 saat geçmeden başka bir yayın organınca kullanılamaz. Açık saçık yazı ve resimler, suç işlemeye kışkırtıcı, basın yoluyla şantaja yol açacak ve yalan yayınlar yasaktır. Piyango ve tombala gibi şans oyunları düzenlenemez. İntihar olayları yayımlanamaz...” şeklindedir.¹⁰⁷

1931 Matbuat Kanunu birçok kez değişikliğe uğramıştır. Bazıları ufak değişikliklerdir. Bunlar sırasıyla 14 Mayıs 1931, 4 Haziran 1932, 8 Haziran 1933, 23 Haziran 1934’te gerçekleşmiştir. En önemlileri ise tezin ileriki kısımlarında üzerinde duracağımız 27 Haziran 1938 ve 1 Haziran 1946’da yapılanlardır.¹⁰⁸

IV. III. 1935 Birinci Basın Kongresi

Cumhuriyet'in 12. yılında, ilk kez Ankara'da basınla ilgili bir kongre toplanmıştır. Cumhuriyet devrimlerinin sonuçlarının alınmaya başlandığı yıllarda, basının, gecikerek gündeme getirilmesinin başlıca 2 nedeni bulunmaktadır. Birincisi, tek parti yönetimi nedeniyle basın kolayca denetlenebilmektedir. İkinci neden ise basın, bugünkü anlamdaki gerçek bir güçten yoksundur.¹⁰⁹

1935’te Ankara’da toplanan Birinci Basın Kongresi’nde basın ile Basın Genel Direktörlüğü arasında işbirliği için ortaklaşa çalışma, Türk basınının kültür yayma

¹⁰⁷ Topuz, *100 Soruda...* s.151.

¹⁰⁸ Topuz, *II. Mahmut'tan...* s.159.

¹⁰⁹ Ali Gevgili, "Birinci Basın Kongresi", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C.1, s. 215.

görevini daha iyi gerçekleştirebilmesi için, izlenmesi gereken yöntemleri belirlemek, Gazetecilik mesleğinin ve gazetecilerin ilerleme ve yükselme yollarını araştırmak ve Basın Birliği'ni, kurmak amaçlanmıştır.¹¹⁰

Üç gün süren kongre, saptanan amaçlar doğrultusunda, komisyonlar kurulmasına ve ertesi yıl toplanma kararı alınmasına rağmen, 41 yıl süreyle toplanamamak üzere dağılmıştır.¹¹¹ Basın Kongresi'nin, basının bütün olarak ele alınabilecek bir kurum olduğunu vurgulaması ve sorunlarını tartışma platformunu başlatmasıyla basının rejime bağlılığının anımsatılması dışında, herhangi bir işlevi olmamıştır.¹¹²

Bu arada, kongrede tartışmak üzere, Basın Genel Direktörlüğü'nün yaptırdığı ankete cevap verenlerin, gazete sayfalarının büyüklüğünden ve çokluğundan, gazetelerin halkın sorunlarıyla ilgilenmemelerinden yakındıkları görülmüştür. Anket sonuçlarına göre, gazetelerin halkın anlayacağı dil kullanmalarının istenmesi de dikkat çekmiştir.

IV. IV. 1936 Ceza Kanununda Değişiklik

1936 yılında Ceza Kanunu'nda değişiklik yapılırken, "Devlet'in Şahsiyeti Aleyhinde Cürümler" bölümü, baştanbaşa ve 1930 İtalyan Ceza Kanunu örnek alınmak suretiyle yeniden yazılmıştır. Böylece 141. ve 142. maddelerdeki hükümler başka maddelere kaydırılarak şu hüküm getirilmiştir: "*Memleket dâhilinde içtimai bir zümrenin, diğerleri üzerinde tahakkümünü şiddet kullanmak suretiyle tesis etmek veya içtimai bir zümreyi şiddet kullanarak ortadan kaldırmak veya memleket dâhilinde teşekkül etmiş iktisadi veya içtimai nizamları şiddet kullanarak devirmek yahut memleketin siyasi ve hukuki herhangi bir nizamını yıkmak için propaganda yapan (cemiyetleri tesis eden, tanzim eden veya sevk ve idare eden) kimse cezalandırılır.*"¹¹³

¹¹⁰ Gevgili, **a.g.m.** s.216.

¹¹¹ İkinci Basın Kurultayı, Birinci Basın Kongresinden 40 yıl sonra 1975 yılında, İ. Ü. Fen Fakültesi Konferans Salonunda toplanmıştır. 1805 delegenin çağrıldığı Kurultayda, basının görevleri ve sorumlulukları, çalışan ve çalıştıran ilişkileri, yasal sorunlar ve yerel basının sorunları gibi konular ele alınmıştır.

¹¹² Koloğlu, *Osmanlı'dan...* s.66.

¹¹³ Alpay Kabacalı, *Türk Basınında Demokrasi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Milli Kütüphane Basımevi, Ankara, 1994, s. 155.

Maddenin öteki fıkralarında bu tür topluluklara katılmak, "milli hissiyatı" sarsıcı propaganda yapmak ve dernek kurmak, dağılmış örgütleri değişik adlarla kurmak, propaganda fiilini işleyenleri övmek suçlan da cezalandırılmıştır. TBMM'de tartışmasız kabul edilen ve sonradan daha da ağırlaştırılarak 1990'lara kadar yürürlükte kalan bu hükmün, demokrasiyle bağdaşmayan "fikir suçları" yarattığı ileri sürülmüştür. Bu dönemde birçok yayın matbaadayken toplatılmış, gazeteciler için davalar açılmıştır. 1938 yılında ayrıca, "basını denetlemekle kalmayıp, gazetecileri fişleyen 9. Şube" kurulmuştur.

IV. V. 1938 Matbuat Kanunu Değişikliği

27 Haziran 1938'de, Matbuat Kanunu'na eklenen 9. madde ile gazete ve dergi çıkarmak isteyenlere, "ruhsatname alma" ve "siyasi nitelikli yayın organları için teminat yatırma" zorunlulukları getirilmiştir.¹¹⁴ Ayrıca, 12. maddeye eklenen bir paragrafla, "kötü şöhretli kişilerin, gazete ve dergi yayımlamaları, ya da sorumlu mevkilerde bulunmaları yasaklanmıştır."¹¹⁵

Yapılan öteki değişikliklerle, orta ve yüksek öğretim kurumlarında disiplini bozacak nitelikteki olayların, idareden izin alınmadan yayımlanmasına yasak konulmuş, her yayın organının çalıştıracağı personelin kimliklerini idareye bildirmesi zorunlu kılınmıştır. Bu değişikliklerle, iktidar basını istediği gibi denetleyecek yasal dayanaklara kavuşmuştur. Ancak gözden kaçırılmamalıdır ki; okul ve üniversitelerde çıkan olaylarla ilgili haberlerin de yapılması yüne bu değişiklikle yasaklanmıştır. Haberi yayınlamak için gazetenin çıktığı yerdeki en büyük mülki amirden izin alınması gerekliliği bunun bir nevi sansür olduğunun da en önemli göstergesidir.

Bu konuyla ilgili Hıfzı Topuz II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi adlı kitabında konuyla ilgili yaptığı değerlendirmede 1938'lerde dünyanın hiçbir yerinde gençlik olayları yokken okul ve üniversitelerle ilgili haberlerin sansürden geçirilmesini istemenin ileri görüşlülük olduğunu ifade eder.¹¹⁶

¹¹⁴ Murat O. Güvenir, *İkinci Dünya Savaşı'nda Türk Basını*, Gazeteciler Cemiyeti Yay. İst. 1991, s.46.

¹¹⁵ Girgin, **a.g.e.** s.126.

¹¹⁶ Topuz, *II. Mahmut'tan...* s.167.

IV. VI. 1938 Basın Birliği Kanunu

Siyasal iktidarın basın üzerindeki denetimini ve güdümünü sağlayan yasal düzenlemelerden bir başkası da, 14 Temmuz 1938 tarihinde yürürlüğe giren Basın Birliği Kanunu ile oluşturulan Türk Basın Birliği'dir. Türk Basın Birliği'nin Kuruluş Kanunu'nda, basın mensuplarının haklarını, gazetecilik mesleğinin şeref ve vakarını, korumak, gazetecilik okulları ya da meslek kursları açmak, uluslararası mesleki temaslar yapmak vs. tamamen basının iç sorunlarını çözmeye ilişkin amaçlar bulunmaktadır.¹¹⁷

Kurulan Türk Basın Birliği, basının kendi kendini denetlemesinden çok, elinde bulundurduğu yasal yetkiler ve yapısıyla, basını siyasi iktidarın mutlak hâkimiyeti altına alan bir organ olmuştur. Siyasi iktidar, bu organın en yetkili kurullarında, doğrudan kendi mensuplarını bulundurarak, Birlik üzerinde sürekli bir egemenlik kurmuştur.¹¹⁸

¹¹⁷ Güvenir, **a.g.e.** s.49.

¹¹⁸ Vedat Demir, “Basın Tarihimizde Kanunla Kurulan Bir Mecburi Meslek Kuruluşu: Türk Basın Birliği”, *Marmara İletişim*, Ekim 1994, s.233.

V İNÖNÜ DÖNEMİNDE BASIN

Dönemler, liderlerinin kişiliğinin damgasını taşır. Liderlerin kişilikleri çok ise, damgalar da çok olur. İsmet İnönü, en eski, en yakın ve en samimi arkadaşı General Kâzım Karabekir'in "İstiklâl Harbimiz" adlı tarihine göre çok kişiliktir. İsmet İnönü'yü, Dr. Rıza Nur'un, Ruşen Eşref Üneydin'in, Falih Rıfkı Atay'ın, bazı generallerin¹¹⁹ Şevket Süreyya Aydemir'in ve Metin Toker'in belgeleriyle ayrıca belirtmeye lüzum görmüyoruz. Böyle çok kişilikli bir liderin, her kişiliğinin dönemine in'ikâs edeceği pek tabiidir. Bunun için, İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanı olarak adını taşıyan 12 yıllık döneme, tam bir kalidoskopik dönem diyebiliriz. Kişileriyle, olaylarıyla bu dönemin basını da ne kendinden önceki ve ne de kendinden sonra ki basın dönemlerine benzer.¹²⁰

Önceki, ATATÜRK dönemi basın rejimi gibi kapalı, güven vermeyen, istikrarsız, asık suratlı, öfkeli ve tamamen kontrollü, entrikalı bir basın rejimi, ki bu ne tam monarktır, ne yarım monarşik, ne çeyrek demokratiktir. ATATÜRK sonrası, İkinci Dünya Savaşı öncesi, içi ve sonrası, çok partili hayat basın rejimlerinin her biri, bu dönemlerdeki İsmet İnönü'nün her dönemde birbirinden başka olan kişiliklerinden doğma, dogmatik rejimlerdir. Bunun için de bu dönem basın rejiminin karakteristiği değil, karakteristikleri vardır, diyebiliriz.

Gelmiş geçmiş Türk ve hattâ bütün dünya devletlerinin de en usta ve en üstün devlet kurucusu ve yaşatıcısı olan Atatürk'ten sonra gelen İsmet İnönü, çok kişiliklerinin en korkuncu olan Atatürk-İnönü fobisi ile basını da ikiliğe sürüklemiştir. Atatürk gibi ilk sahibe, Atatürk'le beraber bütün millete tesahüb etmek ise ondaki aynı derecede korkunç, diğer bir kişilik olarak basına aksetmiştir.

İnönü, kendi dönemi içinde basın hakkında ileri sürdüğü fikirlerle de çelişmeye düşmüştür. İnönü: "Bence bir gazetenin hasletleri şunlardır: İyi ve açık söylemek, bir hâkim gibi hükümlerinde âdil olmaya çalışmak, memleketi kendi idare ediyormuş gibi mesuliyet hissi taşımak." der. Sonra da Ulus Gazetesi'ni basının başına -Demokles Kılıcı- gibi asar.

¹¹⁹ Ali İhsan Sabis, Ali Fuat Cebesoy gibi.

¹²⁰ Oral, a.g.e. s.170.

CHP'nin resmî organı olan Ulus, sanki bütün Türk basınının tek temsilcisiymiş gibi hükümran olmak ister de, buna karşı çıkanları çekinmeden mahkûm ettirir. Bu dönemde bir önceki dönemin basın rejiminin aksayan tarafları giderilecek yerde, kendinden sonra gelecek basın rejimlerini de kötürüm edecek karakterler bulunmaktadır. İsmet İnönü'nün bu dönemdeki çok kişiliklerinin yarattığı bir karakter de, komünizan basının Türk basınına karakterize edecek hale gelmesidir. Millet düşünce ve duygusuna en sadık bir ayna olmak gereken basında Atatürk'ten sonra, devlet yönetimini ele alanların Atatürk çizgisi dışına çıktıkları ölçüde, bu aynanın sadakat sırcasının bozulmasına bu dönem başlangıç oluyordu.

V.I. Güdümlü Basın

Matbuat Umum Müdürlüğü güdümlü basının yönetim organıdır. 1931 dağıtılan birim¹²¹ 1933 Mayıs'da yeniden vücuda getirilerek İçişleri Bakanlığına bağlanmıştır.¹²²

II. Dünya Savaşı döneminde önemi artan birim 22 Mayıs 1940 tarihinde çıkartılan bir kanunla Başbakanlığa bağlanmıştır.¹²³

Ulu Önder Atatürk'ün ölümüne kadar İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'nın denetimindeki birime ilk olarak Vedat Nedim Tor atanır ve 1937 yılı sonlarına kadar birimi o yönetir. 1935'te toplanan I. Basın Kongresi de Tor'un genel müdürlüğü döneminde toplanır. Kongrenin ilk en önemli amacı biri ile basın arasındaki koordinasyonun sağlanması ve basının kültürel görevlerinin geliştirilerek kurumsallaşmasının sağlanmasıydı.¹²⁴ 1935'deki bu toplantı siyasal iktidarın basın üzerindeki denetimini kurumsallaştırmaya yönelik yeni düzenlemeleri gündeme getirmişti.¹²⁵

14 Temmuz 1938'de yürürlüğe giren Basın Birliği Kanunu ile kurulan Türk Basın Birliği de basını sınırlayan başka bir organ olarak karlımıza çıkar. Dönemin gazete imtiyazı sahipleri göz önünde bulundurulduğunda hükümetle bağları ya da

¹²¹ O zamanki adıyla Matbuat ve İstihbarat Müdürlüğü

¹²² İskit, **a.g.e.** s.369–370.

¹²³ Gürkan, **a.g.e.** s.89.

¹²⁴ Topuz, **a.g.e.** s.161.

¹²⁵ Uygur Kocabaşoğlu“1919–1938 Dönemi Basınına Toplu Bakış”, *SBF Basın Yayın Yüksekokulu Yıllığı*, No: VI, 1982, s.111.

hükümetin bizzat içinde oluşları görülecektir. Sınırlamanın asıl nedeni de budur; zira hükümet ve parti içinde sürekli imtiyaz sahibi siyasetçilere yapılan bir baskı yüne bu dönemde göze çarpmaktadır.

İktidarın basın sınırlamalarından oldukça önemli bir örnek olan bu durum imtiyaz sahibi partili gazetecilerin “Resmi ideolojinin propagandacıları” durumunda olmaları yönündeki beklentileri kuvvetlendirmiştir.¹²⁶

CHP'nin 1939 tarihli Nizamnamesine eklenen bir maddede “...Sahibi partili olan gazete ve mecmuaların yazıları ile parti azalarının neşriyatı, parti prensipleri bakımından göz önünde tutulur. Partili gazeteciler, mecmua sahipleri ve muharrirlere bu yolda görüş birliğine yarayacak temas ve toplantılar yaparlar... Partililer, sermayesiyle alakalı ve idaresinde müessir buldukları gazete, mecmua ve matbaalarda parti program ve nizamnamesine, iç ve dış siyasetin ana hatlarıyla yüksek devlet menfaatlerine aykırı düşen yazılar neşrettiremezler...”¹²⁷ İfadeleri bu durumdan beklenenleri ortaya koyması açısından önemlidir.

V. II. Basın Özgürlüğü Anlayışı

O yıllardaki basın özgürlüğü anlayışının derinliği günümüze oranla oldukça sığ kalacaktır. Yazarların ülke işlerini eleştirmede özgür olmaları, eleştirme özgürlüğünü ve bu özgürlüğün ya da egemenliğin alanını saptayacak olanın yazarın bizzat kendisi olması önemli bir durumdur. Matbuat Umum Müdürlüğü'nün bağlı bulunduğu İçişleri Bakanlığın başındaki isim Şükrü Kaya egemenlik alanını şöyle özetler: “Bu geniş özgürlükten doğabilecek sorumluluğu her kişinin veya her yazarın ayrı yorumuna değil, yasaların hükümlerine bırakıyor olması yegâne gerçektir. Yazı özgürlüğü yazarın egemenliğindedir, ancak yazarın sorumluluğunu da yargıç saptar.”¹²⁸

Ulus Gazetesi Başyazarı Falih Rıfkı Atay ise bu konuda gazetede yaptığı bir değerlendirmede: "Bizdeki basın özgürlüğüne birçok batılı meslektaşlarımızın imrendiklerini biliyoruz. Cumhuriyet yönetimi kendi kusurlarını düzeltmek görevini

¹²⁶ Gürkan, **a.g.e.** s.91.

¹²⁷ Cemil Koçak, “2. Dünya Savaşı ve Türk Basını”, *Tarih ve Toplum*, Kasım 1986, s.29–30.

¹²⁸ Topuz, **a.g.e.** s.161. Ayrıca Bkz. Alpay Kabacalı, “Milli Şef Dönemi Örtülü Sansürü” *Tarih ve Toplum*, Ocak 1987, S.38.

gazeteciye bırakmıştır. Yazar, kanunlara bakarak kalemini kolayca ayar edebilir."¹²⁹ İfadeleriyle dönemin anlayışına göndermelerde bulunacaklardır. Atay bu ifadesiyle sansür anlayışına ironik olarak yaklaşarak oluşan durumdan duyduğu sıkıntıyı üstü kapalı da olsa eleştirmekten de geri durmaz.

Atay altı ay sonraki bir yazısında ise:"Gazetecilerin iyileri sırf aşk yüzünden bu meslektedirler. Ancak pekiyi bilirler ki talihleri bir telefon darbesine bağlıdır."¹³⁰ Atay'ın bu telefon darbesi dediği şey Telefon darbesi, içişleri Bakanlığından gelecek bir telefonla gazetenin kapatılması demektir!¹³¹

V. III. 1938'de Getirilen Kısıtlamalar

1938'de yapılan değişikliklerle iktidar basını istediği gibi denetleyecek yasal dayanaklara kavuşmuştur.¹³²1938 yılının basınında, hükümetin huzurunu kaçırarak bir hava yoktu. Ama yine de 1931 tarihli Matbuat Kanunu'nda bazı değişiklikler yapılması öngörüldü. Bir süreden beri hükümetin hiçbir güçlükle karşılaşmadan uyguladığı yetkilerin bir yasa değişikliğiyle kendisine resmen tanınmış olması istendi.

Atatürk Cumhurbaşkanıydı, hastalığı dolayısıyla devlet işleriyle doğrudan ilgilenen durumda değildi. Yetkiler Başbakan Celâl Bayar'daydı. Bir değişiklik tasarısı hazırlandı. Tasarı Adliye ve içişleri Komisyonları'ndan geçirildikten sonra 28 Haziran 1938'de Meclis'e getirildi.¹³³

Başkan değiştirilecek maddeleri teker teker okudu."Oya arz ediyorum," dedi. "Kabul edenler, etmeyenler? Kabul edilmiştir." Kimse söz alıp değişikliğe karşı koymadı. "Layihanın tümünü oyunuza arz ediyorum. Kabul edenler, etmeyenler? Kabul edilmiştir." Yasa işte böyle bir hava içinde değiştirildi ve basın özgürlüğü çok önemli ölçüde kısıtlandı.¹³⁴

¹²⁹ Ulus, 11 Aralık 1937.

¹³⁰ Ulus, 28 Haziran 1938.

¹³¹ Gürkan, **a.g.e.** s.83.

¹³² Atilla Girgin, *Türk Basın Tarihi'nde Yerel Gazetecilik*, İnkılâp Yayınevi, İstanbul, 2001, s.126.

¹³³ Topuz, **a.g.e.** s.166.

¹³⁴ Hıfzı Topuz, *100 Soruda Türk Basın Tarihi*, Cem Yayınevi, İstanbul,1973, s.160.

O zamana kadar istenmemiş teminat tutarları yada garanti mektupları bu değişikliğin bir ürünüydü. Gazete ve dergi çıkartmak için bir bankadan bin ila 5 bin liralık bir garanti mektubu sağlanması öngörülmüştür. Bu, o zaman için çok önemli bir paradır. Yani, sağlam malî durumu olmayan kişilerin gazete veya dergi çıkartmaları bu kanunla güçleştirilmiştir.¹³⁵ Bu değişiklikle gazete imtiyazı en kötü durumda orta sınıfın üzerini ilgilendirebilecek bir duruma getirilmiştir.

Bildiri sisteminden, ruhsatname sistemine geçilmesi de bu dönemde karşımıza çıkacak başka bir önemli durumdur. Bununla her isteyen gazete ve dergi çıkartmasının önüne geçilmiş, hükümetten ruhsatname alınması zorunluluğu başlatılmıştır. Ve hükümet bu izni vermeyebilir. Zaten kanuna eklenen başka bir hüküm de "kötü ünlü" kişilere gazete çıkarma hakkının tanınmamasıdır.¹³⁶

Ayrıca 12. maddeye eklenen bir paragrafla "kötü ünlü" kimselerin gazete ve dergilerde muhabir, yazar, ressam, fotoğrafçı, düzeltmen ve idare memuru olmalarını yasaklamıştır. 1938 değişikliğinin en önemli hükümlerden biri de okul ve üniversite olaylarıyla ilgili haberlerin izinsiz yazılmamasıdır. Kanun, "okullarda, disiplini bozacak mahiyetteki olayların, gazetenin çıktığı yerin en büyük mülki âmirinden izin alınmaksızın yayınlanmasına" yasak etmiştir. Bu da bir çeşit sansürdür. Daha 1938'lerde, dünyanın hiçbir yerinde gençlik olayları yokken, okul ve üniversiteyle ilgili haberlerin sansürden geçirilmesini istemek çok ileri (!) görüşlülüktür herhalde.¹³⁷

V. IV. 1939–1941 Yıllarında Yasaklar

İkinci Dünya Savaşı yıllarında bazı haberlerin gazetelere hiç girmemesi, bazılarının büyütülmemesi konusunda Başbakanlıktan ya da Basın-Yayın Genel Müdürlüğü'nden emirler geliyordu.¹³⁸ Bunlardan bazıları: Türkiye'den bahseden radyo haberlerinin, Basın Yayın Genel Müdürlüğü'nden izin almadıkça yayını yasaktır. (19 Eylül 1939) Rusya' yazılmayacak, 'Rusya' kelimesi yalnız başına kullanılmayacak, 'Sovyet Rusya' diye yazılacaktır (23 Aralık 1939). Anadolu Ajansı'nın haberlerinden

¹³⁵ Tunçay, **a.g.m.** s.48.

¹³⁶ Koloğlu, **a.g.e.** s.67.

¹³⁷ Topuz, *100 Soruda...* s.162. Ayrıca Bkz. Feroz Ahmad, *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, Kaynak Yayınevi, İst. 1999, s.80.

¹³⁸ Günvar Otmanbölük, *Babiâli'nin Yarım Asırlıkları*, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, İst. 1986.

başka haber yazılmayacaktır; sansasyonel başlık yazılmayacaktır; başmakale yazılmayacaktır; ikinci baskı ve ilâve yapılmayacaktır. (İtalya'nın harp ilânı vesilesiyle tebliğ edilmiştir, 10 Haziran 1940). Gazetelerde büyük manşetler yalnız iç haberler için kullanılacaktır; dış haberler tek sütuna dizilecek ve bu haberlere en çok 12 puntodan büyük başlık konmayacaktır. Basın-Yayın Genel Müdürlüğü'nden ve Anadolu Ajansı'nın vereceği dış haberlerden başka hiçbir dış haber yayınlanmayacaktır; Türk rejiminin ve bu rejimin ideolojisinden gayrı, vevv inceleme adı altında olsa da diğer rejimlere ve ideolojilere ait yayın yapılmayacaktır.

Cumhuriyeti Nadir Nadi'nin makaleleri neticesinde açılan kalem tartışması son bulacaktır." (3 Ağustos 1940). Hatay'da 15 haydut 3 otomobili soymuş, bir polisi öldürmüş, 2 kişiyi yaralamış, 15.000 lira gasp ederek kaçmışlar. Bu haber yazılmayacaktır" (29 Ağustos 1941).

V.V. 1939–1945 Yıllarında Gazeteler

Atatürk'ün ölümü bu dönemdeki en önemli olaydır. İnönü cumhurbaşkanı olmuştur ve bir zamanlar Atatürk'e karşı olarak tanınan kişilere yeni görevler vermektedir. Atatürk'ün bazı yakınları yerlerini kaybetmişlerdir. Bu değişikliklerin basında bazı tepkiler yaratmasından çekinilir.¹³⁹

Ama Celâl Bayar döneminde, 1938'de yapılan Basın Kanunu değişikliği yeni hükümete geniş yetkiler sağlamıştır; basının yönetimi İnönü'nün ve hükümetin tekelindedir. 1939 Eylül'ünde ikinci Dünya Savaşı patlak verir. Bütün dünyada gerginlik artar, olağanüstü önlemlere yönelinir. Türkiye savaşın dışındadır ama 1940 Kasım'ında İstanbul bölgesinde sıkıyönetim ilân edilecektir. Hükümet artık savaş bitene kadar bu sınırsız yetkileri kullanacaktır.¹⁴⁰

Ayrıca kimi illerde geçerli olmak üzere 1 ay süreli sıkıyönetim ilan edildi. Üçer aylık dönmeler için uzatılarak 1947 Kasım'ına kadar tam 7 yıl süren sıkıyönetimde basına yeni sınırlamalar getirdi. Şimdi gazeteler hem hükümet, hem de sıkıyönetim kararıyla kapatılabiliyordu. Pek çok kez kapatıldı da. Bu arada şunu da söylemek

¹³⁹ Topuz, *II. Mahmut'tan...* s.169.

¹⁴⁰ Güvenir, *a.g.e.* s.48.

gerekir ki dönemin gazetelerinde yer alan haberler ve bilgiler gerçek kapatma nedenlerini ortaya koyacak açıklıkta değildir.¹⁴¹

Bakanlar Kurulu gerekli gördüğü anda, dilediği gazeteyi, dilediği sürece kapatacaktır. Bu kararlar kesindir ve hiçbir şekilde değişmez. Danıştay, kararı gazetelere Basın Genel Müdürlüğü telefonla bildirir. Gazete kapatılmıştır. Ondan sonra başbakana mektuplar yazılır. Devlet başkanının olgunluk gösterip gazeteleri affetmesi istenir. Günün birinde de bu aflar çıkar.

Gazetenin patronuna, "Gazeteni artık çıkartabilirsin," denir ve gazete yeniden çıkmaya başlar. Bu dönemin genel havası böyledir. İkinci Dünya Savaşı yıllarında Türkiye'de başlıca gazeteler şunlardır: Cumhuriyet, Akşam, Tan, Vatan, Tasvir, Son Posta, Tanin, Sabah, Vakit ve Ulus.¹⁴²

Bu dönemdeki önemli bir olay da 4 Aralık 1945'te yaşanan ve Türk Basın Tarihi'nin kara sayfalarında yer alan Tan Baskını'dır.¹⁴³ O zamanki Halk Partisi Hükümeti'nin, CHP İl Başkanı Alâeddin Tiritoğlu'nun, Hüseyin Cahit Yalçın'ın ve sağ kanatta yer alan birçok gazetecinin ve politikacının kışkırtmalarıyla düzenlenen bir terör olayıdır. Hüseyin Cahit Yalçın olaydan bir gün önce Tanın gazetesinde "Kalkın Ey Ehli Vatan" başlıklı bir yazı yazarak tam bir provakasyon örneği vermişti. Şöyle diyordu o yazısında: "Kalkın Ey Ehli Vatan. Mücadele başlıyor. Ve başlamak lâzım. Çünkü en azgın ve insafsız bir propaganda zehiri dökülmesine müsaade edemeyiz... Bunları susturmak, cevap vermek hükümete düşmez. Söz, eli kalem tutan gazetecilerin ve hür vatandaşlarındır."¹⁴⁴

Parti il örgütü aynı gün öğrenci yurtlarına gerekli talimatı vererek ertesi sabah Tan'a karşı bir gösteri düzenleneceğini bildirdi. Kışkırtmanın temelinde şunlar vardı: Zekeriya Sertel son yazılarında bazı CHP'lileri yolsuzluklarla suçlayarak şöyle diyordu: "1923'ten beri kazançları sınırlı olan, bugün ise kazançlarıyla ölçülemeyecek ölçüde han ve hamam sahibi olanlar pek çoktur.

¹⁴¹ Alpay Kabacalı, *Türk Basınında Demokrasi*, Hüner Yayıncılık, Ankara, 1999, s.159.

¹⁴² Topuz, *II. Mahmut'tan...* s.170.

¹⁴³ Topuz, *II. Mahmut'tan...* s.181. Ayrıca Bkz. Mete Tunçay, **a.g.m.** s.49.

¹⁴⁴ Sabiha Sertel, *Roman Gibi*, İstanbul, 1969, s.78.

Bu zatların bu servetleri nasıl yaptıklarını bilmek vatandaşın en büyük arzusudur. Şimdi bizden hesap soranlardan biz hesap soruyoruz. Bütün servet sahibi vatandaşların mal beyanına mecbur edilmesini istiyoruz."Ayrıca, Serteller'in ikinci bir parti, yani Demokrat Parti'nin kurulması yolundaki çabaları CHP'lileri rahatsız ediyordu.¹⁴⁵

Son olarak da, Tan gazetesinin Sovyet dostluğunu desteklemesi, tepki oluşturuyordu. Sovyetler, 19 Mart 1945'te Türkiye'ye bir nota vererek 7 Kasım 1945'te süresi bitecek olan Türk-Sovyet Dostluk ve Saldırmazlık Anlaşması'nın, ikinci Dünya Savaşı sonunda ortaya çıkan yeni durumlara uygun olmadığını ve yeni değişikliklere gereksinme duyulduğunu öne sürmüşlerdi.

Bir süre sonra Sovyet Dışişleri Bakanı Molotov'la Türkiye Dışişleri Bakanı Selim Sarper, Moskova'da bir araya gelerek konuyu tartıştılar. Sovyetler boğazlarda ortak bir savunma sisteminin oluşturulmasını, Sovyetler'e deniz ve kara üslerinin verilmesini ve Türk-Sovyet sınırında da bazı düzeltmeler yapılmasını istiyordu; anlaşmaya varılamadı. Tiflis'te çıkan bir gazetede iki Gürcü Profesör Kars, Ardahan, Artvin, Oltu, Tortum, İspir, Bayburt, Gümüşhane ve Giresun üzerinde hak iddia ettiler. Bu da bardağı taşıran damla oldu. Sovyetler'in bu tür provokasyonlara girişmeleri Türk-Sovyet dostluğuna çok büyük zararlar verdi.¹⁴⁶

Stalin ve Molotov bu konuda çok yanlış bir politika izlemişler ve provokasyonlara neden olmuşlardı. Bu koşullar altında Türkiye, Amerikan desteğini aramaya koyuldu. Sovyetler bu yanlış politikalarıyla Türkiye'yi Amerika'nın kucağına attı. Böyle siyasal bir ortamda Tan gazetesinin Sovyetleri desteklemesi, gazeteye karşı bir provokasyon havası oluşturuyordu. Gençlerin kışkırtılmasında işte bu dostluğun savunulması bu yük bir etken olmuş ve üniversite gençliği manipüle edilerek, oyuna getirilmişti. Gerçekte, açık açık bu konunun üstünde durulmuyor ve Tan gazetesi komünizm propagandasıyla suçlanıyordu. Sovyetlerle dostluk arayışları çok hassas bir konuydu. Üniversite öğrencileri de bu konuda çok duyarlıydı. Tan gazetesinin rejim konusundaki eleştiri ve önerilerini örtbas etmek için komünistlik suçlaması ele alındı.¹⁴⁷

¹⁴⁵ Topuz, *100 Soruda...* s.178.

¹⁴⁶ Alpay Kabacalı, "40. Yıl Dönümünde Tan Olayı", *Tarih ve Toplum*, Aralık 1985, S.24,s.22-26.

¹⁴⁷ Kabacalı, *Milli Şef...* s.85.

Tan Olayı işte bu ortamda gerçekleşti. O günleri anlatan bir yazıda Yalçın şu ifadelerle olayı anlatır: "...4 Aralık sabahı gençler Beyazıt'ta Üniversite bahçesinde toplanmaya başladılar. 10 bin kişilik bir topluluk Beyazıt meydanından Çarşıkapı'ya doğru yürüyüşe geçti. Önce Cağaloğlu yokuşunun başında bulunan ve devrimci yayınlar satan ABC kitapevinin camları kırıldı, kitaplar yağma edildi. Sonra Tan gazetesine gidildi. Ortalıkta bir panik havası esiyor ve kepenkler indiriliyordu. Gazetenin birinci katında o zamanlar Türkiye'nin en büyük rotatifleri bulunuyordu. Saldırganlar ellerinde baltalar, keserler ve balyozlarla rotatifleri parçaladılar. Oradan ikinci kata çıkarak oradaki linotipleri de kırdılar..." bu olaylar gerçekleşirken gazetenin matbaa tesisleri o dönemin en gelişmiş ekipmanlarına sahipti.

Kalabalığın gürültüsünün metrelerce uzağa gittiğinin ifade edildiği bu olayda Tan'da gazetecilerin ortalıkta bulunmayışı, matbaa teknisyenlerinin, rotatif ustalarının ve dizicilerin de bir yerlere kaçmış olmaları belki de bir faciayı önlemişti.¹⁴⁸ Yalçın şöyle devam eder: "...Saldırganlar hızlarını alamayıp kâğıt deposuna yüklendiler. Kâğıt bobinlerini sokağa çıkartıp Sirkeci'ye doğru yuvarladılar. Kimler yoktu bu gençlerin arasında? Belki de sonradan önemli görevlere gelecek olan hukukçular, iktisatçılar, edebiyat ve tıp fakülteleri öğrencileri... İleride bunların kimi vali olacaktı, kimi milletvekili, kimi gazeteci, kimi de parti lideri... O zamanlar kalabalığın seline kapılmış sürüklenip gidiyorlardı. Sirkeci'den sonra Köprü'ye geçerek Bankalar Caddesi'nden Tepe-başı'na geldiler. Ben göstericilere orada rastladım. "Kahrolsun Serteller! Kahrolsun Komünistler! Yaşasın İnönü!" diye bağırıyorlardı. İçlerinden bir bölümü Tünel'e yürüdü. Yanılmıyorsam Cami Baykurt, Sabahattin Ali ve Esat Adil Müstecaplıoğlu'nun Yeni Dünya gazetesi Kumbaracı Yokuşu'ndaki bir binada yayına hazırlanıyordu. La Turquie gazetesi ve Görüşler de orada basılıyordu. Oraya da saldırdılar. Bir bölümü İstiklâl Caddesi'nden Taksim'e doğru yürüdü. Berrak Kitabevi Fransız Konsolosluğu'nun karşısındaydı. Onun da vitrinlerini kırdılar ve kitapları yağma ettiler..."¹⁴⁹

5 Aralık'ta gazetelerde Sıkıyönetim Komutanı Korgeneral Asım Tınaztepe'nin şu bildirişi yayınlanacaktır. "Dün üniversite öğrencilerinin bir kısmı, iki basımeviyle birkaç kitabevine tecavüz etmişler ve bu hareketlerine mani olmak isteyen hükümet ve

¹⁴⁸ Topuz, *II. Mahmut'tan...* s.183.

¹⁴⁹ Topuz, *a.g.e.* s.183.

inzibat kuvvetlerini dinlemeyerek tasarladıkları suçu işlemişlerdir. Bunlar hakkında derhal takibat ve tahkikata başlanmıştır. Bu çok müessif hadiseye katiyen müsamaha edilmeyecektir.”¹⁵⁰

Oral Çalışlar yıllar sonra bu konuda şunları yazacaktır: "Polis saatlerce süren saldırıyı sadece seyretti. Belli ki önceden tembihliyidiler. Tan'a yapılan saldırı hakkında hiçbir soruşturma açılmadı. Ama Sabiha ve Zekeriya Sertel tutuklandılar ve 6 ay hapiste kaldılar. Türkiye'nin en çok satan ikinci gazetesi sırf çok partili sistemi ve demokrasiyi savunduğu için devlet tarafından örgütlenen bir saldırıyla ortadan kaldırıldı. 1950 yılında Sertel ailesi yurdu terk etmek zorunda kaldı. Çeşitli Avrupa ülkelerinde ve Azerbaycan'da yaşadılar. Sabiha Sertel 1968'de Bakü'de, Zekeriya Sertel 1980'de Paris'te öldü.¹⁵¹

V.VI. 1946 Değişikliği

1946'da çok partili döneme geçilirken CHP hükümeti basına ödünler vermek zorunda kaldı. Gazetelerin büyük çoğunluğu DP'yi destekliyordu. CHP ise seçim hazırlıklarına girişmişti, basının desteğine çok ihtiyacı vardı.¹⁵² O yıllarda basın özgürlüğünün karşısındaki en büyük engellerden biri, 1931 tarihli Matbuat Kanununun ellinci maddesiydi. Şöyle diyordu bu madde:"Memleketin politikasına dokunacak yayından dolayı, Bakanlar Kurulu kararıyla gazete ve dergiler geçici olarak kapatılabilirler." En büyük sakınca buydu. Savaş yıllarında bu maddeye dayanılarak hangi gazete kapatılmamıştı ki! Bu konuda yapılan bir istatistiğe göre kapatma süreleri, sayıları ve kapatma makamlar şöyledir: ¹⁵³

¹⁵⁰ Kabacalı, **a.g.e.** s.25.

¹⁵¹ Cumhuriyet Gazetesi, 4 Aralık 1945.

¹⁵² Topuz, II. Mahmut'tan... a.g.e. s.184.

¹⁵³ Cemil Koçak, "İkinci Dünya Savaşı ve Türk Basını", *Tarih ve Toplum*, Kasım 1985, s.286.

Gazete Adı	Kapatma Süresi	Kapatma sayısı	Kapatma Makam
Cumhuriyet	5 Ay 9 Gün	5	Hükümet 3 Sıkıyönetim 2
Tan	2 Ay 13 Gün 1944'te süresiz	7	Hükümet 4 Sıkıyönetim 3
Vatan	7 Ay 24 Gün 1944'ten süresiz	9	Hükümet 5 Sıkıyönetim 4
Tasvir-i Efkâr	3 Ay 12 Gün 1944'te Süresiz	8	Hükümet 4 Sıkıyönetim 4
Vakit	12 Gün	2	Hükümet 1 Sıkıyönetim 1
Yeni Sabah	6 Gün	3	Hükümet 1 Sıkıyönetim 2
Akbaba	1 Ay 17 Gün	4	Hükümet 1 Sıkıyönetim 3
Son Posta	11 Gün	4	Hükümet 4
Haber	10 Gün	2	Sıkıyönetim 2

Tablo 1 - Basında Kapatma Kararları (1939-1945)

Demokrat Parti de basın desteğini kazanmak için 1945-50 yıllarında basın özgürlüğünün en büyük savunucusu olmuştu. Celâl Bayar bir açıklamasında: "Bugünkü Basın Kanunu hür basını sağlamaktan uzaktır. Hür basın kanununu biz Demokratlar yapacağız."¹⁵⁴ İfadeleriyle dönemi özetliyordu.

Adnan Menderes ise; "Yayın hürriyeti, yurttaşın şahsî ve siyasi hak ve hürriyetlerinin teminatıdır. Basın hürriyeti olmadığı yerlerde vatandaşın diğer hak ve hürriyetleri de tehlikeye düşeceği gibi, topluluk hayatı, gizliliğin, kapalılığın kırı ve pası altında bunalıp çürümeye mahkûmdur. Dünyanın her yerinde her zaman görülmüş bir gerçektir ki insan topluluklarının mukadderatını diledikleri gibi ellerinde bulundurmak isteyenler, hücumlarını her şeyden önce basın hürriyetine çevirmişler ve topluluğun menfaatini savunur gibi görünerek kendi durumlarını sağlamlaştırmanın ve basın hürriyetini yerden yere vurmanın yolunu bulmuşlardır." Gibi söylemleri dile getiriyordu; ne var ki DP iktidarı döneminde de durum çok farklı olmamıştır.

¹⁵⁴ Topuz, a.g.e. s.185.

Hükümet yeni seçim kararını açıklamadan önce, havayı yumuşatacak bazı kanun tasarıları getirdi Meclis'e. Bunlar Seçim Kanunu, Genel Toplantılar Kanunu, devletin yönetiminde kurulan Basın Birliğinin Kaldırılması Hakkında Kanun ve Basın Kanunu'nun 50'nci maddesindeki gazete kapama yetkisinin kaldırılması hakkındaki tasarılarıdır.¹⁵⁵

Basın Kanunu'nun değiştirilmesi ateşli tartışmalara yol açtı Meclis'te. Menderes şöyle demiştir o sırada: "Gazete ve dergilerin kapatılabilmesi basın hürriyeti için gayet ağır bir baskıdır. Çünkü bir gazetenin kısa bir zaman için dahi kapatılması onun mahvına kadar gidebilir." Sonunda Meclis, 1 Haziran 1946'da bu tasarımı kabul ederek Hükümetin elinden bu "idam" yetkisini aldı. 50'nci maddenin kaldırılması basında olumlu bir başarı sayıldı. Çok partili döneme ve seçim hazırlıklarına girilirken böylece biraz umutlu bir hava belirmiş oluyordu.

V.VII. 1946–1950 Yıllarında Gazeteler

1946–50 yılları Türkiye'de çok canlı bir dönemdir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, CHP'nin aşırı tutucu kanadı büyük bir yenilgiye uğramış ve çok partili düzene geçilmiştir. Partinin içinde sert tartışmalar ve çekişmeler olmaktadır. Yıllardan beri birikmiş kızgınlıklar, kinler açığa vurulmaktadır. Artık her şey söylenmekte ve yazılmaktadır.

CHP Önce sertlik yolunu dener, ama Peker'in tutumu büyük gerginliklere yol açar ve İnönü, Başbakanlığa Hasan Saka'yı getirir. Hava bir hayli yumuşar. Saka'nın ardından da Şemsettin Günaltay başbakanlığa getirilir. CHP yeni ödünlere yönelir bu yıllarda. Bunlardan sağ kanat yararlanır. Cami köşelerindeki gazete ve kitap sergileri sağcı yayınlarla dolar.

Sonuç olarak 1946-1950 demokrasi hareketi partiler arası mücadelenin ötesinde parti-içi mücadele açısından da ilginç bir dönemdir. Belki gerçek demokrasi bu iç bünyelerde cereyan eden gelişmelerde ifadesini bulabilir. Her iki büyük parti de yönetiminin politikasını beğenmeyen aşırıcularca şiddetli eleştirilmiş, bu eleştiriler

¹⁵⁵ Koçak, a.g.m. s.285.

CHP'de aşırıların parti içindeki etkilerinin son verilmesi, DP'de ise ihraçlar ile son bulmuştur. Diğer mevcut siyasî partiler bütün sosyal grupları temsil ettikleri iddiasında olmalarına rağmen, bu partileri yönetenler orta sınıf mensupları olmuştur. Bunda hiç kuşkusuz tek-parti döneminin monolitik felsefesinin payı büyüktür. Türkiye belirli bir toplumsal gelişme seyri göstermeden birden demokratik hayatla karşılaşmıştır. Türkiye'de çok partili hayatın temelleri 1924 Anayasası'nın ruhuyla atılmıştı ama demokratik bir yapının kurulması mümkün olmamıştı. Demokrasi için şart olan kuvvetler ayrılığı prensibi, 1924 Anayasası ile T.B.M.M. verilen yetkiler, kuvvetler birliğinde ifade bulmaktadır.

Diğer yönden İnönü-Peker sürtüşmesinde görüldüğü gibi mecliste hâkim olan bir partinin başbakanı, 1924 Anayasası İle fiilî bir diktatörlük kurabilir, iktidardan uzaklaştırılması mümkün olmazdı. Çünkü Cumhurbaşkanının Meclisi fesh etme yetkisi 1924 Anayasasına göre yoktur. Bu nevî sıkıntılar ancak 1960 Anayasası ile giderilmeye çalışılmıştır. Diğer yönden 1950 seçimlerinde ortaya çıkan bir gerçek de CHP'nin aldığı oylara göre Mecliste tam temsil edilememesidir.

Bunun sebebi CHP'nin kendisi için en uygun bulduğu ve uygulanmış olan çoğunluk esasından kaynaklanmış ancak nisbî temsil usulüne DP iktidarı da ulaşılmıştır. Arzu edilen Batı toplum yapısı ve sistemine Türkiye bir anlamda 1946–1950 yılları arasında adım atabilmiştir. Şahsiyetlerden ideolojilere kadar varan kusurlar gerçek bir demokrasinin kurulmasını engellemektedir. Kişi hak ve özgürlüklerine, fikrî gelişmenin şartı olan fikir özgürlüğüne tanınan ölçüler genişletildikçe, hiç şüphesiz demokratik hayatta oranda yaşayabilecektir. Türkiye, günümüze kadar demokratik hayattan zaman zaman vazgeçilmek zorunda kalınan bir ülke durumunda olması, demokrasi şart olan siyasî, ekonomik ve kültürel olgunluğun Batı ölçülerinde ulaşamadığının en güzel örneğidir. Batı demokrasisinin diyalogcu niteliklerine ulaşmak ya da kurmak istediği, bir denge mekanizmasına bağlıdır. Halkın iktidarı ile vatandaşın hürriyeti arasındaki denge, Batı demokrasilerinin bütününde hâkimdir. Yani halka ve hakka saygı, bu sistemin vazgeçilmez bir unsurudur. Dolayısıyla Türkiye'de arzu edilen demokrasinin millî bünyede kökleşip, halkın sahip çıkacağı bir konuma gelmesi ancak uygulayıcı halk yığınlarından, hür iradesiyle yönetime ortak ve düşünebilen bir toplum olduğunda ulaşabilir.

II. BÖLÜM

1938–1950 YILLARI ARASINDA SOSYO- EKONOMİK VE SİYASAL GELİŞMELER

Mustafa Kemal Atatürk, 10 Kasım 1938’de ölünce, yerine Kurtuluş Savaşı’ndan itibaren onun en yakın çalışma arkadaşı olan İsmet İnönü cumhurbaşkanı seçildi. Cumhurbaşkanı olur olmaz İnönü, Atatürk’ün siyaset dışı bırakılmış olan yakın arkadaşlarını önemli siyasi ve yönetsel görevlere getirdi. Fakat Atatürk’ün büyük liderlik imgesine sahip olamadığı için, ülkeyi eskisi gibi yönetebilmek amacıyla toplumsal, siyasi ve hukuksal denetimleri sıkılaştırdı.

Her ne kadar bu önlemlerin kimisi hemen Atatürk’ün ölümünü izleyen günlerde alındıysa da, İkinci Dünya Savaşı ve bu savaş sırasında Türkiye’nin yansızlığını korunması, baskı yönetiminin gerekçesi olarak kullanıldı. Bir siyasi karşıt grup örgütleyebilmek için kullanılacak yolların hemen hemen hepsi kapatılmıştı. Basın, tam bir denetim altındaydı.¹⁵⁶

Ayrıca, tek parti döneminde Türkiye dışı kapalı bir ülkedir. Yabancı ülkelerle ve yabancılarla temas asgarî düzeyde ve istisnai idi. O derece ki, tek parti döneminde Cumhurbaşkanları (Atatürk ve İnönü) bir kez olsun yurt dışına çıkmamışlardı.¹⁵⁷

I. SİYASİ DURUM

Atatürk’ten sonra, Türk devletini 12 yıl temsil eden İnönü’nün izlediği iç siyaset iki evrede incelenmelidir.¹⁵⁸ Birinci evre 1945 yılına kadar sürmüştür. Devlet, tek partili rejimle yönetilmiş, 1945 yılından sonra ise, çok partili sistem, Türk siyasi hayatına egemen olmuştur.¹⁵⁹

¹⁵⁶ Emre Kongar, *21. Yüzyılda Türkiye*, İstanbul, 1999, s. 144

¹⁵⁷ Cemil Koçak, “Tek Parti Döneminde Dışa Kapalı Türkiye, *Tarih Ve Toplum*, Şubat, 1989, S.62, s.37

¹⁵⁸ *Önemli İç Ve Dış Olaylar Kronolojisi, 1939–1963*, Yapı Kredi Yay. 1964, s. 7 vd.

¹⁵⁹ Ahmet Mumcu, *Türk Devriminin Temelleri Ve Gelişimi*, İstanbul, 1996, s. 166

I.I. 1945'e Kadar

Celal Bayar, İnönü'nün Cumhurbaşkanı seçilmesinin ardından Başbakanlıktan istifa etmişti. İnönü kendisine yeniden görev verince de kabinesini aynı gün oluşturmuştu. Geçici olarak kurulan bu İkinci Bayar Hükümetinin programı, eskisine bir dizi göndermeler yapılarak, şimdiye kadar gerçekleştirilememiş olanların yerine getirilmeye çalışacağı vurgulanmıştı. Dikkati çeken bir diğer nokta Atatürk'le birlikte İnönü'yü övücü tümcelere yer vermesiydi.

Bayar'ın bu ikinci kabinesinin ömrü 2,5 ay sürmüştü. Çevre düzenlenmesi olarak nitelendirilebilecek yöneticiler arasındaki değişiklikler sadece bakanlıklarla sınırlı kalmamıştı. Bu bağlamda yapılan Olağanüstü Kurultay'da, Atatürk Ebedi Şef olarak anılmış, İnönü ise çok partili düzene geçinceye kadar Milli Şef deyimini kullanmıştır. Olağanüstü Kurultay'dan sonra CHP Parti Divanı, TBMM'de "çevre düzenlemesini" gerçekleştirebilmek için 25 Ocak 1939'da seçimlerin yenilenmesine karar vermişti.

İki dereceli olarak yapılan seçimlerde Atatürk dönemi darginları Meclis'e alınırken Atatürk'ün çevresinden sayılanlar aday gösterilmeyerek yönetimin dışında bırakılmışlardır. CHP bu seçimlerde 420 aday ve 4 bağımsız aday'a yer vermiş, Hatay'ın anavatan'a kavuşmasından sonra 5 aday daha katılarak milletvekili sayısını 429'a yükseltmişti. İnönü yeni hükümeti kurma görevini 1939'da Refik Saydam'a vermişti. Saydam, Bayar kabinesindeki bakanlardan yalnız ikisini değiştirmişti. Saydam hükümet programını TBMM'ne sunmuş, uygulama da CHP programının esas alınacağı önemle vurgulanmıştı.

Saydam hükümeti, TBMM'den kolayca güvenoyu almış, devletçilik ilkesi doğrultusunda uygulamalara geçmiştir. İnönü'nün önerdiği gibi 1939'da yapılan genel seçimlere, Saydam hükümeti ile gidilmişti. Seçimlerden sonra yapılan oylama ile 413 oy ile İnönü yeniden cumhurbaşkanı seçilmiş, Saydam da yeniden Başbakanlığa atanmıştı. Hükümet programını 10 Nisan 1939'da TBMM'ne sunan Saydam şimdiye

kadar olduğu gibi CHP'nin programını gerçekleştirmek olduğunu vurgulamıştır. Saydam'ın bu ikinci kabinesi TBMM'de 389 oybirliği ile güvenoyu almıştı.

9 Temmuz 1942'de Saydam'ın ölümüne kadar süren kabinede yapılan değişikliklerin kuşkusuz birçok nedeni vardır. Ancak göze çarpan, İnönü'nün eski karşıtları hükümette bir araya getirme siyasasının pek sürekli olmadığıdır.

4 yıllık dönemin sonuna yaklaşırken TBMM, 12 Ocak 1943'te seçimlerin yenilenmesi kararını almıştı. Aradan geçen sürede “ Devlet örgütü A'dan Z'ye kadar bozuktur” diyen Saydam'ın ölümü ile boşalan Başbakanlığa Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu atanmıştı. Kabinesini kuran Saraçoğlu, Bayındırlık, Tarım ve Ticaret Bakanlıkları'nda değişiklik yapmıştı. Programını 5 Ağustos 1942'de TBMM'ne okumuş ve CHP programını izleyeceğini vurgulayarak, savaş döneminin bir gereği olarak, tarafsız kalmak ve ekonomik sıkıntıları gidermek için alınacak önlemler üzerinde durmuştu.

28 Şubat 1943'te yenilenen seçimler, nüfus artışına koşut olarak milletvekili sayısı artarak 455'e çıkmıştır. İnönü 435 milletvekilinin oybirliği ile 3.kez cumhurbaşkanı seçilmiş, hükümeti kurma görevi yine Saraçoğlu'na verilerek 425 güvenoyu almıştı.¹⁶⁰

İnönü cumhurbaşkanlığı seçildiği zaman, dünya yeni bir felaketin eşiğindeydi. Yeni bir savaşın çıkacağı muhakkaktı. Türkiye'nin II. Dünya Savaşı'ndaki durumu, jeopolitik önemi dolayısıyla, gerek müttefiklerin gerek Mihverin Türkiye'yi kendi yanlarında savaşa sokmak için harcadıkları çabaların ve Türkiye üzerinde yaptıkları baskıların hikâyesinden başka bir şey değildir. Türkiye'nin bu faaliyetler karşısında ise tutumu, savaşın dışında kalarak memleketi savaş yıkıntılarında korumak olmuştur.¹⁶¹

Fransa'nın çabuk yenilgisi Türkiye'yi çok zor duruma sokmuş, 1939'da İngiltere ve Fransa'yla Üçlü İttifak'ı yaparken, Türkiye'nin dayandığı temel mantık, Fransa'nın hem bir Alman saldırısını yeterince uzun zaman meşgul edip yıpratacağı,

¹⁶⁰ Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi, Çağdaşlık Yolunda Yeni Türkiye (10 Kasım 1938-14 Mayıs 1950)*, 4. Kitap, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1999, s.16-37. Ayr. bk. Cem Eroğul, *Demokrat Parti (Tarihi ve İdeolojisi)*, A.Ü.S.B.F. Yay. Ankara, 1970.

¹⁶¹ Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasî Tarihi (c.1-2: 1914-1995)*, Alkım Yay. Ankara, s. 407

hem de Fransız donanmasının İtalya'yı Akdeniz'e inmekten alıkoyacağı varsayımı üzerine kurulmuştu.

Bu gerçekleşmeyince kendisini çok zorlayan 2 olay birbiri ardına gerçekleşti. İtalya'nın 1940'ta savaşa girmesiyle savaş Akdeniz'e inmiş oldu ve Üçlü İttifak gereği Türkiye'nin savaşa girme yükümlülüğü doğdu; ikincisi Mart 1941'de Alman ordusunu kendi sınırlarına dayanmış buldu. Bununla birlikte Türkiye, Fransa'nın çabuk yenilgisi sayesinde, savaşa girmemek için mükemmel bir bahane bulmuştur. Türkiye'yi çok ilgilendiren şok ikinci gelişme ise Almanya'nın 1941'de SSCB'ye saldırması oldu. Bu olay Türkiye'yi Almanya ile SSCB'nin ortak işgaline uğramaktan kurtardı.¹⁶²

Savaşın çıkmasından 1945 yılına bitmesine, ardından SSCB'nin haksız isteklerine karşı koyabilmek amacı ile 1947 yılına kadar, iki milyonluk büyük bir ordu silâh altında tutuluyordu.¹⁶³ Bu bunalım içinde, 1945'e kadar Atatürk devrimini bazı alanlarda ileri götürmek çabası da gösterilmiştir. 1938–1945 arası iki alanda çok önemli devrimsel denemelere gidilmiştir.¹⁶⁴

Bunlardan birincisi eğitim devriminin sürdürülmesidir. Milli Şef döneminin başarılı yönlerinden biri, Cumhuriyetle yönelinen ve Atatürk'ün çok önem verdiği eğitim-öğretim ve kültür alanlarında planlı programlı ve geniş çaplı uygulamalara gidilmesidir.¹⁶⁵

Harf devrimi sırasında açılan Millet Mektepleri yolu ile özellikle büyük kentlerdeki vatandaşların çoğuna, okuyup yazmayı öğretmek mümkün olmuştu. Ancak daha geniş ve yeterli tedbirler almak gerekiyordu. Nüfusun Atatürk'ün son dönemlerinde bile %80'ine yakın bölümünün köylerde oturduğu düşünülürse, eğitim sorununun önemi anlaşılır.

Devrim düşüncesini köye götürmek, ancak köylüyü eğitmekle mümkündü. Köylü aydınlık düşünen, devrimci vatandaş olarak yetiştirilirse alt yapının pek çok sorunu kendiliğinden çözüm yoluna girebilirdi. Köylüyü eğitecek kişilerin köyden

¹⁶² Baskın Oran, *Türk Dış Politikası*, İstanbul, 2003, c.1, s. 388

¹⁶³ Selim Deringil, "II. Dünya Savaşında Türk Dış Politikası" *Tarih ve Toplum*, Kasım, 1986, S.35, s. 279

¹⁶⁴ Ahmet Mumcu, **a.g.e.** s. 167

¹⁶⁵ Şerafettin Turan, **a.g.e.** s.38

çıkması, aynı zamanda köy çocuğuna okuma-yazma öğretmekle kalmayacak, köy ekonomisinin gerektirdiği bütün bilgilerle donatılacaktı.

Özellikle tarım yöntemleri, köylüye yabancı pek çok bilgi onlara kendi içlerinden biri aracılığıyla verilecekti.¹⁶⁶ Bu yolla düşünülen ve İlköğretim Genel Müdürü atanan İsmail Hakkı Tonguç'un hazırladığı planı, Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel benimsedi. 17 Nisan 1940'ta kabul edilen Kanunla "*Köy Enstitüleri*" kuruldu. Yukarıda kısaca belirttiğimiz biçimde yetiştirilen kız-erkek köylü çocukları işe başlayıp kısa sürede bu okullardan çıkarak köylere ışık salmaya başladılar.

Köy Enstitüleri ile Türk köyünün çehresi ve Türk köylüsünün kaderi değişmeye başlamış, kendisinden sonra Türk ulusuna bırakacağı "2" eser ile *Köy Enstitüleri ve Çok Partili Siyasal Yaşama* geçişle övüneceğini söyleyen İsmet İnönü, yıllar sonra 1966'da bu uyanışı şu şekilde dile getirecektir: "*Köy Enstitüleri ile kapalı olan köylü hazinesi keşfolunmuştur. Bunun uzmanları cesaretle bunun içine girdiler. Başarıyı ilk önce burada değerlendirmek gerekir!..*"¹⁶⁷

Savaş sıralarında, kültür işlerinde de önemli atılımlar yapılmış, Devlet Konservatuvarı geliştirilmiş, Devlet Opera ve Tiyatrosu kurulmuş, ilk kez modern bir Senfoni Orkestrası oluşturulmuştu.¹⁶⁸

I.II. 1945 ve Sonrası

II. Dünya Savaşından sonra ise Türkiye'nin dış politikasına egemen olan esas mesele, savaş sonrası, Avrupa dengesinde meydana gelen boşluklardan yararlanan ve bütün ağırlığı ile Türkiye üzerine çöken Sovyet emperyalizmine karşı güvenliği sağlama endişesi olmuştur. Türkiye Nato'ya girmekle bu güvenliğe kavuşmuş ise de, Doğu Asya'da Çin Halk Cumhuriyeti'nin çıkması üzerine Kore Savaşı ile milletlerarası komünizmin dünyanın çok geniş bir alanında tehlike yaratması karşısında, Türkiye kendi güvenlik sistemini genişletme yoluna gitmiş ve Balkan ve Bağdat İttifaklarının

¹⁶⁶ Ahmet Mumcu, **a.g.e.** s. 168

¹⁶⁷ Şerafettin Turan, **ag. e.** s. 44

¹⁶⁸ Ahmet Mumcu, **a.g.e.** s. 169

kuruluşunda aktif bir rol oynamıştır. Bu gelişmeler Türk dış politikasını 1945–1955 arasında meşgul etmiştir.¹⁶⁹

Tek parti yönetimi boyunca kendilerini siyasal alanda meşru bir biçimde temsil ve ifade etme olanağı bulamayan değişik anlayıştaki muhalefet akımları, 1945 yılında gerek uzun zamandır yönetime karşı oluşan birikimlerden ve gerekse İkinci Dünya Savaşı yıllarında izlenen ekonomik ve sosyal sorunlardan dolayı kendilerine geniş bir toplumsal taban bulma olanağına sahiptiler. CHP'nin o zamana değin desteğini aldığı gruplar da artık partiden uzaklaşmaya başlamışlardı. Muhalefet ise, yeni olmanın verdiği güçle, kısa zamanda değişik toplumsal grupların temsilcisi olma durumuna erişme olanağına sahipti. Bu sırada, iktidara karşı olan toplumsal ve siyasal muhalefetin derecesini ölçmek zor olmakla birlikte, geniş halk yığınlarına kadar inen, yönetime karşı bir “sessiz muhalefetten” söz etmek yanlış olmasa gerekir.¹⁷⁰

14 Mayıs 1945 yılında, Büyük Millet Meclisi'nde toprak reformu yasası görüşülürken Demokrat Parti'nin gelecekteki önderleri etkili bir karşıt görüş savunmasında bulundular. Bu kişiler aynı ay içinde tartışılan bütçe sırasında da sert eleştiriler yaptılar. Böylece bir yeni parti'nin çekirdeği Meclis'teki tartışmalar sırasında belirlendi. Bir süre sonra, 12 Haziran 1945 tarihinde, CHP'nin dört milletvekili, sonraları “dörtlü takrir” adıyla ünlü olan önergeyi parti'nin meclis grubuna verdiler. Önergeyi imzalayanlar Türk siyasal yaşamında bilinen kişilerdi.

Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan. Cumhurbaşkanı İnönü, bir konuşmasında karşıt bir partinin kurulmasını açıkça desteklemiş, fakat cumhurbaşkanının bu tutumuna karşın CHP'nin meclis grubu önergeyi ortaya getirdiği hukuksal değişme isteklerinin tartışma yerinin grup olmadığından dolayı reddetmiştir. Parti Meclis Grubu'nda kabul edilmeyince, A. Menderes ve F. Köprülü, Hükümeti ve CHP'ni basında açıkça eleştirmeye başladılar. Sonunda Vatan gazetesindeki yazılarından dolayı partiden çıkarıldılar. Menderes ve Köprülü'nün partiden çıkarılma kararını eleştiren Koraltan'ın da partiden ilişkisi kesildi. Celal Bayar da basın

¹⁶⁹ Fahir Armaoğlu, **a.g.e.** s. 517

¹⁷⁰ Cemil Koçak, “*Siyasi Tarih 1923-1950*”, İstanbul, 2000,c.4,s. 181.

özgürlüğünün genişletilmesi için verdiği önerge kabul edilmeyince, kendiliğinden partiden ayrıldı.¹⁷¹

Sonbahar aylarında muhalefet yeni siyasal gelişmelerle karşı karşıya kaldı. Temmuz ayında kurulan ve Türk siyasal hayatında bu dönemde kurulan ilk muhalefet partisi olmaktan öte bir anlam taşımayan Milli Kalkınma Partisi Türkiye’de tek parti döneminin artık resmen sona erdiğini gösteriyordu. Bununla birlikte bu parti ne iktidar, ne de muhalefet tarafından ciddiye alındı.¹⁷²

CHP’nin 1938 yılı sonunda toplanan Üsnomal Büyük Kurultayı’nda İsmet İnönü’ye verilen “Milli Şef ve “Değişmez Genel Başkan” unvanları, aradan yaklaşık sekiz yıl geçtikten sonra, yepyeni koşullar altında 10 Mayıs 1946 tarihinde toplanan CHP İkinci Olağanüstü Kurultayı’nda kaldırıldı.¹⁷³ Şunu da belirtmek gerekir ki, İnönü’nün Milli Şefliğe getirilişinde bir seçim söz konusu olmamıştır. Yani İnönü, seçimle Milli Şef yapılmamış, CHP tüzüğünün değiştirilmesi sonucu, İnönü’nün CHP değişmez Genel Başkanı olması ve Milli Şef ilan edilmesidir.

Burada değişiklik için CHP tüzüğünün oylama yapılmasıdır. İnönü’nün Milli Şefliğe seçilmesi çeşitli adaylar arasında yapılan bir seçim sonunda olmamıştır.¹⁷⁴ Ancak Türkiye’de “Milli Şef” döneminin biçimsel olarak 1946 yılı ilkbaharında sona erdiği söylenebilir. Ancak tarihte genel bir süreklilik olduğu ve bir dönemin, alınan resmi ve biçimsel bir kararla derhal sona eremeyeceği gerçeği göz önüne alınırsa, Türkiye’de “ Milli Şef” liğin ancak süreç içinde tedricen ortadan kalktığını vurgulamak yerinde olacaktır.¹⁷⁵

İsmet İnönü, bütün konuşmalarında karşıt bir parti kurulması düşüncesini savunuyordu. Çünkü çok partili demokrasiye geçerek Atatürk Devrimlerini tamamlamak konusunda kararlıydı. Sonunda, 7 Ocak 1946’da Demokrat Parti kuruldu. Partiyi kurmadan önce Celal Bayar, İnönü ile bir yemek yemiş ve konuyu onunla da tartışmıştı. Demokrat Parti’nin programı gereği gerek ekonomik görüş, gerekse kişisel

¹⁷¹ Emre Kongar, **a.g.e.** s. 145.

¹⁷² Cemil Koçak, **a.g.e.** s. 177.

¹⁷³ Osman Akandere, *Milli Şef Dönemi Çok Partili Hayata Geçişte İç Ve Dış Tesirler*, İstanbul, 1998,s. 40.

¹⁷⁴ Akandere, a.g.e. s.65.

¹⁷⁵ Cemil Koçak, **a.g.e.** s.174.

hak ve özgürlükler yönünden Halk Partisi'nin programında daha "liberal"di. Aslında bu program tek parti yönetimine karşı bir tepki niteliği taşıyordu. Öte yandan Atatürk'ün altı ilkesi olarak programda kapsanmıştı. Demokrat Parti'nin kurucuları, eski Halk Partililer olduğuna göre, Atatürkçülük ilkelerinin programda yer alması, doğal bir sonuçtu.¹⁷⁶

DP programı iki ana görüş etrafında kaleme alınmıştı. Partinin siyasi amacı ülkede demokrasinin geniş ve ileri ölçüde gerçekleşmesini sağlamaktı. Temel hak ve özgürlüklere geniş yer verilmişti. Bu arada dernek kurma özgürlüğü vurgulanmış, tek dereceli seçim sistemi talep edilmiş ve seçim güvenliği üzerinde önemle durulmuştu. Ekonomik faaliyetlerde ise özel girişimin ve sermaye'nin esas olduğu belirtiliyordu. Parti, laikliği dinsizlik biçiminde anlamıyordu ve din özgürlüğünün diğer özgürlükler kadar önemli olduğunu savunuyordu.¹⁷⁷

DP'nin siyasi hayata girmesinden sonra ardı ardına partiler kurulmaya başlandı,1950 yılına kadar 21 parti kurulmuştu.¹⁷⁸ Ancak bunların içinde 1948'de kurulan "Millet Partisi"nden başkası etkili olamamıştır. Böylece, 1946–1950 evresinde, Türk siyasi hayatı CHP, DP ve biraz da MP'nin egemenliği altında kaldı.¹⁷⁹

DP, kısa bir süre içinde güçlendi. Bu partiye üç grup vatandaş bel bağlamıştı. Birinci grup, CHP'nin yönetim biçiminin eskidiğine inanan, Türk siyasi hayatında bir yenileşme gerektiği düşüncesi taşıyan, gerçekten demokrat ruhlu aydınlardı. Pek çok yönetici, asker ve sivil aydın vatandaş, bu gruptaydı. İkinci grup, köy ekonomisini elinde tutan, CHP'nin hazırladığı toprak reformunun karşısında olan, bu nedenle ekonomik çıkarlarını sürdürmek isteyenlerden oluşuyordu.

Üçüncü grupta ise, karşı devrimciler yer almıştı. Bunlar Atatürk döneminde sindirilmiş, susturulmuş, ancak lâik devleti asla benimsemeyen ve şeriat düzeninin geri gelmesini isteyen kişilerdi. İkinci grupta bulunanlar ile karşı devrimcilerin iş birliği yapmaları doğaldı. Bütün sorun, köylünün uyandırılmaması idi. Köylü eğitilirse, hem ağanın hem de şeriatçının karşısında dikilecekti.

¹⁷⁶ Emre Kongar, **a.g.e.** s.146

¹⁷⁷ Cemil Koçak, **a.g.e.** s.181.

¹⁷⁸ Cemil Koçak, "46'nın İvır Zıvır Partileri", *Tarih ve Toplum*, Ağustos,1990,S.80, s.16.

¹⁷⁹ Cem Eroğul, *Demokrat Parti (Tarihi ve İdeolojisi)*, A.Ü.S.B.F. Yay. Ankara, 1970, s.230.

Böylece hiçbir ideolojiye dayanmayan DP, kısa bir süre içinde bir yığın partisi durumuna geldi. Bu partiyi tutan aydınlar, henüz bir tehlike karşısında olduklarını sanmıyorlardı. Zira, DP'nin kurucularından Celâl Bayar, yıllarca Atatürk'ün çevresinde bulunmuş, İktisat Bakanlığı yapmış, hatta O'nun son Başbakanı olmuştu. Atatürk öldükten sonra "Atatürk, seni sevmek millî bir ibadettir" sözünü söylemiş bu insandan, devrimlere karşı bir yönelişi kimse beklemiyordu.

Ancak DP'nin liderlik kadrosunda ön plâna geçmiş Adnan Menderes'in kişiliği ise, ilginçti. Menderes, ilk önce Serbest Fırka'da çalışmış, daha sonra da CHP üyesi olarak milletvekili seçilmişti. Milletvekili iken, Toprak Kanunu yerinde bulmadığı için DP'nin kurulmasına neden olanların başında idi. Kendisi de büyük toprak sahibiydi. Böylece DP'nin liderler kadrosunda, büyük toprak sahiplerinin bir çeşit temsilcisiydi. Bu yolla lider kadrosu ikiye bölünmüş durumdaydı.

Güçlü toprak sahiplerine ve bu yolla çıkarıcı çevrelere dayanan, bu çevrelerin gücüyle bilgisiz köylü etki altına alan gurubun temsilcisi Menderes, Bayar 'in karşısında çok daha fazla söz sahibi idi. Bu nedenle, DP, yavaş yavaş aydınların denetiminden çıkmış, Menderesçi çevrenin yönetimine girmeye başlamıştır. Böylece sonunda Bayar da sözü geçen çevrelere katılmak yolunu tutmuştur. 1960 yılına kadar, bu parti hep böyle bir kayma içindedir. Kayma hızlanınca DP karşı devrimcilerin sığındığı en büyük siyasal güç durumuna gelmiştir.¹⁸⁰

21 Temmuz 1946'daki genel seçimler oldukça durgun bir havada gerçekleşmiş, meclisteki toplam 465 iskemle için DP ancak 273 aday gösterilebilmişti. Seçimler çoğunluk sistemine göre yapılmış, tek dereceli seçim düzeni de ilk kez uygulanıyordu. DP'nin 273 adayından yalnız 62'si seçilebildi. Fakat bu sonuç, DP'nin sahip olduğu desteğin göstergesi olmaktan çok uzaktı. Seçimler dürüst yapılmadığı hakkındaki yakınmalar Meclis içinde ve dışında yaygınlık kazandı. Hükümetin bu yakınmalara yanıtı, karşıt partiyi destekleyen iki gazeteyi kapatmak oldu.¹⁸¹

1946–1950 yılları, devrimler üzerinde kopan fırtınadan başka hiçbir yenilik getirmedi. Gerek DP gerek MP, ekonomik ve toplumsal düzenle ilgili hiçbir önemli

¹⁸⁰ Cemil Koçak, **a.g.e.** s.170.

¹⁸¹ Emre Kongar, **a.g.e.** s.147.

görüş getirmedir. Hâlbuki gerçek bir demokrasi de ekonomik ve toplumsal sorunların tartışılması yapılmalıydı. Sonuçta, her şey oy üzerine çörelendiğinden 14 Mayıs 1950'de CHP, iktidarı DP'ye devretti.¹⁸²

II. EKONOMİK DURUM

II. Dünya Savaşı boyunca pahalılık, yokluk ve çeşitli suiistimler ile karşılaşmış, savaşa katılmayan ülkede, savaşa katılan ülkelerde bile görülmeyen derecede pahalılık ve spekülasyonlarla karşılaşmıştı. Yolsuzluk, yoksulluk gibi kelimeler doğrudan CHP'yi hatırlatır olmuştu.¹⁸³

İnönü hükümetleri, Cumhuriyetle birlikte izlenen denk bütçe uygulamasına, gelirden fazla harcama yapmama ilkesine savaş yıllarında da bağlı kalmaya özen göstermiş, bütçe verilerine bakıldığında da bu açıkça görülmektedir. Ancak bu denklige karşın, bütçe rakamlarının giderek arttığı da dikkati çekmektedir. Bu da dolanımdaki para miktarının artmasının yani enflasyonist eğilimin bir göstergesi demektir. Özellikle bu artışın 1942'den sonra olduğu görülmektedir. Ayrıca altın fiyatları da boyuna artmıştı.¹⁸⁴

Bu dönemde temel sorun, halkın ve ordunun ihtiyaçlarını karşılamak, karaborsa ortamını ortadan kaldırmak olmuştur. Bu sorunları çözmeye çalışan devlet, zorlayıcı, kısıtlayıcı yasalar çıkarmışlar, piyasayı sıkı bir biçimde denetleme yoluna gitmişlerdir. Savaş zamanında tüketim malları üretim asgarî düzeye indirilip, harp araçları alanına kaydırılmıştı. Doğal olarak Milli Savunma masraflarının artması, devlet bütçesinin masraflarını artırmıştı.¹⁸⁵

Başvekil Saydam, daha başlangıçta tarımsal ürünlerin pazarlanması ve ithalatın daralması gibi önemli ekonomik sorunlar ile karşı karşıya kalmıştır. Savaşın başlamasıyla, ordusunu 120.000'den 1.500.000'e yükselten Türkiye, bütçe harcamalarının yarısından fazlasının askerî harcamalara ayırmak zorunda kalmıştır.

¹⁸² Cemil Koçak, **a.g.e.** s.172. Ayrıca bkz. Hikmet Bila, *CHP 1919-1999*, Şefik Matbaası, İstanbul, 1999.

¹⁸³ Ercan Haytoğlu “ İnönü Döneminde Türkiye'de Siyasal Yaşam(1938-1950)”, *Yakın Dönem Türk Politik Tarihi*, editörler: Süleyman İnan-Ercan Haytoğlu, Anı Yay. Ankara, 2006, s. 80

¹⁸⁴ Şerafettin Turan, **a.g.e.** s. 154.

¹⁸⁵ Günver Güneş, *Türkiye'de Savaş Ekonomisi Uygulamaları ve Toplumsal Yaşama Etkileri*", Türkler Ansiklopedisi, Yeni Türkiye Yay. Ankara, 2002, s.616.

Saydam hükümeti, katı fiyat denetimleri ve tarım ürünlerine ucuz el koyma yöntemiyle ekonomik sorunlara çözüm bulmaya çalışmıştır.¹⁸⁶

II. I. Milli Korunma Kanunu

Böyle bir ortamda TBMM’nde 18 Ocak 1940’da kabul edilen Milli Korunma Kanuna göre, hükümet üretimin karşılayabilecek ölçü ve nitelikte olmasını sağlayabilmek için, sanayi ve maden kuruluşlarını denetleyebilecek, bu kuruluşlara üretim programları verebilecekti. Buralarda çalışan uzmanlar ve işçiler, geçerli bir gerekçe olmadan işyerlerinden ayrılamayacaklardı. Hükümet, dışalımın miktarlarını ve cinslerini saptayabileceği gibi kimi yasaklarda koyabilecekti.¹⁸⁷

Milli Korunma Kanunu çerçevesinde olan “yol parası ve çalışma mükellefiyeti” zengin fakir ayrımı yapılmadan uygulanmaya çalışılınca belirlenen vergiyi ödemekte köylü, işçi ve dar gelirli çok zorlanmıştı. Bu vergiyi ödeyemedikleri için geniş halk kesimleri tahsildar ve jandarma baskısı ile zorla çalıştırılma durumuyla karşı karşıya kalmıştır.¹⁸⁸ Tüm önlemlere karşın pahalılığın önüne geçilememiş, yer yer yiyecek ve giyecek sıkıntıları doğmuştu. Bu da giderek vurgunculuklara yol açmıştı. İşlerin düzeleceği sanılarak kamuoyu oluşturulmak istenmişti.¹⁸⁹

Yasanın uygulamasının nasıl olduğuna kısaca göz atacak olursak, örneğin, İstanbul’da 120 çuval şeker stok eden Nikolaki Seferoğlu’nun iki yıl iki ay süre ile Kırşehir’e sürgün edildiğini, Samsun’da Mustafa Aldıkaçtı’nın fazla fiyatla şeker satmasından dolayı on beş gün tutuklu kaldıktan sonra iki yıl Amasya’ya sürgün edilip beş yüz lira ağır para cezasına çarptırıldığını bilmekteyiz. Bu önlemler, halk kitlesi için yaşam koşullarını bir parça olsun düzeltmeyi bile başaramamıştır. Tersine, bazı haksız kazançlara olanak sağladığı gibi, halkın daha da yoksullaşmasıyla sonuçlanmıştır.¹⁹⁰

II. I.I. İaşe Sorunu

¹⁸⁶ Ercan Haytoğlu, **a.g.m.** s. 81

¹⁸⁷ Şerafettin Turan, **a.g.e.** s. 156

¹⁸⁸ Ercan Haytoğlu, **a.g.m.** s. 81

¹⁸⁹ Çetin Yetkin, Türkiye’de Tek Parti Yönetimi, İstanbul,1983,s. 186

¹⁹⁰ Çetin Yetkin, **a.g.e.** s. 188

Temel görevleri yiyecek, giyecek, yakacak gibi temel ihtiyaç maddelerini ihtiyaç ölçüsünde elde bulundurup, stok edilmesini sağlayarak dağıtımını yapmak, olağanüstü durumlarda önceden önlem almak olan İaşe Umum Müdürlüğü ve İaşe İşbirliği Heyeti, İaşe Müsteşarlığına bağlı olarak kurulmuştur.¹⁹¹

II. Dünya Savaşı sırasında “İaşe Müsteşarı Muavini”olarak görev yapmış olan Şevket Süreyya Aydemir, o günlerde “sabah güneş doğarken gözünü yeni güne açan her vatandaş, o gün sofrasına bir dilim ekmek koyup koyamayacağını... kaygıyla düşünüyordu.”¹⁹²

İaşe politikası, kentlerdeki ekmek ve hububat sıkıntısını önleyemediği gibi, yükün büyük bir kısmını küçük üreticilerin omuzlarına yıkarak köylülüğün çok geniş kesimlerini karşısına almıştır.

Bir ülkede ordunun ve şehirlerin hububat ihtiyacının üreticilerden sağlanmasına ilişkin olarak iki farklı politika söz konusudur. Birincisinde, devlet piyasaya yoğun bir biçimde müdahale eder. Ticareti ve hatta gerekirse üretimi sıkı polisiye önlemlerle denetim altına alarak, gerekli hububatı kendi saptadığı fiyatlar üzerinden tedarik etmeye çalışır. Bu uygulama ile karaborsacılık kaçınılmazdı. İkinci alternatif ise, devlet piyasaların işleyişine daha fazla bel bağlar. Fiyatlar ve piyasa koşulları üzerindeki denetim ve müdahaleden mümkün olduğu ölçüde kaçınır.¹⁹³

Kentlerin gıda, giyecek ve yakacak sıkıntısına tam olarak çözüm getirememiş, aşırı fiyat artışları, enflasyonun bütün yükü dar gelirlerin omuzlarına yüklenmiştir. Halkın temel ihtiyaçlarının karşılanıp adaletli olarak dağıtımını sağlayabilmek amacıyla da Halk Dağıtma Birlikleri kurulmuş, görevleri ise birliğe dahil üyelerin defterini tutmak, hükümetçe dağıtımını karneye bağlanmış olan maddelerin kartlarını dağıtmak, doğrudan doğruya tüketicilere dağıtılması kararlaştırılan maddeleri halka dağıtmak, fazla karne alanları takip ve şikayet etmektir. Bu birlikler ile halk arasında dağıtım işlerinin iyi olacağı, iyi iş bulmanın kolaylaşacağı şeklindeki iyimser beklentiler,

¹⁹¹ Günver Güneş, **a.g.m.** s. 617

¹⁹² Çetin Yetkin, **a.g.e.** s. 201

¹⁹³ Şevket Pamuk, “İkinci Dünya Savaşı Yıllarında İaşe Sorunu ve Köylülük” *Tarih Ve Toplum*, Kasım,1986,S.35,s. 281.

dağıtma işlerindeki teşkilatsızlıktan kaynaklanan hatalar yüzünden yerini karamsarlığa bırakmıştır. İaşe teşkilatlarının oluşturulma nedeni hayat pahalılığını önlemek, eldeki imkânlar ölçüsünde fakir halkı geçinme zorluklarından korumak olmuştur.

Ancak teşkilatların halkın ihtiyaçlarını oranında stok yapmamaları, pek çok ihtiyaç maddesinin karaborsadan ve belirlenen fiyatın çok üstünde karşılanmasına neden olmuştur.¹⁹⁴

Devlet kurumlarının işlevlerini sürdürülmesini sağlamak ve bürokrasiyi ayakta tutabilmek için getirilen bu sınırlamalar, memur ve hizmetlilere yapılan yardımlar, ne yazık ki toplumda halk-memur ayrımı yapıyor kanısını doğurmuş, bu da yeni kırgınlıklara neden olmuştur. Sıkıntıların artarak sürmesi karşısında da Cumhurbaşkanı İnönü sorunun temelinde, toplum kesimlerinin alınan önlemlerde hükümete yardımcı olmayışının yattığını belirtmek gerektiğini duymuştur.¹⁹⁵

II. II. Varlık Vergisi

Savaş dönemi içerisinde sıkça görülen bütçe açıkları, vurgunculuk ve enflasyon Varlık Vergisine zemin hazırlanmış ve iktidarın bu yolda yeni tedbirler almasına neden olmuştur. Varlık vergisi öncesi, 1942 yılına kadar savaş ekonomisi içinde gayri meşru yollardan elde edilen kazançları hazineye çekmek için çeşitli vergiler konulmuştu. Bir takım kanunlar çıkarılarak olağan üstü durumlar karşısında bazı vergi ve resimlerin artırılması sağlanmıştı. Maliye Bakanlığı 1941 yılında “Müdafaa Vergisi” olarak anlaşılan yeni vergiler uygulamaya koymuş ve ihracat üzerinden müdafaa amaçlı olarak gümrük vergilerine yeni bir özellik kazandırmaya çalışmıştır. Bu düzenlemeler kaynak sorununa yeterince çözüm sağlayamayınca, tüketim vergilerine yönelmesi bir zorunluluk olmuştur. 334305 sayılı Varlık Vergisi Kanunu 11 Kasım 1942 günü Meclis’te kabul edilerek uygulamaya konulmuştur.¹⁹⁶

¹⁹⁴ Günver Güneş, **a.g.m.** s. 618. Ayr. Bk. Cemil Koçak, “ Türkiye’de Karneli Yıllar”, *Tarih Ve Toplum*, Ocak,1986, S.35.

¹⁹⁵ Şerafettin Turan, **a.g.e.** s. 158.

¹⁹⁶ Ercan Haytoğlu, **a.g.m.** s. 83.

Varlık Vergisi, toplumsal ve siyasal yaşamda önemli ve olumsuz izler bırakmış bir uygulamadır. Bu izler iç siyasal yaşamda kendini göstermiş olduğu gibi dış siyasal ilişkilerde de önemli sonuçlar doğurmuştur.¹⁹⁷

Varlık Vergisi alınacak başlıca 3 kesim öngörülmüştü. Tüccar- Emlak ve Akar sahipleri- Büyük çiftçiler. Alınacak vergiler, oluşturulacak komisyonlarca 1941 kayıtlarına göre saptanacaktı. Bu uygulamaya geçildiğinde ise yeni sorunlarla karşılaşmış, bir dizi aksaklık ve haksız değerlendirmeler ortaya çıkmıştı. Bütün bunlar bu verginin bir facia olarak nitelendirilmesine kadar varmıştı. Yasanın en büyük aksaklığı ya da boşluğu servet ve kazançlar için kesin bir ölçüt kabul etmeyip, vergiyi kişilerden oluşan komisyonların görüşüne ve kanaatine bırakması idi.

Uygulamada toplanılacağı sanılan rakamlara ulaşamamıştı. Açıklamalara göre, 1943 Mayıs'ına kadar öngörülen 465 milyon yerine 270 milyon Lira toplanabilmişti. Bunun 105 milyonunu azınlık ve yabancılar ödemişti.16 aylık bir uygulamadan sonra 1944'te yürürlükten kaldırılmıştı. 1950'de iktidara gelen DP, uygulamadaki kimi haksızlıkların kamuoyunda doğurduğu tepki ve kırgınlığı çok iyi kullanmışlardır.¹⁹⁸

II. III. Toprak Mahsulleri Vergisi

Dünya Savaşı sürerken Milli Korunma Kanunu ile alınan önlemlere, uygulanan fiyat saptamalarına karşın, gerek halk gerekse ordunun beslenme sorunu çözülememişti. Bu yüzden "18" milyonu aşan nüfusun toprak ürünlerine dayalı yiyecek gereksinimini karşılayabilmek için bu ürünlerin doğrudan doğruya üreticiden alınması gerekli görülmüştü. Bu amaçla hazırlanan yasa tasarısı 1943'te meclise sunulmuş ve kabul edilmişti.¹⁹⁹

Doğrudan köylüyü ilgilendiren Toprak Mahsulleri Vergisi tıpkı Varlık Vergisi gibi savaş koşullarının getirdiği ağır ekonomik sıkıntıların hafifletilmesi amacıyla çıkarılmış olağanüstü vergidir. Bu verginin uygulama alanına girenler genelde intikar yapmak suretiyle zenginleştiği varsayılan büyük çiftçilerdi. Varlık Vergisi, fiyat artışlarından

¹⁹⁷ Çetin Yetkin, **a.g.e.** s. 201.

¹⁹⁸ Şerafettin Turan, **a.g.e.** s. 163

¹⁹⁹Şerafettin Turan, **a.g.e.** s. 164.

yararlanan ticaret burjuvazisini hedef aldıysa da Toprak Mahsulleri Vergisi tarım ürünlerindeki artışlardan yararlananları hedef almıştır.²⁰⁰

Amaç, ekonomik zorlukların toplumda dengeli bir biçimde paylaştırılabilmesi için, maliyet fiyatlarının birkaç misli derecesinde artan toprak ürünlerinden vergi alınması olarak belirtilmişti. Vergi, ürünlerin olgunlaşması döneminde sahibinden alınacak, elde edilmesi beklenen ürün miktarı üreticiler tarafından bildirilecek ama bunlar daha sonra görevlendirilecek ve bunlar yetkili kişilerce denetlenecekti. Ancak kimi usulsüzlüklerin, yolsuzlukların önü alınamamıştı. Bu yüzden savaş sona erer ermez 1946'da bu uygulamaya son verilmişti.²⁰¹

Savaş yılları boyunca iki hükümet değişikliği geçiren Türkiye'deki farklı iktisat politikalarının denenmesi amaçlanmasına karşın, sonuç olarak her iki hükümetin de yoğun devlet müdahalesi uyguladıkları görülmüştür. Bu süreçte uygulanan Milli Korunma Kanunu, Varlık Vergisi, Toprak Mahsulleri Vergisi kanunları sosyal ve ekonomik anlamda en çok dar gelirli kesimler üzerinde yıpratıcı olmuştur. Bu yıllarda beslenme yetersizliğinden, pislikten, yoksulluktan kaynaklanan verem, tifo, sıtma gibi hastalıklarda önemli bir artış gözlenmektedir. Tüm yaşanan ekonomik sıkıntılara rağmen başta bulunan hükümetin izlediği akılcı dış politika sayesinde savaş dışı kalmayı başarmış, Türk halkının çok daha derin acılar yaşaması engellenmiş olacaktır.²⁰²

II. IV. Savaş Sonrası Düzenlemeler

Savaş yıllarında ekonomi alanında alınan önlemler, ülkede açlığı önlemiş, bununla birlikte toplumun her kesiminde değişik nedenlerle hoşnutsuzluklara yol açmıştı. Toprak Mahsulleri vergisi toprakla uğraşanların, Varlık Vergisi Müslüman olmayan kesimin tepkilerini doğurmuştu. Milli Korunma Kanunu ise büyük vurgunları önleyememiştir.

²⁰⁰ Günver Güneş, **a.g.m.** s. 620.

²⁰¹ Şerafettin Turan, **a.g.e.** s. 164.

²⁰² Günver Güneş, **a.g.m.** s. 620.

Öte yandan fiyat artışlarına koşut olarak devletin iç ve dış borçları yükselmiş 1939'da "620" milyon TL olan iç borç 1945'te "1,5" milyar olmuştur. Bu olumsuzluklara karşın Merkez Bankası'nın biriktirdiği " 195" ton altın, mali açıdan güven verici etken olmuştur. Yeni kurulan partiler, CHP'ye karşı, en çok ekonomiden kaynaklanan sıkıntıları kullanmaya başlamışlardı.

İnönü iktidarı döneminde 1950'ye kadar bu bağlamda başvuru olan önlemler ise; Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu, devletçilik uygulamasında yumuşama, Türk parasının düşürülmesi gibi önlemlerdir.²⁰³

Atatürk sonrası İsmet İnönü ile " Milli Şef" ve " Değişmez Genel Başkan" döneminin başlaması Avrupa'daki tek parti iktidarlarının otoriter yönetimlerinin Türkiye üzerindeki bir yansıması olarak düşünülebilir. 2. Dünya Savaşı sonunda çok partili siyasi hayata yönelik açılım yapması noktasında yaptıkları baskı demokratik açılımı beraberinde getirmiştir. DP'nin kuruluşundan itibaren hızlı teşkilatlanmasının arkasında yatan temel neden, vatandaşın maddi ve manevi açıdan Tek Parti- Tek Şef sistemine karşı oluşan tepkisinin ciddi bir muhalefet hareketini desteklemeye hazır hale gelmesinden başka bir şey değildir.²⁰⁴

²⁰³ Şerafettin Turan, **a.g.e.** s. 165.

²⁰⁴ Ercan Haytoğlu, **a.g.e.** s. 103

III. BÖLÜM

1938–1950 ARASINDA AYDIN BASINI

Türkiye'de yerel ve yöresel basın ülkenin değişik bölgelerinde yaşayan halkı toplumsal, siyasal, ekonomik ve kültürel konularda bilgilendirmiştir. Bununla birlikte basının gelişimi Türkiye'de yavaş ve zahmetli bir süreçte gerçekleşebilmiştir. Bu gelişim dönemi içinde Aydın'da ilk gazete, II. Meşrutiyet döneminde basılabildiği.²⁰⁵ Yunan işgali sırasında telafisi çok uzun süre alacak yaralar alan Aydın'da basın ancak 1930'lu yıllarda bir kıpırdanma gösterecektir. İlerleyen yıllarda ise her dönemde basının ortak sorunu olan ekonomik gerekçeler, okur oranının bir türlü istenilen seviyeye ulaşamaması gibi etkenlerle mevcut yayınlar bu olumsuzluklar içinde var olma mücadelesi verecektir.

II. Meşrutiyet'in başlangıcıyla 31 Mart (13 Nisan 1909) gerici olayına kadar ki dönemde yalnızca İstanbul'da 353 gazete ve dergi yayımlanmıştır. Hatta II. Meşrutiyet'in ilk iki ayında 200'ün üzerinde gazete imtiyazı verilmiştir.²⁰⁶ Basındaki bu patlama, toplumun gerçekleri özgürce dinleme açlığıyla birlikte "devr-i sabık"a karşı gelişen bir tepkiden kaynaklanmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu'nda taşra basını ise farklı özellikler göstermiştir. Özellikle İzmir'de XIX. yüzyıldan itibaren başta Fransızca ve Rumca olmak üzere Türkçe dışında bir basının geliştiği bilinmektedir.²⁰⁷ Ancak 1900'lü yılların kinci yarısından itibaren Türkçe gazeteler de yavaş yavaş günlük hayattaki yerini almıştır.²⁰⁸ Devir, İntibah, Hizmet, Ahenk II. Meşrutiyet Dönemine kadar bilinen Türkçe gazeteler olmakla beraber; II. Meşrutiyet'in ilanıyla Osmanlı Devleti'nde yaygınlaşan basın yayın hayatı, İzmir'de de gelişmeye başlamış ve birçok gazete ve dergi okuyucusu ile buluşma çabasına girmiştir. İzmir'de bu gelişmeler yaşanırken, İzmir'in ard bölgesinde yer alan ve İzmir'e yakınlığına rağmen kültürel anlamda fazla adından söz edilmeyen, Aydın

²⁰⁵ Güneş, *Meşrutiyetten...* s.21.

²⁰⁶ Orhan Koloğlu, "Osmanlı Basını: İçeriği ve Rejimi", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, C:I, İstanbul 1986, s.89.

²⁰⁷ Zeki Arıkan, "Tanzimat ve Meşrutiyet Dönemlerinde İzmir Basını", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, C:I, s.103-109.

²⁰⁸ Güneş, **a.g.m.** s.22.

şehrinde yayıncılık faaliyeti tüm Osmanlı Devleti'nde olduğu gibi II. Meşrutiyet'in getirdiği özgürlük ortamıyla gelişme göstermiştir. Fakat yine bu dönemde (XX. Yüzyılın başında) Aydın'da ne Türklere, ne de Gayr-i Müslimlere ait bir matbaa bulunmuyordu.²⁰⁹

Zeki Mesut Alsan'ın anlattığına göre 1900'lü yılların başlarında Aydın'a İzmir, Atina ve Avrupa çıkışı gazeteler ulaşıyordu. Bu gazeteler hepsi yabancı olan aboneleri geliyordu.²¹⁰ II. Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte daha önce görülmemiş bir oranda Aydın'da Müslümanlara ve Gayr-i Müslimlere ait birçok matbaa faaliyet göstermeye başlamıştır.²¹¹ Aydın ve kazaları II. Meşrutiyet döneminde gazete ve dergi çıkarmak için birçok girişime sahne olmuştur. Bu konuda ilk teşebbüs Sancak merkezi Aydın'da gerçekleşmiştir. Aydın Belediyesi Müfettişi Hasan Efendi "Menderes" adıyla bir gazete çıkarmak için hükümetten ruhsat talebinde bulunmuş ancak istediği gazeteyi çıkarmak konusunda başarılı olamamıştır.²¹²

Bu alanda en çok ileri giden yerleşim Aydın Sancağı'nın bir kazası olan Nazilli idi. 1908 yılında Bozdoğan Kaymakamlığı'ndan emekliye ayrılan Osman Fikri Bey Nazilli'de taş baskı yapan "Celâli" isimli bir matbaa kurmuştur. Nazilli Belediye Başkanı Haşim Enveri Bey'le el ele vererek "Celâli" adlı "siyasi, fenni ve havadis-i mahalliyeden bahseden" bir gazete çıkarmışlardır. Haftada iki gün yayınlanan bu gazete üç yıl kadar çıktıktan sonra kapanmıştır.²¹³

1909 yılında Osman Fikri Bey bu kez, Kırşehirli Mehmet Feyzi Bey'le birlikte haftada iki gün yayınlanan "Yeni Osmanlı" gazetesini çıkarmışlardır. Bir yıl kadar yayını süren bu gazete de kendi kendine kapanmıştır.²¹⁴ 18 Kasım 1908 tarihinde Nazilli'de yayınlanan bir başka gazete de "Mülhakat" adını taşıyordu. Gazetenin Sahip ve Mes'ul Müdürü Ömer Beyzade Ahmet Refik Bey idi. Gazeteyi Haşim Enveri Beyle birlikte çıkarmışlardır. Gazetenin başyazarlığını da Kantarağası Ömer Selahattin Bey yapıyor idi.

²⁰⁹ Güneş, **a.g.m.** s.23.

²¹⁰ Zeki Mesut Alsan, *Mustafa'nın Romalı Memleket Çocuğu*, Vadi Yayınları, Ankara 2002, s.56.

²¹¹ Güneş, **a.g.m.** s.23.

²¹² Ahenk, 20 Kanun-ı Sani 1908.

²¹³ Güneş, **a.g.m.** s.23 Ayrıca Bkz Aslan Buğdaycı, *Dünden Bugüne Nazilli*, İstanbul 2001, s.100.

²¹⁴ Asaf Gökbek, Hikmet Şölen, *Aydın İli Tarihi*, Ahmet İhsan Basımevi, İstanbul 1936, s.119.

Haftada iki gün yayınlanan gazete 1913 yılında yayını durdurmuştur⁷. "Mülhakat" II. Meşrutiyet döneminde Aydın'da en uzun ömürlü gazete olma unvanına sahiptir. Gazetenin sahibi hakkında ulaşabilen tek bilgi bu kişinin II. Abdülhamit Döneminde Nazilli Bidayet Mahkemesi Başkâtibi olduğudur. Haftada bir kez yayımlanan gazetenin kendine ait bir matbaası yoktu ve gazetenin baskısı, İzmir'de en çok Türkçe baskı yapan bir azınlık matbaası olan Keşişyan Matbaasında gerçekleştiriliyordu.²¹⁵

Gazete dönemin Aydın Valisi Mahmut Muhtar Paşa ile yaşadığı zıtlasma ve polemikle adını kamuoyuna duyurmuştur.²¹⁶ II. Meşrutiyet sonrası yayım hayatına giren Mülhakat gazetesi, muhalif yapısından ve eleştirel üslubundan ötürü, vilayet yönetimi ile sürekli çatışmış ve bu yüzden yargılanmıştır. Mülhakat gazetesi yönetime karşı eleştiri dozunu kaçırınca ağır suçlamalarla karşı karşıya kalmıştır. Aydın'da II. Meşrutiyet döneminin en uzun ömürlü gazetelerinden biri olan "Mülhakat" gazete sahibi Ahmet Refik Bey'in Ahenk gazetesine açıkladığı gibi Mart 1913'de yayını durdurarak kapanmıştır.²¹⁷

1909 tarihli Nazilli'de çıkan bir başka gazete de "Milli Hakikat" adını taşımaktaydı. Gazetenin imtiyaz sahibi Ahmet Efendi idi. Taş baskı yapan gazete taşların bozulması nedeniyle Nisan 1909'da yayına ara vermiş, daha sonra ise bir daha yayınlanmamıştır.²¹⁸ II. Meşrutiyet döneminde Nazilli'deki kadar olmasa da Aydın'da basın yaşamında gözle görülür bir canlanma vardır. Daha Eylül 1908'te Kipriano Lazari isimli bir Rum "Sada-yı Ahali" adıyla bir gazete çıkarmaya başlamıştır.²¹⁹

II. Meşrutiyet döneminde Aydın Sancağı sınırları içerisinde yayınladığı tespit edilen bir diğer gazetede "Söke" adını taşıyordu. Bu gazete Söke'de Kaymakamzade Niyazi Efendi'nin imtiyaz sahibi olduğu gazete Söke Kazası'nda basılıp çıkarılıyordu. Osmanlı imparatorluğu genelinde olduğu gibi Aydın Sancağı'nda da II. Meşrutiyet döneminde çıkan gazeteler ekonomik sorunlar ve teknik olanaksızlıklar nedeniyle kısa süreli yayınlanmışlardır.

²¹⁵ Sabri Yetkin; "Mülhakat: II. Meşrutiyet İzmir'inin Bilinmeyen ve Demokrat Söylemli Gazetesi", *Kebikeç*, yıl:2, sayı:4, Ankara 1996, s.99.

²¹⁶ Güneş, **a.g.m.** s.24.

²¹⁷ Ahenk 18 Mart 1913.

²¹⁸ Buğdaycı, **a.g.e.** s.101.

²¹⁹ Güneş, **a.g.m.** s.24.

Cumhuriyet döneminde hızlı bir yükselişe geçen Nazilli basın ve yayın hayatı ileriki senelerde elde ettiği bu konumu arayacaktır. Zira, Nazilli’de özellikle tek partili yaşam ve çok partili hayata geçiş döneminde önemli münevverler olmasına rağmen maddi sıkıntılar, tiraj sorunu, okur kitlesi ve daha birçok sebeple Aydın’da ve çevre illerde yaşanan ivme burada gerçekleşemeyecektir. II. Meşrutiyet döneminde çılgınlık derecesinde yaşanan basın hayatındaki canlı ortam savaş koşullarında yerini sessizliğe terk etmiştir.

Mondros Ateşkes Antlaşması'yla beraber başlayan Mütareke döneminde ülke genelinde yaşanan basındaki önemli sıçrayış ne yazık ki taşrada fazlaca görülmedi.²²⁰ Osmanlı'nın mirası ve Türk ulusunun geleceği üzerindeki son hesaplaşmada basın ön plana çıkmıştır. Mustafa Kemal Paşa'nın başlattığı Ulusal Kurtuluş Savaşı, ister istemez yeni durum karşısında İstanbul ve Anadolu basınına karşı karşıya getirmiştir.

Yunan ve İtalyan işgalini yaşayan Aydın Sancağı'nda Milli Mücadele döneminde varlığı tespit edilebilen iki gazete bulunmaktadır. Bunlardan biri Nazilli'de, diğeri ise Söke'de çıkmıştır. Bu iki gazetede Anadolu'da çıkan diğer gazeteler gibi Milli Mücadele taraftarı olmuştur.²²¹ Nazilli'de yayınlanan gazetenin adı "Aydın İli" idi. Gazete "Aydın ve Havalisi Redd-i İlhak Heyet-i Merkeziyesi"nin kurulmasından sonra yayınlanmaya başlamıştır. Aydın İli gazetesi Sami (Kutluğ) Bey idaresinde iki günde bir yayınlanıyordu.

Gazete çok kısa süren yayın hayatı boyunca Anadolu'daki bağımsızlık hareketinin destekçisi olmuştur.²²² “Aydın İli” güç şartlar altında Nazilli'de yayınlanmış olup birkaç nüsha çıkabilmiştir. Gazete'nin İmtiyaz Sahibi ve Mes'ul Müdürü Nazilli'de Dava Vekilliği yapan Sami Bey (Kutluğ) idi. Başyazarı ise Dr. Burhanettin (Onat) Bey'dir. Gazete Nazilli'nin Yunanlılar tarafından ikinci kez işgali üzerine yayını sonlandırmak zorunda kalmıştır. Gün aşırı yayınlanan gazetenin ilk sayısı, büyük bir ihtimalle 9 Haziran 1920'de çıkarılmıştı.²²³

²²⁰ Güneş, **a.g.m.** s.25.

²²¹ Güneş, **a.g.m.** s.25

²²² 9 Haziran 1920 tarihli Aydın İli gazetesinin tek nüshası Ankara Milli Kütüphane'de 1968 S.B 270 numarada kayıtlıdır.

²²³ Güneş, **a.g.m.** s.26.

Milli Mücadele döneminde Nazilli'de çıkan "Aydın İli" dışında bir de Söke'de "Işık" adıyla bir gazete yayımlanmıştır. Işık'ın açılışı bu gazete ile ilgili olarak 1940'lı yıllarda çıkan Akış dergisinde yapılan bir araştırmada şöyle anlatılmaktadır. "... Aydın'ın Yunanlılar tarafından işgal edilmesi üzerine mutasarrıflık merkezi Söke'ye nakledilmiştir. Bu vesile ile birçok münevverler sancak merkezinde toplandığından şehirde yeni bir hayat başlamıştı. İzmir, Aydın, Manisa gibi Ege'nin büyük kültür merkezleri düşman işgaline kurban gidince buralarda çıkan Türk gazeteleri kapatılmıştır. 25 Temmuz 1921' de Kardeş Yurdu ile beraber kurulmuş olan Işık gazetesi bu yüzden büyük bir boşluğu doldurmuştur.

Gazetenin sahipleri Avukat İbrahim Ethem, İstihbarat Müdürü Hüseyin Fehmi, Talat Beylerdir...Gazetenin Başyazarlığını Hüseyin Fehmi Yazı İşleri Müdürlüğünü Talat ve Mes'ul Müdürlüğünü Avukat İbrahim Ethem Beyler yapmışlardır.²²⁴ Işık gazetesi cumartesi günlerinden başka her gün çıkmaktaydı ve fiyatı 2,5 kuruştur. Gazetenin 21 Nisan 1922 tarihine kadar çıkan sayılarından ancak 78 ve 112 sayılı nüshalarına ulaşılabilmektedir. 112 no'lu sayıda gazetenin adı "Anadolu" da Işık" a çevrilmiştir. 1940'lı yıllarda gazetenin sadece yukarıdaki sayıları Rıfki Ulusoy'da bulunuyordu.

Cumhuriyetin ilk yıllarında Aydın'da basın hayatına göz gezdirecek olursak 1922 Eylül'ünde zaferin kazanılmasıyla, hem Kuva-yı Milliye'ye karşı Türkçe basın, hem de ayrılıkçı azınlık basını bir anda ortadan kaybolmuştur. Böylece 1919'da Kemalist Anadolu'da başlayan tek dilli, tek sesli basın ortamı, 1922 sonundan itibaren tüm Türkiye'ye yerleşmiştir. 1919 Mayıs'ı ile 1938 yılının sonu arasında, Türkiye topraklarında 582 gazete yayımlandığı, bunlardan 176'sının İstanbul'da, 406'sının ise taşrada çıktığı belirlenmiştir.²²⁵ Taşrada yayınlanan gazetelerin illere göre dağılımı şöyle idi. İzmir (54), Trabzon (28), Adana (27), Ankara (25), Bursa (24), Samsun (16), Eskişehir (13), Kastamonu (12), Gaziantep (11). 11 ilde l'er gazete çıkarılmış, 10 ilde ise hiç gazete yayımlanmamıştır.²²⁶

²²⁴ Güneş, **a.g.m.** s.26.

²²⁵ Gevgili, *Türkiye...* s.203.

²²⁶ Girgin, *Türk Basın...* s.113.

Cumhuriyet Döneminde taşra kentleri içinde Aydın'da basın hayatı ancak 1930'lu yıllarda canlanmaya başlamıştır. Bu gecikmenin temel nedeni Yunan işgalinin bölgede yarattığı büyük yıkımdır. Bunun yanı sıra işgal sırasında Türk nüfusunun büyük çoğunluğunun iç bölgelere göç etmiş olmasının yarattığı insan boşluğudur. Aydın, Cumhuriyetin ilk yıllarında işgalin yarattığı yıkımın yaralarını sarmaya çalışmış, kentin yöneticileri ve halk ilk etapta yaşadıkları ev, sokak ve caddeleri yeniden imara çalışmışlardır. Yunan işgalinin yarattığı olumsuz etkiden şehir uzunca bir süre kurtulamamıştır. Bu nedenle de işgal öncesi nüfus ve kültürel hareketliliği yakalayamamıştır.²²⁷

Cumhuriyetin ilk yıllarında Aydın'ın yeniden imarı temel düşünce olmuş, kültürel faaliyetlere ve basın yayın faaliyetine ağırlık verilememiştir. Mart 1930'da Aydın İncir Müstahsilleri Kooperatifi "Türk Kooperatifçisi" adıyla bir dergi yayınlanmaya başlamıştır. Bu dergi 1923 yılında yayınlanan ve bir çocuk dergisi olan "Yeşil Yuva"dan sonra Aydın'da çıkmış ikinci dergidir.

"Türk Kooperatifçisi" kooperatifin ve kooperatifçiliğin ne olduğunu anlatmakta ve bu teşkilatın dünyada nasıl doğduğunu, nasıl yayıldığını ve 1930'larda ne gibi şekiller aldığını anlatmaktaydı. Dergi İzmir'de Bilgi matbaasında basılıyordu. Aydın kooperatifçilerinin yayın organı olduğu için dergi Aydın'daki yayın hayatının bir parçası olarak değerlendirilmelidir. "Türk Kooperatifçisi" Nisan 1933'te 32. sayı ile yayını sonlandırmıştır.²²⁸

Aydın kentinde basın hayatı 1931 yılında Aydın adıyla bir matbaanın kurulması ile canlanmaya başlamıştır. 1932'de Halkevinin açılışı ile de bu süreç bir parça daha ivme kazanır. Aydın Basımevi yada Aydın Matbaası olarak bildiğimiz işletme Ali Kemal (Besen) ve Şevket (Levent) Beyler tarafından Mart 1931'de açılan Aydın'daki ilk matbaadır.

Aydın Basımevi'nin ardından, ikinci bir matbaa CHF tarafından yine Aydın'da faaliyete geçirilmiştir. CHF'ye ait matbaanın açılmasını takiben kısa bir süre sonra Aydın matbaası faaliyetlerine ara vermek zorunda kalmıştır. Asaf Gökbel, 1930 yılında

²²⁷ Güneş, **a.g.m.** s.27.

²²⁸ Güneş, **a.g.m.** s.27.

Nazilli'de "Nazilli" adıyla bir gazetenin çıktığından söz ediyorsa da böyle bir gazetenin varlığını henüz tespit edilememiştir. Gökbel'in anlatımına göre ise bu gazete 1930 yılında çıkmış ve satış yapamayarak yayın hayatına son vermiştir.²²⁹

1931'de Aydın matbaasının kurulması kentte ilk derginin çıkmasına da uygun bir ortam hazırlamıştır. Fuat Tefvik (Berçmen) Bey'in ortaya attığı edebi bir dergi çıkarma fikrine, aralarında Hilmi Tükel'in de bulunduğu 6 kişinin destek vermesiyle, "Doğuş" adını taşıyan dergi 21 Mart 1931'de yayın hayatına atılmıştır. Kısa süre sonra yaşadığı maddi sıkıntılar ve kadrosunda meydana gelen eksilmelerle Doğuş ilk yayın hayatını tamamlamıştır. Doğuş'un tekrar başlayacak serüveni yıllar sonra ilk kadrosunda bulunan Mehmet Hilmi Tükel'in kendisine ait bir matbaa kurmasıyla başlayacaktır.²³⁰ Doğuş Aydın'da Cumhuriyet döneminde çıkan ilk dergidir.

Menderes, Yeni Menderes, Büyük Menderes, Ant ve Aydın gazeteleri Doğuş dergisinden sonra çıkmaya başlamışlardır.²³¹ Bunlar içerisinde Ant Haziran 1932'de yayın hayatına başlamıştır. Gazetenin sahibi ve Neşriyat Müdürü Hilmizade Vasfi (Bilge) Bey idi.

Aydın Matbaası'nda basılan bu gazete 1933 yılına kadar yayın hayatını sürdürmüştür. Ant gazetesi yayınlandığı süre içerisinde 100 paradan satışa çıkarılmıştır. Gazetenin abonelik şartları; seneliği 6 Lira, 6 aylığı 3,5 Lira, 3 aylığı 2 Liradır. Günlük yayınlanan Ant Gazetesi sadece Cuma günleri yayınlanmıyordu. İstisnai özel günler hariç gazete genelde 4 sayfadan oluşuyordu. Cumhuriyetin Onuncu Yılı olan 29 Teşrin-İ Evvel 1933 tarihli gazete 12 sayfadan oluşmuştur.

Gazetenin sahipleri 1932 yılı Ekim ayı başlarında kendi matbaasını oluşturup Ant gazetesini burada çıkarmak amacıyla yayınına bir süre ara vermiştir. Ant gazetesi yayınına bir süre ara verdiğinde yerine Yeni Menderes Gazetesi'nin çıkmaya başladığı ifade edildiyse de bu durum Menderes gazetesinin sahiplerince yalanlanmıştır. Aydın'da basın yaşamında tam bir keşmekeşlik hüküm sürerken, Dr Sabri Bey Ekim sonlarında

²²⁹ Güneş, **a.g.m.** s.28.

²³⁰ Doğuş, Ocak 1947.

²³¹ Bilgin Çelik, *Cumhuriyet Döneminde...*, s.154.

Büyük Menderes adıyla bir gazete çıkarmaya başlamıştır.²³² Bu gazetenin de ömrü fazla uzun sürmemiştir. Ant gazetesi yeniden çıkmaya başladığında Aydın yayınlanıncaya kadar kentin tek yayın organı durumunda kalmıştır. Tek parti dönemi ve çok partili hayata geçişte Aydın kısır bir dönem geçirmiştir.

Çeşitli sıkıntılarla karşılaşan basılı yayınlar uzun ömürlü olamamış, bunu yanında destek alan gazeteler ayakta kalabilmiştir. Bu dönemde en dikkat çekici yayınlar Aydın Gazetesi ve 1946'dan sonra Ses Gazetesi'dir. Aydın Gazetesi CHP'nin yayın organı niteliğindedir. Parti malı olan gazete aldığı destekle uzun soluklu olabilmiştir: Ses ise kendi matbaasının olması avantajını kullanmış, bu sebeple hayatta kalabilmiştir. Ayrıca Tükel'in dergi ve kitap basımı gibi işlere de yöneldiği bu dönemde Aydın'da hemen hemen basılı tüm kaynaklar yaşadıkları maddi kaynaklı matbaa sıkıntısı nedeniyle Tükel Matbaası'nda baskıya girmiştir.

²³² Güneş, *a.g.m.* s.32.

Aydın Basın Hayatının Uzun Soluklu Yayınları

Aydın Gazetesi

İmtiyaz Sahibi: Ethem Kadri Menderes

Yazı İşleri Müdürü: Raif Aydoğdu

Basım Yeri: C.H.P Basımevi

İlk Sayı: 27 Temmuz 1937 Salı (İkinci Yayın Hayatı)

Son Sayı: 31 Ekim 1944

Sayfa Sayısı: 4 Daha Sonra 2

Türü: Günlük Siyasi Gazete (Pazartesi Hariç Her Gün)

Fiyatı: 100 Para...

Yazarlar: Asaf Gökbel, O. Becerik, Fikret Başaran, Güncü, Orhan Bilge (Ulus'tan)

Fahri Süğür, Lütfü Bilgen (Veteriner), Enver Demiray, C. Uyguç, Nuri Güngör,

Saksağan, V.H, A.G, N.B, Ş. A, Ç.O, ...

Aydın'ın basın yayın hayatında iz bırakan önemli gazetelerden "Aydın Gazetesi" 1933 ve 1937'de olmak üzere basın hayatına iki kez girmiştir. Yayına başladığı 1933 yılı Aydın'ın okuyucuyla ilk buluştuğu tarihtir ve gazete özellikle 29 Ekim'e yetiştirilerek okurlara sunulmuştur. Aydın, Cumhuriyetin Onuncu Yılı münasebetiyle Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) tarafından çıkartılmıştır.²³³ Parti kısa süre öncesinde yaşanan olumsuzluklar dolayısıyla propaganda faaliyetlerine önem vermiş ve bunun yansıması olarak 'Halkevleri' ve 'Basın'a bir yönelme içerisine girmiştir, zira her ikisi de önemli propaganda malzemeleriydi.

İşte Aydın gazetesi bu yönelmenin bir ürünüdür. Gazete CHP'nin yayın organı niteliğindedir ve içerik ve mizanpaj olarak CHP Aydın İl Örgütü tarafından genel merkezden alınan destekle vücut bulmaktadır. İlk olarak Öztürk Matbaası'nda basılan ve siyasi halk gazetesi olarak karşımıza çıkan Aydın'ın ilk İmtiyaz Sahibi ve Umum Neşriyat Müdürü (Bugünkü karşılığıyla yazı işleri müdürü) Neşet Nazım'dır.²³⁴

Aydın gazetesi 1935'e kadar süren ilk yayın hayatında matbaa sorunu ile karşılaşmış gazete Öztürk ve Aydın matbaalarında basılarak okuyucusuna ulaşmıştır. Bu durum Cumhuriyetin Yirminci Yılı anısına çıkarılan 1943 tarihli Aydın gazetesinde şöyle anlatılır "*...İlk Aydın'ı 1933'te Cumhuriyet'in Onuncu Yıldönümü'nde çıkardık. İki matbaada basılan iki yıl kadar zorla yaşatılan bu gazete elde bir matbaa olmadıkça gazete çıkarmanın mümkün olamayacağı düsturunu kafalara yerleştirdi...*"²³⁵

1934 yılında gazete haftada altı gün yayınlanıyor, sadece Cuma günleri çıkmıyordu.²³⁶ Gazetenin Yıllık aboneliği 6 lira, altı aylığı ise 3,5 lira idi. Aydın'ın İkinci yayın hayatının başlangıcında Yıllığı 6 Lira, 6 Aylığı 3 Lira'dır.²³⁷ Başlangıçta Öztürk Matbaası'nda basılan gazete daha sonraları Aydın Matbaası'nda basılmıştır. 1934 yılında gazetenin imtiyaz sahibi ve umumi neşriyat müdürü Dr. Nafiz Yazgan Bey olmuştur.

²³³ Günver Güneş, Meşrutiyet'ten... s.38.

²³⁴ Hilmi Tükel, *İlk Sayı*... s.85.

²³⁵ Aydın, 28 Temmuz 1943.

²³⁶ Güneş, **a.g.m.** s.39.

²³⁷ Aydın, 27 Temmuz 1937.

Aydın Gazetesi'nin ikinci yayın döneminde Nafiz Yazgan yine görev alacak; ancak bu sefer Adnan Menderes'in İmtiyaz Sahibi olduğu gazetede Yazı İşleri Müdürlüğü görevini yürütecektir.²³⁸ Gazete'nin Aydın Halkevi ile olan yakın ilişkisi "Halkevi'nde Daire-i Mahsusa da yazılmaktadır" ibaresiyle vurgulanmıştır. Osman Hilmi ve Enver Demiray gazetenin ilk yıllarında gazeteyi ayakta tutan yazarlar olarak dikkati çekmişlerdir.

29 Ekim 1934 tarihinde ise ikinci yılına giren gazete Cumhuriyet Bayramı özel sayısı çıkarmıştır. Özel sayıda cumhuriyetin on bir yıllık kazanımları anlatılırken, bir de Aydınlılara cumhuriyetin ne anlam ifade ettiği sorulmuş, bu soruya verilen cevaplar gazetede yayınlanmıştır.²³⁹ Aydın ikinci yaşını ayrı bir sevinçle kutlamıştır. Hem gazetenin 2. yılı oluşu, hem de Cumhuriyetin On Birinci Yıl Dönümü münasebetiyle çifte sevinç yaşayan Aydın, bu duyguyu: *"...Ne kutlu bir vakiadır ki Aydın, Cumhuriyetin Onuncu Yıldönümü günü Türk inkılâbının fikir ve duygu bağı olarak ortaya çıktı. Ve bir yıldan beri çizdiği bu ana hat üzerinde yolculuğunu yaptı. Muhitin münevverlerinde gördüğü alakayı kaydetmekte çok yüksek haz duyan Aydın ikinci yaşına bastığı bu gündən sonra o alakanın daha şümüllü olacağına kanidir. Aydın çok çetin bir vazifeyi yüklenmiş bulunmaktadır. Bunun için bugünün ve yarının ihtiyaçlarına göre samimi şekilde bütün münevverlere hitap ederek ve daima bunlarla konuşarak cumhuriyet idaresini kuran Türkiye Hükümetinin kafi otoritesini bütün kafalara yerleştirmek, ruh birliği, kafa birliği yaratmak ve milli inkılâp umdelerinin temellerini işlemeyi dilek edinmektedir. İşte Aydın'ın bu çok ağır işte bütün şümüülüyle muvaffak olabilmesi kendisinin hakiki sahibi olan okuyucularının ve lütfen yazı gönderenlerin esirgemeyecekleri alakanın genişlemesine bağlı bulunmaktadır. Bir yıllık neşriyatımızda gördüğümüz teveccüh bu alakanın genişleyeceğim müjdelemektir. Aydın bu suretle neşeden aldığı kuvvetle kendisini okuyan ve sevenlere teşekkürünü sunar ve Türk inkılâbının fikir ve duygu bağı yolu üzerinde ikinci yılını kucaklar..."* sözleriyle ifade eder.²⁴⁰

²³⁸ Aydın, 20 Mayıs 1941.

²³⁹ Güneş, **a.g.m.** s.39.

²⁴⁰ Güneş, **a.g.m.** s.40.

Aydın Gazetesi, 12 Mayıs 1935 Pazar günü yayımlanan 459. sayısı ile ilk dönemini tamamlamıştır. Aydın Gazetesi ikinci yılında yayınına ara vermek zorunda kalmıştır. Gazetenin baskısının gerçekleştiği Aydın Basımevi bunun yerine haftada iki gün çıkmak üzere İnci²⁴¹ adında bir gazete çıkarmaya başlamıştır.²⁴² Yayınına türlü nedenlerle bir yıl ara vermek zorunda kalan Aydın Gazetesi 1936 yılı Temmuz ayı sonlarında CHP'nin desteğiyle yeniden yayınlanmaya başlamıştır.

Aydın gazetesinin yeniden yayınlandığı Cumhuriyetin ilk yıllarında Aydın'ın önemli gazetecilerinden ve bu olayın tanıklarından Osman Becerik tarafından şöyle anlatılmaktadır."... 1936 yılı Şubatında bir Perşembe günü verilen karar üzerine beş gün sonra et bayramı(Kurban Bayramı) birinci günü Şevket Levent'le İstanbul yolunu tuttuk. Makine ve aletlerin alınması, Aydın'a gelmesi, kurulması, binanın onarılması ancak 14 Mayıs'ta bitirildi. Matbaa 15 Mayıs'ta ilk defa Hava Şehitleri İhtifal Programını basmak suretiyle faaliyete geçti. Sıra gazeteye gelmişti. Yazı İşleri Müdürü Asaf Gökbel'in elime verdiği kadro cetveliyle gittiğim başmürettibinin her gün beni geri çevirmesiyle yaklaşık iki ay kaybedildi. Dönemin Aydın Valisi Özdemir Günday'ın gazetesinin 24 Temmuz'da çıkacağına dair kesin talimatına rağmen, bütün uğraşların ardından gazetesinin yemden ilk sayısı 27 Temmuz da çıkabildi" İnci gazetesinin yayın hayatının sona ermesinin ardından yaklaşık dokuz ay kadar sonra, 1937 yılı ortalarında Aydın gazetesi tekrar yayın hayatına girmiştir.

Gazetenin 27 Temmuz 1937 tarihli birinci sayısında "Niçin Çıkıyoruz..." adlı makalesinde Asaf Gökbel Aydın gazetesinin yeniden yayın hayatına başlamasını su sözlerle ifade etmiştir: "...Coğrafi mevki itibarıyla Türkiye'nin en zengin bir parçası sayılan vilayetimiz, içtimai bünyesi itibarıyla münevver bir muhittir. Münevver bir muhitin ise daima kendisini düşünen, daima kendisinden bahseden zirai, iktisadi hareketlerini günü gününe kaydetmek suretiyle kültürel vazifesini sadakat ve

²⁴¹ İnci, 16 Mayıs 1935.

²⁴² İnci Gazetesi A. Zeki Başaran'ın Sahib-i, İmtiyazı olduğu 16 Mayıs 1935'te çıkmaya başlayan Siyasal Halk Gazetesidir. İnci, Aydın Matbaası Hususi Dairesi'nde hazırlanarak Aydın Basımevi'nde (Aydın Matbaası) basılmıştır. 1-6. sayılar arasında Pazartesi ve Perşembe olarak haftada 2 defa, 7-40. sayılar arasında Cumartesi - Çarşamba olarak haftada 2 defa, 41- 351. sayıları arasında Pazar hariç haftada 6 defa, 351- 432. son sayısına kadar da Pazartesi hariç haftada 6 defa yayınlanmıştır. 432 sayı olarak basılmıştır.

samimiyetle yapan bir gazeteye ihtiyacı vardır. Ve bu ihtiyaç gün geçtikçe daha çok artmakta ve aranmaktadır. İşte –Aydın- bu ihtiyacın bir mahlası olarak çıkıyor...”²⁴³

Gazetenin yeniden çıkış amacı aynı yazıda şöyle ifade edilmiştir. *"...Gazetenin orijinal dünya havadislerinin en doğru ve taze haberlerle dolu olarak her gün çıkacağını..."* belirttikten sonra Aydın gazetesinin memleketin ortak malı olduğu, genç istidatları kucaklayan, birlik ve beraberlik duygularını besleyen, köylünün, çiftçinin ve bütün halkın umumi ihtiyaçlarına karşı sıkı bir alaka ile bağlı bulunan samimi bir dost ve sıcak bir arkadaş olacağı belirtilmiştir." Gazete dünyadaki ve Türkiye'deki gelişmeleri yakından takip ederek olayları günü gününe olmasa bile kısa sürede okuyucusuna ulaştırmıştır. Güncel köşe yazıları, siyasi olaylarla ilgili tek parti döneminin düşüncesi çerçevesinde yapılan yorumlar gazetenin kimliğini somut biçimde belirleyen örneklerdir.

Aydın yayın hayatının ikinci döneminde daha güçlü bir şekil ortaya koyarak gerek maddi gerekse yazıcı kadrosu, ya da biz buna tertip komitesi diyelim, olarak daha üstün bir gazete izlenimi vermiştir. Bunda şüphesiz ki maddi problemleri aşması ve aldığı yardım en büyük etken olacaktır. Aydın Gazetesi'nin açılışına birde CHP Basımevinin hizmete girişi eklendiğinde Aydın basın yayın hayatında önemli bir gelişmede yaşanır.

Aydın Basımevi ya da Aydın Matbaası kapanmasındaki en büyük etkinin Aydın Gazetesi'nin kuruluşu ve CHP Matbaası'nın açılışı olarak göstermektedir.²⁴⁴ Aydın Basımevi Sahibi Kemal Beslen parti genel sekreterliğine yazdığı yazıda 8 senedir (1929-1937) Aydın'da çok zor şartlar altında ve büyük özverilerle gazetecilik yapmaya çalıştığını ancak belediyeyi tenkit ettiği için vali tarafından bir ambargoya tabi tutulduğunu belirtir. Beslen; *"...Memleket işlerinde belediye reisi kadar mes'ul olan ilbay bizi değil belediye reisini sıyanet etti. Bundan sonra gerçekleşen şikâyetlerin ardından ben ve müessesem hakkındaki intibalar değişti. Ardından Parti İl Yön Kurulları'nın vilayetlerde matbaa açmaması, zarar ettiğinde kapatılması emirleri*

²⁴³ Aydın, 27 Temmuz 1937.

²⁴⁴ Aydın Basımevi'nden CHP Genel Sekreterliği'ne, 6 Ekim 1937 tarihli mektup, BCA, 490.1.1314.1.

hilafına Aydın'da sırf matbaamı köreltmek arzusuyla parti bütçesinden hiçbir tahsisat yokken 6 bin lira ayrılarak matbaa vücuda getirildi...” ifadelerine yer verir.

Beslen ayrıca matbaa açıldıktan sonra siyasi nüfuzun da rekabete yakışmayacak şekilde kullanıldığını vurgulayarak kendisine hiçbir resmi işin de verilmediğinden dert yanar. 12 bin nüfuslu kent merkezinde (Aydın Merkez) bu gidişle müessesesini kapatacağını söyleyen Beslen; 8 senedir sadece iâşesini ve masraflarını çıkartabildiği müessesesinin yıkılmaması için partiden olayın tetkik edilmesini ister.²⁴⁵

Beslen aradan geçen 15 günlük sürede yazısına cevap alamaz ve 20 Ekim 1937 tarihinde yeniden parti genel merkezine bir mektup kaleme alarak şikâyetlerini yenileyerek durumunun her geçen gün daha da kötüye gittiğini vurgular.²⁴⁶ “...6 Ekim 1937 tarihli yazımda halimi, açıkça anlatmışım. Aradan geçen süre içinde iflas ve perişana doğru sürüklenmekte olduğumu takdir buyurursunuz. Parti düşüncesiyle uyuşmayan bu harekete valinin nasıl izin verdiğini bir türlü anlayamıyorum. 8 senelik uğraşın ardından kendim ve 3 çocuğumun nafakasını temin edebildiğim müessesemin hiç değilse ülkenin herhangi bir yerinde başka bir işe sermaye olabilecek bir bedelle parti tarafından satın alınmasını sizden yalvarıyorum. Partinin arkasında olduğu ve 3 ayda 4 bin lira zarar etmesine karşın halen daha ayakta durabilen bir matbaa karşısında rekabet etmek şöyle dursun, dayanmanın bile güç olduğu ortadadır. Herhangi bir işe girebilecek kadar maddi ihtiyaçlara cevap verebilecek durumda değilim. Merhamet bekliyor, adalet diliyorum...”²⁴⁷

Beslen’in tüm çabalarına rağmen Aydın Basımevi üzerindeki ambargo kalkmayacak ve basımevi bir müddet sonra kapanacaktır. Henüz Aydın 2. yayın hayatına başlamazdan önce parti genel sekreterliğine gönderilen ve Aydın’da partinin malı bir gazetenin gerekliliğini ifade eden yazıda Aydın Basımevine de dolaylı göndermeler yapılır. İnci Gazetesi’nin Aydın Basımevinde basıldığı göz önünde bulundurulursa İnci’nin sadece resmi ilan için çıktığının altının kalın harflerle çizilmiş olması ileride Aydın Basımevi için bir ön yargının oluşmasında önemli bir referans olacaktır.

²⁴⁵ Aydın Basımevi’nden CHP Genel Sekreterliği’ne, 6 Ekim 1937 tarihli mektup, BCA, 490.1.1314.1.

²⁴⁶ Aydın Basımevi’nden CHP Genel Sekreterliği’ne, 25 Ekim 1937 tarihli mektup, BCA, 490.1.1314.1.

²⁴⁷ Aydın Basımevi’nden CHP Genel Sekreterliği’ne, 25 Ekim 1937 tarihli mektup, BCA, 490.1.1314.1.

Kaldı ki Beslen'in de parti genel sekreterliğine yazdığı mektupların altına "İnci Gazetesi" notunun düşülmesi de bu yöndeki yorumumuzu kuvvetlendiren bir husustur.²⁴⁸ Aydın Gazetesi kurulmadan önce İlbay ve Parti İl Yön Kurulu Başkanı Özdemir Günday genel sekreterliğe yazdığı 20 Nisan 1937 tarihli yazıda 1937'de gerçekleşen parti il kongresinde kabul edilen ve icrasının parti il yön kuruluna verildiğini ifade ettiği matbaa kurulması ve gazete çıkartılması hususunu hatırlatarak; *"...İl Yön Kurulumuz, ilimizde partimizin düşüncelerini ve prensiplerini yayacak bir gazetenin çıkarılmasını ve halkevinin yayınlarının basılmasını ve bu suretle kültür hareketlerinin inkişafını temin edecek bu hareketi çok yerinde ve makbul gördü. Bundan başka Aydın'da doğru dürüst bir matbaa olmamasından kurulacak matbaanın hem ilimizin baskı ihtiyacını karşılayacağı, hem de partimiz için iyi bir gelir kaynağı olacağı düşünüldü. Bu mülahaza ile ilyönkurulumuzun 28 Ocak 1937 günlü beşinci toplantısında ittihaz olunan karar üzerine İstanbul'a bir heyet gönderildi. Satın alınan matbaa alet ve edavatı da parti binasına bitişik 3 mazada gerçekleşen tadilattan sonra yerleştirilmeye başlandı. Bu ay sonuna kadar montajı bitirilerek faaliyete geçecektir..."* ifadeleriyle Nisan 1937 sonuna kadar matbaanın kurulup faaliyete geçeceğini duyurur.

Aydın Basımevi Sahibi Kemal Beslen'in ifadelerine göre 3 mazada (Burada dükkânlar kastediliyor) kurulan matbaa 6 bin liraya mal olur.²⁴⁹ Bu durumda CHP Basımevi'nin Aydın Gazetesi'nin ilk yayın döneminde gerçekleşen maddi imkânsızlıklar ve basımevinin bulunmayışı dolayısıyla çekilen sıkıntılar nedeniyle kurulduğunu; ancak İnci Gazetesi ve Kemal Beslen'in yazılarında belediye ile gerçekleşen eleştiriler sonucunda kurulma safhasının hızlandırıldığını ifade edebiliriz. Hatta Aydın Basımevinde bir müddet basılan Aydın Gazetesi'nin yaşadığı maddi sorunlar üzerinde Aydın Basımevi'nin de etkileri olduğunu düşünürsek bu hepten mantıklı bir çıkarım olacaktır.

Partinin vilayetlerde matbaa kurulmaması yönünde ikazına rağmen Aydın'ın kuruluşunu da bununla izah edebiliriz. Hatta 1937'de İl Kongresinde matbaa ve gazete kararının alınması da bu yüzden önemli bir ayrıntıdır; ancak şurası kesin ki buradaki birinci amaç Aydın Gazetesi'nin CHP'ye yakışır bir kimliğe kavuşturuluyor olmasıdır.

²⁴⁸ Aydın Basımevi'nden CHP Genel Sekreterliği'ne, 25 Ekim 1937 tarihli mektup, BCA, 490.1.1314.1.

²⁴⁹ Aydın Basımevi'nden CHP Genel Sekreterliği'ne, 6 Ekim 1937 tarihli mektup, BCA, 490.1.1314.1.

Bu konuda İl Yön Kurulu Başkan Vekili Nafiz Karabudak, parti genel sekreterliğine yazdığı yazıda bu durumu şöyle açıklar: “...Partimiz tarafından çıkartılmakta olan ve Aydın Matbaasında basılan Aydın Gazetesi, son günlerde basım noktasında partimiz amacını güdemeyecek derecede zayıf çıkmakta idi. Bu yüzden kurumumuzda çok büyük şikâyetler aldık. Bu konuyu yönetim kurulumuzda görüştük. Parti şahsiyeti taşıyan bir gazetenin her yönüyle parti elinde ve kontrolü altında çıkarılması gereği göz önüne alınarak parti namına bir basımevi edininceye kadar muvakkaten gazeteyi kapadık...”²⁵⁰

İl kongresinin üzerinden geçen zamanın ardından il yön kurulu tarafından yapılan istişare genel sekreterliğe ifade edilerek Aydın Gazetesi'nin partiye yük olmadan yaşamını idame ettirebileceği vurgulanır. İlbay ve Parti İl Yön Kurulu Başkanı Özdemir Günday tarafından yazılan mektupta matbaa kurmaktaki maksadın partinin kalıcı bir gelir kaynağına kavuşturulması ve yapılacak neşriyatla da Aydın'ın bu yöndeki boşluğunun doldurulmaya çalışılacağı vurgulanır.²⁵¹ Aynı belgede Aydın'ın partiye yük olmayacağını söyleyen Günday, yaptıkları hesapla günlük gazetelerin 10 ila 15 Lira arasında aylık ilan potansiyeline sahip oldukları, hatta bazen bu rakamın 40 liraya kadar çıktığının görüldüğünü vurgular.

Günday'a göre Aydın Gazetesi'nin partiden gelecek bir para beklemeyeceği, ilan ve matbaa gelirleriyle uzun soluklu bir yayın hayatına girip muvaffak olacağı öngörülüyordu. Bu bir müddet böyle devam ettiyse de gazetenin yayın hayatının sonuna kadar devam etmediği eldeki belgelerle sabittir. Aydın Gazetesi'ne gerek para gerekse malzeme yardımı yapıldığını ortaya koyan onlarca belge bugün arşivlerde yerini almaktadır.

Kaldı ki Beslen'in parti genel sekreterliğine yazdığı mektupta açılışının üzerinden 3 ay geçmesine karşın CHP Basımevinin yaklaşık 3–4 bin lira zararda olduğu da dikkate alınması gereken bir ayrıntı olarak karşımıza çıkar.²⁵² Burada bu zararın ayrıntısı verilmemiştir. Ancak Aydın Gazetesi'nin 9. sayısında verilen bir haberde

²⁵⁰ CHP İl Yön Kurulu Başkan Vekili Nafiz Karabudak'tan CHP Genel Sekreterliği'ne, 16 Mayıs 1937 tarihli mektup, BCA, 490.1.1314.1.

²⁵¹ Aydın Valisi Özdemir Günday'dan CHP Genel Sekreterliği'ne, 27 Mayıs 1937 tarihli mektup, BCA, 490.1.1314.1.

²⁵² Aydın Basımevi'nden CHP Genel Sekreterliği'ne, 6 Ekim 1937 tarihli mektup, BCA, 490.1.1314.1.

gazete için, ki bu aynı zamanda basımevi içinde geçerlidir, İstanbul'dan tecrübeli işçiler getirildiği vurgulanır. Bu zararın işçilerin maaşı ve barınmalarının yanında matbaanın kurulması sırasında hesap edilememiş ayrıntılar olması muhtemeldir. Zira 6 bin lira ayrılan matbaa ekipmanının kurulması için parti binasının bitişiğindeki 3 maza (Muhtemelen Mağaza demek isteniyor) tadil edilmiş ve matbaa burada kurulmuştur.

Dönemle ilgili eldeki bilgiler ışığında önemli bir işletmenin kurulduğunu söyleyebiliriz. Yine o dönemde gazetede çıkan Aydın Defterdarlığı ilanında marifet Matbaası sahiplerinden Fadıl'ın Yeni İnci Gazetesi'ndeki 1/3 hissesinin borçlarına karşın satılacağı haberinde matbaada Fadıl'ın üzerinde bulunan envanter incelendiğinde bir tipo baskı makinesinin ancak 1500 Lira olduğu, Giyotin yada bıçağın ancak 500 lira olduğu dikkati çeker.²⁵³

O dönemde matbaalarda bundan fazlası yoktur. En önemli kalemler bugün dahi baskı makinesi ve bıçaktır. Bugün ayrıca pozlandırma makinesi tabir edilen makine de en büyük maliyeti oluştursa da o günlerde ofset baskı makinelerinin kullanılmadığı hesaba katıldığında buna gerek olmadığı aşıkardır. Çünkü baskı kalıp yerine hurfat ve klişelerle yapılmaktadır. O dönemde 30 kilo hurfat²⁵⁴ bir matbaa için oldukça önemlidir. Hurfat'ın kilosu 4 liradır ve en iyi iş yapan matbaalarda bu rakamın fazlalığı yaptıkları işle doğru orantılıdır.

Bu bakımdan CHP Basımevi için harcanan 6 bin liranın o dönemin şartları göz önüne alındığında oldukça üst seviyede olduğunu söyleyebiliriz. Aydın Gazetesi ikinci dönemindeki ilk yıllarında oldukça güçlü bir yazar kadrosu ve içini doldurabildiği önemli bir basın yayın kuruluşu olmuştur. Aydın'ın önemli sayılacak yazıcı kadrosunda; Asaf Gökbel, Osman Becerik, İsmail Gün, Fikret Başaran, Kemal Özkaynak, Fahrettin Süğür, Raif Aydoğdu, Nafiz Yazgan, Enver Demiray... ve ismini buraya yazamadığımız onlarca önemli isim yer almıştır.

CHP basımevinde basılan gazetede partinin il yöneticileri ve milletvekillerinin çeşitli konulardaki yazılarına yer vermiş, bir nevi imece usulüyle gerçekleşen gazetede dönemin hemen hemen tüm CHP İl İdare Kurulu üyeleri yazılar yayınlamışlardır. Aydın

²⁵³ Aydın, 29 Mart 1938.

²⁵⁴ Baskıda kullanılan ve tek tek dizilen harf ve şekillere verilen ad.

Gazetesi'nin ikinci döneminde halkı aydınlatma düşüncesi daha da etkin şekilde ortaya konmuştur. Gazetenin ikinci dönemindeki ilk imtiyaz sahibi Etem Kadri Menderes, umum neşriyat müdürü ise Raif Aydoğdu olarak karşımıza çıkar.²⁵⁵

Gazete o dönemdeki hemen her basın kuruluşu gibi öncelikle Aydın'ın sorunlarını, ihtiyaçlarını, Aydındaki gelişmeleri, Halkevi'nin çalışmalarını, II. Dünya Savaşı sırasında yaşanan içerideki ve özellikle dışarıdaki gelişmeleri yayınlar. Hatta öyle ki bir dönem yerel gazete hüviyetinden sıyrılarak sadece dışarıdaki gelişmeleri okuyucuyla buluşturur.²⁵⁶

Savaşın Aydın'a getirdiği sıkıntıları da dile getiren Aydın Gazetesi; gaz, un, yağ, şeker sıkıntısı ile fiyat artışları, stokçuluk ile mücadele, Varlık Vergisi ve Aydın'daki uygulaması gibi önemli sosyo-ekonomik bilgilerin yanı sıra, özellikle Fikret Başaran, Enver Demiray, Kemal Özkaynak, İsmail Gün gibi eğitim camiasında yazarlarıyla eğitim konusunda da önemli yazılarla gazeteye katkı sağlamışlardır. Aydın ve dönem içinde Türkiye için önemli bir yere sahip olan Milli Aydın Bankası ile Aydın kooperatifi, tarımsal gelişmeler ve özellikle incir üretimi ve piyasası ile incir üreticilerinin karşılaştıkları sorunlar Aydın gazetesinde sıklıkla yer alan başka konular olarak göze çarpanlardır.

II Dünya Savaşı sırasında Aydın'da gözle görülür önemli değişimler meydana gelerek yerel hüviyetten sıyrılarak başka bir mecrada yayın hayatını sürdürmüştür. Bugünkü anlamda yerel gazete olgusu düşünüldüğünde Aydın Gazetesi bu kulvarda değerlendirilemeyecek niteliktedir. O dönemde yerel gazeteler daha çok ilin yani yerelin sorunlarını okuyucuyla buluşturarak belirledikleri konularda kamuoyu oluşturmuşlardır. Aydın o dönemde bunu partinin belirlediği konular üzerinde uygulayarak bu yönde kamuoyu oluşturma çabası içine girmiştir. Gazeteyi yerel hüviyetten uzaklaştıran yegâne sebepte budur.

Aydın Gazetesi ne ilk dönemindeki gibi ne de onunla aynı dönemlerde yayınlanan mecmua ve gazetelerin yaşadığı gibi önemli maddi sıkıntıları ilk yıllarında yaşamaz. Beslen'in iddia ettiği 3 ayda 4 bin liralık açıkta Aydın için önemli bir ayrıntı değildir.

²⁵⁵ Aydın, 27 Temmuz 1937.

²⁵⁶ Aydın, 20 Mayıs 1941.

27 Temmuz 1937'de çıkan ikinci döneminin ilk sayısından 635. sayısına kadar Aydın, 4 sayfa olarak okuyucusunun karşısına çıkar. Ancak bu dönemde yaşanan kâğıt bühranı dolayısıyla sayfa sayısını yarıya düşürmek mecburiyetinde kalacaktır.²⁵⁷ Bu durumun sadece şimdilik yaşanacak bir sıkıntı olmayacağını, arşiv belgeleri ışığında kâğıt bühranının uzun süre devam edeceğini söyleyebiliriz. Öyle ki yine bir belgede karşımıza Aydın Gazetesi için Ulus Gazetesi'nin kullanmadığı bozuk bobinler²⁵⁸ Ethem Menderes tarafından kaleme alınan yazıda para karşılığında satın alınmak istenecektir.²⁵⁹

Basın yayın hayatının geneli göz önünde bulundurulursa özellikle yazılı basının yaşadığı 2 sorun vardır. İlki baskı, ikincisi ise geri kalan kalemleri karşılayabilecek paradır. Bu dönemde hatta özellikle Halkevinin açılmasıyla başlayan, hareketlenen desek daha doğru olur, dönemde Aydın basın yayın hayatına giren birçok gazete ve mecmua bu iki sorun dolayısıyla ne yazık ki uzun soluklu olamamışlardır.

1938–50 arasındaki dönemde önemli ve güçlü matbaalar arasında sayabileceğimiz Tükel Matbaası dahi Ses gazetesi'nin 2. sayısından itibaren 2 sayfa çıkmıştır.²⁶⁰ Gazete değişik zamanlarda 4 sayfa olarak karşımıza çıksa da genelde 2 sayfa ve tek yaprak daha çok bülten tarzında okuyucuyla buluşur. Bu durum Aydın Gazetesi içinde geçerlidir. Tüm yayın hayatını değerlendirdiğimizde Aydın Gazetesi öncelleri yerel olan kimliği bir müddet terk eder ki dönemde dışarıda da oldukça hararetli yıllar yaşanmaktadır. Yinede tam anlamıyla bu kimlikten uzaklaştığını söylemek mümkün değildir. 4 Sayfa olarak okuyucuyla buluştuğu dönemde önemli bir boşluğu doldurduğunu söyleyebileceğimiz gazete 2 sayfa olarak okuyucuyla buluştuğu dönemde eski halinden uzak bir görünüm arz eder. Önceleri görmeye alıştığımız Spor²⁶¹, Edebiyat²⁶² gibi özel sayfalardan yoksun okuyucuyla buluşan Aydın Gazetesi bu dönemde haber, ilan ve reklâmdan ibarettir.

²⁵⁷ Aydın, 17 Eylül 1939.

²⁵⁸ Bobin; yaklaşık 1 ton ağırlığında sarılı kâğıtlardan oluşan rulolardır.

²⁵⁹ CHP İl Yön Kurulu Başkanı Ethem Menderes'ten CHP Genel Sekreterliği'ne, 7 Mart 1945, Mektup, BCA, 490.1.1314.1.

²⁶⁰ Ses, 1 Kasım 1946.

²⁶¹ Aydın, 14 Eylül 1937.

²⁶² Aydın, 24 Eylül 1937.

İlk dönem ki halkı bilinçlendirme ve devrimleri kökleştirme amacından uzaklaştığını izlediğimiz Aydın, bu dönemde zayıf ve kısır bir içeriğe sahiptir. Gazetenin gerek Ethem Kadri Menderes dönemi, gerekse Adnan Menderes döneminde içerik ve mizanpaj²⁶³ anlamında çok önemli bir değişikliğe uğradığını söylemek yanlış olur. Bu dönemde Ethem Kadri Menderes'in gazete imtiyazını ve umum neşriyat müdürlüğü görevini Adnan Menderes ve Nafiz Yazgan ikilisine bıraktığı dönemde bu değişikliğin gerekçesi de sütunlarda okuyucuya aksettirilmez; gazetede bu konuda bir açıklama da yapılmamıştır.²⁶⁴

Aydın Gazetesi'nin ikinci yayın hayatının ilk sayılarındaki mesleki aşkı gazete yazarlarınca sütunlara taşınmış, gazetenin vucuda getirilişindeki tüm zorluklar okuyucuyla paylaşılmıştır. Örneğin Asaf Gökbel'in gazetenin yazar kadrosunun gece yarısına kadar tam kadro işinin başında büyük bir özveriyle bulunduğunu belirten yazısı bunu tüm ayrıntılarıyla açıklar bir örnektir. Gökbel bu yazının finalinde Aydın ve Ulus'u kıyaslayarak; "...Tertip fena değil. Münderecat zengin, haber bol... Ulus'un birinci sayfasıyla mukayese ettik, biri palaz öteki tülek ama bizinkisi bunca yıllık ağabeyinden geri kalmıyor..." ifadeleriyle gazetenin önemli bir yayın organı olduğunun altını çizmektedir.²⁶⁵ Gerçekten de dönemin diğer gazeteleri ile kıyaslandığında Aydın Gazetesi kısıtlı imkânlarla önemli bir işi başarmıştır. Gazetenin dikkat çektiği ve Aydın dışından da takip edildiği yine incelememiz içinde edindiğimiz izlenimlerle arasındadır.

Öyle ki 'Güncü' takma adıyla okuyucuyla buluşan yazarın yazıları Ulus Gazetesi²⁶⁶ yazarlarınca şekil ve dil yönüne varıncaya kadar tenkit edilmiş, Aydın'ın sadece Aydın'da izlenmediğinin ispatı olarak göze çarpmıştır.²⁶⁷ Gazete şehirde gerçekleşen hemen her toplantıyı da sayfalarından okuyucularına duyurur. Örneğin Belediye Meclisi, İl Yön Kurulu, Halkevi toplantıları ve halkı ilgilendiren her ayrıntıya sayfalarında yer verir. Bundan başka toplantılarda alınan kararlar da sayfalarda yerini alır. Gazete yaşanan ve haber niteliği taşıyan her türlü ayrıntıyı sayfalarında okuyucuyla buluşturmak ister, bununla ilgili ayrıntıyı Asaf Gökbel'in

²⁶³ Mizanpaj bir gazetecilik alanında mesleki bir terimidir ve sayfa düzeni anlamına gelir.

²⁶⁴ Aydın, 20 Mayıs 1941.

²⁶⁵ Aydın, 28 Temmuz 1937.

²⁶⁶ Ulus, 23 Ağustos 1937.

²⁶⁷ Aydın, 28 Ağustos 1937.

yazısında²⁶⁸ daha önce vurgulamış, burada sabahlara kadar çalışılmasını da buna örnek olarak paylaşmıştık. Burada hemen belirtelim ki bu dönemde ajansla ilgili bir sıkıntı da Büyükşehirlere göre Aydın'a geç ulaşan haberler veya ajans iletileridir. Bununla ilgili hem gazete yazar kadrosu hemde matbaa işçileri önemli sıkıntılar yaşamış, yaşanan bu sıkıntılar parti merkezine kadar iletilmiş ve bu konuda yardım istenmiştir. Ajansın İstanbul ve İzmir gazetelerine günden 4–5 haber servisi yaptığı ancak bu servisin yarısının dahi Aydın'a yapılmadığından dert yanan parti İl Yön Kurulu, ajansın her gün en geç 18:00 ila 20:00 saatleri arasında Ankara Telgraf Müdürlüğü'ne verdiği iletilerin 9–10 saat sonra Aydın'a ulaşabildiğini vurgular.

Aydın Gazetesi'nin İstanbul ve İzmir gazetelerinden çok daha çabuk olarak ilçelere ve hatta köylere kadar dağıtıldığını vurgulayan İl Yön Kurulu, geç saatte gelen ajans telgraflarının da 50 kelimeyi geçmediğinden dert yanar ve önemli bir güç olan ve büyük gazetelerden daha yaygın bir okuyucu kitlesine itap ettiğini vurguladığı gazetenin (Aydın'da) bu konudaki isteğinin giderilmesi için parti genel sekreterliğinin bu konuda çalışma yapmasını ister.²⁶⁹

Gazetede karşımıza çıkan önemli bir ayrıntı da sağlık haberleri ve bunların devamlılığıdır. Özellikle Tifüs, Boğmaca, Firengi, Kızamık gibi hastalıkların Aydın şehri için önemli salgınlar şeklinde ortaya çıktığı vurgulanmaktadır. Örneğin gazetenin ilk sayısında Boğmaca ile mücadele kapsamında yapılanlar 2. sayfada anlatılıyor.

Halkın bu konuda dikkatli davranmasının gerektiği vurgulanırken vatandaşlar arasında “Horoz Öksürüğü” olarak bilinen bu hastalığın 6 aydır ilçe, köy ve nahiyelerde kimi zaman münferit, kimi zaman ise bir salgın olarak baş gösterdiği vurgulanıp halkın bunun için önlem alması gerekliliğinin altı çiziliyor.²⁷⁰ Salgınların önemli ölçüdeki nedeni alt yapı noksanlığıdır. Zira kanalizasyon şebekesinin neredeyse olmayışı, şehrin içinden geçen tabakhane deresine gelişi güzel dökülüşü ve kimi zaman sokaklara akan evlerden gelen pis sular salgınların en önemli nedenleri arasındadır.

²⁶⁸ Aydın, 28 Temmuz 1937.

²⁶⁹ Aydın Valisi Özdemir Günday'dan CHP Genel Sekreterliği'ne, 11 Eylül 1937 tarihli mektup, BCA, 490.1.1.391.1.

²⁷⁰ Aydın, 27 Temmuz 1937.

Aydın işgalinden sonraki durumu, imarın yeniden yapılması şehri eski haline döndürmek için harcanan çaba illa ki takdire şayandır; ancak bu arada türlü olumsuzlukların da en büyük nedenleri arasındadır. Ancak boğmaca örneğinde olduğu gibi her hastalıkta belediyeye bağlı doktorlar sokak sokak gezerek hastalarla ilgilenememişlerdir. Boğmaca ile ilgili çocuklar mahalleler dolaşarak bulunmuş ve fakir olanları ücretsiz aşılanmışlardır.²⁷¹

İçme suyunun sağlıklı şekilde temin edilememesi tifo, kolera ve dizanteri vakalarını artmıştır. Bu tür vakalar yoksul kesimlerde daha yaygın görülmüştür. Yoksul kesim ilaç temini konusunda zorluklar yaşamıştır. Sıtma, verem ülkede görülen diğer yaygın hastalıklar olmuştur. Bulaşıcı olan verem, uygun sağlık koşullarına sahip olmayan ve açlık sınırına gelmiş ülkenin neredeyse tamamını etkisi altına almıştır.

II. Dünya Savaşı sırasında Aydın ilinde sıtma, verem gibi hastalıklar yaygın olarak görülmüştür. Bu hastalıkların önlenmesiyle ilgili başlangıçta birtakım sorunlar yaşanmıştır. Hastalıklarla daha etkin mücadele etmek için kurslar açılmıştır. Demokrat İzmir gazetesinin yazdığına göre hastalıklarla mücadelede çoğu zaman yetersiz kalmıştır. Aydın ilinin Çine ilçesinde sıtmadan halk kırılmıştır. Halk ilacını parasıyla satın almak zorunda kalmıştır. Bataklıklar kurutulamamıştır. Mahalle araları ve evlerin önü çamurdan geçilmeyen Çineliler, konuyla ilgili olarak Bakanlığa birçok defa şikâyetle bulunmuşlar, ancak bir sonuç alamamışlardır.²⁷²

Büyük Menderes vadisinde, Cumhuriyet'in ilk yıllarında en önemli hastalık tartışmasız sıtma idi. Sıtmanın en yaygın olarak görüldüğü yer ise Köşk olmuştur. Bu nedenle "Köşk'ün kuşlarını bile sıtma tutar." sözü darb-ı mesel haline gelmiştir. Bu bölgede yaşayan her bir vatandaşın hayatlarında en az bir defa sıtmaya tutulduğu söylenebilir. Bataklıkları Menderes nehrine dikey olarak akmakta olan çaylar oluşturuyordu. Bunlar sıtmaya neden olan sivrisinek yuvaları idi. Gerek II. Dünya Savaşı'nın bitmesinin yarattığı olumlu etki ve gerekse çok partili yaşama geçişin verdiği rekabetle Aydın ilinde pek çok konuda olduğu gibi sağlık alanında da hızla nispi bir iyileşme sağlanmıştır.

²⁷¹ Aydın, 28 Temmuz 1937.

²⁷² Günver Güneş, Aydın İlinde Sosyo-Ekonomik Yaşam ve Siyaset, s.20.

Sağlık Bakanlığı sıtmanın kökünü kazımak için ülkeyi sıtmayla savaş bölgelerine ayırmıştır. Bunlardan bir tanesi Aydın-Denizli-Muğla Sıtma Savaş Bölgesi olmuştur. Daha sonra bu bölge, sıtmayla daha iyi mücadele yapılabilmesi için Aydın-Denizli Sıtmayla Savaş Bölgesi şeklinde daraltılmıştır. Sıtmayla Savaş Bölge Müdürlükleri bir yandan sıtma hastalarını tedavi etmeye çalışırken, bir yandan da bataklıkları kurutmaya çalışmıştır. Bataklık kurutma çalışmaları, Sağlık Bakanlığı kanalıyla yürütülmüş ve kurutulan yerler tarım arazisi olarak köylüye dağıtılmıştır. Zaman zaman bataklık kurutma işlerine yerel kuruluşlar da katılmıştır.²⁷³

Aydın Gazetesi sürekliliği dolayısıyla Aydın tarihindeki önemli olayları, seçimleri, nüfus sayımlarını, şehirde yapımı gerçekleşen ve gerçekleşecek her türlü ayrıntıyı yansıtması bakımından önemlidir. 1937 ile 1944 yılı ekim ayına kadar şehirde meydana gelmiş her türlü olayın detaylarıyla bulunabileceği bir kaynak olması da Aydın Gazetesi'ni önemli kılan başka bir ayrıntıdır. Bu yönüyle Aydın Gazetesi için Aydın Kronolojisini (1937-44 yılları arasında) yansıtan önemli bir kaynaktır yorumu yanlış olmayacaktır.

1939 seçimleri ile ayrıntılı bilgi edinmek için 465 ila 490. sayılara bakılarak o yıllardaki seçime katılım, nüfus, alınan oy oranı vs gibi bilgilere ulaşılabilir. Örneğin, yine bu sayılarda 1939'da gerçekleşen nüfus sayımında Türkiye nüfusunun 17 milyon 829 bin 214 olduğuna ulaşılabilir, 1935'ten bu yana ülke nüfusunun 1 milyon 671 bin 196 kişi arttığı ayrıntısına ulaşabiliriz.²⁷⁴ Yine 1939 seçimlerinde Aydın'ın 7 milletvekili çıkarttığı ve bu dönemde Aydın'ın genel nüfus sayımı sonucunda toplam nüfusunun 258 bin 319 olduğu ayrıntısına ulaşılabilir.²⁷⁵ İstatistikî bilgiye ulaşılacak önemli bir kaynak olarakta ele alınabilecek Aydın Gazetesi 1937-44 yılları arasında özellikle halkevleri açılışları, halkevlerine gönderilen kitap sayıları, halkın buradaki faaliyetleri ile eldeki kitaplardan halkın yararlanma oranlarına ve hatta ilçelerle merkezin kıyaslanmasına kadar varabilecek önemli bilgileri de okuyucuya daha da ileri giderek ileride araştırmacılara bir kaynak niteliğinde sunmaktadır.

²⁷³ Güneş, *Aydın İlinde...*s.21.

²⁷⁴ Aydın, 23 Mart 1939.

²⁷⁵ Aydın, 16 Şubat 1939.

Örneğin 11. sayısında “İlimizin Halkevi Çalışmaları” başlığıyla yayınladığı haberde Aydın, tüm bu rakamları okuyucuya nakleder. Yazıda 1932’de Aydın, 1933’te Nazilli ve 1935’te Söke Halkevi Kitapsaraylarının açıldığı vurgulanarak; Aydın’da 2 bin 474, Nazilli’de bin 489 ve Söke’de 500 kitabın bulunduğu belirtilir. Ayrıca 1937 yılının ilk yarısında Aydın’da 8 bin 614 kitap ve derginin, Nazilli’de 33 bin 962 kitap ve derginin, Söke’de ise 3 bin 275 kitap ve derginin okuyucu tarafından okunduğunu belirtir.²⁷⁶

Aydın’ın ihtiyaçları konusunda da önemli çalışmalarla kamuoyu oluşturan Aydın, o dönemde eğitime verilen önemin büyüklüğüne rağmen Aydın’ın bir liseye sahip olmamasını tenkit ederek bu konuda duyulan eksikliği dile getirmiştir. Gazetenin muhtelif sayılarında gerek yazarlarca gerekse okuyucu mektuplarına yer verilerek dile getirilen bu eksikle ilgili ilkyazı gazetenin ilk sayılarında karşımıza çıkar.

”Dilekler” başlığıyla 3. sayfada yer alan köşe yazısında okurlardan gelen bir mektuba verilir. Burada Aydın’da okumak isteyen çocukların olduğu ancak ortaokuldan başka bir eğitim kurumunun olmamasından dolayı sadece parası olan vatandaşların çocuklarını tahsil için Aydın dışına gönderebildikleri vurgulanarak; eğitimde fırsat eşitliğinin sağlanması gerekliliği vurgulanır. “Bir Baba” rumuzunu kullanan okur bunun ayrıcalıklı bir zümre oluşturacağını belirterek bunun inkılâplarla örtüşmediğini şöyle vurgular: “...İmtiyazlı zümrelerin baş düşmanı olan bir rejimin kabul edilmediği memleketimizde oluşan bu durum bir tezat teşkil etmektedir...”²⁷⁷

Aydın’ın eksikleri yanında her türlü sosyal olaya da açık destek veren Aydın Gazetesi yurt içinde meydana gelen felaketler ve doğa olayları sonrasında gerçekleştirdiği ve ön ayak olduğu büyük kampanyalarla da önemli katkılar sağlamıştır. Örneğin 1938’de meydana gelen Kırşehir Yozgat depremi için Aydın’da halk seferber olur. Hemen her kurum ve kuruluş topladığı yardımla ülkenin başka bir bölgesindeki yaranın sarılmasında önemli katkılar sağlamıştır. İlin her yerinde devam eden yardım çalışmalarında Çine’de bir günde 300 lira toplanmıştır. Yine Aydın genelinde uzun süre devam eden çalışmalarda on binlerce lira toplandığını görüyoruz. Halk bu durum

²⁷⁶ Aydın, 7 Ağustos 1937.

²⁷⁷ Aydın, 11 Eylül 1937.

karşısında büyük bir yardımseverlik örneği göstermiş, Aydın'da mitingler yapılarak halka durumun ciddiyeti anlatılmıştır.

Örneğin Bey Camii önünde köylerden gelecek vatandaşlar da düşünülerek Aydın'ın pazarı olan Salı günü miting düzenlenmiştir. Bu mitingde Dr. Tahsin Soylu halka hitap ederek yardım çağrısında bulunmuş,²⁷⁸ Kızılay köylere gönderdiği tebligatlarla halkı seferber olmaya çağırmıştır.²⁷⁹ Ayrıca yine teşvik için olduğu düşündüğümüz bir başka ayrıntı da yardım yapanların isimleri ve yaptıkları bağış miktarları da uzun süre gazete sayfalarında yayınlanmıştır. Aynı durum 1939 yılında Dikili'de gerçekleşen deprem için de söz konusudur. Aydın halkı Dikili'de meydana gelen deprem için de gerekli özveriyi göstermiş, gazete de üzerine düşen toplumsal sorumlulukla aynı çağrılarını yinelemiştir.²⁸⁰

1939 yılı sonları Türkiye için önemli doğal afetlerin peşpeşe yaşandığı bir yıl olmuştur. Kırşehir, Dikili ve son olarak yılın son günlerinde Erzincan, Tokat, Sivas ve Ordu'da yaşanan zelzele felaketiyle Anadolu'nun yarısının harabeye döndüğü haberleri gazetelerde manşet olmuştur. Aydın Gazetesi bu felaketi büyük puntolarla manşetine taşıyarak "Büyük Bir Zelzele Felaketi" başlığıyla okuyucuya duyurmuştur.²⁸¹ Haberde büyük bir tahribatın gerçekleştiği vurgulanarak zayıat hakkında henüz bir öngörünün olmamasıyla beraber yüzlerce ölümün gerçekleştiği okuyuculara duyurulmuştur. Bir sonraki gün yayınlanan sayısında Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün tüm yurda yaptığı yardım çağrısına yer veren gazete ayrıca İnönü'nün Erzincan Valisine çektiği telgrafi da gazeteden yayınlamıştır.²⁸² Bu dönemde tüm ülkede olduğu gibi Aydın'da da hummalı çalışmalara başlanmış, Kırşehir ve Dikili'de gösterilenden daha büyük bir yardım çalışmasına girişilmiştir.

Şehir haberleri, radyo program saatleri, nöbetçi eczaneler, hava raporu, halkevi duyuruları, parti toplantı çağrılarını yine önemli ayrıntılar olarak gazete sayfalarında göze çarpmaktadır. 1940'lı yıllarda Aydın'da sadece 3 eczane vardır. Bunlar Ziya Evren, Şevket Levend ve Halit Tığhoğlu'nun eczaneleridir. Radyo gazeteden sonra bir

²⁷⁸ Aydın, 3 Mayıs 1938.

²⁷⁹ Aydın, 1 Mayıs 1938.

²⁸⁰ Aydın, 26 Eylül 1939.

²⁸¹ Aydın, 28 Aralık 1939.

²⁸² Aydın, 29 Aralık 1939.

propaganda aracı olarak önemli bir girişimdir ancak radyo hem pahalı bir elektrikli alettir; hem de elektrik yine bu dönemde önemli sorunlar arasında başı çekmektedir.

Aydın'da özellikle elektrik büyük sorundur ve şehre elektrik yalnızca önemli günlerde ve parti propagandaları saatlerinde verilebilmektedir. Aydın'a yeni bir elektrik motoru, ya da üreteç de diyebiliriz, uzun uğraşlar sonucunda edindirilebilmiştir. "Aydınlılara Müjde" başlığıyla verilen haberde 300 beygirlik motorun ihalesinin yapıldığı ve ihale tarihinden itibaren 1 yıl içerisinde işler halde teslim edileceği belirtilmiştir.²⁸³

Yine önemli bir gelişme olarak sayılabilecek ses sisteminin halkevi tarafından Aydın'a getirilmesi gazete sayfalarında rastladığımız bir başka ayrıntıdır. Enver Demiray tarafından başyazının bulunduğu bölümde "Aydın'ın Yeni Zaferi" başlığıyla verilen haberde bugün bile küçük beldelerde etkin bir haberleşme aracı olarak kullanılan hoparlör sisteminin Aydın'a getirilmesi konu ediliyor. Demiray, bu yeniliğin halka çok önemli kazanımlar getireceğini vurgulayarak, "...Halk konferanslara, müziğe, halk türkülerine doycak. Sık sık bu tür faaliyetlere kavuşacak..." ifadeleriyle sevincini paylaşır. Gerçekten de etkin bir araç olarak düşünülen sistem sayesinde mahalli neşriyat önemli ölçüde artmıştır. Demiray, yazısının son bölümünde halkevini ve hükümeti överek halkın gelişimi için hükümetin hiçbir fedakarlıktan kaçınmayacağını ifade eder.²⁸⁴ Yine aynı dönemlerde Halkevine birde sinema kazandırılmıştır. Halkevi taraçansa tertip edilen sinema ilk olarak Vali Sabri Çıtak, Adnan Menderes ve kalabalık bir davetli gurubunca test edilmiştir.

İlk gösterisinde Broadway Melodi adlı filmi gösterilmiş, ertesi gece de umuma açık gösteri gerçekleştirilmiştir. Ayrıca makinenin taşınabilir olması ve motorla çalışabilmesi dolayısıyla köylerdeki faaliyetlerde de kullanılmasını gündeme getirmiştir. Bu suretle köylü ve çiftçiye sağlık ve çiftçilik ile ilgili bilgi verilmesi açısından yararlı olacağı vurgulanan sinemanın Aydın kültür hayatı için yeni kazanım olduğuna da dikkat çekilmiştir.²⁸⁵

²⁸³ Aydın, 16 Haziran 1939.

²⁸⁴ Aydın, 1 Nisan 1939.

²⁸⁵ Aydın, 8 Ağustos 1939.

Aydın Gazetesi, milli ve dini bayramlarda özel sayılar ile içeriğini zenginleştiren bir görünüme sahiptir. Örneğin 7 Eylül, 29 Ekim, 30 Ağustos, 10 Kasım, 19 Mayıs, 23 Nisan gibi özel günlerde içeriğini de günün anlam ve önemine göre genişletme yoluna gitmiştir. Bu gibi özel günlerde bir başka göze çarpan unsur da gazetenin başlığındaki renk değişiklikleridir. Daha ziyade kırmızı rengi başlıkta tercih eden Aydın Gazetesi sayfa sayısı olarakta bu günlerde farklılık göstermiştir. Cumhuriyetin 17. yıldönümünde tam 8 sayfa olarak okuyucusuyla buluşan Aydın Gazetesi bu sayısında kara yolları, hava yolları ve özellikle demiryolları hakkında önemli yazıları okuyucuyla buluşturmuştur. İlin zirai vaziyetini de masaya yatıran Aydın Gazetesi geçen yıllara nazaran aydın'da sevindirici gelişmeler olduğunu vurgulamıştır.²⁸⁶

Aydın Gazetesi için binli sayılara varan dönem oldukça sıkıntılı geçmeye başlamıştır. Zira bu dönemde gazete şimdiye kadar olmadığı kadar kötü bir görünüm arz etmiş, kâğıt buhranının sonuçlarını tüm çıplaklığıyla yaşamıştır. Bu ayrıca mali olarak bir çöküşe sürüklendiğinin de bir göstergesidir. Zira gazete bazı günler mürekkep yoksunluğundan sadece mavi veya sadece kırmızı da basılmıştır. Kâğıt yokluğu buhranla açıklansa da mürekkep için aynı mazereti öne sürmek neredeyse imkânsızdır.

924, 930, 935, 948, 972. sayılar bunlara örnek olarak gösterilebilir. Bu dönemde maddi sıkıntıyı çağrıştıran bir başka ayrıntı da matbaanın kiraya veriliyor olmasıdır. CHP Basımevi'nin kiralanacağı ilanı 507 numaralı ilanla duyurulur ve 3 senelik yapılacak olan anlaşma gereği kiracıdan 4 bin 500 Lira isteneceği ifade edilir.²⁸⁷

Açık arttırma usulü ile gerçekleşecek ihale 12 Eylül 1940 tarihinde düzenlenir. Ancak arttırmaya kimse girmez.²⁸⁸ Daha sonraki açık arttırmaya girenin var olup olmadığı ya da matbaanın kiralanıp kiralanmadığı ile ilgili herhangi bir haber gazetede yer almadığından bununla ilgili bir yorum yapma doğru olmayacaktır. Kesin olan şey parti matbaasında işler iyi gitmiyordur, maddi sıkıntı iyice baş göstermiştir. Bugüne kadar sayfalarda rastlamadığımız abone çağrısı da bunun başka

²⁸⁶ Aydın, 29 Ekim 1939.

²⁸⁷ Aydın, 3 Eylül 1940.

²⁸⁸ Aydın, 14 Eylül 1940.

bir göstergesi olarak karşımıza çıkacaktır. Burada abonelerin borçlarını yatırmaları yada matbaaya gelerek bizzat ödemeleri istenir.²⁸⁹

Gazete bu sıkıntılar içinde boğuşurken Aydın'a Cumhurbaşkanı İsmet İnönü gelir. Aydın Gazetesi ve Aydın vilayeti için önemli bir gelişme olarak karşımıza çıkan bu olaya gazetede oldukça ayrıntılı olarak verilmiştir. Başvekilin ardından²⁹⁰ Aydın'a Milli Şef'te teşrif etmişlerdir.²⁹¹ İnönü aynı gün saat 18:00'de hususi trenle Nazilli'den Aydın'a teşrif etmiştir. Kalabalık bir kitle tarafından coşkuyla karşılanan İnönü daha sonra Aydın'da çeşitli incelemelerde bulunmuş ve daha sonra yine hususi trenle İzmir'e hareket etmiştir. İnönü'nün ziyaretinin yankıları Aydın Gazetesi'nde devam edecektir. Milli Şef'in bir dahaki Aydın seyahati 27 Nisan 1943 Salı günü gerçekleşecektir. Parti ileri gelenleri ve şehrin ileri gelenlerince karşılanan Milli Şef'e halk büyük sevgi gösterilerinde bulunacaktır. Milli Şef beraberindeki heyet Aydın'da çok kalmayacak, buradan Nazilli'ye geçecektir.²⁹²

Gazete ilerleyen sayılarında içinde bulunduğu durumu yenmek için önce abone ücretlerinde artırıma gidecek ardından da aldığı reklâm sayısını arttıracaktır. Sarf malzemelerinde yaşanan sıkıntı artık iyice hat safhalara ulaşmıştır. Öyle ki 1295, 96, 97, 98 ve 1299. sayılarda gazete sadece mavi renkte çıkacaktır. Bu durumu sadece mürekkep ile açıklamak mümkündür. Ofset baskı makinelerinde CMYK olarak tabir edilen sırasıyla Mavi (C) – Kırmızı (M) – Sarı (Y) – Siyah (K) olarak bilinen üst üste baskı boyaalarının burada kullanılıyor olması neredeyse imkânsızdır. Kırmızı ve Mavi basılıyor oluşunu eldeki kalan mürekkeple yapıyor olması muhtemeldir. O dönemde kullanılan tip baskı makineleri farklı renklerde baskı yapabilir ancak Ofset baskı kalitesini tipoda yakalamak imkânsızdır. Bu durumda sadece eldeki mürekkebin kullanılıyor olması muhtemeldir. Zaten gazetenin matbaasının bir süre öncesinde kiraya verilmek üzere müteşebbislere yaptığı çağrı, reklamlardaki artış ve abone ücretlerine yapılan zam da bunun diğer göstergeleridir.

Ethem Menderes'in gazeteyi Adnan Menderes r. Nafiz Yazgan'dan tekrar devralmasının ardında Aydın Gazetesi'nde küçük kıpırdanmalar baş gösterir.

²⁸⁹ Aydın, 23 Nisan 1940.

²⁹⁰ Aydın, 14 Eylül 1940.

²⁹¹ Aydın, 31 Ağustos 1940.

²⁹² Aydın, 27 Nisan 1943

Örneğin daha çok ulusal boyutta gerçekleşen haber yelpazesi giderek daha çok yerele döner, yazarlar devreye girer. O. Becerik'in bu dönemde gazete içinde artan yazıları da bu kıpırdanmada önemli bir göstergedir. En azından Adnan Menderes'in imtiyaz sahipliği sırasında sadece dışarıdan haber veren ve ilanlarla yaşayan bir gazete görünümünden günbe gün kurtulan Aydın, ilk sayılarındaki işlevselliğini yakalamak için önemli çalışmalara girdiğini yine okuyucusuna gösterir.

Gazetenin yerele dönmesinin iki nedeni olabilir. Bunlardan ilki değişen haber yelpazesi okuyucu kaybettirmiş olabilir. Yerele dönerek tekrar eski konumunu yakalama düşüncesinin bir karşılığı olarak bu değişim açıklanabilir. İkinci neden olarak ise ajanslara olan abone ücretleri dolayısıyla bir kesinti yaşanmış olabilir. Tabii bir ayrıntı olarak yaklaşan seçimler nedeniyle gazetenin propaganda için yerele döndüğünü de söyleyebiliriz. Bu üç seçenekte Aydın'daki değişimi farklı yönleriyle açıklayabilir.

1942 seçimlerinin ardından Aydın'da önemli bir gelişme yaşanır ve belediye seçimleri devlet şurası kararı ile iptal edilir. Yüzde 65 katılımı gerçekleşen ve 7 bin 910 kişiden 5 bin 195 kişinin oy kullandığı seçimlerde kullanılan oyların tamamının CHP namzetlerine verildiği açıklanmaktadır.²⁹³

Kanunsuz bazı muameleler sonucunda iptali gerçekleşen seçimlerin iptal gerekçesi ise 80 seçmenin 200 seçmen yerine oy kullanarak; 29 seçmenin 80 seçmen yerine oy kullanmış olmasıdır. Bu durum Vilayet Mektupçusu Sait Sayın'ın geçici olarak belediye başına getirilmesiyle çözümlenir ve seçimlerin en kısa zamanda tekrarına karar verilir. Haziran ayına kadar tekrarı istenen seçimlerde bu sefer 2 bin 714 oy kullanılır ve yalnızca 9 oy geçersiz sayılır. Seçim haberi "Bu seçimi de parti namzetleri kazandı" başlığıyla okuyucuya nakledilir.²⁹⁴

Aydın gazetesinin incelediğimiz 2 bin 287 sayılık yayın hayatının özellikle son döneminde büyük maddi sıkıntılar bir türlü çözüme kavuşturulmamıştır. Farklı ebatlarda gazeteler, farklı renklerde gazeteler, başlık ve isimlerdeki, özellikle gazetenin adındaki (Klişedeki) değişiklikler birer göstergedir. Hurufattaki bozulma

²⁹³ Aydın, 6 Nisan 1943.

²⁹⁴ Aydın, 26 Mayıs 1943.

1800 ila 2000. sayılarda gözle görülür oranda artmıştır. Yine bu dönemde gazetenin baskısının gerçekleştiği makine çok sık arıza yaparak gazetenin çeşitli aralarla okuyucuya ulaşamamasını sağlamıştır. 1937 ila 1944 yılları arasındaki dönemini incelediğimiz Aydın Gazetesi yine savaş yıllarında dahi çıkarak Aydın basın hayatındaki bu boşluğu doldurabilmiştir. Bu tarihler arasında bazı gazete çıkarma denemeleri olmuşsa da bu çabalar etkili olamamış ve Aydın Gazetesi dışında, savaş süresince ayakta kalabilen günlük gazete olmamıştır.

CHP'nin matbaasında basılan, devlet imkânları ile desteklenen Aydın gazetesi bu durumu sütunlarına şöyle yansıtmıştır: "...II. Dünya harbinin ortaya çıkardığı ekonomik sıkıntılara rağmen Aydın vilayetimizin yegâne günlük ve siyasi gazetesi olarak mevcudiyetini muhafaza edebilmesinde partimizin himaye ve sahabeti kadar okuyucularımızın da alaka ve samimiyetleri vardır..." Aydın Gazetesi savaş döneminde yaşanan kâğıt sıkıntısından etkilenmiş ve sayfa sayısını azaltma yönüne gitmiştir.²⁹⁵ Bu dönemde çıkan hemen her basılı yayın bu sorunların hepsini yaşamıştır. İnci, Halkın Dili, Madran, Yeni Madran, Balova ve Ses²⁹⁶, Doğu, Akış, Kültür sayabileceğimiz ve bu sorunu yaşamış basılı dönemin kaynaklarıdır. Örneğin aylık olarak çıkması düşünülen Akış dergisi 6 yıl süresince ancak 35 sayı çıkabilmiştir. Bu da karşılaşılan sorunların büyüklüğünü göstermektedir.

Aydın Gazetesi'nde göze çarpan asıl değişim elde olmayan ancak Başbakanlık Devlet Arşivleri'nde çeşitli dosyalar içinde bulabildiği tek tük nüshalarında görülür. Burada 1949 ve 1950'li yıllara ait bazı sayılara ulaştığım basılı yayının olağanüstü bir değişim geçirdiği bu nüshalar incelendiğinde görülür.

4 sayfa ve tam boy olarak gerçekleşen basımında bol fotoğraf ve kalabalık yazıcı kadrosunun dikkat çektiği gazetede renkli kapak (Sadece başlık) önemli ve göze hoş gelen bir ayrıntı olarak karşımıza çıkar. Çok partili hayata geçildiği ve genel seçimin kaybedilerek yaklaşık 27 yıl sürmüş bir iktidarın yeniden kazanılmak için propagandaya verilen önem gazetenin bu durumunu açıklamaya yeten nedenler olarak karşımıza çıkar. Aydın Gazetesi ulaşabildiğimiz sayıları arasında inceleyebildiğimiz kadarıyla Aydın'daki diğer

²⁹⁵ Aydın, 17 Eylül 1939.

²⁹⁶ Bunlar Tükel'in Ses Gazetesi'ne kadar çıkarttığı ve Ses'e hazırlık olarak adlandırılabilir ancak süreli yayın olarak değerlendirmediğimiz basılı yayınlardır.

basılı yayınlardan önde bir çizgide yayın hayatında var olmuştur. Bunda şüphesiz aldığı devlet desteği bunun en büyük sebebidir. Kurulduğu dönemde büyük imkanlara sahip CHP Basımevi Aydın Gazetesi'nin özellikle 1800 ila 2000. sayıları arasında baskıda gösterdiği performansla kötü sinyaller vermiş, artık gazetenin ihtiyacını karşılayamaz durumda olduğunu göstermiştir. Buna rağmen geçirmesi muhtemel revizyon sonrasında yine gazeteye hizmet etmeye devam etmiştir.

İmtiyaz Sahipliğini Hüsnü Cihanoğlu ve Umum Neşriyat Müdürlüğü'nü Osman Becerik'in üstlendiği²⁹⁷ ve Salı, Perşembe ve Cumartesi günleri yayımlanan Aydın Gazetesi'nin yine CHP Basımevinde basılıyor olması bu yorumu yaparkenki en büyük hareket kaynağımız olmuştur. Aydın inkılapların ve parti düşüncelerinin yayımı konusunda ilk döneminde ve ikinci döneminin önemli bir kesiminde başarılı olmuş, daha sonraki dönemde ise (2247. sayıya kadar olan dönem) aynı başarıyı gösterememiştir. Bu seçim sonuçlarına da bir nevi yansımış sayılır. Yine de çok partili hayatta ve günümüz siyasetinde yandaş medya yaratma isteği hem Aydın'ı yaşatmış hemde diğer gazeteler de bu yönde bir kapı aralamıştır. Bir parti tarafından Aydın'da kurulan ilk matbaada basılmış bir gazete oluşu da Aydın'a bir başka önem kazandırmıştır.

²⁹⁷ Aydın, 30 Ocak 1951.

Balova Gazetesi (Tükel'in Ses'e Hazırlığı)

İmtiyaz Sahibi: Fahri Emnalar (Diş Hekimi)

Sermaye Sahibi: Hilmi Tükel

Yazı İşleri Müdürü: Fahri Emnalar

Basım Yeri: Hilmi Tükel Matbaası/Aydın

Yayın Süresi: Haftalık (Her Pazartesi)

Sayfa Sayısı: 2 (Birkaç Sayıda İlan Fazlalığı Nedeniyle 4 Sayfa Olarak Çıkmıştır.)

İlk Sayı: 6 Ağustos 1945

Son Sayı: 31 Mart 1947

Yayın Adedi: 76 Sayı

Yazarları: Hilmi Tükel, Fahri Emnalar, İrfan R. Göksal; M. Yapıcıoğlu (Hilmi Tüke'in Kendisidir !!! Köybaşı Makalesi), Fethi Suntekin, Güler'in Babası , Haluk İnal, ...?... Oruçlu, ...?... Çatıkkaş, Mehmet Ali Gözümlü, Muzaffer Ağat, H. Hatıfioğlu, Saniye Alphan, Münir Melal, Makbule Tekçe, Ferruh Refik Toksöz, ...?... Kavlakoğlu, Bayram Ali Cançeken, ...?... Gültepe, Bekir Koç, Kenan Şiner, Necdet Rüştü Efe, Sabriye Suntekin, Mediha Bölsel, Haluk Şiner, Altan Tekçe, Ahmet Hamdi Kavruk, Mustafa Ünver, Vecihi Ünal, H. M. Kartlas, Rıza Gökdağ, Halise Gönül...

Balova Gazetesi yine Aydın Basın-Yayın Hayatından tanık bir isim olan Hilmi Tükel öncülüğünde çıkartılmış ömrü çok uzun olmayan Yeni Mardan adlı gazetenin devamı niteliğinde bir gazetedir. 76 sayı olarak Aydın Basın Yayın hayatından yerini almıştır.

Gazete ilk sayısında “Amacımız” başlıklı başyazısında yayınlanma sebebini şöyle dile getiriyor: “...Yeni Madran’ımızın 4. sayısını yerine ‘Balova’mızın 1. sayısını sunuyoruz. Aydın için ‘Dağlarından yağ, ovalarından bal akar’ derler. Gazetemizin adını Balova koymakla gazetemizde şahsi ve maddi menfaatten uzak, memlekete yarar güzel sözler bulundurarak gazetesinde de bal gibi sözler bulunur dedirtmek istiyoruz. Bu isteğimizi belirtirken güvencimiz sadece yazı ailemiz olmayıp bütün memleket yazarlarının her türlü bilgilerinden yararlanmak ve kıymetli yazılarla gazetemizi ve gazetemizin sütunlarını doldurmak, süslemek düşüncesindeyiz. ...Amacımızda değişiklik yoktur, değişiklik sadece adından ibarettir. Sahifelerimiz yine siyasi olmayan, herkesin her yazısına açık; memlekete hizmet genç kalemlerin yetişmesine çalışmak amacımızdır. ‘Yeni Madran’ımız umduğumuzdan çok sevilmişti. Bu gazetemizi herkesin malı edişimizdendi! Balova’mız da aynı yolun yolcusudur; bu itibarla seveceğini umuyoruz. Yeni Madran’a gösterilen sevgi ve ilgi Balova’mızdan da esirgenmezse Balova’mızda elinden geldiği kadar sizlere kayık olmağa alışmağı bir borç bilecektir. Bizden sevginizi lütfen esirgemeyin, arka olun. Balova da dağımız ve ovamız gibi güzelleşsin, zenginleşsin, olgunlaşsın.”²⁹⁸

Balova Gazetesi 1945-47 yılları arsında sürdürdüğü yayın hayatı boyunca siyasetten uzak, Aydın ve çevresinden; zaman zaman da Aydın dışından (Ankara, İstanbul, Antalya... Daha çok Hilmi Tükel’in gördüğü şehirler hakkındaki yorum ve betimlemelerini aktaran yazılar) haberler vermiştir.

Balova Gazetesi günümüz gazeteciliğinden uzak, daha çok dergi kıvamında yazıları okuyucularıyla buluşturmuş bir süreli yayındır. Gazetede Tükel, Yapıcıoğlu, Güler’in Babası rumuzlu yazar günlük yazılarıyla okuyucularına seslenmiş, Güler’in Babası rumuzlu yazar da matbaaya gelen diğer basılı eserlerden alıntılar yaparak okuyucuları bu konuda bilgilendirmiştir.

²⁹⁸ Balova, 6 Ağustos 1945.

Bu kişi de büyük ihtimalle Tükeli'in kendisidir. Eğer Yapıcıoğlu isminde yola çıkarsak elimizde Ses Gaztesi'nde bu rumuzla yazı yazdığı bilgisi vardır. Ayrıca Tükeli, babasının önceki mesleğinin “Yapıcı” olduğunu vurgular. Ayrıca yine biliyoruz ki Hilmi Tükeli'in en büyük kızının adı Güler'dir. Bu durumda da “Güler'in Babası” yada “Yapıcıoğlu” Tükeli'in kendisidir.

Balova Gazetesi'nde Hilmi TÜKEL ilk defa siyasi bir gazete çıkartmak bahsetmiş ve bu tarihten itibaren Balova Gazetesi'nin içeriği giderek fakirleşmiştir.²⁹⁹ Bu durum Ses Gazetesi için yapılan alt yapı çalışmalarından kaynaklı olsa da 29 Ekim 1946'da Ses'in çıkan ilk sayısından sonra da Balova varlığını bir şekilde sürdürmüştür. Ses Gazetesi için Balova Gazetesi'nde gerçekleşen küçük kamuoyu yoklamasında vatandaşa Ses Gazetesi için hangi günlerde çıkartılması, kaç sayfa olması ve fiyatının ve içeriğinde ağır basmasını gereken unsurlar sorulmuş ve yapılan anketin ardından Ses Gazetesi hayata geçmiştir.

Bu arada Ses ile birlikte Balova'ya özellikle Hilmi Tükeli tarafından verilen ihtimam azalmış hatta gazete 63. sayısı 28 Ekim 1946'da yayınlanırken, birgün sonra çıkacak olan Ses, Balova Gazetesi'nin 64. sayısında yaklaşık 1 haftalıkta gecikmeye neden olacaktır.³⁰⁰

Artık yapılan kamuoyu yoklamasının “SES” adından karar kılınmıştır.³⁰¹ Yapılan ankette : “Açıkses, Aydınse, Aydınse, Ayses, Doğruses, Gürses, Hüres, Işıklises, Serises, Tokses, Türkses, Türkünesi, Uluses, Ulusses, Yüksekse” gibi önerilerle karşılaşan Tükeli, gerçekleşen yoğun katılımdan duyduğu memnuniyeti SES ismini isteyenlere 6 aylık, içinde SES kelimesi olanlara 1 aylık abonelik; başka adlar isteyenlere de gazetenin ilk sayısını hediye olarak gönderme kararı almıştır. Bu kararda gazetenin tanınırlığını arttırmanın da ön planda olduğu yadsınamayacak bir gerçek olarak ortaya çıkmaktadır.

²⁹⁹ Balova, 30 Eylül 1946.

³⁰⁰ Balova, 11 Kasım 1946.

³⁰¹ Balova, 14 Ekim 1946.

Madran ve Yeni Madran'ın devamı, Ses Gazetesi'nin hazırlayıcısı BALOVA, artık yayın hayatındaki yerinden yavaş yavaş feragat ederken bu sırada başka bir süreli yayının da gelişini sayfalarından duyuracak ve bu duyuruyla birlikte Balova'da bir sona erme süreci başlayacaktır. Hilmi Tükel tarafından hazırlanan "Doğuş" Dergisi'nin yayın hayatına başlamasıyla Balova Tükel için artık "...Lüzumsuz" bir yayın olacaktır.³⁰²

Tükel bu konuyu şöyle ifade eder: "...Sayın Abonelerim. Balova bugün siz sevgili ve sayın abonelerine son sayısını sunuyor. İki yıla yakın bir zaman sizlerleydik. Dertlerinle dertleştik ve sizlerden gördüğümüz yakın alakanın daima minnettarı olduk. Cumhuriyet Bayramı'nda sizlere siyasi gazetem 'Ses'i sundum. Ve öyle sanıyorum ki Ses'im çıktıktan sonra Bolavamız sizlere eskisi gibi faydalı olabilmekten uzun kaldı ve nihayet yılbaşında çıkardığım Doğuş mecmuamdan sonra da Balova artık büsbütün lüzumsuzlaştı. İşte bunun içindir ki; Balova'nın son sayısını da çıkartarak sizlere veda etmeğe ve hesaplaşmağa karar verdim. Malum olduğu üzere abone sayısı üzerindedir. Epeyden beri Balova'ya abone kaydetmiyordum. Hatta iki sayı evvel abone şartlarını Balova'dan çıkartmıştım. Hayli zamandır yeni abone kabul etmediğime göre aboneler mahduttur. Bunlara SES göndereceğim. Aboneler arasından Ses gönderilmesini istemeyenler varsa ehemmiyetsiz de olsa alacaklarını, dışarıda olanların adreslerine, göndermeğe, Aydın içinde bulunanların da matbaama teşriflerinde ödemeğe hazırım. Hakkımda esirgenmeyen teveccüh ve itimadın her zaman devam etmesi en büyük dileğimdir. Allah'a ısmarladık. Hoşçakalın sevgili ve sayın abonelerim, sevgili ve sayın okurlarım."

³⁰² Balova, 31 Mart 1947.

Ses Gazetesi

İmtiyaz Sahibi: Hilmi Tükel

Baş Muharrir: Hilmi Tükel.

Basımevi: Hilmi Tükel Matbaası.

Sayfa Sayısı: 2, ancak bazı sayılarının 4 sayfa olduğu da görülmüştür.

Abone: Yıllığı (100 sayı hesabı ile) 4,5 Lira, 6 Aylığı (50 sayı hesabı ile) 2,5 Lira

246. sayıdan itibaren yıllık 5 lira, 6 Aylığı 3 lira.

İlan: Resmi ilan (4 kelime 1 satır) 1.sayfada 30,diğer sayfalarda 20 kuruştur.

İcra 20, Tapu 5, Kayıp ilanları 3 Liradır.

Yayın Süresi: Salı ve Cuma günleri, 258. sayıdan itibaren Çarşamba ve Pazar günleri.

Sayısı: 5 kuruş.

Ses; 29 Ekim 1946 Salı günü ilk sayısıyla Aydın basın yayın hayatına girmiş ve uzun yıllar basın hayatında var olmayı başarabilmiş bir gazetedir. İmtiyaz Sahibi Mehmet Hilmi Tükel'dir. Tükel, Aydın Basın hayatında çok önemli bir isim, basının gelişiminde Aydın'da değerli bir gazetecidir.

1946–1950 yılları arasındaki dönemini değerlendireceğimiz gazetede önemli detayların altını çizerek bu dönemdeki yayın felsefesini örneklerle ortaya koyacağız. Gazetenin aynı zamanda 'Başmuharriri'³⁰³ olan Tükel, yerel hüviyetli bir gazeteyle 1946 yılında başladığı serüveninde oldukça başarılı olmuştur. Ses, incelediğimiz 4 yıllık süre içinde özellikle dönemin diğer gazeteleriyle kıyaslandığında daha çok yerel hüviyetini koruyabilmiş, ildeki ve çevredeki olayları daha çok yansıtabilmiş bir basılı yayın olarak karşımıza çıkar. Bunda şüphesiz ki Tükel'in yayıncılık konusunda gösterdiği özveri çok önemlidir. İlk defa köy ve bucaklar için muhabir arayan bir gazete yöneticisi olduğunu söylersek Tükel'in bu konudaki hassasiyetinin altını çizmiş oluruz. Kaldı ki Ses'in devlet imkânlarından diğer gazeteler kadar yararlanmadığı da (Özellikle ilk yıllarında) hesaba katılırsa bu konudaki yorumumuz daha açık anlaşılacaktır.

Tükel, Aydın'da gerçekleşen hemen hemen her basın yayın işinin içinde olmuş bir gazetecidir. Ses Gazetesi, 1946–1950 yılları arasında başlangıçta "Salı-Cuma", sonraları ise "Çarşamba-Pazar" olarak yayınlanmıştır. İlk dönemde özellikle Salı gününü seçmesindeki amaç Aydın'ın alışveriş için en kalabalık olduğu günün "Salı" oluşudur. Kurulan büyük pazara Aydın'ın hemen her yerinden gelen halka daha kolay ulaşılabilmesi düşüncesi Tükel'in yayın günlerini belirlemedeki en büyük dayanağı olmuştur.

İncelediğimiz gazete ilk sayısından itibaren önemli farklılıklar göstermektedir. Gazetenin ilk sayısında önemli bir ayrıntı olarak ilk gözümüze çarpan muhabir ihtiyacıdır. Bu o dönemde alışık olmadığımız bir ildir.³⁰⁴ Daha da ilginç " ilçe, bucak hatta köylerde" ibaresidir.³⁰⁵

³⁰³ Ses, 29 Ekim 1946.

³⁰⁴ Ses, 29 Ekim 1946.

³⁰⁵ Ses, 1 Kasım 1946.

İlk sayılarda alıştığımız “ Niçin Çıkıyoruz” yerine bu sefer Tükel “ Yolumuz” başlıklı bir yazıyla: “...Türk basını arasında SES atılmış bulunuyor. Her gazete ve mecmua ilk defasında kendisine bir program ya da ana hatlarıyla gayelerini anlatır... Ses’in uzun vadeli ve iddialı bir programı yoktur. O vaadden de iş yapma isteğindedir... Milletimize, kentimize, Aydınımıza sahip çıkmak ve Aydın’ın sesi vazifesi yapmak... Çalışmak bizlerden, ilgi sizlerden...”³⁰⁶ İfadeleriyle gazetenin gayesini ortaya koyar.

İlk sayının ikinci sayfasında “İlimizin Yıllık Çalışmaları” başlığıyla dönemin Aydın Valisi Selim Gündoğan ile röportaj vardır. İlde Milli Eğitim- Ziraat- Nüfus başlıklarıyla yayınlanan haberde çeşitli ayrıntılara yer verilmiştir. Örneğin: İlde başlığıyla verilen istatistikte 1947 yılı bütçesi 1 milyon.719 bin 897 Lira’dır. Milli Eğitim başlığıyla 1945–1946 ders yılında köylerde bulunan 7 bin113 öğrenci, Merkezde ilkokulda 16 bin 426 ve Eğitimli Köy Okullarında 2 bin 35 öğrenci olmak üzere toplam ildeki okullarda 25 bin 574 öğrenci bulunmaktadır.³⁰⁷

Aynı haberde ayrıca 1947 yılında 22 okulun açılışının yapılacağı müjdesi verilmiştir. 1946’da 208 kişiye 6 bin 297 dekar teslim edilmiş ve dekar başına 15 ağaç olduğu belirtilmiştir. Ayrıntılı bir tabloda nüfus, ölüm, doğum ve boşanma gibi olaylar karşılaştırmalı olarak gösterilmiştir.³⁰⁸

Nüfus	1944	1945	1946
Doğum	2895	3294	2333
Ölüm	1980	1547	1174
Evlenme	1312	1110	939
Boşanma	121	132	118

İlk sayıda Tükel’in kaleme aldığı “ Halkevleri Halkın evleri olmalıdır” başlıklı haberde Tükel, 22 Ekim 1946 tarihli Vatan Gazetesi’nden alıntıyla yazıda kendi başından geçeni anlatır. Tükel bu yazıda Mersin Halkevini yaptıran birkaç tüccarın

³⁰⁶ Ses, 29 Ekim 1946.

³⁰⁷ Ses, 29 Ekim 1946.

³⁰⁸ Ses, 29 Ekim 1946.

parayı temin ederek halkevini yaptırdığını ancak daha sonra DP'ye geçen tüccarların binanın ya da evin tapusunu istediklerinden bahseder.

Kendi başına gelen bir olayı da nakleden Tükel, Halkevi Başkanı Dr. Necip Aydın'ın kendisine CHP Aydın Halkevi İdare Kurulu'nca gönderdiği yazıya atıfta bulunarak "istifa ettim, ama başka partiye geçmedim... Halkevi, halkın evi olmalıdır..." gibi serzenişle okuyucuya bir nevi şikâyetle bulunur. Tükel; "...Halkevi, Halk odaları, partili partisiz bütün halkın evi ve odası olmalıdır..." sözleriyle bitirdiği yazıda böylece 'Tarafsız' olarak tanıttığı Ses Gazetesi'ni bir tarafa yakın olduğunu da bir parça belli eder.

Ses Gazetesi'nin 2.sayısı 2 sayfadır.³⁰⁹ 2. sayı ile 3. sayı arasında 11 gün vardır.³¹⁰ Bu da bize gazetenin yayın hayatına atılır atılmaz maddi sorunlarını anlamak açısından bir pencere açar. Daha ikinci sayıda sayfa sayısını yarıya düşüren Ses Gazetesi, incelemede arşivdeki sayfaların eksik olabileceği düşüncesini hatırıma getirdi. Ancak Ses'in 3. sayı da 2 sayfadır.

Burada kesin olarak gazetenin 2 sayfa yayınlanmaya başladığına kanaat getirmemde yardımcı olan şey gazetenin hatta dönem gazetelerinin son sayfalarındaki reklâm kısmıdır. Bu dönemde genellikle gazeteler son sayfalarını ilan ve reklâma ayırırlar. Bu bakımdan 2. sayfanın son sayfa olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Celal Bayar ve Adnan Menderes'in Aydın'a gelişleri Ses'te ayrıntılarıyla yer bulmuştur.³¹¹ Celal Bayar o dönemde Demokrat Parti'nin (DP) Genel Başkanı, Adnan Menderes ise kurucularından ve partinin önemli isimlerindedir. Haber sıradan gibi gelse de okunduğunda seçilen kelimeler ve üsluptan Tükel'in Demokrat Parti'ye karşı boş olmadığı görülecektir. Örneğin gazetenin bütünü (46-50 arası) düşünüldüğünde DP haberlerinin CHP haberlerinden gözle görülür ölçekte fazla olduğu görülecektir. DP her ne kadar iktidar partisi olması hasebiyle mantıken daha fazla habere konu oluyorsa da Tükel, haberlerindeki yazı dilinde gösterdiği özeni CHP için göstermeyecektir.

³⁰⁹ Ses, 1 Kasım 1949.

³¹⁰ Ses, 12 Kasım 1946.

³¹¹ Ses, 15 Kasım 1946.

Yine incelendiğinde Bayar ve Menderes'in İzmir'den Denizli'ye geçişlerini anlatan ve yazıda Aydın Tren Garı'nda şaşâlı karşılandıklarını anlatan ve kendi içinde de üslupla bir şaşâ yaratan haber dikkati çeker.³¹² Yine bu sayıda Tükel 1.sayfadan “ Gezi Notları” adlı bölümü yayınlıyor ve bunu sürekli hale getiriyor. Burada düştüğü bir notla Tükel, gezi notlarını daha önce Balova Gazetesi'nde gördüğü ilgiden dolayı tekrar etme isteğini okuyucuyla paylaşır. Gerçekten de gezi notları bölümü Balova'da uzun süre yayınlanmıştır.

Haber sıkıntısı nedeniyle gazetenin birinci sayfasına girdiğini düşündüğüm yazı dizi bu sayıya kadar aranan ve daha da aranmaya devam edecek muhabir sıkıntısını da aklıma getirdiğinde gezi yazılarının sürekliliğine bir başka anlam da katmaktadır. Tükel, bu sayıda Isparta, bir sonraki sayıda ise Burdur gezi notlarını aktarmaktadır.³¹³

Tükel, ilk sayıdaki Halkevleri yazısına gönderme yaparak yine CHP'yi eleştirmeye devam eder.³¹⁴ Muhalif bir bakış açısıyla kaleme alınan yazıda Tükel, artık bir parça gazetenin tavrını da ortaya koymaktadır.

Tükel, “M. Yapıcıoğlu” rumuzuyla “Ülke ve Muhalefet” başlıklı yazıda CHP'ye ait Ülke Gazetesi'nin 400 bin 000 Lira zararla kapandığını belirtir.³¹⁵ Aynı yazıda Ülke'nin kapanışını için başka bir yayında kendisinin dikkatini çeken “Darısı Ulus'un başına” ibaresini mesleki etik anlamında hoş bulmadığını ifade eden Tükel, bu yazarı isim vermeden kınayarak, yaptığı hareketin meslek onuruna yakışmadığı mesajını iletir. Hilmi Tükel; özellikle eleştirel yazılarda “M. Yapıcıoğlu” rumuzunu kullanır. Gazetenin yıl dönümlerinde okuyucuyu bu konuda ikna da etmeye çalışan Tükel, her yıl dönümünde yazarların fotoğraflarını yayınladığı bölümde Yapıcıoğlu'nun fotoğrafını da yayımlamayı ihmal etmez.³¹⁶

Hilmi Tükel, yazılarını genellikle eleştirel bir bakış açısıyla kaleme alır. Yine Ses'te kaleme aldığı “ Belediyemizin Maşallahı var” başlıklı yazısında yapılan zamları

³¹² Ses, 22 Kasım 1946.

³¹³ Ses, 26 Kasım 1946.

³¹⁴ Ses, 29 Kasım 1946.

³¹⁵ Ses, 29 Kasım 1946.

³¹⁶ Ses, 31 Ekim 1947.

eleştirerek bu konuda haksızlık yapıldığını ileri sürer.³¹⁷ Tükel, yapılan zamlara halkın oldukça tepkili olduğunu ifade ederek kahve ve meşrubata yapılan zamların halkın sınırlarını iyice bozduğunu belirtir. Bütün bunların yanında şehirde 1 hafta süreyle koyun etinin de bulunmadığını belirten Tükel, bunun sebebi olarakta belediyeyi göstererek konuyu şöyle aktarır: “...Belediye etin kilosunu 160 kuruşa kadar indirir, kasaplarda oluşan yeni fiyat kurtarmadığı için koyun kesmez. Ancak şehirde koyun eti bulunamaması üzerine belediye 10 kuruşluk zamları fiyatı 170 kuruşa çıkarır ve sorunu bu yolla çözer...”

Tükel, gazetenin ilerleyen sayılarında “CHP ve Gazeteciler” başlıklı yazısında CHP Kongrelerine gazetecilerin alınmaması konusunda kulağına gelenleri paylaşarak başladığı yazısında aynı durumun Aydın kongresinde olamaması gerektiğini söyler. Bu yazıda kongrelere partili ve partisiz tüm gazetecilerin girmesi gerektiğini ifade eden Tükel, Aydın’da kongrelere girememekten korktuğunu ancak bu konuda uygulamanın böyle olmadığını vurgulayarak adeta bir başka gazeteye mesaj iletir tarzda yazısını noktalar.³¹⁸ Hilmi Tükel bu yazısıyla yaklaşan kongrede yaşanması muhtemel bir sorunu dile getirerek yaşanmasının önünü keser, zira Tükel’in kongreye girdiğini ve bunu haber olarak gazeteye taşıdığını da Ses’in sayfalarında göreceğiz.

Aynı sayıda “Mesele Yoktur” başlıklı yazısında ise “...Kasaplarda bulunamayan koyun etine Belediyenin 10 kuruş zam yapmasıyla birlikte kasaplar koyun eti kesmeye başlamıştır...” ibareleriyle konunun çözüldüğünü vurgular.³¹⁹ Bu yazı gazetenin Aydın’da yaşanan herhangi bir soruna karşı duyarlılığının göstermesi ve bu konunun çözümünde kamuoyunu oluşturabildiğini ortaya koyması bakımından da önemlidir.

Ses Gazetesi’nde karşımıza çıkan “Aydında Hiçbir Şey Yok Mu?” önemli bir yazıdır. Zira 1922 yılında geçirdiği yandığından beri Aydın şehrinin bir türlü eski günlerini kazanamadığını vurgulayan Tükel, başka bir gazete yayınlanan Aydın değerlendirmesinde ilin 2 Mebus’un Milli Eğitim Bakanı olmasına karşın halen bir Lisesi’nin olmayışından dert yanar ve yazının haklılığına göndermelerde bulunur.³²⁰ Bu sorun o dönemin hemen her yazılı basın organında dile getirilir. Bu konuda en çok

³¹⁷ Ses, 3 Aralık 1946.

³¹⁸ Ses, 10 Aralık 1946.

³¹⁹ Ses, 10 Aralık 1946.

³²⁰ Ses, 17 Aralık 1946.

çağırını ise o dönemde Aydın Gazetesi yapmıştır. Bu sayıda dikkat çeken başka bir ayrıntı da Ses Gazetesi'nde ilk defa karikatür yayınlanır.

29 Aralık 1946'da gerçekleşen DP İl Kongresi'ni anlatan Tükel, kongreyi Etem Menderes'in açtığını belirterek; Etem Menderes, Dr. Mükerrerem Sarol, Şahap Gürsel, Eyüp Şahin, Mithat Levent, Ekrem Torunlu ve Kemal Yağcı'nın yönetime yeniden seçildiğini bildirir.³²¹ Diğer Demokrat Parti haberlerinde olduğu gibi Tükel'in ateşli anlatımı burada da ilginç bir ayrıntı olarak göze çarpmaktadır. Örneğin yine bu sayıda yer verdiği CHP İl Kongresi haberinde kullandığı dil göz önüne alınırsa aynı dille yapılmayan anlatım hemen dikkati çeker.

Hilmi Tükel, eleştirel yazılarında genellikle M. Yapıcıoğlu'nun ağzından göndermeler yaparak konuyu anlatarak çözüm yolları önerir veya karşılaştığı durumu kınayan ifadelere yer verir. "Bayanların Hamam Derdi" başlığıyla naklettiği haberde M. Yapıcıoğlu rumuzunu kullanan Tükel, burada Demokrat Parti Büyük Kongresinde emekli General Sadık Aldoğan'ın "Eski Hamam eski taş; yalnız tellaklar değişti" sözü üzerinden bir girişle fahişelerin hamamlarda aile kadınlarıyla farklı günlerde yıkanmaları konusunun üzerinde durur. Aynı hamamda temiz aile kadınlarıyla fahişelerin yıkanmaması gerektiğini, bu gibi durumlarda kimin ne olduğunun ayırt edilemeyeceğini vurgulayan Tükel, fahişeler için hamamlarda farklı bir gün ayrılmasını teklif eder.³²² Tükel'in "M. Yapıcıoğlu" rumuzunu kullanmada 2 gayesi vardır. İlki; sadece kendi adıyla zaten 1 yaprak olarak okuyucuyla buluşan gazetede kadronun zayıf olduğu imajını vermek istemez.

İkinci sebep ise bu şekilde Tükel ismiyle söyleyemediklerini ifade edebilmek daha kolaydır. Ancak Tükel, gazetede özellikle yıl dönümlerinde yayınladığı ve yazarların fotoğraflarının yer aldığı bölümde M. Yapıcıoğlu'nun fotoğrafını da yayınlamaktan çekinmez. Dikkatli bakılacak olursa fotoğrafın (Aslında buna karikatürden bozma karakalem çalışması da denilebilir) kendi görüntüsünün büyük ve bir parça sakal eklenmiş olduğu hemen fark edilebilir.³²³

³²¹ Ses, 31 Aralık 1946.

³²² Ses, 17 Ocak 1947.

³²³ Ses, 29 Ekim 1948.

Tükel, Ses Gazetesi'nin 25. sayısında Etem Menderes'in DP İl Başkanlığı döneminde Menderes aleyhine; Salim Gündoğan (Vali) Orhan Çiftçi (Belediye Başkanı) ve Neşet Zencirci'nin (Germencik Belediye Başkanı) açtığı davaların sonuçlandığını söyler. Tükel, Menderes'in Belediye Başkanı Orhan Çiftçi'nin açtığı davadan beraat ettiğini ifade ederek, dönemin Aydın Valisi Salim Gündoğan'ın açtığı davada Ethem Menderes'in suçlu bulunduğunu ve 3 gün hapis 1 Lira ceza ve 200 lira şahsî tazminat cezasına çarptırıldığını belirtir.³²⁴

Gazete yayın hayatında 2 sayfa olarak devam etse de zaman zaman sayfa sayısını arttırmak ister. Tükel, belirli aralarda gazeteyi 4 sayfaya çıkartarak birinci sayfadan yayınladığı minik ilanda okuyucuya seslenir ve sayfa sayısının artmasının arz talep doğrultusunda olacağını ifade eder.³²⁵ Ancak incelendiğinde görülecektir ki bu dönemde kağıt her basın yayın organı için en büyük sorundur. Ses Gazetesi de bu sorunu yaşar. Özellikle 1948 yılında Ses, neredeyse haftalık bir gazete hüviyetini kazanır. Gazetenin uzunca bir süre resmi ilan alamadığı da göz önüne bulundurulursa 48 yılı Ses için zorluklarla geçmiştir.

Tükel, yayın hayatının başında 'tarafsız' kimliğiyle başladığı serüveninde yavaş yavaş taraf olmaya başlamıştır. Gerek Demokrat Parti (DP) ile ilgili haberlerdeki üslup gerekse eleştirel yazıların değişmez teması CHP onun bu konudaki düşüncelerini yavaş yavaş gün yüzüne çıkartmaktadır. Yine Ses'te rastladığımız DP İl Kongresi yapıldığı haberine yer veren ve kongreye Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu'nun başkanlık ettiğini vurgulayan Tükel, Etem Menderes'in konuşmasına genişçe yer verir.³²⁶ Menderes kongredeki konuşmasında söze, Silifke'de bir yaşlı demokrattan dinlediği Abdülhamit devrinden bugüne kadar geçilen evrelere göndermeler yaparak; yaşlı demokratın bunlara rağmen hükümetten olumlu bir yan göremediklerini, hayata küstüklerini ancak DP ile delikanlaştıklarını söyleyerek başlar. Yazının son bölümünde kongredeki dileklere yer veren Tükel, burada baskılardan şikâyet edildiğini, komünizm tehlikesini, dil anarşisi, din derslerinin gerekliliği, anti demokratik kanunların balyoz gibi durmasını vurgulayarak işçi dertlerine, yol ve köy kanununa göndermelerde bulunur.³²⁷

³²⁴ Ses, 31 Ocak 1947.

³²⁵ Ses, 27 Mayıs 1947.

³²⁶ Ses, 20 Ocak 1948.

³²⁷ Hilmi Tükel bu yazıda CHP'li gazetelerin partilileri zorla abone yaptığını ileri sürerek oluşan haksız rekabeti vurgular. Zira Ses Gazetesi yine o dönemde ilan alamaz ve devlet desteğinden mahrum bırakılır.

Tükel, siyasi görüş olarak daha çok demokrat çizgide ve bazen de milliyetçi vurgularla okuyucularına seslenir. Ses'in Ocak 1948 tarihli 124.sayısında da Amerikan yardımını kötüleyen Tükel; ekonomik politikaları eleştirir.³²⁸ Ancak yine ilginç bir ayrıntı olarak ileride dikkati çekecektir ki Amerikan karşıtı yazıları kaleme alan Tükel, gazetenin özellikle 180. sayısından sonra İngiliz ve Amerikan ordusu, başkanları ve neredeyse bu iki ülke ile ilgili gerekli gereksiz her türlü ayrıntıyı gazete sütunlarına taşıyacaktır. Hatta yerel bir gazete olarak incelediğimiz Ses, bu yönüyle 'Amerikan e İngiliz Hayranı' imajının oluşmasına bile neden olacaktır. Tükel bu sayıda Aydın Ticaret Okulu öğretmenlerinden Suphi Uzunca'ya ABD Başkanı Truman'dan gelen tebriği geniş bir haber yapacak ve okulda açılan sergiye davet edilen Truman'ın katılmamasında dolayı Uzunca'ya yolladığı teşekkür yazısına geniş ölçekte yer verecektir.³²⁹

Ses'in bazı sayılarında farklı olarak başlıkların kırmızı oluşu dikkati çekmektedir.³³⁰ Dönemin basılı yayınlarında bu gibi farklılıklar genellikle yıl dönemlerinde, resmi bayramlarda dikkati çekmek için kullanılır. Ancak Tükel, bu hareketiyle gazeteye bir canlılık getirmeyi amaçlamaktadır.

Tükel, gazetenin imtiyaz sahibi ve matbaacısı olmanın yanında ayrıca baş muhabiridir. Çevre ilçelerde ve köylerde düzenlenen etkinliklere de katılarak bu haberleri sayfalarına özenle taşıyan Tükel, DP'nin kuruluşunun 2.Yıl dönümü dolayısıyla Nazilli'ye giderek burada Adnan Menderes ve Refik Koraltan ile birlikte birçok vatandaşın da katıldığı kutlama törenlerine de büyük ölçüde yer verir. Tükel, kısacası Ses'in her şeyidir!

Bu dönemde Aydın Valisi Rüküddin Nasihioğlu'nun Cumhurbaşkanı İsmet İnönü ile görüşmesi de Ses'te geniş bir içerikle yayınlanır. Nasihioğlu, Milli Şef ile görüşmesinde o dönemde eğitimle ilgili en büyük sorunlarını İnönü'ye iletir. Aydın, siyaset arenasında önemli bir yer tutarken; ilde halen daha bir lisenin bulunmayışı

³²⁸ Ses, 27 Şubat 1948.

³²⁹ Haberin detayı incelendiğinde Uzunca'nın Batı ile entegrasyon kapsamında birçok çalışmasının olduğu ve okulda açtığı bir sergiye Amerikan Başkanı Truman'ı davet ettiği için Amerika'nın İzmir Büyükelçisi aracılığıyla bu telgrafı aldığı bilgisine ulaşılır.

³³⁰ Bkz. Ses Gazetesi 1948 yılı 133. ve 139. sayılar.

hakkında dileklerini iletir.³³¹ Bu konuda çözüm beklemediklerini vurgular. Bu görüşmeden kısa bir süre sonra da Orta Ticaret Okulunun lise olacağı bildirilir ve 1950'ye kadar Aydın'ın biri mesleki eğitim veren 2 lisesi olmuştur.

Dönemin Valisi Rükükniddin Nasihioğlu Aydın'a atandığı sırada Hilmi Tükel ile trende karşılaşır ve görüşür. Vali Nasihioğlu, Aydın'da 2 gazetenin çıkmasından memnun olduğunu iletir. Bunun, Aydın için önemli bir kazanım olduğunu ifade eder. Bunun üzerine Tükel, ilan alamama konusunda yaşadıkları sıkıntıyı belirterek Nasihioğlu'ndan yardım ister. Nasihioğlu konuyla ilgileneceğini söyler ancak aradan aylar geçmesine karşın Ses aynı sıkıntıları yaşamaktadır.³³²

1931 Matbuat Kanunu Tükel'e göre gazeteciler için bir fiyaskodur. Bu gazeteciliği bir zümrenin eline ittiğini savunur. Matbuat Kanununun ardından ilk olarak Aydın'da Doğuş'un çıktığını belirten Hilmi Tükel, 6 ay sonra ise bu kanunda yapılan değişikliklerle gazeteciliğin öldüğünü söyler.³³³ Bu kanuna göre; gazete çıkaracakların en az lise mezunu olması gerektiği ve bir bankadan teminat mektubu isteniyor olması Tükel'e göre bu sektörün belli bir kesimin eline geçmesini sağlamıştır.³³⁴

Ekim 1948'de Demokrat Parti Aydın'da miting yapar. Daha önceki DP haberleri gibi burada da oldukça ayrıntılı olarak izleyebildiğimiz haberde Tükel, Millet Partisi'nden de bahsederek bu partinin kurulmasına sevinmediklerini ifade eder. Çünkü Millet Partisi'nin kurulması Tükel için ihanettir.³³⁵

Bu ayın sonunda Ses, 3 yaşına girecektir. Tükel, 3 yılın basın hayatında önemli bir süre olduğunu vurgulayarak başladığı yazısında basılı yayınların içinde bulunduğu zor durumdan bahsederek tüm gazetelerin yayın hayatında geçirdiği birkaç senenin aslında çok önemli bir özverinin sonucu olduğunu ifade eder. Tükel, yazısında; "...Bu yıllar gazete çıkarmak için önemli. Özellikle Ses gibi tarafsız, dayanaksız durumda olan bir gazete için..." ifadeleriyle hem kendi başarılarının altını çizer hemde resmi olarak desteklenmediklerini ve bu durumun devam ettiğini belirtir. Tükel, yazısının devamında

³³¹ Ses, 1 Haziran 1948.

³³² Ses, 23 Haziran 1948.

³³³ Ses, 27 Temmuz 1948.

³³⁴ Tükel, bunun gazeteciliğe büyük bir darbe olduğunu, acılarını ise milletin tam 15 yıl çektiğini söyler.

³³⁵ Ses, 19 Ekim 1948.

“...Zaman zaman partiler kendilerine geçmemi, hiç değilse propagandalarını yapmamı medeni cesaret göstererek muhalefet saffını tutmamı istediler. Ses’in o zaman nasıl kapılaşacağını göreceğimi söylediler. Hatta parti teşkilatının abone edileceğini ilave ettiler. İlan verilmediği için masrafını dahi çıkaramayan, her gün içeri giden Ses için bu güzel bir şeydir... Ses’in yayını tatil ettiğini Aydın göremeyecektir...” ifadelerine yer verir.³³⁶

Ses Gazetesi’nde karşımıza çıkan bir başka önemli ayrıntı da Kemal Özkaynak’tır. Türk Edebiyatı’nda önemli bir şahsiyet olan Özkaynak, bu dönemde Aydın’da görev yapmaktadır. Özkaynak 1938-1950 yılları arasında Aydın’da yayımlanan yazılı basında tarih çalışmalarıyla öne çıkar. Daha çok yerel tarih alanında çalışmalarıyla Başta Aydın Gazetesi olmak üzere Akış ve Kültür Mecmualarında da karşımıza çıkan Özkaynak, Aydın Ortaokulunun Müdürü olarak görev yaptığı Aydın’dan daha sonra Ankara’ya atanır. Özkaynak yaklaşık 11 yıl Aydın’da görev yapmıştır.³³⁷

Mayıs 1950’de gerçekleşen seçimlerin ardından detaylı haberlere yer verilir. Tükel, bu seçimlerde kendisi de Millet Partisi’nden adaydır.³³⁸ “Seçimleri DP kazandı” başlığıyla bu sayıda yayınladığı haberde DP’ye başarı dileyen Tükel, tek parti döneminde gerçekleşen icraatlardan fazlasını halkın beklediğini ifade ederek; 27 yıllık CHP iktidarının ortaya koydukları için teşekkür mahiyetinde yorumlar yazar. Bu seçimlerde önemli bir ayrıntı da Tükel’in daha önce DP’ye ihanet olarak gördüğü Millet Partisi’nden milletvekili adayı olarak karşımıza çıkmasıdır.³³⁹

18 Ekim 1948’de yine kendi gazetesinde Millet Partisi’nin kurulmasına sevinemediklerini, bunun DP’ye açık bir ihanet olduğunu vurgulayan Hilmi Tükel, Millet Partisi’nden 1950 seçimlerinde aday olur; ancak seçimleri kazanamayınca DP İktidarına başarılar diler. Tükel’in bu konudaki tutumu düşünüldüğünde DP’nin adayları dikkat çekicidir. DP’nin listesindeki önemli isimler nedeniyle Tükel’in başka bir partiden seçime girmesi olası bir seçenek olarak karşımıza çıkar.

³³⁶ Ses, 29 Ekim 1948.

³³⁷ Ses, 5 Kasım 1948.

³³⁸ Ses, 17 Mayıs 1950.

³³⁹ Ses, 17 Mayıs 1950.

Zira Adnan ve Ethem Menderes'ler, Fuat Köprülü ve listedeki diğer isimler siyaset sahnesinde hem tanıdık hemde maddi ve eğitim düzeyi olarak Tükel'den daha üst düzeyde gözükmektedir. Tükel, maddi olarak kötü bir durumda olmasa da eğitim açısından listedeki isimlerden daha düşük bir standarttır.³⁴⁰ Tükel 1950'de gerçekleşen seçimi milletvekillerinin listesini aldıkları oy oranına göre detaylarıyla yayımlar.³⁴¹ Buna göre Milletvekilleri ve aldıkları oy oranları şöyledir:

1) Adnan Menderes	77138
2)Fuat Köprülü	77120
3)F.Lütfi Karaosmanoğlu	77108
4) Namık Gedik	76930
5) Şevki Hasırcı	76784
6) Etem Menderes	76625
7) Baki Öktem	76588

Ses Gazetesi kısa bir değerlendirmeye 1946–50 yılları arasında zayıf bir çizgide yayın hayatını devam ettirmiş, kimi zaman yerel kimi zaman ise ulusal bir gazete grafiği çizmiştir. Yayının hemen her yazı belirttiği üzere destek alamaması en büyük sıkıntısıdır. Ancak Tükel, basınımlı gerçekleştirdiği diğer yayınlarla elde ettiği kazançla Ses'in ayakta kalmasını sağlamıştır.

Maddi olarak zorluklar çekse de matbaasının oluşu onu ayakta tutabilmiştir. Zira incelediğimiz bütün yayınların en büyük sorununu matbaa giderleri ve kâğıt oluşturmaktadır. Aydın Gazetesi gibi parti tarafından desteklenen bir gazetenin dahi bu sıkıntıları zaman zaman çektiğini düşünürsek; Ses, zorluklarla savaşıma konusunda başarılıdır.

Tükel, Aydın basın hayatı için önemli bir şahsiyet olmasının yanında Türk Basının gelişmesine katkıda bulunmuş ve Aydın basın yayın hayatı içinde de döneminde çığır açmış bir gazetecidir. İncelediğimiz 4 yıllık bölümde Tükel resmi ilan

³⁴⁰ Hilmi Tükel, 6 yaşında okula başlamış ve Kenz'ül İrfan (Yedi Eylül) mektebinden mezun olmuştur. Mezuniyeti de 15 Mayıs 1919'da Yunanlıların İzmir'i işgal etmesi üzerine alele acele yapılan imtihan sonunda olmuştur.

³⁴¹ Ses, 19 Ekim 1948.

bakımından deyim yerindeyse ambargoya uğramıştır. Buna rağmen yayını ayakta tutabilmiş olması bu yönüyle de tekdire şayan bir özveri içinde olduğunun ispatı niteliğindedir.

Mehmet Hilmi Tükel (1907–1995)

Hilmi Tükel Matbaası 1941

Hilmi Tükel ile ilgili önemli detayları yine Ses Gazetesi'nin 62. kuruluş yılı dönümünde gazetede yayınlanmıştır. Aydınlı Yerel Tarih Araştırmacısı Ercüment Köybaşı çocukluğunda Tükel'i tanıyan biri olması ve Aydın basın camiası içinde halen aktif olarak çalışması hasebiyle kaleme aldığı "29 Ekim ve Hilmi Tükel" adlı makalesinde Tükel hakkında önemli bilgileri okuyucuyla yine Tükel'in kurucusu olduğu gazetede yayımlar.³⁴²

Buna göre Mehmet Hilmi Tükel, 7 Ağustos 1907'de Aydında doğmuştur. 3'ü kız, 6 kardeşten en büyüğüdür. Anneannesi ve ablaları molla olan Tükel'in en büyük ablasının kocası ve kayınpederi de müderris idiler. 6 yaşında okula başlamış ve Teshiliye ile 1. ve 2. Kenz'ül İrfan (Yedi Eylül) mekteplerinden mezun olmuştur. Mezuniyeti de 15 Mayıs 1919'da Yunanlıların İzmir'i işgal etmesi üzerine alelacele yapılan imtihan sonunda olmuştur. Okul kapatılmış, 27 Mayıs'ta Yunanlıların Aydın'a

³⁴² Ses, 29 Ekim 2008.

girmesiyle Salib-i Ahmer (Hıristiyan Kızılay'ı; Kızılhaç) yapılmış. Milli kuvvetlerin dağılması üzerine Tükel Aydın'dan dedesinin yanına Söke'ye gitmiştir. Tükel'in babası yapıcı ve marangoz ustası olduğundan, işgal süresince babasının yanında çalışmıştır.

Aydın'ın kurtuluşundan sonra babası Hüsnü Tükel, Aydın'da Doğu Gazi Bulvarı üzerinde Denizcilik Bankası'nın olduğu yerde bakkal dükkanı açarak ticarete girmiştir. Tükel, bir süre bakkal dükkânında da çalışmış. Köybaşı, Tükel ile gerçekleştirdiği bir röportajda Cumhuriyetin ilk yıllarında kendisinden başka bu işi yapanın pek olmadığını vurgular. Hilmi Tükel'in annesinin küçük kardeşinden (Hayriye teyzesi) esinlenerek gazeteciliğe, yayıncılığa ve baskıcılığa başladığında 16 yaşındaymış.

Tükel bu yıllarda hemen her gazeteye bulmaca ve bilmece göndermiş. 1928 yılına kadar Arap harfleriyle baskı yapan gazetelerde sayısız yazı ve hikâyeleri çıkmıştır. 1931'in Mart ayında Aydın'da "Aydın" isimli bir matbaa hizmete girer. Ali Kemal ve Şevket Bey tarafından yayın hayatına başlayan bu matbaada Tükel'de çalışmıştır. Sonradan CHP tarafından ikinci bir basım evi açılmış ve bu kez "Aydın" basımevi kapatılmıştır.³⁴³

Aydın matbaası kurulduğu yıl Aydın'da ilk derginin çıkmasına öncü olmuş. Hilmi Tükel, Fuat Tevfik Berçmen ve dört arkadaşıyla daha sonra 21 Mart 1931'de "Doğuş" dergisini çıkarmıştır. Sonradan katılan dört kişi sıra ile çeşitli mazeretler bularak ayrılmışlardır. Berçmen ve Tükel daha işin başında iki kişi kalmışlardır. 15 günde bir çıkan bu derginin daha 2. sayısında Berçmen hastalanmış. 3. ve 4. sayılarda ağırlaşıp İstanbul'a gitmiş ve orada vefat etmiştir. Tükel 4. sayıyı cebinden ödeyerek çıkarmış, karşılayamadığı giderler dolayısıyla dergi kapanmıştır. Tükel bu arada vatani görevini gerçekleştirmek üzere Aydın'dan ayrılmıştır. 1938 yılına kadar çeşitli gazete ve dergilerde günlük tefrikaları devam etmiş; Yeni İstanbul, Demokrat İzmir ve Tercüman gazetelerine muhabirlik yapmıştır.

Hilmi Tükel 1938'de kendi adını taşıyan matbaa'yı kurmuş, gazete çıkarmanın dışında daha sonra kırtasiyecilik, gazete bayiliği, eski kitap alım-satımı, piyango bayiliği ve sinema işletmeciliği işlerini gerçekleştirmiştir. 1941 yılında Fuat Şahin

³⁴³ Bu konuda gerçekleşen kapama olayından önceki basımevinin sahibi Kemal Beslen'e ait CHP-Beslen yazışmalarını Aydın Gazetesi bölümünde ayrıntılarıyla aktarmıştık.

Erlaçin'in "Halkın Dili Gazetesi", Tuğrul Aka'nın "Akış Dergisi ve Gazetesi" ile Diş Hekimi Veysel Kùltür'ün çıkardığı "Kùltür Dergisi" 8.sayısından itibaren "Hilmi Tùkel Matbaası"nda basılmıştır.

1945'den itibaren Aydın'da gazete ve dergi basımında hızlı artış gör÷lmüş. Bu katkıyı sağlayan Tùkel, 4 Haziran 1945'te "Madran Gazetesi"ni çıkarmıştır. Sanat ve kùltür ağırlıklı bu gazete 16 Temmuz 1945'te "Yeni Madran" olarak çıkmış, o da 4. sayısından sonra yerini "Balova Gazetesi"ne bırakmıştır. 29 Ekim 1946'da kurduğı "Ses Gazetesi"nin muhabir ve yazarlığını yaparken, çok arzuladığı dergi çıkarma hevesini kendi matbaasında tatmıştır.

1 Ocak 1947'de "Doğuş" isimli aylık derginin ilk sayısını çıkarmıştır. Baş Muharrir Mediha Bölsel, Makbule Tekçe, Altan Tekçe, Haluk İnal, Rıza Gökdağ, Saniye Alphan, Nuri Sevincek ve M.Ali Gözüm, derginin yayın ekibidir. Hilmi Tùkel, Doğuş Dergisi'nde "M.Yapıcıoğlu" takma isim ile köşe yazmıştır. O yıllardaki gazete ve dergilerde " Bir kardeşin hatırası, Sırnaşık, Ben bir günahkârım" isimli günlük yayınlanan tefrikalarını sonra kitap olarak da çıkarmıştır. 1908'den 1960'a kadar Türkiye'de çıkan gazete ve mecmuaların ilk sayılarını biriktirip, kitaplaştırarak yayınlamıştır.

Atatürk'ün Aydın'a gelişi ve anılarını içeren kitabı onun son eserleri arasındadır. Aydın dışından bile şiir yollayan genç şairlere destek olan Tùkel, Aydın'ın sinema kùltürüne katkıda bulunmak için yazlık "Ses Sineması"nı kurmuştur. Sosyal yönü güçlü olan Tùkel, 17 Nisan 1954 de yapılan Hilalspor kongresinde, Hulusi Berçmen başkanlığındaki yönetim kurulunda görev almıştır. Güler, Diler ve Çiler isimli 3 kız babası olan Tùkel, 1971'de " Basın Şeref Kartı" sahibi olmuştur.³⁴⁴ Tùkel, Ses Gazetesi'ni 1974 yılında kızı Diler ve damadı Nurettin Günaydın'a bırakmıştır. Diler Günaydın, 1988 yılına kadar Ses'in yazı işleri müdürlüğünü ve sahipliğini yapmıştır. Eşi vefat edince gazeteyi Hasan Ağababaoğlu ve Yalçın Ata'ya devretmiştir. Bu ortaklıkta bozulunca, "Ses"in yayını 1990 yılından bu yana "Meral Ata" tarafından yürütölmeye başlanmıştır. Hilmi Tùkel, 14 Haziran 1995 tarihinde 88 yaşında vefat etmiştir.

³⁴⁴ Hilmi Tùkel, halen Aydın'da 'Basın Şeref Kartı' sahibi tek gazetecidir.

Halkın Dili Gazetesi

Halkın Dili Gazetesi 2 Temmuz 1941 tarihli 2. sayısı

Kurucusu: Fuat Şahin Erilaçın

Yayın Başlangıcı: 30 Haziran 1941

Yayın Bitişi: 4 Mart 1943

Yayına hazırlandığı Yer: Hilmi Tükel Matbaası (Aydın)

Basıldığı Yer: Hilmi Tükel Matbaası (Aydın)

Değeri: 2 Kuruş, 33. sayıdan sonra 3 Kuruş

Yayın Süresi: Pazar hariç haftanın 6 günü, sonradan haftada 2 gün

Yayın Türü: Günlük Siyasi Gazete

Yazarlar: Fuat Şahin Erilaçın (Başyazar), Sabri Erilaçın, Ferruh Tokgöz, M. Ali, İ.Hakkı Baltacıoğlu, Alptekin Güven, Samim Kocagöz, N.R, Haluk İnal, Şehabettin Keskindikkılıç, Bedirhan Çınar, A. Erdik, Bahri Selçuk, Lütfi Güney, Eşref Gezen, Selami Münir Yurdatap...

Halkın Dili Gazetesi Kurucusu, İmtiyaz Sahibi ve Umum Neşriyat Müdürü (Bugün Yazı İşleri Müdürü olarak ifade edilir) Fuat Şahin Erilaçın; 1889–1963 yılları arasında yaşamış, 4.dönem Aydın Milletvekilliği yapmış ve “Gazeteci” olarak Aydın için çalışmış önemli bir şahsiyettir. Aydın Türk Ocağı’nda Başkanlık yapmıştır.

İstanbul Halkalı Ziraat Okulunu bitiren Erlaçın; Reddi İlhak Cemiyetinde ve Kurtuluş Savaşında önemli rol oynadı. Aydın Belediye Başkanlığı da yapan Erlaçın, Aydın'da Serbest Fırka'nın kuruluşuna öncülük etti, Aydın Türk Ocağı Başkanlığı görevini yürüttü. Erlaçın; Halkın Dili gazetesini çıkardı ve çeşitli dernek ve kooperatiflerde çalıştı.

Halkın Dili Gazetesi yayın hayatına başladığı 2. dönemde “Biz Neden Çıkıyoruz?” başlıklı yazısında kendilerince yayına tekrar başlama nedenlerini anlatmışlardır.³⁴⁵ Bu yazıda; “İki tek sayfalık mütevazı durumuna göre büyük vilayet merkezlerindeki ağabeylerimizle hemayar (Aynı düzeyde) olmayı beklemiyoruz” ibareleriyle okuyucu gözünde kendi yerlerini belirleyen Halkın Dili; yayın hayatı boyunca sadece ilancılık ve başkalarının menfaatleri için çalışmayacaklarını belirterek; amaçlarının halka hizmet etmek olduğunu ve halkın sorunlarına çözüm aramak olduğunu (Ki yazıda da –İsmimizin icabını yapacağız- ibaresi geçer) altını çizmiştir. Bunu da “Kelamülhalk” ve “Lisanülhak” ifadeleriyle devrin diliyle anlatmışlardır.³⁴⁶

Gazete önceleri arkalı önlü tek yaprak ve iki sayfa olarak çıkmaktadır. Bu gelenek gazetenin 33. sayısında bozulmaktadır.³⁴⁷ Bu tarihten sonra gazete arkalı önlü 2 yaprak ve 4 sayfa olarak çıkmaya başlamıştır. Bu kararı 106. sayıya kadar uygulayan Halkın Dili Gazetesi bu sayıdan sonra tekrar tek yaprak 2 sayfaya düşmüştür.

Gazete sayfalarındaki bu düşüş geçmişte olduğu gibi 2 sayfa çıkan gazetenin fiyatında bir değişikliğe neden olmamıştır. Gazete 4 sayfa çıkarken satıldığı 3 Kuruşa satılmaya devam etmiştir. Yalnız gazete 2 sayfa çıkartılmaya başlandıktan sonra bir ara 4 sayfa çıkmıştır.³⁴⁸ Bunun muhtemel sebebi Kurban Bayramı ve Yeni Yıl kutlamalarıdır. Küçük bir yazıyla durumu açıklayan Halkın Dili; bundan sonra pazartesi günleri 4 sayfa çıkmaya gayret edeceğini bildirmiştir. Bu arada 6 gün çıkarken birden haftada 1 güne düşüşüne de mali olarak cevap bulmak mümkündür. İncelendiğinde basımdaki kalite hemen dikkati çeker.

³⁴⁵ Halkın Dili, 30 Haziran 1941.

³⁴⁶ Halkın Dili, 30 Haziran 1941.

³⁴⁷ Halkın Dili, 30 Ağustos 1941.

³⁴⁸ Halkın Dili, 26 Mart 1942.

Daha önce 3. hamur kâğıda basılan Halkın Dili, bu sayısında ambalaj kâğıdına (Pelür) benzer bir kâğıda basılmış, ebadı da öncekilere nazaran değişmiştir.³⁴⁹ Eğer gazete birebir incelenirse son sayılarındaki farklılığı hemen kavranacak, kâğıt ve ebattaki farklılık hemen kendisini fark ettirecektir. Kaldı ki gazetenin adının yer aldığı ilk sayfadaki “Halkın Dili” ibaresinin renk değiştirmesi bile maliyet açısından önemlidir. İki baskıya girmeyeceği düşünüldüğünde bu bile önemli ölçüde maliyeti düşürebilir. Bütün bunlar olurken gazete tekrar 2 sayfaya düşecek ve ardından haftanın 1 günü çıkmak yerine Perşembe ve Pazartesi günleri okuyucularıyla buluşacaktır.

Gazete ilk sayısında yayın hayatı sonuna kadar ilancılık ve başkalarının menfaatlerine çalışmayacaklarını söylediye de ileride maddi zorluklar yaşayacak ve ilan gazetesi görünümünü de alacaktır.

Bu her ne kadar uzun süreli olmasa da gazete belirli dönemlerde tek sayfa haber ve yazı, diğer sayfada ise reklâm ve ilanlara yer vermiştir. Halkın Dili yayımlandığı dönemde önemli bir okuyucu kitlesi yakalamış, dönemin önünde giden bir anlayışa da sayfalarında yer vermiştir. Aydın’da çıkan bu siyasi gazete yerel gazete hüviyetinden sıyrılmıştır.

Günümüz yerel gazeteciliğinde 2/3 kuralı uygulanmaktadır. Yani gazete reklâm ve ilanlardan ayrı olarak içeriğinin üçte ikisinde ildeki ve ilçelerdeki haberlerden bahsetmek zorundadır; bu konuda yapılan yorumlarda birleşilen nokta yerel gazetelerde ulusal haberlerin yer almamasını sağlamak olarak karşımıza çıkar. Ulusal gazeteler ya da yaygın medya bu konuda hükümeti etki altına alarak tekeli her dönemde korumuştur.

Yerel gazeteler için öncelik yerelin haberleridir, eğer yerel gazeteler ulusal haberlere de yer verirse bu durumda bu medya tekeline zirvedikilerin hoşuna gitmeyecektir. Zira tiraj sorunu yaşayabilmesi muhtemeldir ve bu konumdaki gazete ve medya organları böylelikle kan kaybedecektir. Diğer yandan 2/3 kuralına uyarak

³⁴⁹ Halkın Dili, 30 Mart 1942.

yaygın ve yerel haberi aynı sayfalarda okuyucuya ulaştırmakta mümkündür; ancak bu maliyette büyük farklar yaratacak, ne yazık ki oluşmamış “Gazete alma ve okuma kültürü” yüzünden yayıncıya artı maliyet olarak yansıtacaktır.

Günümüzde yerel gazeteler sadece ildeki haber yelpazesini okuyucuyla buluşturur niteliktedir; en azından geneli bu mantıkla çalışır). Daha önce yine Aydın’da incelediğim yerel gazetelerle aynı özelliği gösteren Halkın Dili isim olarak yerel adlandırılrsa da şekil olarak büyük gazeteler mantığıyla çalışmaktadır.

Halkın Dili_1 ila 33. sayılarda Pazar hariç haftada 6 basım ve 2 sayfa olarak, 33 ila 106. sayılar arasında daha 4 sayfa olarak çıkar. Son dönemde mali sıkıntılarla birlikte haftada 1 gün ve 4 sayfa olarak okuyucularına ulaşmıştır. Halkın Dili Gazetesi’ne; senelik abonelik 500 Kuruş, 6 aylık abonelik 250 Kuruş, 3 aylık abonelik 130 Kuruş’tur. Gazetenin günü geçmiş sayılarına okuyucu 10 kuruş ödeyerek ulaşabilir. Günlük sayılar ise 3 kuruşa satılmıştır.

Gazete hemen ilk etapta herkesin anlayacağı gibi “Dil” konusunda çok hassas olduğunu beyan ederek ikinci sayısından itibaren “Dil” ve “Edebiyat” konusunda yazılar yayınlamaya başlamıştır.³⁵⁰ Başyazı olarak verilen bu ders mahiyetindeki köşe yazıları Osmanlı döneminde kullanılan ortak dilin bir süre sonra farklılaştığını ve bunu da “Avam” olarak adlandırdığı grubun yaptığını söyler. Gazetenin bütünü göz önünde tutulursa son sayısına kadar içerikte hep edebiyat olmuştur. Gelincik, Cüneyt Bey ve adını burada saymadığımız birçok köşede roman, hikâye ve edebiyatın diğer türlerine yer veren Halkın Dili; bu konuda önemlidir.

Gazetenin üçüncü sayısında 2. sayfadan verilen bulmaca tarihlileri ise Gazetenin Aydın dışına da ulaştığını kanıtı olarak karşımıza çıkar. Bu sayıda verilen listede çok az Aydın’lı vardır.³⁵¹ Bulmaca tarihlilerinin İzmir, İstanbul, Söke gibi Aydın’a uzak bölgelerdendir. Bugün sadece basıldığı merkezde tirajı bini geçmeyen yerel gazeteleri düşündüğümde elbette ki Aydın dışında başka bölgelere gazetenin ulaşması ya da ulaştırılıyor olmasını ilk etapta anlamayacak olabilir. Fakat kitle anlamında bugünden çok daha ileride olan o dönem yayıncılığı takdire şayan bir

³⁵⁰ Halkın Dili, 1 Temmuz 1941.

³⁵¹ Halkın Dili, 2 Temmuz 1941.

kitleye hitap etmektedir. Günümüzde yayınlanan önemli fikir ve sanat dergilerinin bile 2-3 binli baskıları görmez. 1940'lı yıllarda Aydın'da yayınlanan Akış, Doğu gibi dergiler bu rakamları o dönemde yakalamıştır. 40'lı yıllarda Veysel Kültür tarafından ve sadece 12 sayı (Hatta bu 12 sayı bile 9 baskı yapabilmıştır, kimi sayılar birleşik, yani iki sayı bir arada okuyucuya ulaştırılmıştır) çıkabilen KÜLTÜR Mecmuası bile günümüzde yayınlanan ve gerek fikir, gerekse sanat anlamında önemli addettiğimiz yayınlardan bile daha çok baskı yapmıştır. Örneğin akademik anlamda önemli bir kaynak olan “KEBİKEÇ” Dergisi 1995 yılındaki 2. sayısında yalnızca bin adet basılmıştır, ülkemizde basımı gerçekleşen ve oldukça iyi satış rakamlarına ulaştığı dillendirilen kitaplar sadece 4-5 bin baskı yapabilmektedir.

Tekrar gazeteye dönecek olursak, Umum Neşriyat Müdürü ve İmtiyaz Sahibi Fuat Şahin Erlaçın; yazılarının sonunda imzasının altında “Çiftçi” ibaresini kullanışı da manidardır. Milletvekilliği ve belediye başkanlığı yapacak bu şahsiyetin ısrarla “Çiftçi” imzasını atması ve bu kesimin dertlerini kamuoyuna taşıması oldukça incedir. Erlaçın, yazılarında çoğunlukla bu sınıfın içinde bulunduğu portreyi çizmeye çalışmış ve ekonomide gerçekleşecek bir düzelmeye bu sınıfın ivmesiyle oluşabileceğini söylemiştir. Dünyadaki hemen her türlü gelişmenin ve buhranın altında ekonominin yattığının altını çizen Erlaçın; ülkemizde düzelmeye tek yolunu tarımda gelişmede görmüştür.³⁵²

Gazete ilk sayısında ikinci kez yayına başladığında gecikiş sebepleri arasında yazar (Yazar) kadrosunun oluşmamasının da sayılmasına rağmen uzun bir süre gençlerin sorunları veya o dönemde genç olmakla ilgili bir makaleye rastlamıyoruz. Bazı yazarlar gençliğin yapması gerekenleri öğütlerken gençlerin muhtelif konulardaki düşüncelerine yer verilmemesi başta verilen sözle uyumsuzdur. Ancak bu dönemde basılı yayınlarda bu sorun sıkça yaşanmıştır.

Örneğin Tükel'in çıkardığı DOĞUŞ Mecmuası genç kalemler yayın hayal boyunca sayfalarında yer almaları konusunda çağrı yapmış; ancak bu konuda gösterilmeyen ilgiden her seferinde dert yanmıştır. Sayfalarının memleket için hayırlı tüm yazılara ve yazarlara açık olduğunu vurgulayan Halkın Dili Gazetesi “İmtiyaz

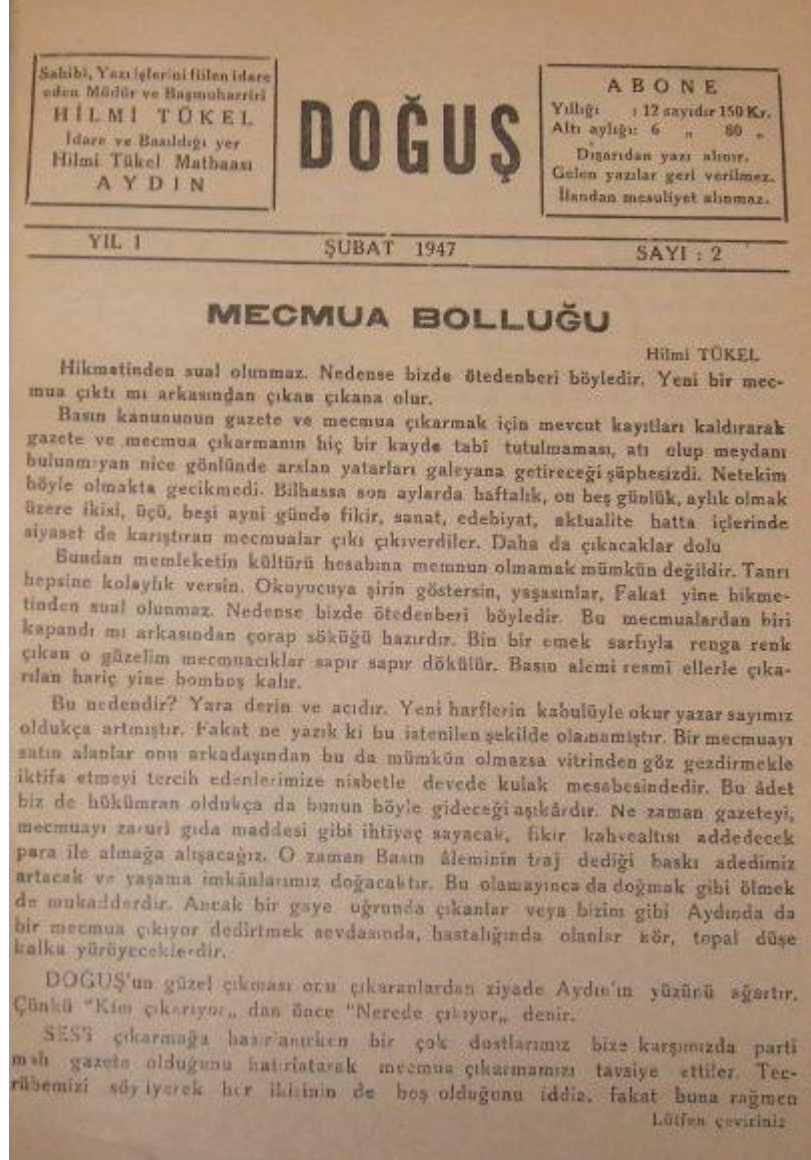
³⁵² Halkın Dili, 12 Temmuz 1941.

Sahibi” ve “Umum Neşriyat Müdürü” Fuat Şahin Ertaşın, ilk başyazısında gazetesinin hiçbir şekilde ticari kaygı gütmediğinin, dedikoduyla uğraşmayacağını sözünü vermiştir.³⁵³ Devrimlerin sağdık hizmetkârı olmayı taahhüt etmiş Halkın Dili; ayrıca sayfalarının devrim karşıtı yazılara ve devrimlere ters düşebilecek her türlü amaca hizmet eden yazıya kapalı olduğunu açıkça ilk sayısında ifade etmiştir. Bu prensip yayın hayatı boyunca bozulmamıştır. Ertaşın’ın Halkın Dili Gazetesi, 4 Mart 1943’te yayın hayatı bitirmiştir.

³⁵³ Halkın Dili, 30 Haziran 1941.

1938–1950 ARASI YAYINLANAN DERGİLER

Doğuş Mecmuası

İmtiyaz Sahibi: Hilmi Tükel.

Umum Neşriyat Müdürü: Hilmi Tükel.

Basım Yeri: Hilmi Tükel Matbaası.

İlk ve Son Sayılar: Ocak 1947 – Ocak 1954.

Türü: Aylık Edebi Mecmua.

Yayın Süresi: Ayda bir (Ancak bu süre olanaksızlıklar dolayısıyla uzayacaktır.)

Sayfa Sayısı: 12 (Ancak zaman içine çeşitlilik arz edecektir.)

Doğuş Dergisi Ocak1947’de yayım hayatına ikinci kez girmiştir. Doğuş; ilk olarak 1931 yılında Aydın’da matbaanın kurulmasının ardından Fuat Tevfik (Berçmen) Bey’in önderliğinde Hilmi Tükel ve 4 arkadaşının ortaklaşa çalışmalarıyla aynı isimle 21 Mart 1931’de okuyucuyla buluştu.³⁵⁴ Bu Buluşmayı o dönem İzmir’de Yeni Asır gazetesi şöyle anlatmaktadır: “... Aydın gençleri, Aydın halkının ve gençlerinin mürevvic-i efkârı olmak ve 15 günde bir intişar etmek üzere Doğuş adında bir mecmuayı çıkarmak muvaffakiyetini elde etmek için çalıştılar ve muvaffak oldular. Kuvvetli ümit ediyoruz ki; Aydın gençleri ve halkının daha çıkmadan gösterdiği teveccüh bizim ümitlerimizi takviye etmektedir.”³⁵⁵

Doğuş’un bir başka özelliği de Cumhuriyet döneminde Aydın’da çıkan ilk dergi oluşudur.³⁵⁶ Siyasi olmayan mecmua daha çok edebi, Sosyal ve ekonomik ağırlıklıydı; Ayrıca 13 günde bir cumartesi günleri yayınlanmaktadır.³⁵⁷ İlk Doğuş denemesi uzun ömürlü olmamıştır. Tükel, bu durumu şöyle açıklar : “...Altı Arkadaşlık üçüniün hevesi sayılı çıkmasıyla kesildi, ikinci sayıda üçüncü arkadaştta Aydın dışına çıkmak zorunda kaldı. İki kişi kalmıştık, Rahmetli hastaydı, üçüncü sayıda büsbütün yatağa düştü. İş tamamen üzerime kaldı. Dördüncü sayıda durumumuz iyice kötüleşti...”³⁵⁸

İlk derginin kapanışı ise Aydın Gazetesi’nde 1940’lı yıllarda şöyle anlatmaktadır: “... Aydın’da neşir faaliyeti Halkevi’nin Kurulduğu yıl başlar. Rahmetli Fuat’ın (Fuat Tevfik Berçmen) çıkardığı –Doğuş Mecmuası- emsali gibi altıncı sayıda dayanamayıp kalınca Parti Vilayet Reisi Ethem (Kadri) Menderes bu dergiyi yaşatma yolları aradı. Bu maksatla yapılan ve Aydın’ın bütün münevverlerinin bulunduğu umumi bir toplantıda Doğuş Mecmuası, Doğuş Menderes oldu. Bir müddette gazete şekli ve dergi kılığında çıkartılmıştır...”³⁵⁹ Doğuş Menderes Gazetesinin müsaadesi evvelce 15 günde bir çıkarmak üzere almıştı Doğuş Menderes daha sonra günlük çıkmak için izin isteyip. İzin aldıktan sonra üç gün çıkmış fakat “alakadar makamat mevkut olarak çıkarmak için imtiyazı alınan bir mecmuanın günlüğü çevrilebilmesi için matbuat kanunu mucibinde

³⁵⁴ Hilmi Tükel, *İlk Sayı Gazete ve Dergiler*, C.II, Aydın, 1953, s.66.

³⁵⁵ Yeni Asır, 8 Mart 1931.

³⁵⁶ Çelik, **a.g.m.** s.150.

³⁵⁷ Güneş, *Meşrutiyet’ten...* s.29.

³⁵⁸ Doğuş, Ocak 1947.

³⁵⁹ Aydın, 28 Temmuz 1943.

imtiyaz sahibinden ve saik istenmiş” ve tetkikata boşanmış ve imtiyaz sahibi de gazeteyi kapatmıştır.³⁶⁰

Derginin durumunun kötüleşmesi her ne kadar üstü kapalı izah edilmiş olsa da gerçekte en büyük zorluk matbaaya verecek para, yani giderlerdi. Tükel, bu konuyu “ 4. sayfada matbaacının (Aydın Matbaası) ücretini tamamlayamadık. Sekizer lira cepten verecek dördüncü sayıyı aldık. Bu durum karşısında dergiyi aylık yapmaya ve sayfa sayısını düşürmeye kara verdik.” ifadeleriyle ortaya koymuştur.³⁶¹ Bir başka sorunda yazarların askerlik problemleridir. Muhtemelen Berçmen sağlık problemleri nedeniyle İstanbul’a gitmiş ve orda vefat etmiştir. Tükel ilk sayıda yayınlandığı makalesinde derginin isminin neden “Doğuş” olduğunu açıklarken bu konuyu dile getirmiş ve Berçmen’e rahmet dileyerek makaleyi sonlandırmıştır.

Tükel, Doğuş’tan ‘Çocuğum’ diye bahsederken makalede şu ifadelere yer vermiştir: “... Matbaada gençliğin isteği üzerine bir mecmua çıkarmaya kara verirken isim üzerinde hiç düşünmedim. Doğuş çocuğum sayılır diye hemen Doğuş adına beyan verdim. Bu Doğuş, sizlerin yardımınız ve tanrının esirgemesiyle yaşayacak hatta güzelleşecek olgunlaşacaktır. Sözlerime son verirken Fuat Teyfik Berçmen’e tanrıdan rahmet diler, cümlelerinizi saygı ve sevgi ile selamlarım”³⁶²

Doğuş ikinci kez yayın hayatına başladığı 1947 Ocak’ında ilk sayısında 6. ve 7. sayfalarında yazar kadrosunu okuyucuya tanıtmıştır. Burada Tükel’den başka; Mediha Bölsel, Makbule Tekçe, Altan Tekçe, Saniye Alphan, Mehmet Ali Gözüm, Rıza Gökdağ, Ferruh Refik Teksöz, Haluk İnal ve Mustafa Yapıcıoğlu gibi isimler bulunmaktadır. Fotoğraflarıyla birlikte tanıtılan yazar kadrosu okuyucuya aslında yabancı değildir. Kadrodan birçok isim, Yeni Mardan, Balova gazetelerinde de okuyucuya hitap etmiştir.³⁶³

Doğuş ilk sayısından itibaren yazı, şiir ve hikâye kabul etmiş ve gelen yazıları özenle inceleyerek sayfalarına taşımıştır. Doğuş postası adlı köşeden gelen yazılarla

³⁶⁰ Anadolu, 17 Teşrin-i Evvel 1932.

³⁶¹ Doğuş, Ocak 1947.

³⁶² Doğuş, Ocak 1947.

³⁶³ Doğuş, Ocak 1947.

ilgili yorumlar yapan Doğuş; dil ve şekil yönünden beğendiği yazıları sayfalarına taşımıştır. Şubat sayısında “Mecmua Bolluğu” adlı makalesinde Tükel, tüm olumsuzlukları hesaba katarak bu yola çıktıklarını, dergi çıkarmadan önce dost ve tanıdıkların verdikleri destek sözlerinin sonuçsuz kaldığını ifade eder.

Değişen matbuat kanunuyla vasıflı vasıfsız hemen herkesin yazılı basında yer tutma telaşında olduğunu vurgulayan Tükel, “...*Basın kanununun gazete ve mecmua çıkarmak için mevzuat kayıtları kaldırarak gazete ve mecmua çıkarmanın hiçbir kayda tutulmaması, atı olup meydana bulunmayan, nice gönlünde aslan yatarları galeyana getireceği şüphesizdi. Nitekim öyle olmakta gecikmedi. Bilhassa son aylarda haftalık, on beş günlük, aylık olmak üzere ikisi, üçü, beşi aynı günde fikir, sanat, edebiyat, aktüalite, hatta içlerinde siyaset de karıştıran mecmualar çıkı çıkıverdiler. Daha da çıkacaklar dolu...*” sözleriyle durumu ortaya koymuştur.

Yeni harflerin kabulüne müteakip okur-yazar, oranında önemli artışın herkes gibi kendisini de büyük mutluluğa sevk ettiğinin altını çizen Tükel, bu artışa bağlı olarak okuma kültürünün gelişmişinden dert yanmıştır. Aynı makalede Tükel, “... Dostlarımız gölge etmesinler kâfi...” sözlerinin tutulmayışını da tahmin ettiklerini ve bu tahminlerinde yanılmadıklarını söyler.

Doğuş’un 3. sayısında ‘Doğuş Postası’ bölümünde karşımıza çıkan abonelik istekleri derginin kısa sürede Aydın dışına çıkan bir üne sahip olduğu izlenimini verir. Bu sayıda Bandırma’dan abone olmak isteyenler, İstanbul Beykoz’dan bir miktar dergi isteyenler dikkat çekmektedir.

Yine derginin iç sayfalarında yayınlanan teşekkür yazılarında Türkiye’nin hemen her köşesinden yerel yazılı basın Doğuş’un çıkışını duyurması bu abonelik isteklerine getirilebilecek bir başka cevap olacaktır. Doğuş, ülkenin hemen her köşesinden yazılar, şiirler ve hikâyeleri kabul ederek sayfalarına taşımıştır. Bu arada ‘Doğuş Postası köşesinde edindiğimiz izlenime göre Doğuş oldukça iyi bir abone ve okuyucu kesimine hitap etmeye başlayacak, yazar kadrosu güncel ve toplumsal olaylar hakkında okuyuculara seslenmeye devam edecektir.

Bir yıllık zaman zarfında derginin 15 günde bir çıkması için çok çeşitli istekler dergi yönetimine iletilecek; ancak yönetim buna olumlu bakmayacaktır. Bu duruma Tükel'in Ses Gazetesi'ni çıkarıyor olması da etkindir. İkinci yılın ilk sayısında o dönem (Renkli) olarak tabir edilen ancak yine de tek renk kırmızı başlıkla basılan Doğuş okuyucusunun karşısına ilk kez böyle çıkacaktır.

Derginin 2. yaşına basmasından dolayı son derece mutlu olduğunu ifade eden Hilmi Tükel geçen bir yılın ardından amaçlarında hiçbir değişiklik olmayan vurgular. Tükel; "...Düşüncemiz memleketimize, Aydın'da yazar sayısını arttırmak, genç kalemlerin gelişmesine olgunlaşmasına tek bir cümle ile Aydın'ın edebi sesini duyurmaya çalışmaktır..." ifadesiyle ilk sayıdaki şiarını tekrarlar. Ancak daha önemli olarak Tükel bu yazıda bunu beceremediklerini de ifade etmektedir.³⁶⁴

Doğuş'un Aydın'ın tek mecmuası olmasına rağmen desteğin Aydın'dan değil de hep dışarıdan gelmesinden dert yanan Tükel durumu şu satırlara özetler: "...Abone olmak, plan vermek şöyle dursun, manevi müzaheret dahi görmedim. İşin tuhafı ilgi az da olsa dışarıdan oldu, Aydın'ın içinde olmadı..." Önemli bir not olarak Tükel Doğuş'un ilgi görmediğinden dolayı sayfa sayısının 12'den 8'e düştüğünde ilk defa bu yazıda dile getirir.

Ocak 1947'de 6. ve 7. sayfalarında yazarlarını fotoğraflarıyla birlikte okuyucusuyla buluşturan Doğuş, bu geleneğini Ocak 1948'de de bozmamış 4. ve 5. sayfalarında tekrarlamıştır. Fakat orada geçen zamanda görülecektir ki; devamlı yazar kadrosunda Altın Tekçe, F.R Toksöz, Saniye Alphan, Haluk İnal, Rıza Gökdağ gibi isimler görülmeyecektir.

Derginin 'Doğuş Postası' köşesinde okuyucudan gelen her türlü soruna çare aranmıştır. Bu o dönemde başka yayınlarda tercih edilmeyen bir bölüm olarak karşımıza çıkan bu köşede M.Yapıcıoğlu okuyucunun sorunlarına cevaplar vermek suretiyle yazılar yayınlamıştır. AraştırmacıERCÜMENT Köybaşı'nın "29 Ekim ve Hilmi Tükel" başlıklı makalesinde M. Yapıcıoğlu'nun Hilmi Tükel olduğunu yazmıştır.³⁶⁵ Ayrıca her yıl okuyucuya yeniden tanıtılan yazar kadrosunda M. Yapıcıoğlu'nun fotoğraflarının da

³⁶⁴ Doğuş, Ocak 1948.

³⁶⁵ Ses, 29 Ekim 2008.

yayınlanıyor olması ilginç bir ayrıntı olarak karşımıza çıkar. Ancak yakından incelendiğinde M. Yapıcıoğlu'nun fotoğrafıyla Hilmi Tükel'in Babası Hüsni Tükel'in benzerliği göze çarpacaktır. Ancak bu yine de kesin bir bilgi değildir.

Şubat sayısı Doğuş için oldukça zor geçmiştir. 14 sayıdır Doğuş'ta okuyucuyla bir arada olan Makbule Tekçe, Tükel'in tabiriyle "...Yazısının mecmuadaki mürekkebi kurumadan..." Doğuş ailesi arasından ayrılmıştır. Tekçe ile ilgili detaylı bilgi veren Hilmi Tükel 22 Ocak 1948 tarihinde, perşembeyi cumaya bağlayan gece Tekçe'nin geçirdiği kalp krizi sonucu hayata gözlerini yumduğunu, okuyucu ile paylaşmaktadır.³⁶⁶

Makbule Tekçe: Şehit Sabri Paşa'nın (Fethiye İl Daimi Encümeni) kızıdır. Fehmi Tekçe (Resim öğretmeni) ile evlenerek İzmir'e yerleşmiştir. İzmir'de oturmaktadır. Yazılarını muhtemelen kardeşi (Erkek Sanat Enstitüsü Türkçe Öğretmeni) Altan Tekçe ile göndermiştir.³⁶⁷

Doğuş, 17. sayısında ilk defa kadın ve modadan bahsederek bir ilke de imza atar. Sayfanın solunda yukarıdan aşağıya tek sütunda bir elbiseyi ve bir şapkayı tanıttığı bu sayıda "İngiltere'nin moda ressamlarının en son buluşları ve Londra'nın en son yazlık şapka modelleri"ni okuyucusuna nakleder.³⁶⁸ Dönemin baskı tekniği göz önüne bulundurulduğunda fotoğraf basmanın zorluğu hemen dikkat çeker. Bu dönemde fotoğraf pek kullanılmayan bir unsurdur. Zira tipo baskı makinelerinde resim basmak bir hayli, külfetli olduğundan fotoğraflı nüshalar önemli çalışmalardır. Doğuş genelde kapağında fotoğraf kullanır ve çoğunlukla 8 sayfada 1 fotoğrafı geçmez. Bu yönüyle kullandığı görsel öğeler önemlidir.

Doğuş bir sonraki sayısında da kadın ve moda konusunu işler. Kapağında "İngiltere'nin en son moda deniz Mayosu"nu okuyucularına sunan dergi, iç sayfalarında da olimpiyatlara katılacak İngiliz kadın yüzücüleri, fotoğrafları ile okuyucusuyla buluşturur.³⁶⁹ Yine önemli bir ayrıntıda ilk defa olarak bir hikâyenin karikatürle desteklenmesidir. 'Kaçakçı' adlı hikâye altında kullanılan karikatür derginin 18. sayısına

³⁶⁶ Doğuş, Şubat 1948.

³⁶⁷ Doğuş, Şubat 1948.

³⁶⁸ Doğuş, Mayıs 1948.

³⁶⁹ Doğuş, Haziran 1948.

kadar rastlamadığımız bir ayrıntıdır.³⁷⁰ Doğuştaki postası için daha önce yaptığımız değerlendirmenin bir adım önüne geçerek, köşenin giderek sorun-çözüm köşesi olmaya başladığını söylersek yanlış olmaz. Eskiden okuyucuya daha doğrusu gelen yazılara ve yazarlara ayrılan köşe artık çeşitli bölgelerden ve Aydın'dan, hemen her konuda aile içi konularda dâhil, sorunların dile getirilerek yazardan çözüm istenen bir köşe görünümünü almıştır.

Doğuş'un 3.yılında (yaşında) kapağı dikkat çekicidir. Ocak 1949'da çıkardığı 25.sayıda Atatürk ve İsmet İnönü'nün birlikte bir masada fotoğraflarının yayınlandığı hemen dikkati çeker. Burada kullanılan fotoğrafın asıl dikkat çekiciliği Demokrat Parti sempaticisi olarak göreceğiniz ve çeşitli belgelerde CHP taraftarı olmadığını okuyacağımız Tükel'in Milli Şef'i kapağına taşınmasıdır. Ancak yine dönemin şartları düşünüldüğün Tükel, uzunca bir süre yayınlarında tarafsızlığını koruyacaktır. Hatta bu tutumu CHP Genel Sekreterliğine gönderilen ve dönemin yayınlarının ayrıntılı olarak açıklandığı bölümde özellikle vurgulanmıştır.³⁷¹

Tükel, yine her yıldönümünde olduğu gibi "Biz Neden Çıkıyoruz" bölümünü iç sayfalarda 1947'deki haliyle hatta ufak tefek eklemelerle yineleyecektir. Okuyucuya sitemde bulunarak Doğuş'un gelişmek yerine yerinde saydığını hatta gerilediğini itiraf eden Hilmi Tükel "Doğuş 3 yaşına bastı" başlıklı başyazısında: "...*Düşüncemiz memleketimize, Aydınımıza faydalı olmak, edebi sahada bir varlık göstermek, Aydın'da yazar sayısını arttırmak, genç kalemlerin gelişmesine, olgunlaşmasına çalışmak, Aydın'ın edebi sesini duyurmaktır. Bu yazı hayallerle günü gününe aksatmadan muntazam çıkan Doğuş bu isteklerine kavuşamadı. Hatta geriledi. Bunu itirafa zorunluyuz. ...2 yıl içinde değişmiş hiçbir şey yoktur. Doğuş yine Aydın'da çıkan tek mecmua olarak bulunmaktadır. Hal böyle olduğu halde durumumuzun değişmemesi, -2 yıl muntazam çıkışımıza rağmen- şaşılacak şeydir. Tek elin sesi çıkmaz derler. Tutan el ve destek olmayınca bu durum mukadder. Doğuş'un güzelleşmesi, olgunlaşması şöyle dursun, yaşaması mucizedir...*"³⁷² İfadeleriyle sebepleri sıralayacaktır.

³⁷⁰ Doğuş, Haziran 1948.

³⁷¹ Doğuş, Temmuz 1948.

³⁷² Doğuş, Ocak 1949.

Tükel bununla da kalmayıp yine sahibi olduğu Ses Gazetesi'nde aynı akıbeta uğradığını vurgulayarak yayınların yaşamasının istenmediğini vurgulayacaktır. *“Malum olduğu üzere bir de Ses adında haftada iki yayınlanan tarafsız siyasi bir gazetemiz vardır. Bu da resmi ilgiden mahrumdur. İlan verilmez, yaşaması istenmez. Bereket okurları onu ayakta tutabilmektedir. Ne Ses ne de Doğuş Aydın'ın şanına yaraşır durumda değildir. Bir Aydınli olarak yüzüm kızarıyor. Ufukta hiçbir sabah alameti yok hep gece. Fakat geceler gebedir diye ümitleniyoruz ve bu ümidimizle yaşama mucizesini gösterebiliyoruz...”*³⁷³ (21)

3.yıl değerlendirmesini içinde kapaktaki fotoğrafla ilintili yaptığımız yorum Doğuş ve Ses'e gösterilen tavrın açıklayıcısı durumunda olmuştur. Tükel'in Demokrat Parti ya da oluşmakta olan partici duruşu “resmi ilgi” ve “ilan verilmez” serzenişlerinin de cevabıdır. Bu dönemde CHP Genel Merkezine gönderilen ve Ekrem Çiftçi gibi parti önde gelenleri Tükel'in karşıtlığını vurgulayacaklardır. Doğuş bu yıl 47 ve 48 baskılarındaki gibi yine iç sayfalarında yazarlarının fotoğraflarını yayınlasa da ilginç bir durum burada karşımıza çıkar.

Haluk İnal ve Rıza Gökdağ'ın yazıları sürekli yayınlanmasa da yazar kadrosunda yer almışlardır. Ayrıca bu yıl Tükel'in kızları Nihan ve Güler de yazarlar arasında gösterilmektedir.³⁷⁴ Bu sayıda dikkati çeken bir başka ayrıntı da Abone Şeraiti yada Abone Şartlarında karşımıza çıkıyor. 2 yıl boyunca 12 sayıyı 120 kuruşa ve 6 sayıyı 80 kuruşa satışa çıkaran Doğuş, 25. sayıyla birlikte bu rakamı oldukça yükseltmiştir. Buna göre eskiden yıllığı 12 kuruş iken 25. sayıdan itibaren 220 kuruş, 6 aylığı için 80 kuruş istenirken şimdi bu rakam 120 kuruşa çıkartılmıştır.³⁷⁵

Geçtiğimiz sayfalarda da bahsettiğim “Moda ve Kadın” konusunun artarak işlenmeye devam ettiğini görüyoruz. 25. sayıda kapaktaki gelinlik, 4.sayfadaki “Kıyafet Bahsi” başlıklı yazı ve 5.sayfadaki Rose Rolland isimli modacının “Kadın modalarında yeni bir cereyan” adlı yazısı bunun destekleyecek buluntulardır.³⁷⁶

³⁷³ Doğuş, Ocak 1949.

³⁷⁴ Doğuş, Ocak 1949.

³⁷⁵ Doğuş, Ocak 1949.

³⁷⁶ Doğuş, Şubat 1949.

Haziran 1949 tarihli Doğuş'ta Hilmi Tükel'in kaleme aldığı başyazının Mediha Bösel tarafından kaleme alındığı görülmektedir. Tükel 29 sayıdır sürdürdüğü bu geleneği Bösel'e devretmiştir. Bösel, "Ruh Ve Fikir Beraberliğinde Hayat Felsefesi" başlıklı yazıyı bu sayıda kaleme almıştır.³⁷⁷

Bösel, faaliyete bir süre devam edecek daha sonra derginin başyazı Tükel ve Bösel arasında gidip gelecektir. Tükel, muhtemelen Ses Gazetesi'ndeki görevi ve yazıları ile diğer basım işlerinden kaynaklanan yoğunluğu yüzünden başyazıyı Bösel'e devretmiştir.

31.sayıda dikkati çeken başka bir ayrıntı da ilk defa il dışından bir işletmenin reklâmının yapıyor olmasıdır. Cemal Altıniğne adlı terzinin reklamı 8.sayfada yayınlanmıştır. Doğuş'un yurtiçinde yayıldığı (dağıtımını kastetmiyorum) bir ispatıdır bu. Reklâmdaki işletme Afyon'dadır ancak dergi Aydın'da basılmaktadır! Ayrıca Doğuş Postası adlı köşede yer bulan okuyucu mektupları da Doğuş'un oldukça geniş bir yayın ağının bulunduğunu ortaya koymaktadır.³⁷⁸

Doğuş'un Eylül 1949'da yayınlanan 33.sayısı İzmir Fuarı Özel Sayısı mahiyetindedir. Mediha Bösel'in kaleme aldığı ve derginin kapağı ve reklâm sayfası (S.8) hariç tümünü kapsayan "İzmir Fuarı'ndan Röportaj" başlıklı yazısı 1949 Eylül'ünde kurulan fuarı neredeyse metre metre anlatmaktadır. Ayrıntılı olarak işlenen fuar manzaralarını diyalog şeklinde kaleme alan Bösel, fuara gidememiş Aydınlılara fuarı gezdirecek kadar gerçekçi anlatımla başarılı bir yazıya imza atmıştır. 33.sayı tam anlamıyla Doğuş'un "Fuar Özel" sayısıdır.³⁷⁹

Aylık Edebi Mecmua Doğuş 1949 Aralığında yayınladığı 36.sayısı da Yahya Kemal özel sayısı mahiyetindedir. Şimdiye kadar incelediğimizde ilk karşımıza çıkan ayrıntı Bösel'in edebiyata olan düşkünlüğü ve derginin başyazarlığını yürüttüğünden beri bu konuyu ele almış olmasıdır. Dergi, çeşitliliğinin yanında bazen tek bir konunun işlendiği bir bülten gibi karşımıza çıksa da günümüz dergiciliğindeki "Özel sayı" mantığının 1949'daki tezahürüdür 36. sayı.

³⁷⁷ Doğuş, Haziran 1949.

³⁷⁸ Doğuş, Temmuz 1949.

³⁷⁹ Doğuş, Eylül 1949.

Ocak 1950’de yayınlanan Doğu bu yıldönümünde geçtiğimiz yıllardaki ve artık geleneksel hale getirdiği 1947 ilk sayısındaki “Niçin Çıkıyoruz”u yayınlamayacak, hatta yine geçmiş yıllardan farklı olarak dergiye ilgisizlikten dolayı sitem etmeyecektir. Tükel, klasik yıldönümü temalı başyazısında bu kez Doğu’un iddialı bir dergi konumuna geleceğini vurgulayarak, “Aramıza yeni katılanlarla artık daha da umutluyuz...” tarzında mesajlar verir.

Ancak her yıldönümünde iç sayfalarda tanıttığı yazar kadrosunda bir değişiklik olmadığı, hatta bir kişi azaldığı görülecektir. Tükel, Doğu’teki değişimi şöyle ifade eder: “...Üç yılın bilânçosu ne sizi ne de bizi tatmin edecek durumda olmadı. İlin tek mecmuası olduğu halde istenilen vâsfa gelememi. Amma birkaç sayıdır biraz fark ettiğimizi sanıyoruz... Aramıza katılan yeni arkadaşlar sayesinde ilerimizin iyi olacağına inanır gibiyiz. İleriki sayılarda Doğu’un yerinde saymadığı, biraz kıpırdadığı görülecektir...” Burada Tükel’in bahsettiği asıl konu ise yazının devamında karşımıza çıkacak ve Doğu’u bir dava mecmuasına dönüştürmenin önünü açacaktır.

Doğu bugüne kadar görülmedik bir şekilde Tükel’in başyazısında bir “Dava” mecmuası olmaktan söz ederken; bunu sayfalarına şu sözlerle taşıyacaktı: “...Arkadaşlar Doğu’u bir dava mecmuası haline getirmeye çalışıyorlar. Bunu biz de arzu ediyoruz. Fakat bu ancak sizlerinde yardımıyla mümkün olabilir. Bu ideale katılacakların sayılarının artması bize sevinç verirken hiç şüphe yok ki davaya hizmet edenler içinde şeref ve namlarının ebedileşmesini sağlayacaktır. Doğu çıktığı günden itibaren sayfalarını okurlarına açık tutmakla ödevini yaptığına kanidir. Sizler de ona alakanızla, kaleminizle, destek olursanız davamız tahakkuk eder...”³⁸⁰

Tükel’in dava ile ilgili yazısı derginin geneli için düşünüldüğünde sadece bir sayıda dillendirilmiş düşünceden ileri gidememiştir. Doğu’un yanında Ses’teki Tükel’i incelemeyen yapılacak yorum yavan ve sade kalacaktır. Tükel’in bu girişimi ve okuyuculara çağrısı ne yazık ki aradığı desteği sağlamayacaktır. Tükel hemen her sayıda Ses’in diğer yayımlar gibi desteklerden mahrum olduğunu dile getirerek içinde bulunduğu durumu anlatmaktadır.

³⁸⁰ Doğu, Ocak 1950.

Yine bir yıl dönümünde kaleme aldığı yazıda kendisinin sağ olduğu sürece Doğuş'u çıkaracağını ifade eden Tükel, alamadığı destek dolayısıyla Doğuş'ta bir takım aksaklıklar yaşayacak ve Doğuş 9.yaşını göremeden kapanacaktır! Hatta öyle ki bu durumu Doğuş'un bir sayısında Ses Gazetesi'nin reklâmında "...Allah'tan başka hiçbir dayanağı olmayan (ve okurlarından başka) Aydın'ın tarafsız tek gazetesidir" şeklinde ifade edecektir.³⁸¹

Sonuç olarak 1940 yılının Ağustos sayısından sonra Tükel'in ifade ettiği desteksizlik ve Ses'teki hassasiyeti ile doğru orantılı olarak düşündüğümüz maddi durum o güne kadar kadar aksamayan Doğuş'un ilk defa 2 aylık çıkmasına neden olacak ve ardından bu silsile birçok defa tekrarlanacaktır.

Öyle ki Doğuş'un 1952'den sonra yayın hayatı şubattan sonra 3 aylık olarak karşımıza çıkacak, daha sonrasında ise önce 4 aylık sayı, ardından yine 3 aylık sayı olmak üzere daha belirgin bir maddi darboğaz karşımıza çıkacaktır. 6.yılıının ilk iki ayında aylık, sonra 3 ve 4 ve yine 3 aylık olarak karşımıza çıkacak Doğuş, 7.yılında ise daha büyük bir darboğaza girecek ve ocak sayısını bekleyen okuyucular tam 11 aylık bir mecmuayla karşılaşacaktır.1953'te Ocak, Şubat, Mart, Nisan, Mayıs, Haziran, Temmuz, Ağustos, Eylül, Ekim, Kasım...Aylarını kapsayan 73 ile 83. sayıları birlikte çıkacaktır. Fakat buna rağmen aylık edebi mecmua ifadesinin değiştirilmediği de gözlerden kaçmaz. Tükel, Doğuş'taki bu aksamada iki unsuru öne sürer. Bunlardan biri Ses Gazetesi'nin Haftada 2 kezden günlük gazeteye çevrilmesi, ikincisi ise yazı eksikliği ve Aydın'daki okur ve gençlerin ilgisizliğidir. Dönemde çekilen kağıt sıkıntısı bunlardan başka durumun gizli sebepleri arasındadır.

³⁸¹ Doğuş, Mart-Nisan-Mayıs 1952.

Akış Mecmuası

YIL: 1

SAYI: 8

İstiyat Sahibi
M. Tuğrul Aka
Umumi Neşriyat Müdürü
Nimet Ak

Yeni işleri için umumi neşriyat müdürlüğü, istisnaen alt işleri için idare ile görülmelidir.

AKIŞ
Aylık Kültür Mecmuası
10 NİSAN 1941
PERŞEMBE

ABONE
Yılığa 12 sayı basılıdır - 1 lira
4 ayığı 3 - - - 30 kuruş
Bütün kuralat edilebilir ve her
kayıtlık gösterilir.

İdarehane
Aydın - C. K. P. Baasmeri
Yazılar neşredilene edilene
gari verilmek.

AYDIN HALKEVİNDE EDEBİYAT GECELERİ

Kemal ÖEKAYNAK

Aylık aile toplantılarından sonra (Edebiyat geceleri) Aydın münevverlerinin hayatına yeni bir çeşni getirdi. Namık Kemal gecesinin tahassüslerle dolu saatlarını müteakip müşterek bir arzu haline gelen bu kültür gecesi, halkevimizin meşkur teşviki ve yardımı ile vücut buldu. Her eyiyi, her yeniyi himaye eden evimizin bu vadideki hürmetini de ayrı bir kıymet ve hizmet olarak kaydedelim.

Her türlü iddiadan uzak olarak bu işe başladık. Fakat onun gayesindeki asalet Aydın münevverinin böyle bir harekete temiz ve samimi niyetlerle gönül vermesine kafi geldi. Bu suretle gecemiz umulduğundan daha üstün bir alâka gördü.

Bugünkü münevverin bir vazifesi de çağımızın his ve sanat karakterlerini karşı karşıya gelerek, gönül gönüle vererek tanımak ve kitlelere tanıtmaktır. Esasen Kemalîzmin kültürü yayma dâvasındaki metodlarından biri de budur. Halkevleri böyle hareketleri himaye ettikçe bu memleketin ufukları yeni bir anlayışın nurile aydınlanacak ve yeni kültür hamleleri görülecektir.

Gecemizin Halkevi faaliyetleri dışında akademik bir gayesi yoktur; biz burada

klasik ve modern sanatın, yeni ve eski şiir zevkinin kendi iktidarını çerçevesindeki akisleri ile başbaşa kahyuruz. Yurdu karış karış gezen arkadaşlarımızın tetkiklerini tahassüslerini dinliyoruz, aktualitenin gösümürden kaçan özlelerini işitiyoruz; insanın manevi hayatını tehyic eden sesleri, bir telin, bir tuşun ram edici asil nağmelerini dinliyoruz. Beşer tarihini güneşlerle tutuşteran bir soyun hamaset destanlarından büyük ve asil bir milletin mağrur hayatından net ve mubalagatsız sahifeler okuyoruz. Biz böyle bir mazhariyete Halkevinin edebiyat geceleri ulaştırdı. Dün orada yalnız bir avuçtuk. Yarın kesif bir kitle olacaktır.

Mütefekkir ve edip mebusumuz üstad Ağah Sırrının hepimizi sermest eden zevkli saatlarını hâlâ unutamadık. Memleket kültürüne ve Halkevi yumuşlarına ös verilerini hiç esirgemiyen valimizle parti ve ev başkanımızın yakın alâkaları kararımızı kuvvetlendirdi, şevk ve beyecanımızı artırdı. Henüz işin başlangıcındayız; fakat bugünkü ve yarınki hasulalardan övünebilecek vaziyetteyiz.

Büyük işler, hayırlı neticeler çok vakit

- Lâzım görürüz -

Sahibi: Tuğrul Aka (Aydın Gazipaşa Okulu Başöğretmeni)

Yazı İşleri Müdürü: Nimet Ak (24 sayı) – (Şadi Giray 11 sayı)

Basım Yeri: Hilmi Tükel Matbaası (1 ve 2. sayı)- CHP Basımevi (3–18)- İzmir Suhulet Matbaası (19–24) Tükel (25–27) CHP (28–35)

İlk Sayı: 7 Eylül 1940

Son Sayı: Ağustos 1946

Türü: Dergi (Aylık Kültür Mecmuası – Siyasetten başka her şeyden bahseder!)

Fiyatı: 10 Kuruş- 20 Kuruş (1942) 25 Kuruş (Şubat 1946’dan sonra)

Abone Şeraiti: 12 Aylık 1 Lira- 6 aylık 60 Kuruş

Sayfa Sayısı: 1 ile 11. sayı arası 14 sayfa, daha sonra sayfa sayıları çeşitleniyor. 26 sayfaya kadar çıktığı mevcut! Bunun yanında 8 sayfaya kadar düştüğü de mevcut.

Akış dergisi Aydın Gazipaşa Okulu Başöğretmeni M. Tuğrul Aka tarafından çıkarılmaya başlanan ve aylık olarak düşünülen dönemin şartları içinde değerlendirdiğimizde oldukça önemli bir çalışmadır. Aydın’da Cumhuriyet döneminde gerçekleşen dergicilik çalışmaları Fuat Berçmen- Hilmi Tükel ve arkadaşlarının “Doğuş” adlı “Aylık Edebî Mecmua” çıkarmalarıyla başlamaktadır.³⁸²

Ancak “Doğuş” henüz 2. sayısından itibaren çeşitli sorunlarla karşılaşır ve 5. sayıdan itibaren türlü girişimlere rağmen yaşayamaz.³⁸³ Tükel, 1947’de kendi matbaasını kurmasıyla birlikte “Doğuşu” tekrar vücuda getirmek ister ve bunu belli süre başarır. Ancak beklediği desteği Aydın’dan bulamaz ve “Doğuş” belli bir müddet daha çıkmaya devam eder ve en sonunda kapanır.³⁸⁴

Aydın’da dergicilik çalışmaları incelendiğinde karşımıza çıkan bir başka çalışma da Tuğrul Aka’nın “Akış”ıdır. Akış, Aydın’da çıkmış önemli bir “Aylık Kültür Mecmuası”dır. Aka, 7 Eylül 1940’da yayımlanan (Derginin ilk sayısının Aydın’ın Kurtuluş Gününe denk gelmesi tesadüf değildir!) Akışın ilk sayısında yer alan “Niçin Çıkıyor” başlıklı yazısında amaçlarını şöyle açıklar: “...Ege Bölgesi dâhilinde iktisadî durumu itibariyle önemli bir mevki sahibi olan Aydın, tabii güzellikleriyle çok cazip ve çeşitli mahsulleriyle müstesna bir yurt parçasıdır. Burada; insan her düşündüğünü, her

³⁸² Hilmi Tükel, *İlk Sayı Gazete Ve Dergiler*, C. II. s.66, Aydın, 1953.

³⁸³ Günver Güneş, *a.g.m.* s. 30

³⁸⁴ Aydın, 28 Temmuz 1943

istediğini ve dileğini fazlasıyla tahakkuk ettirebilmek imkânlarına maliktir. Burada insan eli, insan zekâsı her şeye muvaffak olur. Bu yer bu kadar verimli ve müsaittir. Düşündük ki bu mümtaz muhitte yaşayan gençlik hayallerini, heyecanlarını aksettirebilecek bir vasıta bulsun. Düşündük ki bin bir renkli manzarasıyla coşturucu ve büyüleyici bir kudret taşıyan bu güzel yurdun içimizde kaydattığı duyguları birbirimize akıtacak bir dergi bulunsun. İşte Akış, bu vazifeyi görmek ve memleket gençliğine bir hizmet yapabilmek maksadıyla neşir sahasına atılmış bulunuyor. Akış tamamen kültürel bir mahiyet taşıyacak ve sevgili okuyucularının yardım ve alâkalarıyla beslenecek ve büyüyecektir... ”³⁸⁵

İlk sayıda kapakta Atatürk ve İsmet İnönü'nün fotoğrafını kullanan Akış, Aydın'ın Kurtuluşu münasebetiyle 4. sayfasında M. Edgüer'in kaleme aldığı 18 yıllık değerlendirmeyi yayımlar. Burada Aydın'ın Kurtuluş Savaşı'ndaki önemini vurgulayan yazar, yazısının son bölümünde Aydın'lı gençlere seslenerek “ ... Sana bu mes'ut günleri gösteren dünkü babalarını, ağabeylerini minnetle ve şükranla an... Unutma ki; Onların hayatları sana bugünkü hayatı kazandırdı. Başta büyük ve ebedî Şef'in ruhunu minnetle an, milli şefimiz ve arkadaşlarımızın önünde hürmetle eğil...”³⁸⁶ ifadelerine yer verir. Yazar yazısının üst kısmında Aydın'ın o dönemdeki genel görüntüsünü de kullanmıştır. Fotoğraf günümüzde yazıyı desteklemekte önemli bir yardımcı olmasına karşın, o yıllarda bu görmeye alışık olmadığımız bir yöntemdir.

Akış hakkında daha ilk sayıyı değerlendirirken geneli hakkında yorum yapmak çok da yanlış sayılamayacağı gibi daha şimdiden eğitim ve eğitim sorunlarının derginin genelinde ön plana çıkan unsurlar olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bunun nedeni ise imtiyaz sahibinden yazarlarına kadar dergi kadrosunun eğitimci olduğudur. Bu yüzden ilan olunduğu gibi “ Aylık Kültürel Mecmua” tarafı saklı kalmak şartıyla eğitim ve eğitimcinin sorunları da vurgulanacaktır. “ Mesleki bir dergi”de sayılabilir yorumu ilerleyen sayılarda karşımıza çıkacaktır.³⁸⁷

³⁸⁵ Akış, Eylül 1947.

³⁸⁶ Akış, Eylül 1947.

³⁸⁷ Akış, Kasım 1946

Yine ilk sayıda müfettiş Fikret Başaran'ın kaleme aldığı “ Aydın’da (Eğitmenli) Köy Okulları” makalesi derginin geneli için yaptığımız yorumu desteklemektedir. Bu yazının bir özelliği de dönemin köy okulları hakkında önemli istatistikî bilgiler içermesidir.

Akışın ilk 2 sayısı Hilmi Tükel matbaasında basılmış, daha sonra baskı CHP Basımevi’nde gerçekleşmiştir. Bunun iki sebebi olabilir. İlki o dönemde her dergi ve gazetenin yaşadığı maddi sıkıntı, ikincisi ise Hilmi Tükel ile yaşanması muhtemel sıkıntı! Maddi sıkıntının olmadığını söylemek gerekir. Zira dergi henüz yayın hayatına yeni başlamıştır ve muhtemelen konunun maddi boyutuyla ilgi Aka ve yazar grubu gerekli maddi hazırlığı yapmıştır. İkinci neden daha makuldür.

Hilmi Tükel ile ilgili biraz bilgiye sahip her araştırmacı, Tükel’in ilkökul mezunu olduğunu ve anlaşmanın aradaki kültürel farktan meydana gelebileceğini düşünecektir. Ancak neden yukarıda saydıklarımız değildir. 1. sayıda 10. sayfada “ Aziz Okuyucularımıza” başlıklı yazıda Akış dergisinin 7 Eylül’e yetiştirildiğini ancak derginin istenildiği gibi çıkmadığını ifade eder. Hatta derginin bu halinin içlerine sinmediğini vurgulayarak okuyucularından af diler. 2. sayıda ise Tükel, revizyondan bahseder. 2.sayının 4. sayfasında yayınlanan reklâmda matbaanın teşkilatının genişletileceğinden bahseden Tükel’in bu ifadelerinden yola çıkarak revizyona bağlı bir zorunluluk olarak Akış’ın CHP Basımevinde basılmaya başlandığını söylersek yanlış olmaz.

Zira ileriki sayılarda görülecektir ki Akış yeniden Tükel matbaasında basılacak, hatta Hilmi Tükel Akış’ın Daimi Muharriri ve İdare Müdürlüğü görevini yürütecektir.³⁸⁸ Fakat bu uzun sürmez. Akış sadece 25,26 ve 27. sayılarını Tükel matbaasında bastırır ve yeniden son kez CHP Basımevine döner. Burada Akış’ın CHP Basımevine baskı yaptırmasının altındaki etken tamamiyle maddidir. 35. sayıya kadar Akış CHP Basımevinde basılacaktır. Tuğrul Aka, 11. sayıya kadar maddi olarak ayakta kalmaya çalışır, ancak 10 Temmuz 1941’de yayınlanan derginin 11. sayısından önce CHP Genel Sekreterliği’ne kaleme aldığı mektupta yardım talep edecek; Akış’ın büyümesi ve zenginleşmesinin ancak partinin kanatları altına girmesiyle gerçekleşeceğini altını

³⁸⁸ Akış, Nisan 1944.

çizecektir. Aka mektubunda şu ifadeler yer verir: “...Aydın gençliğinin fikir hareketlerini yaymak maksadıyla – Akış- adlı mecmuayı çıkartmaktayım. Mecmua sırf muhite ait hareketleri neşretmeyi istihdaf etmekte ve gençliğin inkişaf ve tekâmülüne hizmet etmeği gaye edinmektedir. On sayısını çıkarmağa muvaffak olduğum ve ilişik olarak takdim ettiğim Akış, tetkik bulunduğu takdirde bu karakterin tahakkukuna çalışılmış olduğu görülecektir. Partimizin müfettişi Bay Rıza Levend’de mecmuanın bu yoldaki gidişini muvafık bulmuştur. Memleketin irfan hayatına küçük bir hizmette bulunabilmek maksadını güden bir öğretmen’in şahsi fedakârlığı ile şimdiye kadar hayat sahası bulan Akış, yüksek makamınızın alaka ve yardımıyla daha kuvvetle vazifesini yapmağa çalışacak, büyüyecek ve hayatını kazanacaktır. Başladığımız bu işte muvaffak olabilmemiz ve mecmuanın devamını temin edebilmekliğimiz için maddi yardım yapılmasına ve mecmuanın yüksek himayeniz altına alınmasına müsadelerini derin saygılarımla istirham ederim.”³⁸⁹

Aka’nın bu isteği CHP tarafından incelenecek ancak kabul edilmeyecektir. 3 ile 18.sayı arasında CHP Basımevi’nde basılacak Akış daha sonra 19. ve 24. sayılarını İzmir’de Suhulet Matbaasında bastırarak, ardından tekrar Hilmi Tükel matbaasından basılmaya başlanacaktır. Bu değişim maddi yeterliliğin olmayışındandır ve 28.sayıya kadar bu sıkıntı yaşanacak, dergi çeşitli kereler uzun aralar ve bazen de 2’şer aylık mecmualar şeklinde basılacaktır.

Aka’nın yazısına kısa süre sonra CHP’den cevap gelir. Genel sekreterliğe gönderilen mektuba CHP Genel Sekretere Vekili ve Zonguldak Milletvekili H. Türkmen cevaben: “...Böyle bir mecmuanın muhitiniz fikir hayatı için çok faydalı ve tadire şayan bir teşebbüs olduğu şüphesizdir; fakat biz vilayetlerde ancak halkevleri tarafından çıkartılan dergilerle alakalanmaktayız. Buralardaki fikir ve kalem sahiplerinin Halkevleri dergileri etrafında toplanmalarını iltizam etmekteyiz. Hususi mecmuaları esaslı suretle ilgilenmemiz bugün için imkansız olduğundan size de bu vaziyet karşısında hiçbir yardım yapamayız...”³⁹⁰ İfadelerine yer verir ve Aka’ya Halkevine gitmesini işaret eder; zira halkevinin bir dergisi yoktur.

³⁸⁹ Tuğrul Aka’dan CHP Genel Sekreterliği’ne, 18 Haziran 1941, Mektup, BCA, 490.01.1314.358.1.

³⁹⁰ CHP Genel Sekreterliği’nden Tuğrul Aka’ya, Tarihsiz, Mektup, BCA, 490.01.1314.358.1.

Aka, bunu 28. sayıya kadar düşünmeyecektir. 28. sayıda ise kesişen yollar dönemin siyaseti gereği ve mecmuanın yaşadığı maddi sorunlar nedeniyle olacaktır. Halkevi dergi çıkarmamaktadır, demokratlar ise fikir ve düşüncelerini gazetelere rahatça taşımaktadır. CHP'nin daha çok propagandaya ihtiyacı bu buluşmayı kolaylaştıracaktır.

İncelemede dikkati çeken başka bir unsur da Akış başka matbaalarda basılırken de sıkça halkevi ve faaliyetlerine sayfalarda yer verilmiştir. Bu da ancak halkevinin o dönemde oldukça dolu bir kültürel programa yer verişiyile açıklanabilir. Akış 2. yılının 12. sayısında okuyucusuna 12. ve 13. sayısını birlikte sunmuştur. Bunu nedeni elbette ki maddi sorunlardır. “Akış İkinci Yılına İdrak Ederken...” başlıklı başyazısında Tuğrul Aka, okuyucunun maddi ve manevi katkılarıyla ilk yılını tamamladıklarının altını çizmiş ve gelen iyi yorumlar karşısında daha şevklendiklerini ifade etmiştir.³⁹¹ Okuyucularına da teşekkür eden Aka, derginin daha olgun ve dolgun bir memleket mecmuası olarak çıkmasında emeği geçen herkese teşekkür eder.

Akış'ın CHP Basımevi'ndeki son baskısı 35 sayılı yaygın hayatında beklide en önemli birkaç sayısından biridir. Aydın neşir hayatının halkeviyle birlikte başladığı düşünüldüğünde Halkevinin 10 yılını değerlendiren bu sayı önemlidir.

Derginin genelinde bu sayıya özgü tarih ve kültür hayatı hakkındaki önemli araştırmalarıyla dikkati çeken Kemal Özkaynak '9 Meşale' başlıklı yazısında Türk Deriminin büyük bir zaferle gerçekleştiğini vurgulayarak bu zaferi ve devrimleri kökleştirmenin yolunun milletçe fert fert yapılan her işte en yüksek başarı ve hassasiyet ve özenle gerçekleştirilebileceğini vurguluyor.

Özkaynak: “...İçimizde şahlanan duyguların özünde Türk köyü, Tür Sanatı, Türk İdeali ve Türk Kültürü vardır. Biz onu 9 meşalemizle ileriye doğru götüreceğiz. Geçen 10 içinde sadece temeli attık, gelecek yıllarda bize göz kamaştıran eserler vermelidir. Evinde, tarlasında, tezgahında çalışan Türk: Milletçe vazife başındayız. Mehmetçik mazgalda, şeflerin iş başındadır. Ömründe Türk'e vefalı olmayan dakikaları sen de atacaksın. Bunları halkevine koşmakla kıymetlendireceksin... Biz hareket dolu coşkun milli hayatı ancak böyle yaratabiliriz...”³⁹²

³⁹¹ Akış, Eylül 1941.

³⁹² Akış, Şubat 1942.

Bu sayıda Aka tarafından kaleme alına ve “Aydın Halkevi Temsil Komitesi’nin 10 Senelik Faaliyetine Bir Bakış” başlıklı yazısında komitenin başarısı ve burada görev yapanların özverili tutumları dikkatle incelenmiş ve bu başarımı altı, kalın çizgilerle vurgulanmıştır. Aka bu başarıda en büyük payı komitenin eski ve yeni reislerine (Avni Deniz ve Fikret Başaran) vermiştir. Yine “Sosyal Yardım Şubesi’nin 10 Yıllık Faaliyeti” başlıklı yazıda çalışmalar hassasiyetle incelenmiş ve 1931 yılından başlayarak 1941 yılına kadar yapılan yardımlar kalem kalem ve en ince ayrıntısına kadar okuyucuyla buluşturulmuştur.

Akış bu sayıdan sonra İzmir’de Suhulet Matbaası’nda basılmaya başlanmıştır. Suhulet, Akış’ın Tükel Matbaası ve CHP Basımevi’nden sonraki üçüncü durağıdır. Akış, Suhulet Matbaası’nda basılmaya başlandığında fiyat artırımına gitmiş ve 20 kuruşa çıkmıştır. Aradaki %100’lük artış yayının içinde bulunduğu maddi sıkıntıdan ve İzmir’de basılıyor olmasından kaynaklanıyor yorumu sanırım yanlış olmaz!

Bu arada Aydın’da matbaalar mevcutken İzmir’de basılıyor olması da ancak parasal sıkıntılarla açıklanabilecek bir ayrıntıdır. Yine incelendiğinde görülecektir ki sayfa sayılarında da büyük bir tutarsızlık vardır. Bazen iki sayı birleştirilerek tek baskıda okuyucuya ulaşır.

Bu hem maddi sıkıntı hem de kâğıt bulmaktaki zorlukla alakalıdır. O dönemde kâğıt dışarıdan gelir ve dışarı savaş dolayısıyla karışıktır! Öyle ki CHP’nin yayın organı durumundaki Aydın Gazetesi, Ulus Gazetesi’nden bozuk bobinlerini (Bobin sarımlı kâğıttır ve bir bobin yaklaşık 1 tonluk metrelerce kâğıdın rulo şeklindedir) para karşılığı almayı bile teklif edecektir.³⁹³

Akış 25. sayısına geldiğinde uzunca bir aradan sonra okuyucusuyla buluşur. Bu birkaç aylık arayışı AKİŞ imzasıyla Aka şöyle anlatmaktadır: “...Değerli okuyucularıma şöyle arz etmek isterim ki; Aydın bir mecmua çıkartmaya takatlidir, yazı ailemizde teşkil eden arkadaşlarımızda çok kıymetli yazıları seve seve okunmaktadır. Mecmua etrafında ilgi görmüş ve görmektedir. Bilhassa Maarif Vekâleti yakın bir ilgi göstermiş

³⁹³ CHP İl Yön Kurulu Başkanı Ethem Menderes’ten CHP Genel Sekreterliği’ne, 7 Mart 1945, Mektup, BCA, 490.1.1314.1.

ve kütüphanelerine abone kaydettirmiştir. CHP İl Başkanlığı da 30 sayıya abone olmak suretiyle mecmuanın yaşamasına yardım etmek lütufkârlığında bulunmuştur. Ancak mecmuayı çıkarmaya başladığımızda kâğıt ve tab'ı ücretleri çok ucuzdu. 1 sayıya 10 kuruş ücret koymuştuk. Ayda 30 liraya mal ettiğimiz dergi kendisini yaşatacak mahiyetteydi... 24 sayıyı ufak tefek arızalarla çıkarmaya muvaffak olduk. Yaşam şartlarındaki ağırlaşma kâğıt ve basıma da sığrayınca mecmua da çok pahalıya mal oldu. Bunun için ya satış adedini arttıracaktık, ya da ücrete zam yapacaktık. Satışı arttırmak imkânı olmadı, fiyatı yükseltmek de doğru bulunmadı. Bu itibarla birkaç aylık bir fasıla zaruri olarak kısıtlanıldı. Bu defa gerek Maarif Vekâleti'nin gerekse vilayetin işleriyle yakından ilgilenen sayın valimiz Salim Gündoğan ile partimizin daha geniş ölçüde yardım ve müzaheretlerine güvenerek şimdilik 2 ayda bir olmak üzere tekrar intişara başlamaya karar verdik. İleride satış müsait olursa tekrar ayda bir çıkaracağız...³⁹⁴

Aka, ağırlaşan hayat şartlarının bu araya neden olduğunu vurgulayarak verilen arayı açıklar. Ancak burada önemli bir ayrıntı ilgi çekicidir. Sayısını 10 kuruşa satan ve aylığını 30 liraya mal ettiklerini ifade eden Aka, derginin kendi kendine yetebildiğini söyler. Ufak bir hesaplama 30 liraya karşılana Akış'ın o dönemde en kötü ihtimalle 3 bin tiraja sahip olması gerekir ki maliyetini (sadece basım ve giderlerini) karşılayabilsin. En kötü ihtimalle 3 bin tiraj, hatta günümüzde bile, önemli bir rakamdır. Yine aynı sayıda dergiye yapılan %100 oranındaki zammı da Tuğrul Aka açıklar ve maliyetteki artışı ancak 2 ayda bir yayımla karşılayabildiklerini ifade eder. Akış bir sonraki sayıda yeniden ayda bir yayına başlayacaktır.

26. sayıdaki başka bir önemli ayrıntı da Hilmi Tükel ilk defa Akış Dergisi'nde yazı yazacak "Yılların İşi" adlı romanından bir bölümü okuyucuyla buluşturacaktır. 28. sayıya gelindiğinde Akış tam 8 aylık bir aradan sonra okuyucusuyla buluşacaktır, bu kadar uzun bir ara yaşamasına rağmen hiçbir açıklamada bulunmayacaktır. Akış ilk defa bu sayıda 8 sayfa olarak yayınlanmıştır.³⁹⁵ Bu aynı zamanda Akış'ın 1945'te yayınlanan tek sayısı da olacaktır. Dergi maddi zorluklara yenik düşerek 1 yıllık bir sessizlik evresine girecektir.

³⁹⁴ Akış, Ekim 1944.

³⁹⁵ Akış, Ocak 1945.

Tuğrul Aka'nın ikinci defa yayın hayatına girişı 1946 yılında gerçekleşecektir. Bu defa Akış, sağlam bir bütçeyle garanti bir yol bulmuş Milli Eğitim Müdürü Ethem Salmangil, Vali Salim Gündoğan, CHP ve Halkevi'ni arkasına almıştır. Akış, ikinci yayın hayatına kaldığı yerden yani 28. sayıdan devam eder. 28 sayı bir yıl arayla tekrar basılır. Bu sayıda Aka, "Bir Senelik Ayrılıktan Sonra" başlıklı yazısında derginin arkasındaki gücü okuyucuyla paylaşır ve mecmuanın aksamadan ayda bir yayınlanacağını ifade eder.

Gerçekten de Akış ilk yayınladığı dönem 11. sayıya kadar 14 sayfa ve zamanında (Ayda bir) çıkar. Bu istikrarlı dönemi ancak 8. baskısında, yani 28 ile 35. sayılar arasında yakalar. İkinci yayın hayatında imtiyaz sahibi Aka, değişmemiş ancak Nevzat Kutbay ve Mümtaz Mihci gibi isimler yönetime katılmıştır. Kutbay yazı işlerine, Mihci ise tab ve ilan işlerinin sorumluluğunu üstlenmiştir. İkinci yayın hayatında göze çarpan bir başka ayrıntı da CHP İl İdare Kurulu üyelerinin yazar kadrosunda yer alışıdır.

Kısa bir değerlendirmeye Akış, Aydın'da bir meslek gurubunun ortaklaşa ürünü olan ilk dergidir. İlk sayısını 7 Eylül 1940 tarihinde okuyucusuyla buluşturan ve dalgalı bir yayın hayatı süren Akış Dergisi Ağustos 1946'ya dek okuyucusuyla bir arada kalmayı başarmış, Aydın basın ve yayın hayatında önemli bir dergidir. İmtiyaz Sahibi Aka, 6 yıllık süreçte mücadele etmiş ve yayını kendisinin de belirttiği üzere kar amacı gütmeksizin okuyucuya sunmuştur.

Kâğıdın pahalı, matbaa işçiliğinin tamamen el emeğine dayalı, otomasyondan uzak dönemde 6 yıllık bir serüveni dalgalı da olsa sürdürmek çetin bir mücadelenin sonucudur. Ayrıca kabaca bir hesaplama yaklaşık 3-4 binlik bir satış bugün bile ulusal çapta birçok dağıtımını gerçekleştiren dergilerin ulaşamadığı bir tirajdır. Akış yayın hayatı boyunca yalnız maddi problemler dolayısıyla dalgalanmalar yaşamış önemli bir mecmuadır.

Kültür Mecmuası

İmtiyaz Sahibi: Veysel Kültür

Umum Neşriyat Müdürü: Veysel Kültür

İdarehanesi: CHP Basımevi (1-6. sayılar) / Tükel Matbaası (7-12. sayılar)

Basım Yeri: CHP Basımevi (1-6. sayılar) / Tükel Matbaası (7-12. sayılar)

İlk ve Son Sayılar: 15 Nisan 1941 – 15 Şubat 1942

Türü: Aylık Kültür-Sanat Mecmuası

Yayın Süresi: Ayda bir (Ancak bu süre olanaksızlıklar dolayısıyla uzayacaktır.)

Abone Şartları: Yıllık (12 Sayı) 180 Kuruş

Sayfa Sayısı: 16 (Bu sayı şartlara göre değişkenlik gösterecektir.)

Kültür'ün CHP Basımevinde basılan sayıları

1. Sayı ----- 15 Nisan 1941----- 16 Sayfa
2. Sayı ----- 15 Mayıs 1941 ----- 16 Sayfa
3. Sayı ----- 15 Haziran 1941 ----- 16 Sayfa
4. Sayı ----- 15 Temmuz 1941 ----- 16 Sayfa
- 5-6. Sayı ----- 15 Ağustos 1941 ----- 32 Sayfa (5 ve 6. Sayılar bir arada)

Kültür'ün Hilmi Tükel Matbaasında basılan sayıları

- 7-8. Sayı ----- 15 Ekim 1941 ----- 24 Sayfa
9. Sayı ----- 15 Kasım 1941 ----- 16 Sayfa
10. Sayı ----- 15 Aralık 1942 ----- 20 Sayfa
- 11-12. Sayı ----- 15 Şubat 1942 ----- 28 Sayfa

Kültür Dergisi Aydın'da 1941 yılı Nisan ayında yayın hayatına başlamış kültür ve sanat ağırlıklı bir süreli yayındır. Genelde fikir ve düşünce yazılarıyla karşımıza çıkan Kültür; İmtiyaz Sahibi Veysel Bey'in (Kültür) soyadını taşır. Doğuş ve Akış gibi süreli yayınların ardından yayın hayatına giren Kültür ne yazık ki diğer iki dergi kadar da yaşayamamış, 12. sayıdan sonra okuyucusuna veda etmiştir.

Veysel Kültür kendi anlatımıyla İstanbul'da okumuş, orada yaşamış ve görevi gereği Aydın'a gelmiştir.³⁹⁶ Türkiye'nin çeşitli bölgelerinde görev almış olan Veysel Bey, Nisan 1941'de giriştiği yayıncılık faaliyetinde ne yazık ki uzun soluklu olamamıştır.

1940'lı yıllar düşünüldüğünde Aydın için önemli bir kültür ve sanat mecmuası durumunda olan yayın kısa süreli yaşamına rağmen önemli kaynaklar arasındaki yerini alır. Mecmuadaki yazar kadrosunun bir kısmı Doğuş ve Akış mecmualarında da karşımıza çıkmaktadır. 'Güncü' takma adıyla dönemin diğer süreli yayınlarında da karşımıza çıkan ve edindiğimiz izlenime göre Ethem Kadri Menderes olduğunu düşündüğümüz yazar bu süreli yayında da karşımıza çıkar.

³⁹⁶ Kültür, Ağustos 1941.

Yine dönemin eğitim camiasında önemli bir yere sahip olan Müfettiş Fikret Başaran'ın da yazıları Kültür'de okuyucuyla buluşur. Başaran'ın Halkevi Temsil Heyeti'ne başkanlık ettiği düşünüldüğünde derginin hemen ilk sayısında karşımıza çıkan ve şimdiye kadar rastlamadığımız yazı dizisi şeklinde yayınlanan ancak ayrıntılarla süslenerek adeta oyuna hazırlayan piyesin de fikir kaynağının neresi olduğunu anlamak güç olmayacaktır.

Kültür ilk sayısında her süreli yayın gibi okuyucuyla buluşma sebebinin açıklar. Veysel Kültür'ün kaleme aldığı ve "Kültür Çıkarken" başlıklı yazıda: "...Dünyanın yerinden oynadığı ve manevi kuvvetleri tahrip etmek için dünya tarihinde nadir görülen bir şahlanma ile ayağa kalkıldığı bu zamanda küçük ve şirin Aydın'ımızda kendi cephemizden mütevazı bir irfan hareketinin temellerini atıyoruz. Kültür Mecmuası harbin tabii bir neticesi olarak matbaa ve kâğıt işlerindeki büyük müşküllere rağmen bugün hayata gözlerini açıyor. Kültür, hayatını bombalar ve süngüler arasında bile parlaklığını kaybetmeyen hâkim ışığına küçük ve şimdilik belli belirsiz hüviyetiyle katılan, fakat ileride beklide gözlere havalet verecek bir kudretle kendisini hissettirecek olan Kültür Mecmuası okuyucularının manis, yakın ve temiz bir fikir arkadaşı olmak emeliyle çıkıyor. Memleket gençliğinin, memleket irfanının sıcak ve ciddi bir organı olmak köşede bucakta kalmış kıymetli istidatları bulup çıkarmak; Aydın'ın tarihi hüviyetini bütün kudret ve azametiyle ortaya çıkarmaya çalışmak, halkevleri işlerinde, fikir hayatında ve ileri düşüncelerde en sadık ve en güvenilir bir neşir vasıtılığı yapmak Kültür mecmuasının en kuvvetli gayesidir. Böyle bir zamanda ve bütün müşküllere rağmen teknik ve muhteviyat itibarıyla elinize oldukça muvaffak olmuş addedilecek bir mecmua sunmanın zevki onu çıkarana için bütün yorgunluk ve fedakârlığını unutturacak kadar büyüktür..." mecmuanın çıkış amacını böyle ifade etmiştir.³⁹⁷

Kültür de diğer dergiler gibi Kültür-Sanat-Edebiyat anlamında Aydın'a katkı sağlamayı amaç edinmiş, genç kalemleri bünyesinde yazmaya davet etmiştir.³⁹⁸ Ancak bu dönemde Aydın özellikle bu konuda kısırdır ve hemen hemen bütün süreli yayınların ortak şikayet konularından birisi de budur.³⁹⁹ Kültür'ün ilk sayısında Asaf Gökbek, Hikmet Şölen, Şadi Kiray, Nureddin Adison, İsmail Gün, gibi tanınmış kalemler yer

³⁹⁷ Kültür, Nisan 1941.

³⁹⁸ Kültür, Nisan 1941.

³⁹⁹ Doğu, Ocak 1948.

almıştır. Bahsi geçen yazar kadrosu içinde ismini zikrettiklerimiz Aydın'da dönemin bütün süreli yayımlarına yazılar vermiş ve dönemin düşünsel hayatında yer almışlardır.

Kültür, ilk sayısında şimdiye kadar rastlanmamış bir ilkle karşımıza çıkar. Bu dönemde karşımıza çıkan süreli yayınlarda görmeye alışık olduğumuz dizi yazılardan farklı olarak Kültür, ilk kez bir piyesi okuyucularla buluşturmuştur. Piyese girmeden önce dekor betimlenerek hikâyeye girilir ve piyesele ilgili sanki oyunculara seslenen bir dille ayrıntılar vurgulanır.⁴⁰⁰ Yazar bu girişimle piyesin oynanabilirliğini amaçlamıştır. Yine bu girişim derginin ulaştığı yerlerde bu tür kültürel faaliyetlerin yapılabilmesi için önemli de bir girişimdir.

Yine Kültür'de şimdiye kadar diğer yayınlarda çok fazla görmeye alışık olmadığımız ' faydalı bilgiler' bölümü hemen dikkati çeker. Bu kısımda gündelik hayatta karşılaşılabilecek sorunlara pratik çözümler sunulur.⁴⁰¹ Bu bölümü Doktor Şadi Kiray'ın sağlık köşesi izler. Kiray mecmuadaki köşesinde şimdiye kadarki yazınlarda da sıkça karşılaştığımız sağlık problemleri üzerine yazılar yazarak halkı bilinçlendirmeyi amaçlar. Dönemin önemli salgın hastalıklarından "Frengi" ve daha ileriki sayılarda da "Sıtma" hakkında verdiği bilgiler korunma ve teşhiste bugünde önemli yöntemler olarak karşımıza çıkar.⁴⁰²

Mecmuanın ikinci sayısında dönemin uzun soluklu yayınlarından Aydın Gazetesi'nde de sıkça karşılaştığımız "Güncü" lakaplı yazarın "Fecre Kaçan Süvari" isimli makalesiyle karşılaşıyoruz. Yazar diğer süreli yayınlarda daha çok hikâyeye, anı ve hiciv ağırlıklı yazılarla karşımıza çıkmaktadır. 'Güncü' lakabını kullanır ve önemli bir eser yayınlayana kadar gerçek ismini kullanmayacağını çeşitli kereler dile getirir. Şimdiye kadar ki çalışma içerisinde değerlendirildiğinde 'Güncü' lakabını kullanan yazarın Ethem Kadri Menderes ya da O. Becerik'ten biri olduğu kanısındayız.

Zira Menderes'in Aydın Gazetesi'nin imtiyaz sahibi ve umum neşriyat müdürlüğü görevini yürüttüğü sırada gazetede hiç yazısını yayınlamadığı gözden kaçmayan bir ayrıntıdır. Becerik için ise akıl karıştırıcı olan Güncü'nün köşesinden dile

⁴⁰⁰ Kültür, Nisan 1948.

⁴⁰¹ Kültür, Mayıs 1941.

⁴⁰² Kültür, Haziran 1941.

getirdiği bazı istekleri Becerik'in kaleminden de görmemizdir. Dönemin basın hayatı incelendiğinde Menderes neredeyse bir ilktir! Çünkü gazete imtiyaz sahipleri, yazı işleri müdürleri hatta muhabirleri dahi yazılarıyla okuyucusunun karşısına çıkmış ve yazın hayatı içinde yer almışlardır. Kaldı ki yine bir ayrıntı olarak Ethem Kadri Menderes'in CHP Genel Sekreterliğine yazdığı yazılardaki dili hatta imla hataları Güncünükilerle örtüşür. Ancak Aydın Gazetesi'nin Adnan Menderes'e devredildiği yıllarda Ethem Menderes'in gazetede yazı yayınlaması pek akla gelmeyecek bir ayrıntıdır. Bu yüzden Becerik ismi bir parça daha ön planda görünebilir.

Kültür' e dönemin Aydın Mebusu Agah Sırrı Levend de yazılarıyla destek verir. Daha çok kültür alanında sosyal içerikli yazılarıyla karşımıza çıkan Levend, derginin ikinci sayısında "Sokak Terbiyesi" yazısıyla okuyucuya seslenir.⁴⁰³ Yine bu sayıda tarımla ilgili yazıların oluşu geniş bir okuyucu kitlesinde seslendiğinin önemli bir ispatı niteliğindedir. Bu, daha önce Akış Dergisinde Arif Tenker'in tetkiklerini çağrıştırır niteliktedir. Yazar 'Meyveci' rumuzunu kullanarak ürün yetiştiricilerine önemli püf noktaları hakkında detaylı bilgiler verir.

Kültür'ün geniş yazıcı kadrosu içerisinde dikkati çeken önemli bir isim de Kemal Özkaynak'tır.⁴⁰⁴ Özkaynak Hikmet Şölen ve Asaf Gökbel gibi isimlerden başka Aydın yerel tarihi çalışmalarıyla dikkati çeken bir isimdir. Yazar dönemin şartları içerisinde oldukça önemli çalışmaları gerçekleştirmiş ve bu çalışmaları okuyucuyla buluşturmuştur. Bu yönüyle de Aydın Basın Yayın Hayatı içerisinde önemli katkıları olan bir isim olarak karşımıza çıkmaktadır.

Özkaynak Kültür Mecmuasında "Aydınlı Kanca Pehlivan", "Nasuh Paşa Destanı", "Kültürel Hadiseler", "Aydınlı Bezmi", "Şair Eşref" makaleleriyle okuyucunun karşısına çıkmıştır. Özkaynak, yazılarında Aydınlı ve tarih sahnesinde yer almış kişilerin biyografilerine ve bunların ayrıntılarına girerek; dönemle ilişkilendirir. Dergide yine bugün Aydın araştırmalarından tanıdığımız Asaf Gökbel Aydın'ın Kurtuluşu'nu anlattığı "7 Eylül" adlı makalesi önemli bir ayrıntı olarak karşımıza çıkar.

⁴⁰³ Kültür, Mayıs 1941.

⁴⁰⁴ Kemal Özkaynak, Bu dönemde Aydın için önemli bir isimdir. Aydın Ortaokulu Müdürlüğü görevini yürüten Özkaynak, bu dönemde yayınlanan basılı yayınlarda araştırmalarıyla oldukça ilgi çeker. Daha çok yerel tarih çalışmalarını gördüğümüz Özkaynak, ayrıca Türk edebiyatı açısından da önemli bir isim olarak karşımıza çıkacaktır.

19. Kurtuluş Yıldönümünün coşkusuyla kaleme alınan yazıda Aydın'ın ve Aydınlıların bugüne nasıl hazırlandıklarını; bugünün nasıl kutlanması gerektiğini ifade ettiği önemli bir kaynaktır.

Rıza Toker'in "Türk Kadını" şiiriyle başlayan ve dönemin dergilerinde ve gazetelerinde karşımıza sıklıkla olmasa çıkan Türk Kadını motifi Kültür Mecmuasına ayrı bir önem kazandırmıştır. Çağdaşı olan diğer batılı devletlerde kadın her ne kadar toplumun bir ferdi olarak görülse de seçme ve seçilme hakkından mahrumdur. Bu, kadına tanınan kısıtlı özgürlüğü ve o günün toplumunda batının kadını 'fert' olarak kabulünün derecesini anlatması açısından önemlidir. Kadın Türk Siyasetinde vardır, ülkenin geleceğiyle ilgili kararların alındığı mekanizmanın içindedir. Kültür'de 'Kadın' olgusunun ve kadının toplumsal hayattaki vurgusunun bu denli karşımıza çıkıyor olması Kültür Mecmuasına bir parça daha önem katmıştır. Zira dönemin şartları gözönüne alındığında bu önemli bir ayrıntıdır.⁴⁰⁵

Derginin birlikte yayınlanan Ekim-Kasım sayısında genç cumhuriyetin 18. yaşına girişini anlatan yazı bizi karşılar.⁴⁰⁶ Şölen'in "On sekiz Yaşında" adlı makalesi 1923'te kurulan Cumhuriyet için milletin nedenli büyük bir faktör olduğunu anlatarak; İmparatorluktan Cumhuriyete geçişte milletin gösterdiği azmi, özveriyi toplumsal dayanışmayı vurgular.

Cumhuriyetin babası Mustafa Kemal, hamisi İnönü ve koruyucusunun Türk Ordusu olduğunu vurguladığı yazısında dönemin panoramasını ortaya koyar. Yine aynı sayıda Milli Aydın Bankası ile ilgili detaylı bilgilere yer verilir, bankanın dünü ve bugünü arasındaki süreç yazıda detaylarıyla işlenir.

Bu sayının bir başka özelliği de mecmuanın basım yerinin de değişmesidir. İlk sayısından beri CHP Basımevinde basılan Kültür, bu sayıdan itibaren Hilmi Tükel Matbaası'nda basılmaya başlanacak; yazar kadrosuna Tükel de katılacaktır.⁴⁰⁷ Bu değişikliğin sebebi dönemin diğer yayınlarında da zaman zaman görüleceği üzere

⁴⁰⁵ Kültür, Temmuz 1941.

⁴⁰⁶ Kültür, Ekim 1941.

⁴⁰⁷ Kültür, Ekim 1941.

“Maddi”dir. Aydın’da basılı hemen hemen her eserin bir dönem Tükel Matbaası’nda basıldığını söylemek yanlış olmayacaktır.

Kültür bu değişikliği yayın hayatının sonuna kadar sürdürecektir, son sayısını da Tükel Matbaası’nda bastırarak okuyucusuyla buluşturacaktır.⁴⁰⁸ Kültür Mecmuası’nın 4 sayısının basıldığı Tükel Matbaası’nda yazar kadrosuna da dahil olan Hilmi Tükel sadece 10. sayıda “Gel Veya Geleyim” adlı kısa hikayesiyle katkıda bulunmuştur.

Buraya kadarki değerlendirmelerimize ek olarak diyebiliriz ki 12 sayı ve 9 baskı gören (Bazı sayılar birlikte basıldığı için sayı ve baskı sayıları tutmamaktadır.) Kültür Mecmuası maddi sıkıntılar dolayısıyla sönük kalmıştır. 12 sayı olarak çıkan Kültür’ün sadece 6 sayısı aylık çıkabilmiştir. 5–6, 7–8 ve 11–12. sayılar ikişer aylık olarak baskıya girmiştir.

Son sayılarında Halkevi ve Milli Şef’e övgüler artarken derginin basım için 9 ila 10. sayıları arasında 1 yıllık beklemeyi ne yazık ki izah eden bir yazıya rastlanmamıştır. 9. sayısı 15 Kasım 1941’de okuyucusuyla buluşan mecmuanın bir sonraki sayısı 15 Aralık 1942’de basılmış ve okuyucuya sunulmuştur. Kültür’ün baskıyla ilgili en büyük istikrarı her ayın 15. günü okuyucuyla buluşması olmuştur.

Bu durum aslında daha ilk sayıda Veysel Kültür’ün kaleme aldığı “Kültür Çıkarken” başlıklı yazıda karşımıza çıkmaktadır.⁴⁰⁹ Veysel Kültür bu yazısında; “...Kültür, matbaa ve kâğıt işlerindeki büyük müşküllere, buhranlara rağmen bugün hayata gözlerini açıyor...” ibaresiyle yaşanabilecek sorunlar hakkında küçük ve silikte olsa düşüncelerini dile getirmiştir. O yıllarda matbaa, kâğıt ve mürettip tüm yayınların sorunuydu; birde maddi sıkıntı eklendiğinde bu çoğu zaman içinden çıkılmaz bir hal alıyordu.

Yine bu dönem içinde incelediğimiz ve uzun soluklu olarak sayabileceğimiz yayınların bile bu sorunları yaşadığı gözden kaçmayacak kadar aşikârdır. Kâğıt ülkede üretilmeyen bir meta olarak karşımıza çeşitli kereler çıksa da savaş hali ve dünyada yaşanan gelişmelere paralel olarak bu sorun defaten her yayın için yaşanacaktır..

⁴⁰⁸ Kültür, Şubat 1942.

⁴⁰⁹ Kültür, Nisan 1941.

Kültür yazıcı kadrosu olarak tabir edilen bölümünde çağdaşı yayınlara göre hiçe yadınanmayacak bir mahiyettedir. Önemli konuları, sosyal olayları, kültürel yenilikleri sayfalarında okuyucuyla buluşturan Kültür; geniş bir okuyucu kitlesine de hitap etmiştir. Kültür’de ayrıca tarım ve sağlık konuları da işlenmiştir. İlk 4 sayısı zamanında ve sorunsuz olarak çıkmıştır. 5–6. sayılar da ise yaşanan maddi sıkıntı iyice artmış ve bu sayılar birlikte yayınlanmak zorunda kalınmıştır. Bu maddi sıkıntıdan kaynaklanan zorundalık, bir sonraki baskıyla iyice belirgin hale gelir. Zira süreli yayınlarda baskı merkezinin değiştirilmesindeki en büyük etken maddi olanaksızlıklardır. Bu durum yeni matbaada (Tükel Matbaası) da devam eder.

Burada da 7–8. sayılar birlikte basılır. Hatta yine bu sayılarda okuyucudan ilk defa “Bir Rica” başlığıyla şimdiye kadar abone bedellerini ödemeyen ya da göndermeyen okuyuculardan bu bedeller istenir. Kültür içinde bulunduğu maddi darboğazdan çıkamayacak, 4baskı yaptığı Tükel Matbaası’nda 11–12. sayısını yayınlamak Aydın Basın Hayatı içerisindeki yerini başka yayınlara bırakacaktır.

KISA SOLUKLU DİĞER BASILI YAYINLAR HAKKINDA

Nazilli Gazetesi

Avukat Şâkir Özdamar Nazilli Gazetesi'nin imtiyaz sahibidir. 1947'de muhalif olarak adından sıkça söz ettiren Özdamar; 1948'de CHP'ye geçmiştir. Özdamar; Isparta Milletvekillerinden Hüsnu Özdamar'ın oğludur. Hukuk Fakültesi mezunudur ve Nazilli'ye hâkim olarak atanmıştır. Bu görevden daha sonra istifa eden Özdamar, Bozdoğan'a taşınmış ve burada serbest avukatlık yapmıştır. Bozdoğan'da bulunduğu sırada CHP'ye kaydolun Şâkir Özdamar daha sonra tekrar Nazilli'ye dönmüştür.

Nazilli'ye geldikten sonra o dönemdeki ilçe idare kurulu başkan ve üyeleriyle hakimlik yaptığı dönemde yaşadığı sorunlar yüzünden- buraya nakil gelmesine rağmen- nakil kağıdını vermemiştir.

Bu durum CHP Arşivinde o dönemde Nazilli'nin Yazı İşleri Müdürü Gani Dikmen ile birlikte değerlendirilmiş ve Parti Genel Sekreterliğine “ ...Her ikisi de daha ziyade muhalefete ve karşı partiye meyillilerse de İlçe İdare Kurulumuzun telkinleriyle ortalama bir yolda gitmektedirler...”⁴¹⁰ ifadeleriyle yansımıştır.

Özdamar'ın da değerlendirildiği ve CHP İl İdare Kurulu Başkanı Ekrem Çiftçi tarafından kaleme alınan yazıda Özdamar için “... Eylül 1947'de neşriyatında büyük değişiklikler görülmektedir. Evvelce DP'nin yayın organı durumunda olan gazete Aydın'a geldikçe ve Nazilli'de görüldükçe imtiyaz sahibi üzerinde yaptığımız telkinlerle bugünkü tamamen tarafsız şekline girmiş bulunmaktadır...”⁴¹¹ ifadeleri yer almaktadır. Nazilli Ne Aydın Gazetesi ne de Ses Gazetesi kadar asla etkili olamamış, bulunduğu muhitte uzun soluklu olamamıştır.

⁴¹⁰ Gani Dikmen'den CHP Genel Sekreterliği'ne, Tarihsiz, Mektup, BCA, 490.01.1314.358.1.

⁴¹¹ CHP İl İdare Kurulu Başkanı Ekrem Çiftçi'den CHP Genel Sekreterliğine, 4 Mart 1947, Mektup, BCA, 490.01.1314.490.391.1.

Demokrat Nazilli Gazetesi İmtiyaz Sahibi Şevki Hasırcı ile Yazı İşleri Müdürü Ahmet Türker'dir. İkili, Afyon Milletvekili Kemal Özçoban'ın TBMM'nin meşruiyeti hakkında suizanni mucip olacak söylevini neşrettiklerinden tevkif edilmeleri sebebiyle bu gazete Haziran'da 2 nüsha çıkmış sonra (Şirin Demokrat Nazilli) adıyla neşriyata devam etmiştir.⁴¹² 15 Temmuz 1948'de yayın hayatına başlayan Demokrat Nazilli Gazetesi, Nazilli Demokrat Parti mensuplarında finanse edilmektedir.

CHP yazışmalarında gazetenin matbaasının olmayışı nedeniyle uzun ömürlü olmayacağı vurgulanır. Abdurrahman Akkum CHP Genel Sekreterliğine yazdığı yazıda: "...Matbaaları, olmadığından çok masrafa boğulmakta ve yaşayacağı şüpheli görülmektedir..."⁴¹³ ifadeleri gazeteyi anlatmaktadır. Gazete ile ilgili dönemin CHP İl İdare Kurulu tarafından parti genel sekreterliğine gönderilen ve ilde çıkan gazetelerin değerlendirildiği yazışmalarda Demokrat Nazilli için: "... Bir müddetten beri çıkmayan "Demokrat Nazilli" gazetesi tesis ettiği mürettiphanede dizilerek, Partimiz Avukat Hulusi Çoğlu ile üyelerden Nedim Yıldırım'ın sahip buldukları ve sırf partimiz menfaatlerini savunmak üzere bir gazete çıkarmak amacıyla kurdukları 'Yeni Menderes' matbaasında basıldığı görülmüştür..." bu bölümde Partililere ait olduğu halde muhalif gazetenin baskılarının burada yapıldığı aşikârdır..." ifadelerine yer verilmiştir.

Gönderilen yazıda parti tüzüğünde gazeteciler için bir maddenin olduğu ancak matbaacılar için bir madde bulunmadığı için böyle bir duruma düşüldüğü vurgulanarak "...Gazetede yayımlanmış bulunan 'Bir Çırpıda' fıkrası ile Partimiz İlçe İdare Kurulu üyelerinden Belediye Başkan Vekili Râgıp Tapucu hakkında yazılmış 'THK Başkanı Sayın Ragıt Tapucu'ya Zaruri Bir İzâh' başlıklı yazıları ihtiva eden bir gazetenin, partili arkadaşlarımızda matbaasında nasıl basıldığı kendilerinden İl İdare Kurulunuzca sorulmuş olup, cevap ayrıca arz olunacaktır. Yalnız 6.Büyük Kurultayımızda kabul olunan tüzüğün 154. Maddesi bu hususu partililere serahâten menettiği halde, halen mer'i olan tüzüğümüzün 146.maddesinde bir kayıt olmadığından,1950 kurultayımızdan sunulacak tüzük tasarısında partili gazeteciler için olduğu gibi partili matbaacılar içinde hüküm konulması muvafık olacağı mütâlâasında bulunduğumuzu saygılarımla arz

⁴¹² CHP İl İdare Kurulu Adına Abdurrahman Akkum'dan CHP Genel Sekreterliği'ne, 21 4 1948, Mektup, BCA, 490.01.1314.358.1

⁴¹³ CHP İl İdare Kurulu Başkanı Ekrem Çiftçi'den CHP Genel Sekreterliği'ne, 30 Haziran 1947, Mektup, BCA, 490.01.1314.358.1

Alpbaz tarafından çıkarılmaktadır. Ancak gazeteyi asıl idare eden Selahattin Alpbaz'ın abisi ve CHP İlçe İdare Kurulu Başkanı Salih Alpbaz'dır.

Selahattin Alpbaz'ın DP mensubu olmasına rağmen gazetenin abisinin tekelinde olduğunu vurgulayan CHP İl İdare Kurulu Başkanı Ekrem Çiftçi, CHP Genel Sekreterliğine kaleme aldığı yazısında "... Gazetenin imtiyaz sahibi kardeşi Selahattin Alpbaz her ne kadar DP mensubu ise de, neşriyata abisi hâkimdir..." ifadeleriyle duruma açıklık getirmekte ve gazetenin zararsız olduğunu vurgulamaktadır.⁴¹⁵

Gazetenin ilk yazı işleri müdürü Muzaffer Tuncer, Alpbaz DP'ye yazıldı diye görevini bırakır. Karacasu Gazetesinin bir dönem Yazı İşleri Müdürlüğü görevini yürüten Muzaffer Tuncer; Siyasal Bilgiler Okulu Maliye kısmından mezundur. Tuncer, CHP muhalifidir. Ancak babası Vehbi Tuncer eski bir CHP üyesidir.⁴¹⁶ Karacasu Gazetesi ilçenin ilk gazetesi olması bakımından önemlidir. Ancak o da basın hayatında uzun soluklu olamamıştır.

Hürmet Gazetesi

Sahibi S. Pehlivanoğlu, Baş Yazarı Hikmet Bayur'dur. Hürmet Gazetesini Selahattin Pehlivanoğlu çıkarmıştır. Babası CHP mensuplarından Şerif Pehlivanoğlu'dur. Manifaturacı olan Şerif Pehlivanoğlu'nun oğlu Selahattin Pehlivanoğlu, Milli Eğitim Bakanlığınca kapatılan İzmir Buca'daki Özel Kültür Lisesi'nden mezun olmuş ardından "Yüksek Ticaret Okulu"na devam etmiştir. Ancak bu okulu bitirip bitirmediği tespit edilememiştir.⁴¹⁷

Selahattin Pehlivanoğlu yedek subay olarak askerliğini yaptıktan sonra Aydın'a gelerek babası Şerif Pehlivanoğlu'nun kendisine verdiği dükkânda manifaturacığa başlamış, Halkevi Köycülük Şubesi'ne kaydolarak burada komiteye üye olarak seçilmiştir. Burada çalıştığı sırada Millet Partisi kurulmuştur. 1946 yılında CHP'ye yazılan (Kaydolan) ve milletvekili seçiminin ardından partiden çekilerek DP'ye geçen

⁴¹⁵ CHP İl İdare Kurulu Başkanı Ekrem Çiftçi'den CHP Genel Sekreterliği'ne, Tarihsiz, Mektup, BCA, 490.01.1314. 491.1.

⁴¹⁶ CHP İl İdare Kurulu Başkanı Ekrem Çiftçi'den CHP Genel Sekreterliği'ne, Tarihsiz, Mektup, BCA, 490.01.1314. 491.1.

⁴¹⁷ CHP İl İdare Kurulu Başkanı Ekrem Çiftçi'den CHP Genel Sekreterliği'ne, 18 Ekim 1948, Mektup, BCA, 490.01.1314. 491.1.

Selahattin Pehlivanoğlu DP'den ihraç olacağı dönemde Millet Partisi'ne kaydolmuştur.⁴¹⁸

Millet Partisi'nin İzmir İl Müteşebbis Kurulu Sözcüsü Avukat Şahap Gürsel ile yakın akrabalığı dolayısıyla ve Millet Partisi Aydın İl Müteşebbis Kurulu Başkanı Dr. Cemal Işlak'ın karışık miras davalarında vekilleri olması sebebiyle Millet Partisi Aydın Teşkilatının başına geçmiştir. Manifaturacılıkta başarısız olan, sermayesini veresiye kaptırdığından dükkânı satarak "Hürmet Gazetesi"ni kurmuştur.⁴¹⁹

Gazetede verdiği satılık ev ilanının, kendisine babası Şerif Pehlivanoğlu'ndan kalan ev olduğu anlaşılmış, buradan beklediği parayla da matbaa kurmayı hedeflediği düşünülmektedir. Bu savı yakınlarıyla da paylaştığı Ekrem Çiftçi(CHP İl İdare Kurulu Başkanı) tarafından CHP Genel Sekreterliğine iletilmiştir. Bu belge halen CHP Genel Sekreterliği arşivinde mevcuttur. Dönemin İl İdare Kurulu Başkanı Ekrem Çiftçi bu durumu nakletmek üzere kaleme aldığı yazısında Selahattin Pehlivanoğlu ve Hürmet için şunları söylemiştir: "... Pehlivanoğlu'nu bu gazeteyi çıkarmaya sevk eden bir amil de Nazilli'de partisi mensuplarınca çıkarılan " Millet Postası" gazetesinde mütecaviz yazıları dolayısıyla kendisine yüz verilmemesi olduğu, Nazilli'de Yeni Menderes Gazetesi yazarlarının istihbaratlarından öğrenilmiştir. Hürmet, ilk sayısında partimize karşı tecavüze başlamıştır. " Niçin Çıkıyoruz" başlıklı yazı ile Hikmet Bayur'un " İnönü'nün Muhalefetten İsteddiği Teminata Cevap" başlıklı başmakalesindeki kısımlar bunu göstermektedir. Hikmet Bayur'un yazısının bu kısmı hakkında valilik makamının dikkati çekilmiştir..."⁴²⁰ Hürmet Gazetesi de diğer yayınlar gibi kısa hayatında Aydın'da basın yaşamına katkı sağlamış ancak bu katkı uzun soluklu olmamıştır.

⁴¹⁸ CHP İl İdare Kurulu Başkanı Ekrem Çiftçi'den CHP Genel Sekreterliği'ne, 18 Ekim 1948, Mektup, Ek 1, BCA, 490.01.1314. 491.1.

⁴¹⁹ CHP İl İdare Kurulu Başkanı Ekrem Çiftçi'den CHP Genel Sekreterliği'ne, 18 Ekim 1948, Mektup, Ek 2, BCA, 490.01.1314. 491.1.

⁴²⁰ CHP İl İdare Kurulu Başkanı Ekrem Çiftçi'den CHP Genel Sekreterliği'ne, 18 Ekim 1948, Mektup, Ek 2, BCA, 490.01.1314. 491.1.

Mihrak Gazetesi

Mihrak 22 Haziran–23 Temmuz 1948 tarihleri arasında Nazilli’de çıkmış bir gazetedir. Mihrak muhalif bir tavır sergilediği kısa yayın hayatından çok fazla taraftar bulamamış silik bir yapı arz etmektedir. Mihrak’ın sahibi Necmettin Rifat’tır. Rifat Nazilli Basma Fabrikası’nda iş alınmış, buradan ayrıldıktan sonra ise Halkevinde müzik dersleri vermiştir. Bir müddet yine Nazilli’de çıkan Nazilli Gazetesi’nde de çalışan Necmettin Rifat, Ekrem Çiftçi’nin anlatımıyla “... Kendisini Kompazatör olarak tanıtan (takdim eden) silik bir adamdır...” Mihrak, sahibi Necmettin Rifat’ın Nazilli’den ayrılmasıyla yayın hayatı son bulmuştur.⁴²¹

⁴²¹ CHP İl İdare Kurulu Başkanı Vekili Abdurrahman Akkum’dan CHP Genel Sekreterliği’ne, 9 Ağustos 1948, Mektup, BCA, 490.01.1314. 491.1.

SONUÇ

Yerel yazılı basın anlamında Aydın o dönemde ilginç özellikler gösterir. Cumhuriyetin ilk yıllarının ardından önemli bir hamle ile kitle iletişim araçlarından gazete Aydın'da sayısal anlamda önemli bir gelişmenin içine girer. Matbaanın geç gelişi ve okuryazarlık sorunu yüzünden gelişemeyen gazete kültürü bu dönemde kabuğunu yavaş yavaş kırmaya başlamaktadır. Bu gelişimin yavaş yaşanmasındaki en büyük etken şüphesiz ki 1922'de işgal sırasında ve sonrasında şehrin yakılıp yıkılmış olmasıdır. Aydın için uzun yıllar kültür ve sanattan ziyade imar faaliyetleri öne çıkmış; kentin yeniden yapılandırılması, alt yapısının oluşturulması gibi unsurlar önceliğini hep korumuştur.

İncelediğimiz 1938-1950 yılların arasındaki dönemde karşımıza çıkan Aydın, Ses, Yeni Madran, Balova, Madran ve adını sayamadığımız birçok gazete Aydın ve Aydın'da basın yayın kültürünü anlamak açısından önemli bir yol gösterici olacaktır. Bu gazetelerden kimisi uzun yıllar yayın hayatında kalmış ve direnmiş, kimisi ise okuyucu ve tiraj sorunlarına bağlı olarak ne yazık ki birkaç sayı çıkabilmiştir. Uzun soluklu olan yayınlar yine dönemin şartlarına göre incelendiğinde bir siyasi cephenin yanında yer alarak basın hayatında tutunabilmişlerdir.

Buna örnek olarak incelemek gerekirse en önemlileri Aydın ve Ses gazeteleri olarak karşımıza çıkar. İncelememizin ileriki bölümlerinde irdelenmeden önce şunu belirtmek gerekir ki Aydın Gazetesi yaklaşık ve Ses Gazetesi uzun soluklu olmuştur.

Günümüz yerel gazeteleri düşünüldüğünde “Yerel Gazetecilik” kavramı geçmişe nazaran daha dar bir perspektife sahiptir. Bu değerlendirmede konuya haber ve mizampaj anlamında yaklaştığımızın altını çizmek doğru olacaktır. Basın anlamında Cumhuriyetin ilk yıllarında İstanbul, İzmir, Ankara gibi metropol şehirlerde hızlı ve taşradan daha büyük gelişmeler görüldüğü yadsınamaz.

Bunu bir başka sebebi de gayrimüslim tebaanın ya da Cumhuriyet sonrası gayrimüslim fertlerin özellikle ticaret anlamında metropollerini tercih etmiş olmasıdır. Örneğin Aydın’da 1900’lü yılların başlarında gazete ve mecmua sadece gayrimüslim tebaanın erişebileceği unsurlardı. Yerel basın için dönemin en büyük sorunları baskı (Matbaa), kağıt ve tiraj olarak karşımıza çıkmaktadır. Baskı yani matbaa sorunu dönemin koşulları göz önünde tutulduğunda önemli bir sorundur. Baskı makinelerinin pahalı oluşu ve maliyetin getirdiği külfet basın yayın hayatındaki belli dönem kısırlığının başta gelen nedenleri arasında sayılabilir.

Bu dönemde batının eskittiği teknolojinin yeni algılanmaya başlandığı göz önüne alınırsa teknoloji anlamında nerede bulunduğu daha gerçekçi olarak görülebilir. Örneğin aynı yıllarda Batıda kullanılan tip baskı makinelerine karşın taşrada halen daha taş baskı yapan matbaaların oluşu buna en güzel örnek olarak karşımıza çıkar. Hatta yine Aydın basın hayatında 1909 yılında çıkan “Milli Hakikat” adlı gazetenin baskıda kullandığı taşların bozulması nedeniyle yayın hayatına Nisan 1909’da ara vermiş ve bir daha yayınlanmamış oluşu bu tespitimizi haklı kılar.

Yine dönemin şartlarında karşımıza çıkan gazeteler bugün alışlagelmiş ebatlardan daha küçük ve genellikle görsel materyallerden yoksundur. Dönemin önemli sorunlarından biri de kâğıttır. Kâğıt sorunu ve baskı makinelerinin baskı alanı ebatlarının küçük oluşu nedeniyle gazetelerde genellikle küçük ebatla karşımıza çıkar. Hatta yine bu dönemde dergi ebadında gazetelerle de karşılaşmamız muhtemeldir.

Baskı makineleri yada matbaalarda mesleki olarak “Hurufat” diye tabir edilen teknikle basılan gazeteler tamamen el işçiliğinin ürünüydü. Gazetelerde basılacak her haber ve yazı tek tek harflerin bir araya gelmesiyle hazırlanır ve baskıya girerdi. Bu dönemde göze çarpan bir önemli özellikte gazetelerde resim ve fotoğrafın neredeyse kullanılmamasıdır.

Bunun en önemli nedeni fotoğrafın ya da resmin tip baskıda kalıba aktarılışının zorluğu ve yeterli teknolojinin kısıtlı imkanlarla çalışan dönemin matbaalarında bulunmayışıdır. Örneğin Hilmi Tükel tarafından 76 sayı çıkartılan Balova Gazetesi’nde sadece 16 fotoğraf kullanılmıştır. (Bkz. Balova Gazetesi, 9-13- 19- 40-46- 47- 49- 50- 52-53-60- 63-72. sayılar)

Bu sadece Balova için geçerli bir tanımlama değildir; zira dönemin en önemli gazeteleri olan Aydın ve Ses'te de az sayıda kullanılan fotoğraflar bu konudaki çıkarımımızı destekler niteliktedir. Bu dönemde incelediğimiz dergi ve gazeteler türlü sorunlarla uğraşmış, içlerinde matbaası olanlar ayakta kalabilmiştir. Matbaası olmayan basılı yayınlar maddi sorunlar içinde kaybolup gitmişlerdir.

Akış'ın 7.sayısında Kemal Özkaynak gazete ve dergilerin uzun süreli olmamasının nedenleri üzerinde durmuş ve şu açıklamayla yaşananlara bir başka boyut kazandırarak şöyle özetlemiştir: "...Zaten bizde gazete ve mecmuaların yaşayamayışını hevese, sebatsızlığa, sermayesizliğe yüklemek adet olmuştur. Bunlar şüphesiz tatilin amillerindedir; fakat asıl sebep bu işlere atılanların umumi kültürü, neşriyat psikolojisi gibi ilmi eksiklikleri değil midir? "

1945'ten itibaren Aydın'da özel gazetelerin sayısı artmıştır. Özellikle Hilmi Tükel bu dönemde çıkardığı gazete ve dergiler ile Aydın basınına önemli katkılar sağlamış ayrıca matbaası ile başka gazete ve dergilerin çıkmasına da ortam hazırlamıştır. Hilmi Tükel 4 Haziran 1945'te Madran adıyla bir gazete çıkarmıştır. Hilmi Tükel matbaasında basılan gazete "siyasi olmayan her türlü yazıya sahifelerimiz açıktır" diyerek siyasi tartışmalara girmek istemediğini açık bir şekilde belirtmiştir.

Tükel, 1946 yılında çıkardığı siyasi Ses Gazetesi'ne kadar çıkardığı gazete ve dergilerin siyasi niteliğinin olmamasına özen göstermiş, kültür ağırlıklı yayın yapmıştır. Madran'ın yerine Tükel, 16 Temmuz 1945'te Yeni Madran'ı yine kendi matbaasında bastırılmış, fakat 4.sayısında yerini Balova Gazetesi'ne bırakmıştır. Hilmi Tükel, Balova'nın ilk sayısında "Yeni Madran'ımızın 4.sayısı yerine Balova'mızın 1.sayısını sunuyoruz. Aydın'ımız için dağından yağ, ovasından bal akar derler" diyerek isminin nereden geldiğini belirtmektedir.

Gazete 6 Ağustos 1945'te çıkmaya başlamış ve 1946 yılına kadar yayın hayatını sürdürmüştür. Görüldüğü gibi Cumhuriyet döneminde Aydın'da basın hayatı ancak 1930'larda başlayabilmiş, özellikle Cumhuriyet'in 10.yılından sonra çıkan gazete ve dergiler Aydın'da yerel basının gelişmesine ortam hazırlamış, CHP'nin halkı aydınlatmak amacıyla basından yararlanma düşüncesi ve bu düşünce doğrultusunda

yerel basını CHP basımevleri ile destekleme veya doğrudan gazete çıkarma yolunu kullandığı dikkat çekmektedir. Fakat Aydın'da çıkan gazete ve dergiler -Aydın Gazetesi ve Akış Dergisi dışında-uzun ömürlü olamamıştır. Ekonomik sorunlar, okuma yazma oranının düşük olması, tirajın düşük olması sonucunu getirmiş, çıkan gazete ve dergilerin yayın hayatı uzun sürmemiştir. Aydın'da basının gelişmesinde CHP'nin hem basımevi hem de doğrudan gazete çıkararak Önemli rol oynadığı görülmektedir.

Bunun yanında Aydın basınında özel girimciliğin en önemli temsilcisi olan Hilmi Tükel çıkardığı gazete ve dergilerin matbaası ile de Aydın basınına gelişmesine katkıda bulunmuştur. Cumhuriyet döneminde Türkiye genelinde ise yeni çıkanların yanı sıra, eski gazetelerin birçoğu da varlığını sürdürmüştür. 1924'te Yunus Nadi tarafından kurulan Cumhuriyet Gazetesi günümüzde de yayımlanmakta ve Cumhuriyet tarihinin en uzun süreden beri yayımlanan gazetesi olma özelliğini taşımaktadır.

1935'te ülkede 38'i günlük olmak üzere 116 gazete basılıyordu. Cumhuriyet döneminde çocuklar için ilk kez 1938'de (Çocuk Gazetesi çıkarılmıştır. Ama bu gazete uzun ömürlü olamamış ve beşinci sayıdan sonra kapanmıştır. 1946'da çok partili siyasal yaşama geçişle birlikte basında da bir canlanma görülmüştür. Ne var ki, Demokrat Parti dönemi (1950-60) basın için yeni kısıtlamalarının getirildiği, gazetecilere sert cezaların uygulandığı yıllar olmuştur. 1960 sonrasında gazeteler gelişen demokratik yaşamın vazgeçilmez bir ögesi olma yolunda önemli adımlar atmış; ancak basın özgürlüğü askeri müdahaleler dönemlerinde çeşitli kısıntılara uğradı.

Genelde yaşanan gelişmeler özeli genelden daha çok etkilemiştir. Aydın özelini Türkiye geneli içinde düşünürsek; Atatürk'ün ölümünden sonra, 11 Kasım 1938'de İsmet İnönü'nün cumhurbaşkanlığına getirilmesiyle Türkiye'de yeni bir dönem başlamıştır.

Ülke genelinde yaşanan gelişmelerin Aydın'a yansımaları açısından bakıldığında Atatürk'ün öldüğü sıralarda İsmet İnönü'nün Başbakanlık görevinde bulunmaması ve bir anlamda uzağında kalmasına karşın, İnönü'nün Cumhurbaşkanı seçilmesi şaşırtıcı değildir. Çünkü 1937 yılında Başbakanlıktan ayrılmasına karşın, arada geçen sürede CHP içindeki gücünü ve ağırlığını korumuş, orduyla olan ilişkisini de devam ettirmiştir.

Sayılan nedenlerle partiye egemen olan İsmet İnönü'nün, Atatürk'ten sonra oy birliğiyle Cumhurbaşkanı seçilmesi doğal bir siyasi gelişmedir.

İsmet İnönü, Atatürk kadar karizmatik özellikler taşımasa da Kurtuluş Savaşı'ndaki başarıları ve yukarıda belirtildiği gibi CHP içindeki etkinliğiyle 1950 yılına değin ülkeyi tek başına yönetmeyi başarmış ve bu döneme damgasını vurmuştur.

1924 Anayasası'nın cumhurbaşkanlarına verdiği yetkinin sınırlı olmasına karşın, İsmet Paşa CHP ve Meclis içindeki gücünü korumuş, "Milli Şef" ve "Değişmez Genel Başkan" sıfatlarıyla ülke kaderini doğrudan etkileyen kişi olmuştur.

İsmet İnönü cumhurbaşkanı seçildiği 11 Kasım 1938 tarihinden Ocak 1939'a kadar Atatürk'ün son başbakanı olan Celal Bayar ile çalışmış ve gerek dış politika ilkeleri, gerekse ekonomik politikaları farklı olan bu iki devlet adamı 2 ay kadar bir süre devletin zirvesinde bulunan ilk iki ismi oluşturmuşlardır.

İsmet İnönü'nün cumhurbaşkanı seçilmesiyle birlikte, önceki dönemlerden farklı iç ve dış politika izleneceği anlaşılmaktaydı. Bir başka önemli olay ise 26 Aralık 1938'de toplanan CHP Büyük Kurultayı idi. Bu kurultay İsmet İnönü'nün değişmez genel başkan ve "Milli Şef" ilan edilmesiyle sonuçlanmıştır. Böylece İsmet Paşa için 12 yıl sürecek olan "milli şeflik dönemi" başlamış oluyordu.

İsmet Paşa'nın cumhurbaşkanlığının ilk yıllarında aynı zaman da II. Dünya Savaşı yaşandığı için tüm ekonomik ve siyasi girişimler, Türkiye'yi bu savaşın olumsuz etkilerinden uzak tutmak adına gerçekleştirilmiştir. Savaşın ne zaman sonuçlanacağını bilinememesi nedeniyle çok sayıda genç askere alınmıştır. Temel ürünlerle ilgili olarak devlet stokları geniş tutulmuş, bu da iç piyasada büyük darlık yaşanmasına ve ürünlerin fiyatlarının olağanüstü artmasına neden olmuştur.

Aynı dönemde bu dar durumdan faydalanmaya çalışan birçok stokçu ve karaborsacı türemiş, hükümet bunlarla olan mücadelesinde yeterince başarılı olamamıştır. Refik Saydam'ın ölümü üzerine 9 Temmuz 1942'de başbakan olan Şükrü Saraçoğlu döneminin ekonomik alanda belki de en fazla akılda kalan ve tartışmaları bugüne kadar sarkan girişimi, Kasım 1942'de çıkarılan Varlık vergisi olmuştur.

Servetlerin bir defaya mahsus vergilendirildiği ve vergisini ödemeyenlerin bedensel çalışmaya tabi tutulduğu bu uygulama büyük tartışmalara yol açmış ve sonuçta 1944 yılı başlarında kaldırılmıştır. Tarım kesimiyle ilgili olarak ise Nisan 1944'te, Aşar vergisinin bir benzeri olan Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu çıkarılmıştır.

Gerek 1946 yılında kaldırılan bu vergi gerekse Varlık Vergisi, toplumun İnönü dönemi hükümetlerinden soğumalarına neden olmuştur. Ekonomik alandaki tüm olumsuzluklarına karşın devletin kontrolündeki döviz rezervlerinde olağanüstü bir artış gerçekleşmiştir. Türkiye silah sanayiinde kullanılan kromu savaşan ülkelere satarak önemli ölçüde döviz elde etmeyi başarmıştır. Savaş yıllarında bir yandan ekonomik sıkıntılar aşılmaya ve savaşa girmemeye çalışılırken, diğer yandan da Atatürk döneminde başlatılan ve büyük mesafeler kat edilen eğitim ve kültür alanındaki çalışmalar devam etmiştir. İnönü döneminin en önemli eğitim kurumu Köy Enstitüleridir. Kırsal kesime öğretmen yetiştirmek amacıyla 1940 yılında açılan Köy enstitüleri, Türkiye'nin dünya eğitim tarihine kazandırdığı en özgün modellerden biri olarak döneme damgasını vurmuştur.

Köy Enstitüleri 1954 yılında Demokrat Parti tarafından kapatılmasına karşın, yetiştirilen öğrenciler uzun yıllar aydın beyinler olarak toplumu etkilemişlerdir. İnönü dönemindeki kırsal kesimle ilgili çabalar Köy enstitüleri ile sınırlı kalmamıştır. Atatürk döneminde gündeme gelen toprak ve tarım reformu çalışmalarına yeniden hız verilmiştir. Ancak geniş emlak sahiplerinin yoğun tepkisi ve konuyla ilgili alt yapı eksiklikleri nedeniyle topraksız köylü bırakmama çabaları bu dönemde de başarıya ulaşamamıştır.

İnönü döneminin eğitim ve kültür alanındaki diğer gelişmeleri ise halkevleri ve halkodalarının geliştirilmesi ve sayılarının arttırılması, klasik müzik eğitime önem verilmesi, tiyatrunun yaygınlaştırılması, yeni kitaplık ve kütüphanelerin açılması ve doğu ve batı klasiklerinin Türkçe'ye kazandırılmasıdır. İsmet İnönü'nün iktidardan ayrıldığı 1950 yılı itibariyle Türkiye'nin eğitimle ilgili ulaştığı rakamlar Türkiye gelişiminde en yüksek seviyeleri yakalamıştır.

Yaklaşık 12 yıl süren İnönü döneminin iç politikadaki en kayda değer olayı, çok partili siyasi hayata geçiş için atılan adımlardır. Aslında demokrasiyle ilgili ilk adımları, Mayıs 1939'da toplanan CHP'nin 5. Kurultayında hükümeti denetlemekle ilgili olarak 21 kişilik bir müstakil grubun kurulmasına kadar götürmek mümkündür. Ancak hükümeti denetlemek işlevini üstlenen bu girişim, CHP'nin doğrudan denetiminde olduğu için demokrasi konusunda umulan faydayı getirememiştir.

Yine Atatürk döneminde siyasetten uzaklaştırılmış olan Ali Fuat Cebesoy, Fethi Okyar, Kazım Karabekir ve Rauf Orbay gibi Kurtuluş Savaşı'nın önde gelen isimlerinin yeniden milletvekili yapılmaları da ciddi bir yumuşama eğilimi olarak görülebilir. Fakat demokratikleşme yolunda asıl ciddi ve kalıcı girişim 1945 yılında iç ve dış dinamiklerin etkisiyle gerçekleşmiştir. Mevcut iktidarı, bu kararı almaya iten iç dinamiklerin başında, II. Dünya Savaşı yıllarında izlenen ekonomik politikalardan dolayı ortaya çıkan toplumsal tepki gelmektedir. Savaş yıllarında uygulanan ve özellikle kırsal kesimlerde yaşayanlarla, esnaf-tüccar gibi grupları olumsuz etkileyen ekonomik politikalar., toplumun bu kesimlerindeki huzursuzluğu arttırmış ve iktidarın yeni siyasi çözümlere yönelmesine neden olmuştur.

Bir başka iç etken 1923'ten beri iktidarda bulunan CHP'nin ciddi bir yıpranma sürecine girmesi ve bu nedenle kendini yenileme ihtiyacını hissetmiş olmasıdır. Atatürk'ün izinde bir devlet adamı olarak bilinen İsmet İnönü'nün bu konuda Kemalist İlkelerle örtüşen bir tutum sergilemesi de demokrasiye geçişi hızlandırmıştır. Çok partili siyasi hayata geçişte bir diğer önemli etken ise Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ve Serbest Cumhuriyet Fırkası denemelerinin bıraktığı heyecanın hala sürüyor olmasıdır.

Türkiye'nin demokrasiye yönelmesinde dış dinamiklerin de etkisi büyüktür. Bunların başında II. Dünya Savaşı'nı ABD, İngiltere ve Fransa gibi demokratik ülkelerin oluşturduğu bloğun kazanması gelmektedir. II. Dünya Savaşı ile birlikte Batı'da yeni bir dünya kurulmuş ve yeni dengeler oluşturulmuştur. Türkiye'nin bu yeni oluşum içinde yerini alabilmesi için Batı'nın norm ve standartlarını benimsemesi zorunlu hale gelmiştir. Öyle ki bu yansımalar o dönemde yaklaşık 20 bin nüfuslu Aydın'ın bile yerel gazetelerine yansımış, gazeteler de müttefiklerini dünya konjonktürüne göre belirlemişlerdir.

EKLER

Ek 1 – 1938 – 1950 DÖNEMİ BASIN KRONOLOJİSİ

1938 Yalnız Türklük dünyasının değil, bütün çağlarıyla insanlığın da en büyük adamı Atatürk'tür, 10 Kasım 1938 günü ölümü ile 1938 yılı Türk ve dünya basınında derin ve engin bir önem kazanmıştır. Türk milleti bu tarifsiz ve tahammülü im-kânsız acı içinde kıvrılırken; Genel Kurmay Başkam Mareşal Fevzi Çakmak'ın emri vakii üzerine 1936 yılından beri menkûl) bulunan İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanı seçilişiyle teselli bulmamış, hattâ milletin büyük çoğunluğu yeni bir acıya ela sürüklenmiştir.

1939 Bu yıl da dünya savaş tarihinin önemli bir yılı olarak, basın alanını yıllarca kaplayacak İkinci Dünya Savaşının başlangıcı olarak önem kazanmıştır. Türk milleti, Atatürk'ü kaybetmek acısını hafifleten savaş olaylarıyla ilgilenmeye başlamış, savaş dışı kalmanın çarelerini aramaya başlamıştır. "Yurtta Sulh-cihanda sulh" prensibinin sadık bir bekçisi olan Türk milleti için artık en ilginç olay bu savaştı. Basın tarihi bakımından bu yılın başlıca olayı "Basın Birliği Kanununun çıkarılışıdır. 21 Eylül'de Başbakanlıkta bir Basın Bürosu kurulmuş, bu büronun yararlı çalışması sonunda da Matbuat Umum Müdürlüğü İçişleri Bakanlığından alınarak, Başbakanlığa bağlanmıştır. Bu yıl içinde yapılan yeni yayın sayısı 20'dir.

1940 İkinci Dünya Savaşının genişlemesiyle savaş haberleri, gazetelerin başlıca konusu olmuş, sayfalar resimle doldurulmuştur. Başbakanlık Matbuat Umum Müdürlüğü kuruluş kanunu yürürlüğe girmiş ve Selim Sarper Umum Müdürlüğe: getirilmiştir. Yılsonunda savaşa karşı bir tedbir olmak üzere İstanbul'da Örfî İdare ilân edilmiştir. Radyo yönetimi ve kuruluşu yeni bir kanunla Matbuat Umum Müdürlüğüne bağlanmış. Matbuat idaresine bir de Turizm Şubesi eklen-, mistir. Bu yıl içinde yeni 14 yayın yapılmıştır.

1941 Türk Basın Birliğinin 1. Kongresi Ankara'da toplanmış, Türk basınında gerçeği arama, haberde doğruluk vs resmî ilânların bu birlik eliyle dağıtılması esas olan kararlaştırılmıştır. Basın Birliğinin olumlu bir karar da Gazeteciler için Basın Kartı Nizamnamesi hazırlanmasıdır. Bu yılın yeni yayın sayısı 14 dür.

1942 Savaş, savaş dışı kalmış olan memleketimizi ithal güçlüğüyle karşılaştırmış, kâğıt yetersizliği dolayısıyla gazeteler sayfa sayısını azaltmak fakat daha çok yazı için hurufat puntosunu küçültmek zorunda kalmışlardır. Kâğıt dağıtımını ismi de bu yılda Matbuat idaresine verilmiştir. Bu yılın başlıca basın olayı, Türk basınına sarmaya başlayan komünizme karşı ırkçı ve Turancı yayının başlamasıdır. 1938 yılından beri Başbakan olan Dr. Refik Saydam "Devlet mekanizması -A dan Z ye kadar bozuktur- demiş, fakat bu bozukluğu giderecek çare bulamadan vefat etmiştir. Basını oldukça hoş tutan Refik Saydam'ın yerine geçen Başbakan Şükrü Saraçoğlu basına karşı sert bir rejim uygulamaya başlamıştır.

1943 Bu yıl, sol kadar sağ tehlikesinin de açıkça ortaya çıktığı ve Hükümeti sert bir basın rejimi uygulamaya fırsat veren bir yıl olmuştur. Türkiye gerçi bir ateşli savaşa girmemiştir ama, çeşitli dış ve iç ideolojilerin çatışma alanı haline gelmiş, bir kısım basın da komünizme açıkça yataklık etmeye başlamıştır. Türk basınına böyle iki cepheye ayrılışı B. M. Meclisine getirilmiş, sürekli oturumlara yol açmış ve aşırı milliyetçilik ile Turancılık mahkûm edilmiştir. Öte yandan, bu yıl basının başlıca konusu -demokrasi- olmuştur. Savaşın zafer kaderini eline geçiren demokrat cephenin bütün dünyada etkileri görünmeye başlamış ve demokrasi konusu en çok işlenen konuların başında yer almıştır. Bu yılın yeni yayın sayısı 28'dir. 1943 yılı, basın mesleğinde 50 yıl çalışanların ilk defa yapılan jübilesine de sahne olmakla önemli bir yıl sayılır. İstanbul Basın Birliği tarafından "50 yıl evvel yazı yazanlar" için İstanbul Üniversitesi konferans salonunda bir jübile tertib edilmiş, törende Abdülhak Hamit Tarhan, Halit Ziya Uşaklıgil gibi ünlü yazarlar yer almıştır.

1944 Bu yılın en önemli basın olayı, komünist Sertellerin Tan gazetesinin çıktığı, Halil Lûtfi Dördüncü'nün sahibi bulunduğu Tan Matbaasının milliyetçi Türk gençliği tarafından tahrib edilmesidir. Gazetenin başyazarı M. Zekeriya Sertel ve fıkra yazarı eşi Sabiha Sertel'in, canlarını kurtarmak üzere Tan Matbaasının hemen karşısındaki Semih (Serkis) Lûtfi kitabevine sığıştıktan sonra, soluğu Amerika'da alıp, basın hayatından çekilmişlerdir. Bu yılın yeni yayın sayısı 9'dur.

1945 İkinci Dünya Savaşı Demokrat cephenin zaferiyle sona ermiş, Faşizm ve Nasyonal sosyalizmin başı ezilmişti. Türkiye savaş dışı kalmış, fakat ne tarafsızlığının, ne de savaş dışı kalmış olmanın her hangi bir nimetini görmüştü. Türkiye ateşsiz, fakat acık ve gizli ideolojilerin savaş alanı haline gelmişti. Bu yıl başlayan çok partili hayata geçiş ile ideoloji

çeşidi ve taktiği de çoğalmıştı. Başbakan Şükrü Saraçoğlu'ndan sonra yerine gelen Recep Peker, sert basın rejimini daha da sertleştirerek sol ve sağ kamplara ayrılan basın, İstanbul'dan sonra Trakya'ya da teşmil edilen Örfi İdareye rağmen çatışmasını önleyememiştir. Çok partili hayatın ilk partisi olarak Milli Kalkınma Partisi bu yılda kurulmuştur. Cumhuriyet gazetesinin kurucusu Yunus Nadi Abalıoğlu 29 Haziran tarihinde İsviçre'de vefat etmiştir.

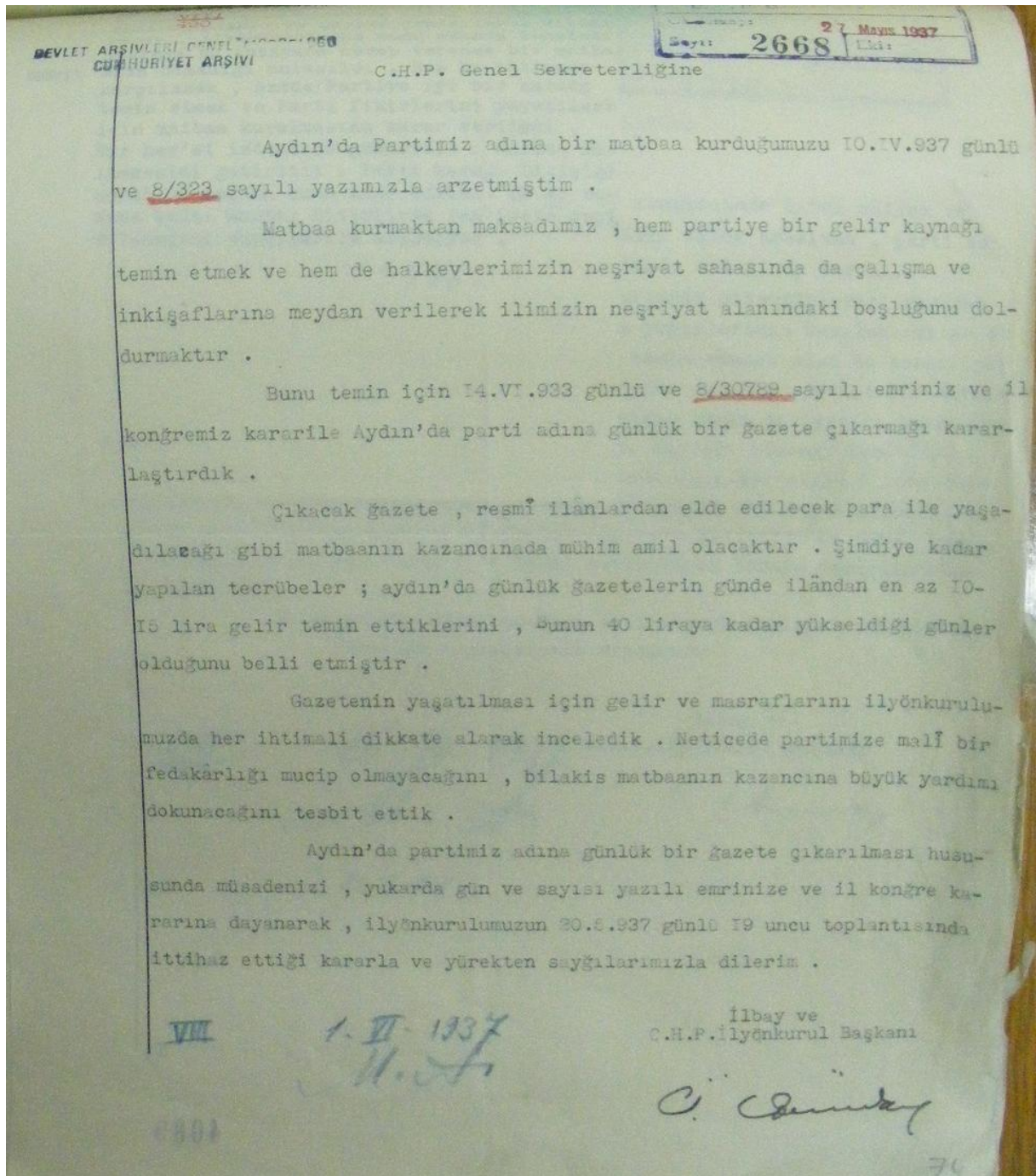
1946 Bu yılın en önemli basın olayı Demokrat Partinin kuruluşu ile demokrasi görüşünün hemen bütün Türk basınına kaplamasıdır. DP'yi desteklemek üzere "Demokrasi" ve "Demirkırat" gazeteleri çıkarılmış ve kısa zamanda tiraj ve satış rekorları kırmışlardır. Bu yıl içinde, Cumhuriyet döneminin bir numaralı vatan haini Nâzım Hikmet'in çıraklarından Sabahattin Ali ve Aziz Nesin tarafından "Marko Paşa" adlı haftalık gazete çıkarılmıştır. Yine bu yıl içinde Arif Oruç tarafından üçüncü defa olarak Yarın gazetesi yayınlanmış fakat Hükümet tarafından kısa bir süre sonra kapatılmıştır. Bu yılın yeni yayın sayısı 13'tür.

1947 Bu yıl Başbakan olan mutedil şahsiyetli Hasan Saka'nın hoşgörülüğünden istifade eden birçok gazete ve dergi yayınlanmıştır. C. H. P. ye karşı her yıl artan soğuk dalgayı kırmak üzere, 1944 de tahrib edilen Tan matbaası CHP tarafından yüksek tazminat karşılığı onartılmış ve Türkiye'de ilk defa olmak üzere Ulus Müessesesi tarafından İstanbul'da ikinci bir iktidar gazetesi olarak Memleket gazetesi yayınlanmaya başlanmıştır. Bu yıl, Türk basınında şekil reformu yılı olmuş, hemen her gazete sütun sayısını artırmış, daha küçük punto hurufat kullanma yoluna gitmiştir. Basın tam bir sanayi kolu olarak bu yıldan itibaren belirmeye ve kendisini kabul ettirmeye başlamıştır. Bu yılın yeni yayın sayısı 37'dir.

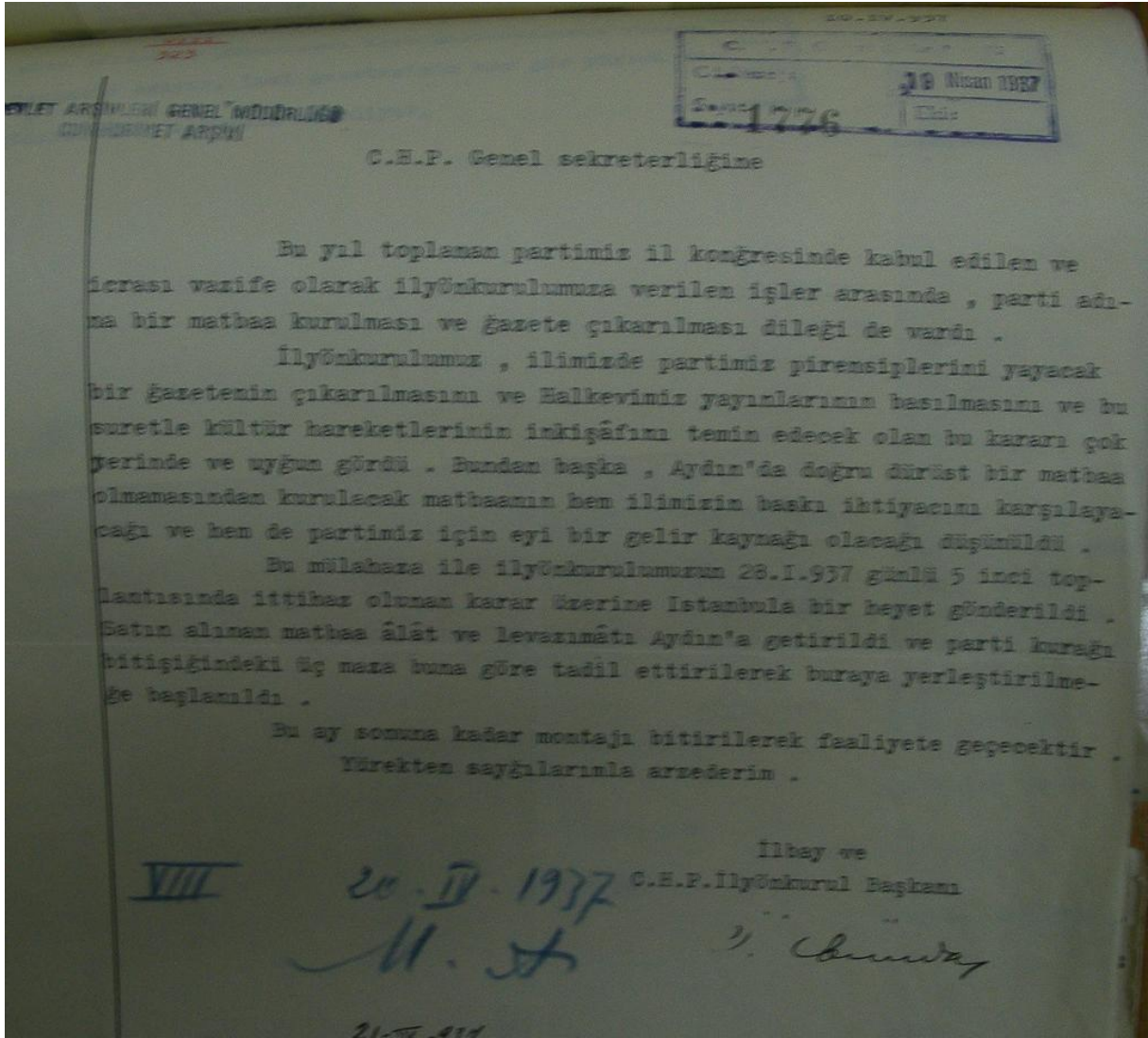
1948 Bu yıl, çok partili hayata geçişten sonra en çok parti kurulan bir yıl olmuştur. Her yeni parti kuruldukça yeni bir yayın ortaya çıkmış ve yeni yeni çatışmalar başlamıştır. Türk basınına da "partizan" basının doğum yılı olan bu yılda 9 yeni parti ve bu partilerin organı olarak da 14 gazete ve dergi yayınlanmıştır. 1934 yılından beri yayınladığı 7 Gün dergisini kapayan Sedat Simavi bu yıl içinde Hürriyet gazetesini kurmuştur.

1949 Başbakan Hasan Saka'mn çekilmesinden sonra yerin getirilen Şemsettin Günaltay'ın basın rejimi de CHP aleyhine esen havayı yumuşatamamış ve basın kasırgasını tam bir tayfun haline getirmiştir. Bu dönemde Ulus gazetesinden başka CHP nin bir organı kalmamıştır. Bu yılın yeni yayın sayısı 19'dur.

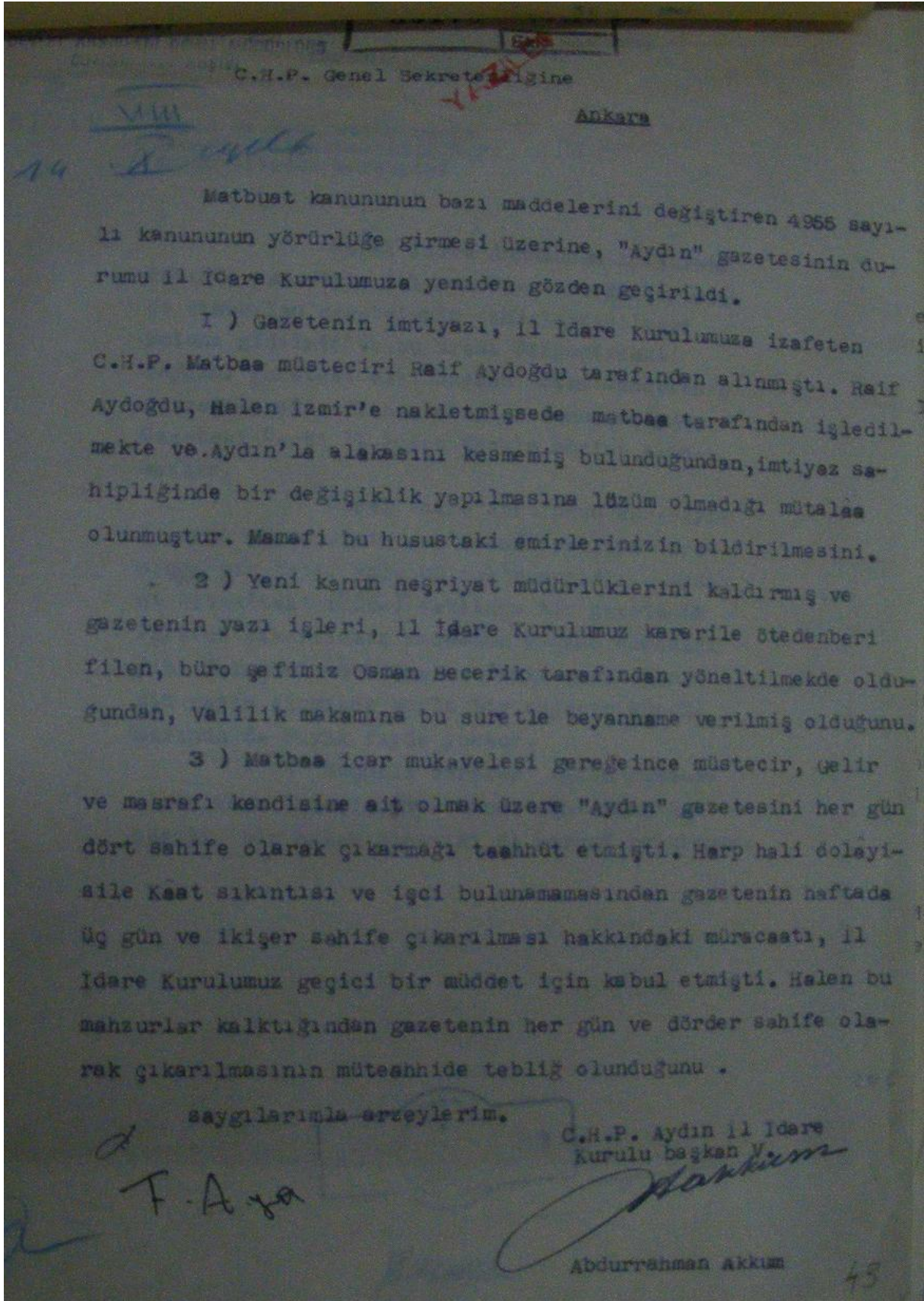
1950 Bu yılın, Türk siyasi tarihindeki önemi; ilk defa yapılan pek dürüst bir seçim ile iktidar değişikliğine başlangıç olmasıdır. İktidara gelen Demokrat Parti, ilk 4 kanun olarak "Genel Af" kanununu çıkarmış ve mahkûm bütün gazetecilerle beraber, siyasi suçlular arasında Nâzım Hikmet de serbest bırakılmıştır, 14 Mayıs 1950 tarihine kadar geçen sürenin C. H. P. iktidarına ait döneminde muhalefete mensup bütün gazeteciler yurt yüzüne dağılarak, ilk defa seçim öncesi ödevlerini tam bir ciddiyetle yerine getirmişler, şüphesiz bir seçim yapılmasında partilerden çok yararlı olmuşlardır.

Ek 2 - Vali ve İl Yön Kurulu Başkanı Özdemir Günday'ın Aydın Gazetesi için Aydın CHP Basımevi'nin Kurulacağını Bildirir Mektubu (BCA 490. 01. 1314. 391.1.)

Ek 3 - Vali ve İl Yön Kurulu Başkanı Özdemir Günday'ın Aydın Gazetesi İçin Aydın CHP Basımevi'nin Faaliyete Gececeğini Bildirir Mektubu (BCA 490. 01. 1314. 391.1.)

Ek 4 - CHP İl İdare Kurulu Başkan Vekili Abdurrahman Akkum'un Aydın Gazetesi'ndeki Görev Değişikliğini Bildirir Mektubu (BCA 490. 01. 1314. 391.1.)

8
87319

Sayın Dr.Şerafettin Bürge
Kocaeli Milletvekili,C.H.P.
Aydın Bölgesi Müfettişi

YAZILDI

Genel İdare Kurulunun 15.3.1945 tarihli kararıyla illerde Parti teşküllerimizce çıkarılan gazetelerin sahiplendirilmesi yoluna gidilmiş ve bu arada Bölgenizdeki (Aydın) gazetesi eski Başkan Etem Menderes'e devredilmişti.Bilinen olaylar sonunda Aydın Gazetesi Parti İl İdare Kurulu emrine alınmıştır.

Genel İdare Kurulunun kararıyla (Aydın) gazetesinin son çıkan partıları arasında bir telif yolu bulmak zoruridir . Aydın da Sivas'teki (Elke) şeklinde bir gazetenin Partice çıkarılması maddeten mümkün olmadığı gibi İstanbul ve bilhassa İzmir gazetelerinin yayım alanında böyle bir organın kurulmasında da büyük fayda yoktur.

Bununla beraber Aydın gazetesinin kendi hacminde ve kendi muhitinde başarılı bir organ olmasını da zarurî buluyoruz .

Ek 5 - CHP Aydın İl İdare Kurulu'nun Aydın Gazetesi'nin Gelişimi İçin Aydın İl Müfettişi Şerafettin Bürge'ye Gönderdiği Niyet Mektubu (BCA 490. 01. 1314. 358.1.)

konulamamasından çok çtik müsteki ve mayusturlar .

Bu hususu gaz etenin neğrinden önce dikkataaldık , hatta bu yüzden gazetenin çıkarılmasını Biraz geçiktirdik , ajans umum müdürlüğüne baş vurduk , aldığımız karşılıkta ; Ajans servislerinin vilâyet gazetelerine günde İki defa verilmekte olduğu bildirilmiştir . Halbuki şimdiye kadar , İki servis geldiği vaki değildir . Umum müdürlüğe tekrar müracaat ederek abone fiyat farkını vereceğimizi , bize de tam servis gönderilmesini istedik . İstanbul ve İzmir'de telsiz olduğundan oralara verilen servislerin vilâyet gazetelerine verilmesine imkân olmadığı cevabını aldık . Bunun üzerine tekrar umum müdürlüğe müracaat ederek , İzmir ajans mümessilliğince İzmir gazetelerine verilen servisin vilâyetimize de verilmesini ve bedelini üdeyeceğimizi yazdık , 3.7.957 tarihli olan bu yazımıza halen cevap alamadık .

Gazeteyi çıkarmaktan maksadımız , Halk arasında rejimin başarılarını gününde yaymak ve iyi telkinler yapabilmektir . Bunun temin edecek başlıca kaynağın Anadolu ajansı olduğunda şüphe yoktur .

Yokarda da arzettiğim vechile , İzmir'deki ajans mümessilinin abone farkını ve telgraf ücretini alarak İzmir gazetelerine verdiği servislerin Birer örneğini de telgrafhaneye vererek çok mümkün ve kabildir .

İntişarından beri her gün halkımızın ilğisizartan , tab adedi ve intişar sahası genişleyen ve istikbali çok iyi görünen gazetemizin , Ajans servislerini muntazam , tam ve vaktinde alamamak yüzünden intişarını temin edemeyeceğimiz endişesindeyim .

Bu husus temin olunamazsa gazetenin kapadılması , bunun yerine Ulus ve İstanbul gazetelerinin köylere kadar gidebilmesi için Bir tetbir düşünülerek - çok hissedilen - bu ihtiyacın temin olunması gerekli olacaktır .

Yüksek ilğinizi diler , yürekten saygılarımı arzeylerim.
İlbay ve

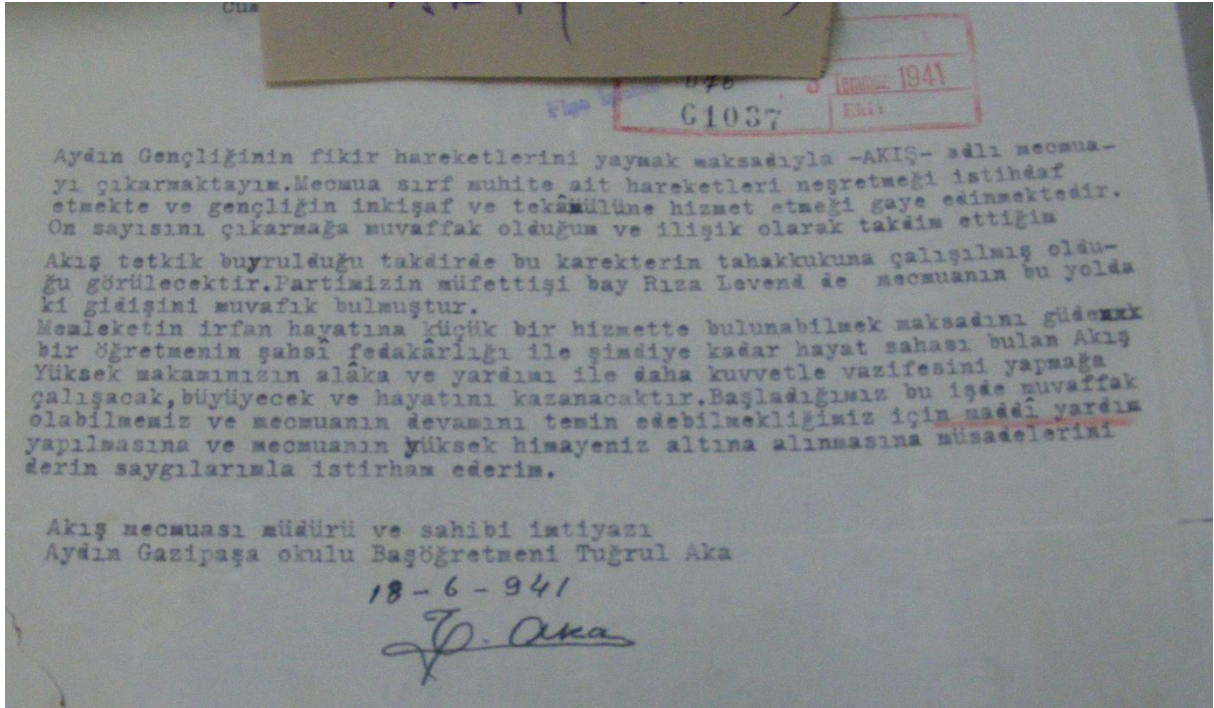
C.H.P. İlyönkurul başkanı

VII

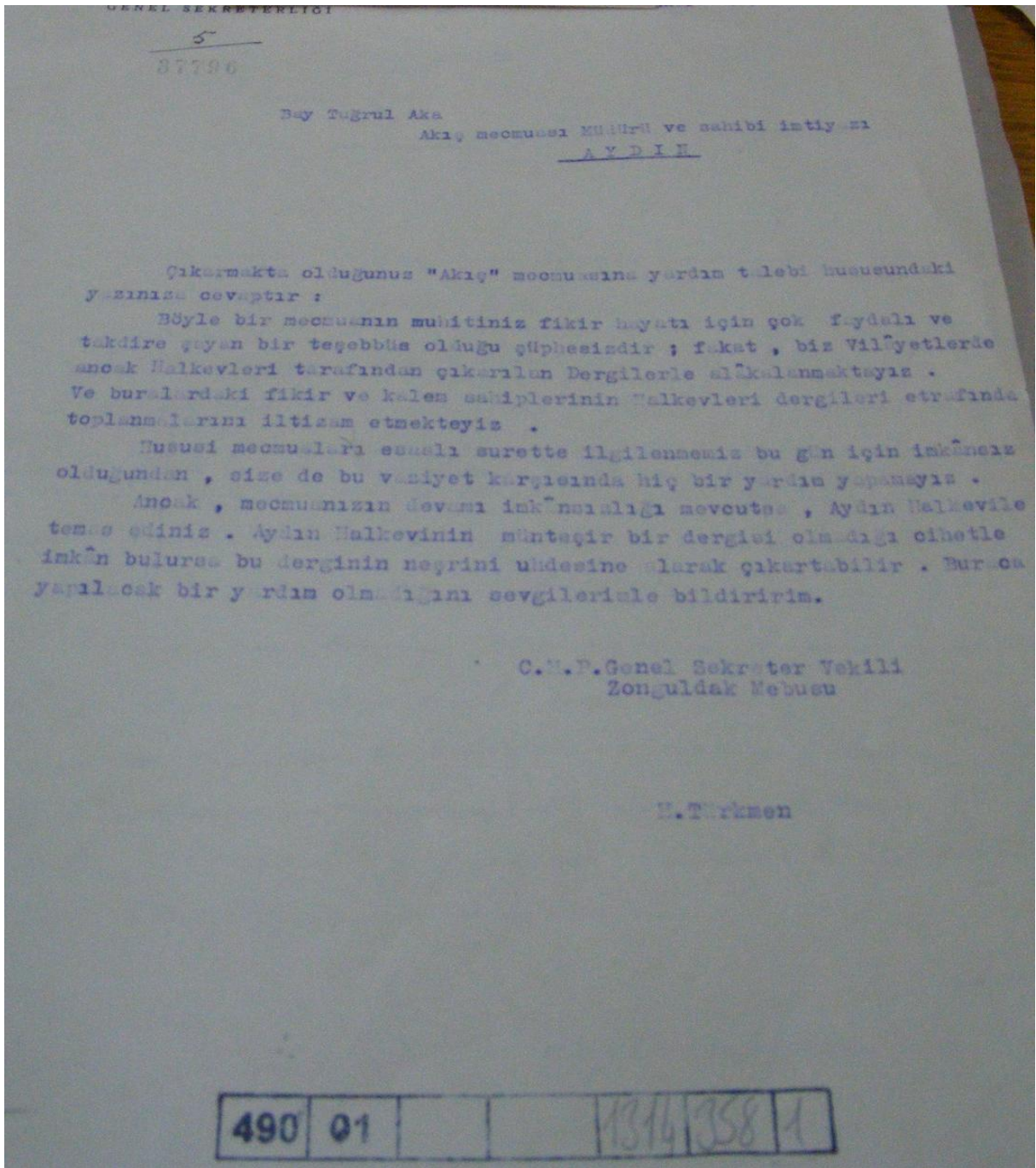
11. IX - 1957
M. X

C. İmky

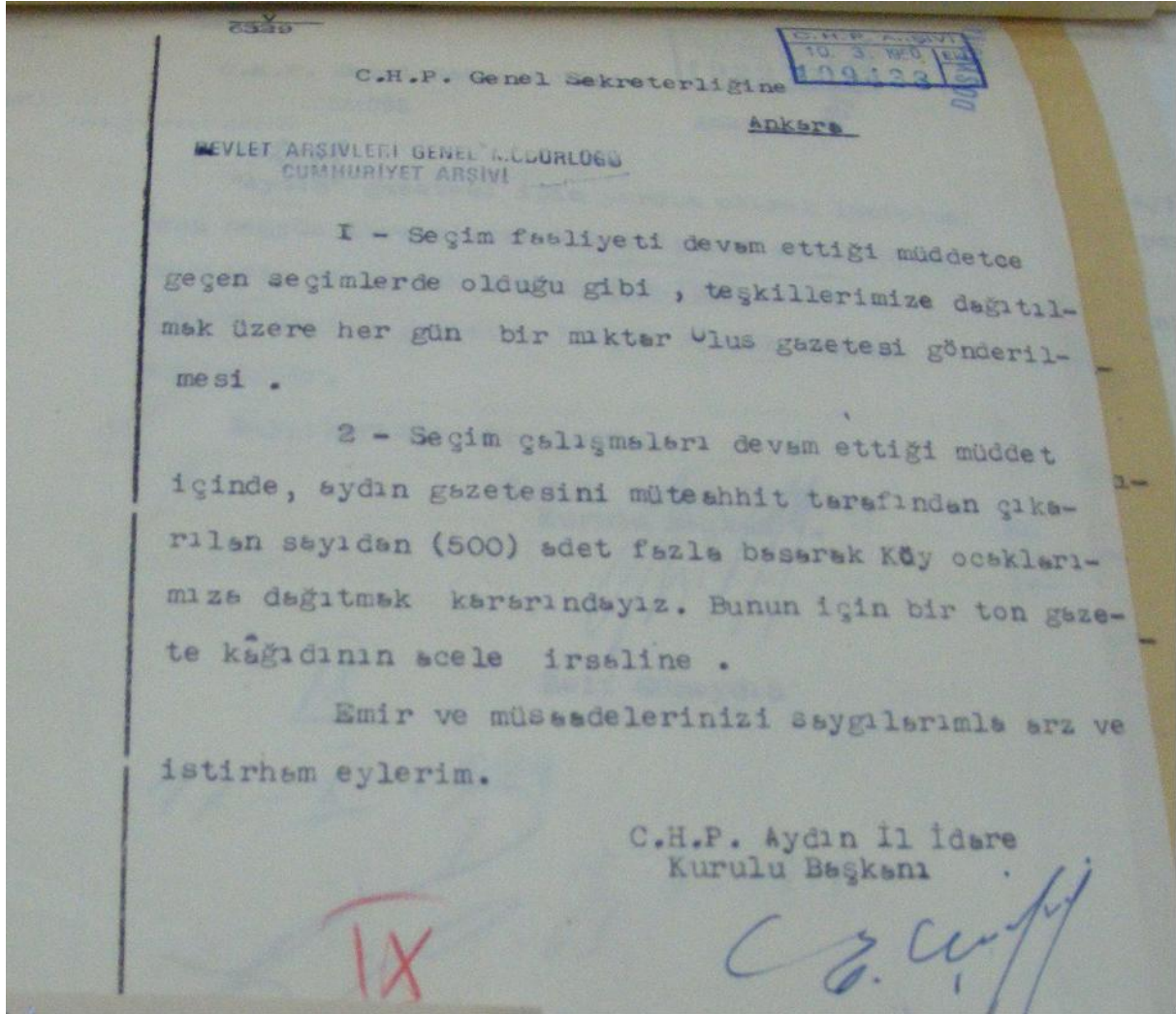
Ek 6 - Anadolu Ajansı'nın Gecikmesi Nedeniyle Vali Ve CHP İl Yön Kurulu Başkanı Özdemir Günday'ın Parti Genel Sekreterliğinden Yardım Talebi (BCA 490. 01. 1314. 391.1.)

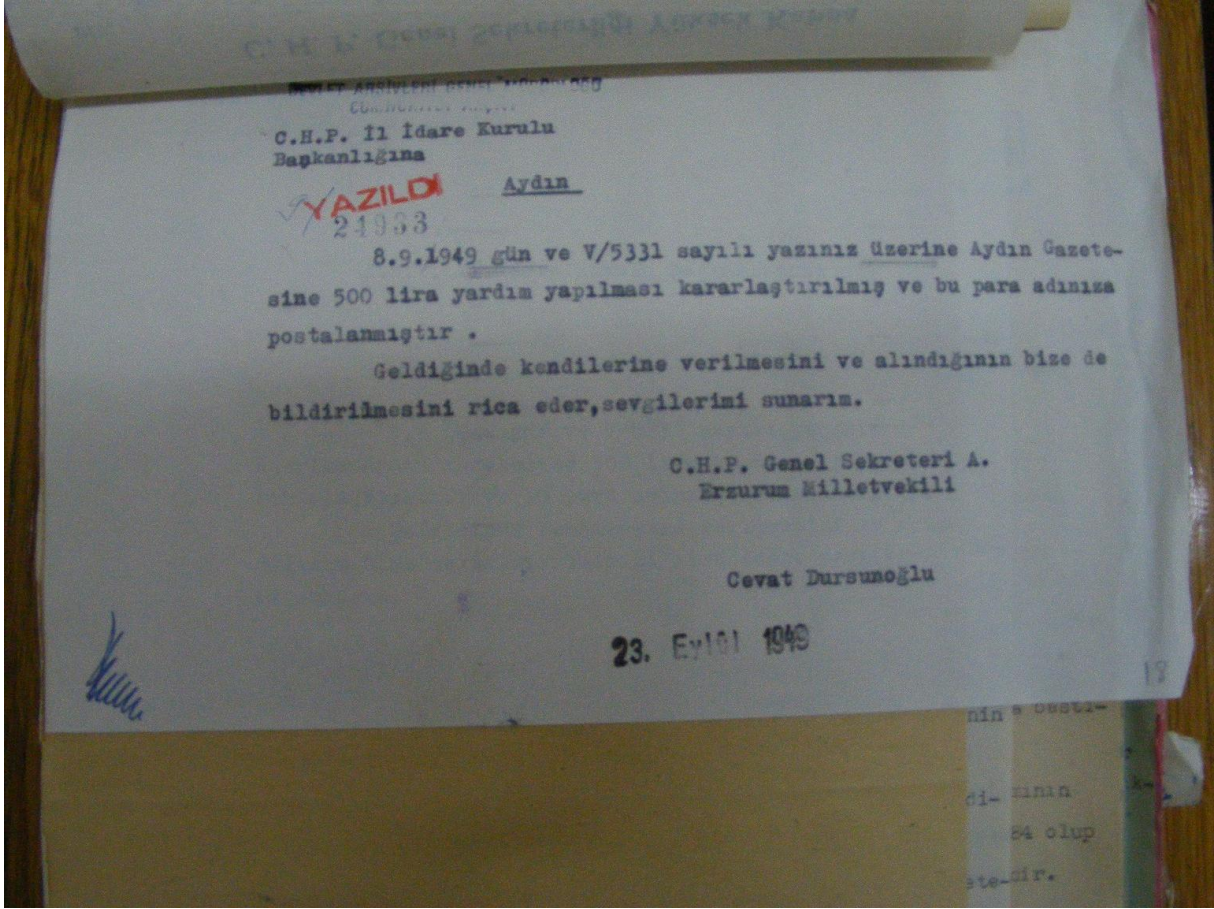
Ek 7 - Tuğrul Aka'nın Akış İçin CHP'den Yardım Talebi (BCA 490. 01. 1314. 358.1.)

Ek 8 - CHP Genel Sekreter Vekili Hulusi Türkmen'in Akış'ın Yardım Talebine Cevabı (BCA 490.01.1314.358.1.)

Ek 9 - CHP İl İdare Kurulu Başkanı Ekrem Çiftçi'nin Seçim Çalışmalarında Aydın Gazetesi'ni Daha Etkin Kullanmak İçin Partiyeye Yazdığı Mektup (BCA 490. 01. 1314. 358.1.)

Ek 10 - CHP Genel Sekreter Vekili, Erzurum Milletvekili Cevat Dursunoğlu'nun Aydın Gazetesi'ne Para Yardımı Yapılacağını Bildiren Mektubu (BCA 490. 01. 1314. 391.1.)

C.H.P. ARŞİVİ
13 10 49 EM
102152 /

DÜŞÜNME

C.H.P. Genel Sekreterliğine
Ankara

MEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

19.IX.1949 tarihli ve 9/24933 sayılı
yazı karşılığıdır.

Aydın Gazetesi için lütfen buyurulan
(500) lira yardım alınarak kendilerine verilmiş ve
mekbuzu ilişik olarak sunulmuştur.

Çok kıymetli olan bu yardım ve alakadan
duyduğumuz minnet ve şükranı saygılarımızla arzeye-
rim.

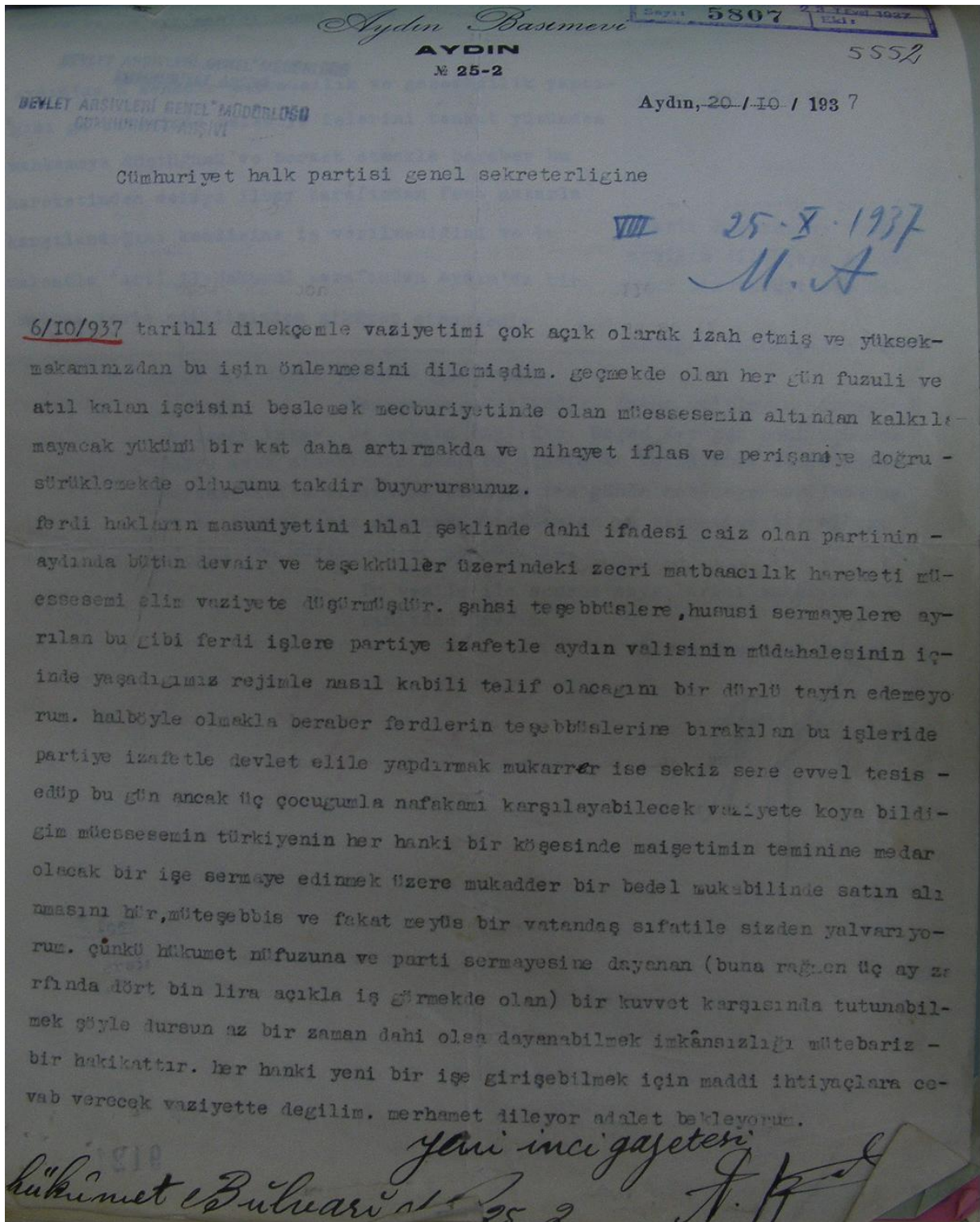
C.H.P. Aydın İl Şubesi
Kurulu Başkanlığı

Reif Güneşdin

13 - IX - 1949

18 - IX - 1949

**Ek 11- Aydın Gazetesi'ne CHP Tarafından Yapılan
Para Yardımı (BCA, 490.1.1314.1.)**

Ek 12 - Aydın Basımevi Sahibi Ali Kemal Beslen'in CHP'ye Matbaasının Satın Alınması için İlettiği İstek Mektubu (BCA, 490.1.1314.358.1.)

Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreterliği Yüksek
BEVLET ARSIVLERI GENEL SEKRETERLIGI
CUMHURİYET
Makamına

Aydında 8 senedir matbaacılık ve gazetecilik yapmaktayım. Bir çok mahrumiyetlere katlanarak ve hiç bir teğekkülün yardımına dayanmayarak bu müesseseyi ve neşriyatımı şimdiye kadar idame ettirdim. Neşriyatım sıralarında memleket sevgisi üstün gelerek gazetemle hiç bakılmayan Aydın şehri için belediye vezaifini tenkit ettim. Bu tenkidim belediye reisince hakaret görüldü. Mahkemeye verildik açık bir nasiye ile hesap vererek beraet ettik. Bu esnada memleket işlerinde belediye reisi kadar mesul olan İlbay bizi vikaye değil , belediye reisini sıyanet etmiştir. Bu hareketini matbuat umum müdürlüğünün 3/12/936 ve 4747 NO:sında kayıtlı ve yüksek makamınıza arz edilmiş bu şikâyetim aynen istizah şeklinde vilâyet makamına gönderilmiş ve bu sebepledirki İlbayımız bu şikâyetinden dolayı ben ve müessesem hakkında intibalarını değiştirmiştir.

Bundan evvel parti genel sekreterliğinin vilayetlerde parti İlyon kurullarının matbaa açmaması ve açılan matbaaların zarar gördüğünden kapatılması hakkındaki emirleri hilafına Aydında sırf matbaamı körletmek emel ve arzusu ile parti bütçesinde matbaa için hiç bir tahsisat yokken bütçede başka işlere hasredilen paraları sarf etmek suretile (6000) liraya yakın matbaa makinaları mübayaa edilmiş ve üç aydanberi faaliyete geçilmiş tir. Parti başkanlığı İlbay bulunması dolayısıyla parti ve hükümet otorite sinin istimal ederek matbaa işlerini artırma ve eksiltme kanununa muğayir olarak partinin matbaasında bastırmakta ve elinde bulunan hükümet ve parti kuvvetlerini ve nüfuzunu bu rekabete alet ittihaz etmektedir. Hiç bir ref dairesinden iş verdirilmemektedir. Bunuda bu seneki hususi muhasebenin sarf ev rakları isbata kâfidir. Bu halin devamı 12000 nüfuslu küçük bir vilâyet merkezinde çalışabilmek imkanı olamayacak olan müessesenin kapanmasına yegai amil teşkil etmektedir.

Sırf milli duygu ile yazılan yazıdan mütevellit şahsi igbirar natiyesi olarak ~~YAKI~~ 8 senedenberi mahrumiyetler içerisinde kavranma anca masrafını ve işesini başaran bir Türk gencine ait müessesenin yıkılması için hükümet sermayesinin alet edilmesine şüphesiz yüksek şahsiyetiniz re olamayacağından keyfiyetin tetkik ve tahkik buyrulmasını sonsuz saygılarımla dilerim.

Aydın Basım evi sahibi
Kemal Besen

Ek 13 - Aydın Basımevi Sahibi Ali Kemal Besen'in CHP'ye Matbaasının CHP Basımevi Dolayısıyla Zor Duruma Düşüğünü Bildirdiği Mektup (BCA, 490.1.1314. 358. 1.)

Ek 14 – Aydın Gazetesi'nin İlk Sayısı

Aydın Gazetesi'nin İmtiyaz Sahipliğini parti ile ilgili birçok kişi yürütmüştür. Bu konuda akla gelen ilk isimler Ethem Kadri Menderes ve Adnan Menderes gibi isimlerdir. Yazı İşleri Müdürü görevini ise önce Raif Aydoğdu daha sonra Adnan Menderes'e devrolduğu dönemde Nafiz Yazgan yürütmüştür. Basım yeri 1951 yılında kapanana kadar CHP Basimevidir. İlk sayısı 27 Temmuz 1937 Salı (İkinci Yayın Hayatı), son sayısı ise 31 Ekim 1944 tarihli 2287. sayısıdır. Aslında bu tarihten sonra da çıkmış ancak arşivlerde bulunamamıştır. Çıktığını ise Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'nde bulduğumuz 1951 tarihli sayılarından biliyoruz. Buraya ise parti müfettişleri ve İl İdare Kurulu Üyelerince gönderildiğini biliyoruz. Başlıca yazarları arasında Asaf Gökbel, O. Becerik, Fikret Başaran, Güncü, Orhan Bilge (Ulus'tan) Fahri Süğür, Lütfü Bilgen (Veteriner), Enver Demiray, C. Uyguç, Nuri Güngör, Saksığan, ... gibi isimleri sayabiliriz. Aydın'ın basın yayın hayatında iz bırakan önemli gazetelerden "Aydın Gazetesi" 1933 ve 1937'de olmak üzere basın hayatına iki kez girmiştir. Yayına başladığı 1933 yılı Aydın'ın okuyucuyla ilk buluştuğu tarihtir ve gazete özellikle 29 Ekim'e yetiştirilerek okurlara sunulmuştur.

Ek 15 – Ses Gazetesi'nin İlk sayısı

İmtiyaz Sahibi ve Başmuharriri Hilmi Tükel'dir. Tükel'e ait matbaada basılan gazetenin sayfa sayısı 2, ancak bazı sayılarının 4 sayfa olduğu da görülmüştür. Yıllık aboneliği (100 sayı hesabı ile) 4,5 Lira, 6 Aylığı (50 sayı hesabı ile) 2,5 Lira'dır. Bu rakamlar 246. sayıdan itibaren yıllık 5 Lira, 6 Aylığı 3 Lira olarak belirlenmiştir. İlan bedeli olarak Resmi ilan bedeli (4 kelime 1 satır) 1.sayfada 30, diğer sayfalarda 20 kuruştur. İcra 20, Tapu 5, Kayıp ilanları 3 Liradır. Yayın Süresi, Salı ve Cuma günleri, 258. sayıdan itibaren Çarşamba ve Pazar günleridir. Sayısı 5 kuruş olarak belirlenmiştir. Ses; 29 Ekim 1946 Salı günü ilk sayısı ile Aydın basın yayın hayatına girmiş ve uzun yıllar basın hayatında var olmayı başarabilmiş bir gazetedir. İmtiyaz Sahibi Mehmet Hilmi Tükel'dir. Tükel, Aydın Basın hayatında çok önemli bir isim, basının gelişiminde Aydın'da değerli bir gazetecidir.

Ek 16 – Fuat Şahin Erlačın Tarafından Çıkarılan gazetesinin 2. sayısı

Gazetenin kurucusu Fuat Şahin Erlačın'dır. Yayın başlangıcı 30 Haziran 1941 olan gazetenin son sayısı 4 Mart 1943'te yayımlanmıştır. Yayına hazırlandığı yer Hilmi Tükel Matbaası'dır. Basım yeri de Hilmi Tükel Matbaası'dır. 2 Kuruş'a satılan gazete 33. sayıdan sonra 3 Kuruş'a satılmıştır. Pazar hariç haftanın 6 günü, sonradan haftada 2 gün olarak okuyucuyla buluşmuştur. Yayının türü "Günlük Siyasi Gazete"dir. Başlıca yazarları Fuat Şahin Erlačın (Başyazar), Sabri Erlačın, Ferruh Tokgöz, M. Ali, İ.Hakkı Baltacıoğlu, Alptekin Güven, Samim Kocagöz, N.R, Haluk İnal, Şehabettin Keskindikkılıç, Bedirhan Çınar, A. Erdik, Bahri Selçuk, Lütfi Güney, Eşref Gezen, Selami Münir Yurdatap...gibi isimlerden oluşmaktadır. Halkın Dili Gazetesi Kurucusu, İmtiyaz Sahibi ve Umum Neşriyat Müdürü (Bugün Yazı İşleri Müdürü olarak ifade edilir) Fuat Şahin Erlačın; 1889–1963 yılları arasında yaşamış, 4.dönem Aydın Milletvekilliği yapmış ve "Gazeteci" olarak Aydın için çalışmış önemli bir şahsiyettir. Aydın Türk Ocağı'nda Başkanlık yapmıştır. İstanbul Halkalı Ziraat Okulunu bitiren Erlačın; Reddi İlhak Cemiyetinde ve Kurtuluş Savaşında önemli rol oynadı. Aydın Belediye Başkanlığı da yapan Erlačın, Aydın'da Serbest Fırka'nın kuruluşuna öncülük etti, Aydın Türk Ocağı Başkanlığı görevini yürüttü. Erlačın; Halkın Dili gazetesini çıkardı ve çeşitli dernek ve kooperatiflerde çalıştı.

Ek 17 – Mehmet Hilmi Tükel Tarafından Çıkarılan Balova'nın 32. sayısı

Gazetenin İmtiyaz Sahibi Fahri Emnalar (Diş Hekimi), Sermaye Sahibi ise Hilmi Tükel'dir. Yazı İşleri Müdürü görevini Fahri Emnalar yürütmüştür. Gazete Hilmi Tükel Matbaası'nda basılıyor ve hazırlanıyordu. Haftalık olarak (Her Pazartesi) okuyucuyla buluşan Balova genelde 2 sayfa (Birkaç Sayıda İlan Fazlalığı Nedeniyle 4 Sayfa Olarak Çıkmıştır.) olarak okuyucuyla buluşmuştur. İlk sayı 6 Ağustos 1945'te okuyucuyla buluşan gazetenin son sayı 31 Mart 1947 tarihinde yayımlanmıştır. Başlıca yazarları; Hilmi Tükel, Fahri Emnalar, İrfan R. Göksal; M. Yapıcıoğlu (Hilmi Tüke'in Kendisidir !!! Köybaşı Makalesi), Fethi Suntekin, Güler'in Babası , Haluk İnal, Oruçlu, Çatıkkaş, Mehmet Ali Gözüm, Muzaffer Ağat, H. Hatıfioğlu, Saniye Alphan, Münir Melal, Makbule Tekçe, Ferruh Refik Toksöz, Kavlakoglu, Bayram Ali Cançeken, Gültepel, Bekir Koç, Kenan Şiner, Necdet Rüştü Efe, Sabriye Suntekin, Mediha Börsel, Haluk Şiner, Altan Tekçe, Ahmet Hamdi Kavruk, Mustafa Ünver, Vecihi Ünal, H. M. Kartlas, Rıza Gökdağ, Halise Gönül... gibi isimlerdir. Balova Gazetesi yine Aydın Basın-Yayın Hayatından tanık bir isim olan Hilmi Tükel öncülüğünde çıkartılmış ömrü çok uzun olmayan Yeni Mardan adlı gazetenin devami niteliğinde bir gazetedir. 76 sayı olarak Aydın Basın Yayın hayatından yerini almıştır.

Ek 18 – Demokrat Nazilli Gazetesi'nin 96. Sayısında

See. gazetesi

Ayдын

ŞİRİN

DEMOKRAT NAZİLLİ

Çarşamba ve Cumartesi Günleri Çıkar Siyasi Gazete

İmtiyaz sahibi ve
Yazı İşleri Müdürü
REŞAT ÖZARDA
Bağyaar
İRFAN KONURAyrılmalı aradan
dalkavuklar, hak
yiyenler
Hürriyete kavu-
şurlar söz milletin
diyenler

Yıl: 1 Sayı 8

CUMARTESİ 2 TEMMUZ 1949

Fiatı (10) Kuruştur.

Şevki Hasırcı ve Ahmet Türker Tahliye Edildiler

PERŞEMBE AKŞAMI SAAT 19 DA ALINAN TAHLYE HABERİ ŞEHİRİMİZDE BİR BAYRAM HAVASI YARATTI.
ARKADAŞLARA GEÇMİŞ OLSUN DERİZ

Aydın ağır ceza mahkemesince birer yıl ağır hapislerine karar verilen ve tahliye talep leride red edilen ve bu sebepten 24 gündün beri Aydın ceza evinde mevkuf bulunan Demokrat Nazilli gazete-

si sahibi ve ilçe Başkanı Şevki Hasırcı ve gazetenin yazı işleri müdürü Ahmet Türker hakkındaki mahkûmiyet hükmü temyiz mahkemesince esastan bozulmuş ve perşembe akşamı, arkadaşlarımız tahliye edilmişlerdir.

Temyiz lâyikasını hazırlayarak dosya ile beraber murafa için Ankara hareket eden kıymetli avukatlarımızdan Şevki Hasırcı ve Ahmet Türker'in vekili Nail Gevecinin perşembe akşamı saat 19 da Ankaradan verdiği yıldırım telde, tahliye telgraflarının temyiz mahkemesinden yazıldığı bildiriliyordu.

Bu haber şehirimizde duyulunca, Nazilli ari-

Şevki Hasırcı ve Ahmet Türker davasını büyük bir fersat ve fedakârlıkla takip edip temyiz lâyihasını bizzat yazarak bu muvafakiyetli neticeyi elde eden kıymetli Avukat arkadaşımız Nail GEVECİ

de çalkalanmış ve her tarafta bir bayram havası esmeğe başlamış-

Koşuş pencereleliğe dolan mahkûmların "uğurlar olsun,, sesleri ve

Nazilliden ceza evine hareket

korna sedaları arasında oradan ayrıldı. Gece saat 23'de kafilenin aydınlanma geçişi çok muhteşemdi. Caddelerde öbek öbek toplanan aydınlar bu hürriyet kervanını alkışlıyor ve taksidi bulunan otomobillerde kornalarını çalmak suretiyle sevince iştirak ediyorlardı.

Böylece yola düzülün kafilenin bu saatında köy sınırlarına kadar gelen köylü vatandaşların sevinçte zahüratı arasından geçiş ve yol kavuşma çıkış Umurluların ısrarı üzerine halkın alkışları arasında Umurlu ilçinden geçerek aynı sinde Koşuk Sultanhisar ve Atçaya da uğrayarak Nazilliyeye gelmiştir. Vakit gece yarısını hayli geçmiş saat 1.30 olmuştu.

Halk kerpiç gölü mahallesine çıkış saatlerinden beri arkadaşlarımızın gelmesi için sabırsızlanıyorlardı. Nihayet büyük bir sevinç içerisinde kafilenin önüne çıkan bu kalabalıkla beraber şehre girilmiş ve uzun çarşadan yaya olarak muhteşem bir dekor içinde geçilerek parti binasına gidilmiş ve burada partili arkadaşlar hasbihalde bulunulduktan sonra yine aynı dekor içinde arkadaşlar te-

ker teker evlerine bırakılmışlardır. Davamızın gerçekleşmesi uğrunda 24 gün ceza evinde kalarak yüksek adaletin tecellisi neticesi tekrar hürriyetlerine kavuşan arkadaşlarımızın geçmiş olsun deriz.

Ahmet TÜRKER

ker teker evlerine bırakılmışlardır. Davamızın gerçekleşmesi uğrunda 24 gün ceza evinde kalarak yüksek adaletin tecellisi neticesi tekrar hürriyetlerine kavuşan arkadaşlarımızın geçmiş olsun deriz.

Hapishaneden Dönüyoruz!...

Davamız uğrunda 24 gün Aydın Cezaevinde mevkuf kalan arkadaşlarımız Şevki Hasırcı ve Ahmet Türker'in "Hapishaneden Dönüyoruz,, başlıklı hatıralarını yakında sütunlarımızda neşre başlayacağız. Bu hakiki ve meraklı macerayı sabırsızlıkla bekleyiniz

Şevki Hasırcı ve Ahmet Türker Aydın ceza evine Hareketten evvel arkadaşları arasında

tr. Bağımlı bağsız bütün Nazillilerin sevincine payan yoktu. Bir çok arkadaşlar mevcut taksilere atılarak Aydın yolunu tutmuşlardı.

Saat 20.30 da Aydın ceza evi önüne sıralanan taksiler arasından da bir sevinç mahşeri haline getirmişlerdi. Nail Geveci arkadaşlarımız ceza evinde Şevki Hasırcı'da telgraf çekmiş olduğundan arkadaşlar hazırlanmışlar, resmi telgrafın gelmesini bekliyorlardı. Nihayet resmi tahliye teli saat 22.30 da geldi.

O dakikadaki heyecan ve sevinç derecesine payan yoktu. Şevki Hasırcı ve Ahmet Türker kucaklarda taşınarak taksilere bindirildi.

Açık Teşekkür

Aydın ceza evinde geçen 24 günlük mevkufiyetten sonra, yüksek temyiz mahkemesinin bozma kararlarıyla hürriyetimize kavuşmuş bulunuyoruz.

Gerek Aydın ağır ceza mahkemesinde müdafaamızı yaparak ve gerekse temyiz lâyihamızı hazırlayarak büyük alâkalarını esirgemeyen; ve maddi manevi her türlü fedakârlığa katlanarak Ankarada iğimizi bizzat takip eden şehrimizin kıymetli avukatlarından arkadaşımız Nail Geveciye; ve yine duruşmamızda hazır bulunarak çok kıymetli müdafaalarını serdeden, Afyon avukatlarından Demokrat Millet Vekili Kemal Özçobana, İzmir avukatlarından Pertev Arat'a, Nazilli avukatlarından Reşat Özarda'ya; Ve mevkuf olduğumuz bu zaman zarfında bizzat hapishaneye gelerek bizleri ziyaret eden hemşerimiz Demokrat Millet Vekili Adnan Menderes Kemal Özçoban C. H. P. li Millet Vekili Nesret Akkor ve Emin Bilgen'e Aydın D. P. li Başkanı Etem Menderes, Eyüp Şahin, Mitat Levent ve il ilçe idare kurulu üyelerine, Aydın'ın Nazilli ve civar il ocak, bucağı yüzlerce partili ve partisi arkadaşlarımızı, şehrimiz Millet partilerinden Burhan Şekilloğluna, ince bir nezakette teessürümüzü iştirak eden hürriyet perver matbuatımıza; ve yüzlerce telgrafa kederimite ortak olan partili kardeşlerimize;

Ceza evinde talih kurbanı bütün mahkûmlara aynı şekilde bir baba muamelesi yaparak onların sevgi ve saygısını kazanmış bulunan hapishane müdürü B. Murada, şef gardiyen Rahmi Sakarya ve gardiyen arkadaşlara, ceza evi karakol komutanı Ahmet onbaşıya kalbi teşekkürlerimizi ve minnettarlığımızı alenen bildiririz...

Şevki Hasırcı

Ahmet Türker

Ek 20 – Tuğrul Aka'nın AKIŞ Mecmuası'nın 8. Sayısı

Yayının Sahibi Tuğrul Aka'dır. Aka, o dönemde Aydın Gazipaşa Okulu Başöğretmeni'dir. Akış'ın Yazı İşleri Müdürü: Nimet Ak (24 sayı) ve Şadi Giray (11 sayı) olarak karşımıza çıkar. Basım Yeri: Hilmi Tükel Matbaası (1.ve 2. sayı) - CHP Basımevi (3.-18. sayı)- İzmir Suhulet Matbaası (19.-24.sayılar) - Tükel Matbaası (25.-27. sayılar) ve tekrar CHP Basımevi (28.-35. sayılar) olmuştur. İlk sayısı 7 Eylül 1940 tarihinde yayımlanan mecmuanın son sayısı ise Ağustos 1946'da okuyucuyla buluşmuştur. Akış; siyasetten başka her şeyden bahseden aylık "Kültür Mecmuası" olarak karşımıza çıkar. Başlangıçta 10 Kuruş olan mecmua daha sonraları 20 Kuruş (1942) ve 25 Kuruş (Şubat 1946'dan sonra) olarak karşımıza çıkar. Abonelik şartları ise "Yıllık 1 Lira" ve "6 aylık 60 Kuruş" olarak hesaplanmıştır. Akış'ın 1 ila 11. sayı arası 14 sayfa, daha sonra sayfa sayıları çeşitleniyor. 26 sayfaya kadar çıktığı mevcut! Bunun yanında 8 sayfaya kadar düştüğü de mevcut.Akış dergisi Aydın Gazipaşa Okulu Başöğretmeni M. Tuğrul Aka tarafından çıkarılmaya başlanan ve aylık olarak düşünülen dönemin şartları içinde değerlendirdiğimizde oldukça önemli bir çalışmadır. Mecmuanın o dönemde 3 binin üzerinde abov-nesinin olduğu bilinmektedir. Sayısını 10 kuruşa satan ve aylığını 30 liraya mal ettiklerini ifade eden Aka, derginin kendi kendine yetebildiğini söyler. Ufak bir hespla 30 liraya karşılana Akış'ın o dönemde en kötü ihtimalle 3 bin tiraja sahip olması gerekir ki maliyetini (sadece basım ve giderlerini) karşılayabilsin. En kötü ihtimalle 3 bin tiraj, hatta günümüzde bile, önemli bir rakamdır.

Sahibi, Yazı İşlerini İfelen İdare eden Müdür ve Başmuhazziri HİLMİ TÜKEL İdare ve Basıldığı yer Hilmi Tükel Matbaası A Y D İ N	<h1 style="margin: 0;">DOĞUŞ</h1>	A B O N E Yıllığı : 12 sayıdır 150 Kr. Altı aylığı : 6 " 80 " Dışarıdan yazı alınır. Gelen yazılar geri verilmez. İfandan mesuliyet alınmaz.
YIL 1	ŞUBAT 1947	SAYI : 2
<h2 style="margin: 0;">MECMUA BOLLUĞU</h2> <p style="text-align: right; margin: 0;">Hilmi TÜKEL</p>		
<p>Hikmetinden sual olunmaz. Nedense bizde ötedenberi böyledir. Yeni bir mecmua çıktı mı arkasından çıkan çıkana olur.</p> <p>Basın kanununun gazete ve mecmua çıkarmak için mevcut kayıtları kaldırarak gazete ve mecmua çıkarmanın hiç bir kayda tabii tutulmaması, atı olup meydana bulunmayan nice gönlünde arslan yatakları galyana getireceği şüphesizdi. Netekim böyle olmakta gecikmedi. Bilhassa son aylarda haftalık, on beş günlük, aylık olmak üzere ikisi, üçü, beşi aynı günde fikir, sanat, edebiyat, aktualite hatta işlerinde siyaset de karıştıran mecmualar çıktı çıkıverdiler. Daha da çıkacaklar dolu.</p> <p>Bundan memleketin kültürü hesabına memnun olmamak mümkün değildir. Tanrı hepsine kolaylık versin. Okuyucuya şirin göstereyin, yaşasınlar, fakat yine hikmetinden sual olunmaz. Nedense bizde ötedenberi böyledir. Bu mecmualardan biri kapandı mı arkasından çorap söküğü hazır. Bin bir emek sarfıyla renga renk çıkan o güzelim mecmuacıklar sapır sapır dökülür. Basın alemi resmi ellerle çıkarılan haric yine bomboş kalır.</p> <p>Bu nedendir? Yara derin ve acıdır. Yeni harflerin kabulüyle okur yazar sayımız oldukça artmıştır. Fakat ne yazık ki bu istenilen şekilde olanamıştır. Bir mecmuayı satın alanlar onu arkasından bu da mümkün olmazsa vitrinden göz gezdirmekle iktifa etmeyi tercih edenlerimize nisbetle devrede kulak mesabesinde. Bu âdet biz de hükümlerimiz oldukça da bunun böyle gideceği aşkırdır. Ne zaman gazeteyi, mecmuayı zaruri gıda maddesi gibi ihtiyaç sayacak, fikir kahvaltısı adedecek para ile almaya alışacağız. O zaman Basın âleminin traj dediği baskı adedimiz artacak ve yaşama imkânlarımız doğacaktır. Bu olamayınca da doğmak gibi ölmek de mümkündür. Ancak bir gaye uğrunda çıkantlar veya bizim gibi Aydın'da da bir mecmua çıkıyor dedirtmek sevdasında, hastalığında olanlar kör, topal düşse kalka yürüyeceklerdir.</p> <p>DOĞUŞ'un güzel çıkması onu çıkaranlardan ziyade Aydın'ın yüzünü süzestir. Çünkü "Kim çıkarıyor," dan önce "Nerede çıkıyor," denir.</p> <p>SESTİ çıkarmaya baştan itibaren bir çok dostlarımız bize karşımızda parti meşu gazetesini hatırlatarak mecmua çıkarmamızı tavsiye ettiler. Tecrübemizi söylerken her ikisinin de boş olduğunu iddia, fakat buna rağmen Lütfen çeviriniz.</p>		

Ek 21 – Tükel'in Matbuat Kanunundaki Değişikliğe Atıfta Bulunduğu Yazısı

İmtiyaz Sahibi ve Umum Neşriyat Müdürü Hilmi Tükel'dir. Kendi matbaasında bastığı mecmuayı Ocak 1947'de okuyucusuyla buluşturan Tükel; yine Ocak 1954'e kadar mecmuayı yayında tutmuştur. "Aylık Edebi Mecmua" olarak karşımıza çıkan Doğuş, Ayda bir (Ancak bu süre olanaksızlıklar dolayısıyla uzayacaktır.) yayımlanmış ve çeşitli olanaksızlıklar nedeniyle zaman içerisinde sayfa sayısında çeşitlilik arz etmiştir. Doğuş Dergisi Ocak 1947'de yayın hayatına ikinci kez girmiştir. Doğuş; ilk olarak 1931 yılında Aydın'da matbaanın kurulmasının ardından Fuat Tefvik (Berçmen) Bey'in önderliğinde Hilmi Tükel ve 4 arkadaşının ortaklaşa çalışmalarıyla aynı isimle 21 Mart 1931'de okuyucusuyla buluştu. Doğuş'un ikinci yayın hayatı ise bundan tam 16 sene sonraya rast gelmektedir. 1954'te okuyucusuna veda etmek zorunda kalmıştır.

Ek 23 – Veysel Kültür Tarafından Çıkarılan Kültür Mecmuası'nın ilk sayısı

İmtiyaz Sahibi ve Umum Neşriyat Müdürü Veysel Kültür'dür. CHP Basımevi ve Hilmi Tükel Matbaası'nda basılan mecmua 12 sayı gibi kısa bir süre yayın hayatında kalmıştır. 15 Nisan 1941'de yayın hayatına giren Kültür 12 sayılık yayın hayatında sadece 9 baskı görmüş, bazı sayıları birlikte yayınlanmak zorunda kalmıştır. Aylık Kültür-Sanat Mecmuası olarak okuyucuyla buluşan Kültür'e "Yıllık" 180 Kuruş'a abone olunabiliyordu. Kültür Dergisi Aydın'da 1941 yılı Nisan ayında yayın hayatına başlamış kültür ve sanat ağırlıklı bir süreli yayındır. Genelde fikir ve düşünce yazılarıyla karşımıza çıkan Kültür; İmtiyaz Sahibi Veysel Bey'in (Kültür) soyadını taşır. Doğuş ve Akış gibi süreli yayınların ardından yayın hayatına giren Kültür ne yazık ki diğer iki dergi kadar da yaşayamamış, 12. sayıdan sonra okuyucusuna veda etmiştir.

KAYNAKÇA

ARŞİV BELGELERİ (T.C. BAŞBAKANLIK CUMHURİYET ARŞİVİ)

CHP İl İdare Kurulu Başkanı Ekrem Çiftçi'den CHP Genel Sekreterliği'ne, Tarihsiz, Mektup, BCA, 490.01.1314. 491.1.

CHP İl İdare Kurulu Başkanı Ekrem Çiftçi'den CHP Genel Sekreterliği'ne, 18 Ekim 1948, Mektup, BCA, 490.01.1314. 491.1.

CHP İl İdare Kurulu Başkanı Ekrem Çiftçi'den CHP Genel Sekreterliği'ne, 18 Ekim 1948, Mektup, Ek 2, BCA, 490.01.1314. 491.1.

CHP İl İdare Kurulu Başkanı Vekili Abdurrahman Akkum'dan CHP Genel Sekreterliği'ne, 9 Ağustos 1948, Mektup, BCA, 490.01.1314. 491.1.

CHP İl İdare Kurulu Başkanı Ekrem Çiftçi'den CHP Genel Sekreterliği'ne, 30 Haziran 1947, Mektup, BCA, 490.01.1314.358.1

CHP İl İdare Kurulu Adına Abdurrahman Akkum'dan CHP Genel Sekreterliği'ne, 21 4 1948, Mektup, BCA, 490.01.1314.358.1

CHP İl İdare Kurulu Başkanı Ekrem Çiftçi'den CHP Genel Sekreterliği'ne, 30 Haziran 1947, Mektup, BCA, 490.01.1314.358.1

CHP İl İdare Kurulu Başkanı Ekrem Çiftçi'den CHP Genel Sekreterliğine, 4 Mart 1947, Mektup, BCA, 490.01.1314.490.1.

Tuğrul Aka'dan CHP Genel Sekreterliği'ne, 18 Haziran 1941, Mektup, BCA, 490.01.1314.358.1.

CHP Genel Sekreterliği'nden Tuğrul Aka'ya, Tarihsiz, Mektup, BCA, 490.01.1314.358.1.

CHP İl Yön Kurulu Başkan Vekili Nafiz Kara budak'tan CHP Genel Sekreterliği'ne, 16 Mayıs 1937 tarihli mektup, BCA, 490.1.1314.1.

Aydın Valisi Özdemir Günday'dan CHP Genel Sekreterliği'ne, 27 Mayıs 1937 tarihli mektup, BCA, 490.1.1314. 391.1.

Aydın Basımevi'nden CHP Genel Sekreterliği'ne, 6 Ekim 1937 tarihli mektup, BCA, 490.1.1314.391.1.

Aydın Basımevi'nden CHP Genel Sekreterliği'ne, 25 Ekim 1937 tarihli mektup, BCA, 490.1.1314.391.1.

GAZETELER

Aydın Gazetesi
 Balova
 Halkın Dili
 Karacasu Gazetesi
 Madran
 Mihrak Gazetesi
 Nazilli Gazetesi
 Ses Gazetesi
 Yeni Madran
 Hürmet Gazetesi

DERGİLER

Akış Mecmuası
 Doğu Mecmuası
 Kültür Mecmuası

KİTAPLAR

AHMAD, Feroz (1999) *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, Kaynak Yayınevi, İst.

ALSAN, Zeki Mesut (2001) *Mustafa'nın Romanı Memleket Çocuğu*, Vadi Yayınlan, Ankara

AKANDERE, Osman (1998) *Milli Şef Dönemi Çok Partili Hayata Geçişte İç Ve Dış Tesirler*, İstanbul.

AKŞİN, Sina (1980) *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, Gerçek Yay. İstanbul.

ARMAOĞLU, Fahir 20. *Yüzyıl Siyasî Tarihi (c.1-2: 1914 1995)*, Alkım Yay. Ankara.

AYBARS, Ergün (1998) *İstiklal Mahkemeleri*, Milliyet Yay. İstanbul.

BERKES, Niyazi (1973) *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Bilgi Yay. Ankara.

BİLA, Hikmet (1999) *CHP 1919-1999*, Şefik Matbaası, İstanbul.

COŞAR, Ömer Sami (1984) *Milli Mücadele Basını*, Gazeteciler Cemiyeti Yay, İstanbul.

EROĞUL, Cem (1970) *Demokrat Parti (Tarihi ve İdeolojisi)*, A.Ü.S.B.F. Yay. Ankara.

ERTUĞ, Hasan Refik(1960) *Basın ve Yayın Hareketleri Tarihi*, Sulhi Garan Matbaası, İstanbul.

EVLYAGİL, Şevket (1977)*Anadolu Basın Semineri*, Basın Yayın Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara.

GÖKBEL, Asaf, ŞÖLEN, Hikmet (1936) *Aydın İli Tarihi*, Ahmet İhsan Basımevi, İstanbul.

İNUGUR, M. Nuri (1992)*Türk Basın Tarihi*, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, İstanbul.

İNUGUR, Nuri M.(1982) *Basın Yayın Tarihi*, Çağlayan Kitabevi, İst.

İSKİT, Server R(2000). *Türkiye’de Neşriyat Hareketleri Tarihine Bir Bakış*, MEB Yay. Ank.

İSKİT, Server R.(1937) *Hususi İlk Türkçe Gazetemiz Tercüman-ı Ahval ve Agâh Efendi*, Ankara.

İSKİT, Server R.(1939) *Türkiye’de Matbuat Rejimleri*, Umay Matbaası, İstanbul.

İSKİT, Server R.(1943) *Türkiye’de Matbuat İdareleri ve Politikaları*, Ankara.

JELTJAKOV, A. D. (“1979) *Türkiye’nin Sosyo-Politik ve Kültürel Hayatında Basın*, Basın Yayın Enformasyon Genel Müdürlüğü Yay. Ankara.

KABACALI, Alpay (1987) *Türk Yayın Tarihi*, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, İstanbul

KABACALI, Alpay (1993) *Türkiye’de Basın Sansürü*, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, İstanbul.

KABACALI, Alpay (1994) *Türk Basınında Demokrasi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Milli Kütüphane Basımevi, Ankara.

KABACALI, Alpay(2000) *Başlangıcından Günümüze Türkiye’de Matbaa Basın ve Yayın*, Literatür Yay. İst.

KİNROSS, Lord(1981) *Atatürk (Bir Milletın Yeniden Doğuşu)*, İstanbul.

KONGAR, Emre *21.Yüzyılda Türkiye*, İstanbul, 1999.

KOZANOĞLU, Zeynel(1947) *Anıt Adam Osman Nevres ‘Hasan Tahsin’*, Gazeteciler Cemiyeti Yay. İzmir.

MUMCU, Ahmet(1996) *Türk Devriminin Temelleri Ve Gelişimi*, İstanbul.

OTMANBÖLÜK, Günvar(1986) *Babiâli’nin Yarım Asırlıkları*, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, İst.

ÖZGEN, Murat(2000) *Türkiye’de Basının Gelişimi ve Sorunları*, Doğan Ofset, İst.

ÖZKAYA, Yücel (1989) *Milli Mücadelede Atatürk ve Basın (1919–1921)*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara.

ÖZTOPRAK, İzzet Kurtuluş Savaşı’nda Türk Basını (Mayıs 1919- Temmuz 1921).

PARMAKSIZOĞLU, Abbas (1998) *Türk Basın Tarihi*, Cem Yayınevi.

SERTEL, Sabiha (1969) *Roman Gibi*, İstanbul.

SERTEL, Zekeriya (1968) *Hatırladıklarım*, Yayılcık Matbaası, İstanbul.

ŞAPOLYO, Enver Behnan (1976) *Türk Gazetecilik Tarihi ve Her Yönüyle Basın*, Güven Mat. Ankara.

TOPUZ, Hıfzı (1973) *100 Soruda Türk Basın Tarihi*, Cem Yayınevi, İstanbul.

TOPUZ, Hıfzı (2003) *II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi*, Remzi Kitapevi, İstanbul.

TURAN, Şerafettin (1999) *Türk Devrim Tarihi, Çağdaşlık Yolunda Yeni Türkiye (10 Kasım 1938–14 Mayıs 1950)*, 4. Kitap, Bilgi Yayınevi, Ankara.

TÜKEL, Hilmi(1953) *İlk Sayı Gazete ve Dergiler*, C.II, Aydın.

YALMAN, Ahmet Emin (1992) *Gördüklerim, Geçirdiklerim 1888–1922*, Pera A.Ş. İstanbul c.I.

YALMAN, Ahmet Emin(1970) *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim 1922–1944*, Yenilik Basımevi, İstanbul.

YERASİMOS, Stefanos(1980) *Az gelişmişlik Sürecinde Türkiye*, Gözlem Yay. C.II.

YETKİN, Çetin(1983) *Türkiye’de Tek Parti Yönetimi*, İstanbul.

ZÜRCHER, Eric Jan. (1992) *Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası*, Bağlam Yayınları, İst.

MAKALELER

ABADAN, Nermin (1961)“Gazeteciliğin Gelişim Safhaları”, *A.Ü.S.B.F. Dergisi* C.16.

ÇELİK, Bilgin(1998) “Cumhuriyet Döneminde Aydın Basını”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C.III, S.8.

DEMİR, Vedat (Ekim 1994)“Basın Tarihimizde Kanunla Kurulan Bir Mecburi Meslek Kuruluşu: Türk Basın Birliği”, *Marmara İletişim*.

DEMİRCİ, Ahmet (1983) “Türkiye’de Gazete ve Gazetecilik Tarihi”,*Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi* İletişim Yay. İst.C.1

DERİNGİL, Selim “İkinci Dünya Savaşında Türk Dış Politikası”*Tarih ve Toplum*, Kasım,1986,S.35

GEVGİLİ, Ali "Birinci Basın Kongresi", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C.1.

GEVGİLİ, Ali “Türkiye Basını”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C.1.

GİRGİN, Atilla(2001 *Türk Basın Tarihi'nde Yerel Gazetecilik*, İnkılâp Yayınevi, İstanbul, 2001

GÜNEŞ, Günver(2007) Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e Aydın’da Basın Yayın Hayatı, *Çağdaş Türkiye Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.XXVI, S.41, Ankara.

GÜNEŞ, Günver (2002) Türkiye’de Savaş Ekonomisi Uygulamaları ve Toplumsal Yaşama Etkileri", *Türkler Ansiklopedisi*, Yeni Türkiye Yay. Ankara.

GÜNEŞ, İhsan (Temmuz 1988) “Milli Mücadele Dönemi”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, S.12, C.IV.

GÜRKAN, Nilgün(1998) *Türkiye’de Demokrasiye Geçişte Basın (1945–1950)*, İletişim Yay. İstanbul.

GÜVENİR, Murat O.(1991) *İkinci Dünya Savaşı ’nda Türk Basını*, Gazeteciler Cemiyeti Yay. İst.

HAYTOĞLU Ercan(2006) “ İnönü Döneminde Türkiye’de Siyasal Yaşam(1938–1950)”,*Yakın Dönem Türk Politik Tarihi*, editörler: Süleyman İnan-Ercan Haytoğlu, Anı Yay. Ankara.

KABACALI, Alpay (Aralık 1985) “40. Yıl Dönümünde Tan Olayı”, *Tarih ve Toplum*, S.24.

KOCABAŞOĞLU, Uygur(1982) “1919–1938 Dönemi Basınına Toplu Bakış”, *SBF Basın Yayın Yüksekokulu Yıllığı*, No:6

KOÇAK, Cemil (2000) “*Siyasi Tarih 1923-1950*” yay. yön. Sina Akşin, İstanbul.

KOÇAK, Cemil (Ağustos 1990) “46’nın İvır Zıvır Partileri”, *Tarih ve Toplum*, S.80.

KOÇAK, Cemil (Ocak 1986)“ Türkiye’de Karneli Yıllar”, *Tarih Ve Toplum*, S.35.

KOÇAK, Cemil (Şubat 1982) “Tek Parti Döneminde Dışa Kapalı Türkiye, *Tarih Ve Toplum*, S.62.

KOÇAK, Cemil Kasım (1986) “2. Dünya Savaşı ve Türk Basını”, *Tarih ve Toplum*.

KOÇAK, Cemil(Kasım 1985) “İkinci Dünya Savaşı ve Türk Basını”, *Tarih ve Toplum*.

KOLOĞLU, Orhan (1992) *Osmanlı’dan Günümüze Türkiye’de Basın*, Cep Üniversitesi,

KOLOĞLU, Orhan(1983) “Osmanlı Basını: İçeriği ve Rejimi”, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*, İstanbul, İletişim Yay. C.I.

KOLOĞLU, Orhan(1994) *Osmanlı’dan Günümüze Türkiye’de Basın*, İletişim Yay. İstanbul.

PAMUK, Şevket (Kasım 1986) “İkinci Dünya Savaşı Yıllarında İaşe Sorunu ve Köylülük” *Tarih Ve Toplum*, S.35

TUNAYA, Tarık Zafer (1983) “Osmanlı Basını ve Kanun-i Esasi”, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*, İstanbul, İletişim Yay. C.I.

TUNÇAY, Mete “Tek Parti Döneminde Basın (1925 Takrir-i Sükûn’undan 1945 Tan Olayı’na)”*Tarih Ve Toplum*, Ocak 1980

TURGUT, Nükhet (1984) “Siyasal Muhalefet”, *Birey ve Toplum* Yay. Ankara.

VARLIK, Bülent “Tanzimat ve Meşrutiyet Dergileri”, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*, C.1.

BASILMAMIŞ TEZLER

İÇİN, Selda(1992) *Ege’de Yerel Basın ve Bölge Gazeteciliği*, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir

ANSİKLOPEDİLER

Rehber Ansiklopedisi, Türkiye Gazetesi Yayınları, İst. 1992, C.7
Temel Britannica, C. 7, Ana Yayıncılık.

İNTERNET KAYNAKLARI

EKİN, Lale “Basın Tarihi”, www.blackgrup.com.